

Varga Csaba

A metafizika
gyönyörűsége

Varga Csaba

A metafizológia gyönyörűsége

Kairos Kiadó

2008

Tartalom

Az új gondolkodási pozíció gyönyörűsége.....	4
(bevezetés helyett).....	4
Az új világlátvány.....	8
A megértés első szintjének előkészítése	8
1. Előzetes megközelítések (az alapkategóriákról)	10
2. A barbár “tudástársadalom” negatív vízió	12
3. A barbárság hosszú története Közép-Európában	14
4. A tudományos elmélet esélyei.....	15
5. A szupraparadigma fogalma	17
6. Új valóság, avagy a valóság új hipotézise?	18
7. A globalizáció kvalitatív modellje	19
8. A lokalizáció paradigmája	22
9. A világszerkezet, avagy térszerkezet újdonsága	24
10. Intelligens téridő elmélet.....	25
11. Új tudások a tudás új szerepéhez.....	27
12. Új társadalom, avagy a társadalom új szubsztanciája.....	30
14. A hagyományalapú tudástársadalom	34
15. Szupertecnológiai paradigma.....	35
16. Új gazdaságelmélet – tudástársadalomgazdaság-tan	37
17. Az állam és a demokrácia jövője.....	39
18. Istentan a tudáskorban	40
19. A tudat, mint titok és akadály, és mint a legfontosabb lehetőség	42
20. Új hipotézisek az emberről	44
21. A változás elmélete	46
22. Reflexiók és javaslatok.....	47
Fontosabb irodalom	49
A metaelmélet hipotézise	50
A <i>nézőpont</i> nyugodt keresése	50
Az elemi felismerés nyilvánvalósága.....	52
A metaelméleti alappozíciók.....	53
Az új csúc fogalmak rendszere	54
Az elméletépítés korlátai és lehetőségei.....	55
Ki néz kit, és hogyan néz?	57
Az integrált metamódszertan	58
Mi a metaelmélet előzetes hipotézise?	62
Fizika és metafizika	64
A metavalóság első értelmezése – méghozzá úgy, hogy most elválasztjuk a metatudattól	66
A logikai-fogalmi rendszer-posztrendszer alaprendje.....	67
Amennyire lehet metatudat nélküli a metavalóság hipotézise	68
A metavalóság négy tartományának szintén előzetes koncepciója	70
A négy valóságlépcső különböző értelmezései	72
A metavalóság szerkezete – a metatudat szerkezete nélkül.....	74
A metatudat definiálása – elválasztva a metavalóságtól	75
A metaelmélet logikai csúcspontja	78
Az elméleti szintézis – avagy a metaelmélet (tizenegy pólusú) szerkezete	79

Újabb paradigmaváltás(ok)?	81
Fontosabb irodalom	82
Egyesített elmélet: metafilozófia	84
1. (Új életérzés, új élettudás)	84
2. (Új tudás, új tudomány)	85
3. (Új természettudomány vagy új tudomány előtt?)	86
4. (Feltételek az új logikáról és a logikai térről)	91
5. (Vizsgáljuk meg: ki és mi az Egész?)	93
6. (A tudomány új jelenségei és az új kölcsönhatások)	95
7. (A modell-szabadság és tudat-alternatívák)	96
8. (Egyesített filozófia és folyamat-szerkezete)	98
9. (A metafilozófia gömb-modellje)	103
10. (Világ- és tudatszerkezet hipotézise)	107
11. (Befejezésül néhány mondat a <i>személyes történetről</i>)	110
Fontosabb irodalom	113
A globalizáció metafilozófiája	114
Nyitány	114
1. Az új globális-lokális problémaeltár	116
2. Az univerzális és/vagy globális erőter és domináns hatásai	120
3. Az új globlokális valóság vezető tézisei	123
4. A globális belső erőter, avagy a lokalizáció	128
5. A történelem és a történelmi tudat új értelmezése	132
6. A globális (kollektív) tudat és változatai	135
7. A globlokális tudat és tudatosság vezető tézisei	145
8. A globalizáció új elmélete és/vagy filozófiája	147

Az új gondolkodási pozíció gyönyörűsége (bevezetés helyett)

Új gondolkodási pozíció gyakran akkor születik meg, ha a gondolkodó elme a történelem aktuális viharai okozta megalázások, fájdalmak miatt kénytelen új felismerésekre jutni, ha az embert elzárják az új gondolatok elől, s ezért szintén kénytelen önmaga újraértelmezni mindent, vagy például, ha a tudós minden válasz-bőség ellenére visszavonul saját szellemi kolostorába és tudatosan végiggondolja az új kérdésfelvetéseket.

Nekünk és másoknak Közép-Európában vagy Magyarországon az elmúlt ötven évben mind a három lehetőség megadatott. Talán még ennél több is. Mindenesetre bármilyen komisz korban élünk és élünk, a korlátlan-végtelen szellemi szabadságról nem mondhattunk le.

Hiába élünk viszont a huszadik század második felében, esélyünk sem volt arra, hogy az ötvenes vagy a hatvanas években Ramana Maharsi tanítványai legyünk az indiai Arunácsala hegy tövében. Vagy arra sem volt lehetőségünk, hogy az új szellemi téridőben együtt dolgozzunk Frithjof Schuonnal, vagy Karl Popperrel és jóval később Ken Wilberrel.

1968 előtt a szellemileg elszigetelt Magyarországon mindenekelőtt – az országba titokban becsempészett - Korunk szellemi körképe című könyvből¹ tájékozódunk és gondolkodásunkra a legnagyobb hatással Jean-Paul Sartre és Teilhard de Chardin volt. És párhuzamosan értelmeztük Marx fiatalkori műveit és többek között más német filozófusokat, például Hegelt és Martin Heideggert.

Az ezredforduló előtt és után is egyszerre olvastuk az elméleti fizikusokat (Albert Einsteint, Niels Bohrt és másokat, különösen az új kvantumfizikusokat) és társadalomtudósokat, teológusokat, például Francis Fukuyamát, Simone Weil-t vagy Villigis Jägert. Akár még a drasztikus elzártságban, akár már az 1989-es rendszerváltás előtti korlátozott nyitottságban élünk, a személyes szellemi tájékozódásunkat alapvetően meghatározta a szinte minden irányú kíváncsiság.

Nem csak az új tudásokat kerestük, hanem az új életformák lehetőségeit is. Olykor keserűen vettük tudomásul, hogy nem élünk a középkorban, s nem vagyunk se kardforgatók, se szerzetesek, így nem léphetünk be például a magyar pálos rendbe. Az egyik valószínűleg legmagasabb minőségű rendbe.

Ha már kívül voltunk és maradtunk azokon a szellemi-lelki ajtókon, amelyeknek küszöbét szerettük volna átlépni, úgy döntöttünk, hogy akkor legalább a virtuális kolostorfalon nyitjuk ki az ablakot. Ha lehet, mindjárt szélesre tárjuk.

A virtuális kolostor nyitott ablaka mögött kinyílt – vagy nyílás közben van – a belső, az igazi ablak. Aki legalább a kettős ablakot sejti, vagy érzékeli, az már közelebb van a horizonton túli mennyországához. Aki tehát megtapasztalja a kettős, vagy többszörös valóságot, az már alkalmas filozófusnak, vagy bármi másnak is.

Nem volt és nincs okunk törődni avval, hogy esetleg az első ablakot azok a barátaink az arcunkba vágják, akik tagadják a második ablak létezését. Az arcunkba csapódó ablaküveg persze felhasítja bőrünket. Csakhogy még több szilánk vágódik a bőrünkbe, ha beleragadunk, beleégünk az első – naturális, fizikai – valóságba.

Az igazság időtlen idők óta látható és felfogható. Sok valóság, sok tudat, sok vallás van, de a sokféle sokaság nem csak horizontálisan terjed ki, hiszen a valóság- és tudatszintek hierarchikusan is egymás alá/fölé rendelve, s a hierarchia végtelenbe futó csúcsán már

¹ Korunk szellemi körképe (szerkesztette Gaëtan Picon), Occidental Press, Washington D.C., 1961; Washington D.C., 1961; Panorama Des Idées Contemporaines, Librairie Gallimard, 1957;

minden Egy. EgyIgazság. A tökéletes logikai rendszer – szimbólumként is – gömbformájú, de a közepe és a héja egyaránt a végtelennel azonos.

Magunk már nem szeretnénk semmi különösebbet, ha ez a metafizikai könyv megjelent². A tanulmányok megírásával egyúttal folytatódott az önkéntes kiüresedés, s a kontemplatív szemlélődés, és/vagy a magasabb tudatállapotokat előkészítő meditáció.

A kötetben a gyönyörűséges metafizikai alaptézisek finoman mondatokká és szövegekké testesültek. Ezzel a könyvvel sem akarunk senkit meggyőzni, s nem különösebben zavar minket majd, ha kritikaként esetleg a fejünkhöz vágják. Hadd repüljön az arcunknak ez az üvegszilánk is, mint az éles, vakító fény.

Néhány éve kiadtunk egy új tudáselméletre épített könyvet³ arról, hogy gondolkodóként mindenképpen új elméleti horizontok előtt állunk. Most ez az új metafizikai könyv nem kevesebbet akar, vagy remél, mint a gyönyörűséges új és újabb elméleti horizont-ablakok kinyitását. Ez egyben a tökéletes virtuális, vagy szellemi kolostor, amelynek a falai a végtelenbe tárultak szét, így az ablakokban a végtelen szemlélhető.

Később írhatunk egy következő filozófiai könyvet arról, hogy a gondolati folytatás eredményeként már az új elméleti horizontok után vagyunk, s akkor akár a jelenlegi elméleti horizontok is köddé vagy illúzióvá válhatnak. Nem a kettős ablak csukódik be ekkor, hanem talán az derül ki, hogy a nyitott ablakok mögött további ablakok is vannak.

Minden lehet, nincs határ. Ebben a harmadik kötetben, vagy majd egy negyedik könyvben meggyőzőbben hírt adhatok arról, hogy a csend tapasztalatában feltárultak a végső elméleti horizontok. Ekkor viszont változatlanul minden – ajtó, ablak, tető - nyitva van, ami nem lehet bezárva, s akkor a sokdimenziós ablakokban már sokan állunk szemlélődve.

A metaelmélet és különösen a metafizika gyönyörűsége többek között éppen az, hogy belső természete szerint messze túlmutat önmagán. Sem horizontálisan, sem vertikálisan nem fejezhető be és nincs vége. Sokrétegű ablak, amelyben látszik a belső végtelen, s amelyben szembe jön a külső végtelen.

A tudományban is van hierarchia: a metaelmélet csúcsa (csak a csúcsa) már posztelmélet, s közel húzódik az igazi filozófiához, de a metafizika csúcsa (és csak a csúcsa) végképpen posztfilozófia - és így tovább. Az egyesített filozófiából talán látszik a filozófia/posztfilozófia hegycsúcs feletti köd.

Évtizedek óta ismét négy tudomány létezik párhuzamosan: (szakfogalmakkal) a normál-tudomány, a poszt-normál tudomány, a poszt-tudomány és a metatudomány, ami ablak és így szellemi kijárat az egyesített filozófiához. Ez négy vagy sok (n-számú) szellemi/tudati ablak, de az első ablak sem felesleges, mert az véd meg minket a teljes tudatlanság okozta hidegtől és forróságtól.

Az elmúlt száz évben a gondolkodás-pozíciók és a tudomány felfogások történetében változatlanul *három* elméleti alapállás és szellemi mentalitás volt a hangadó. Ez három – részben régi, részben új - tudásforma úgy is definiálható, hogy a normál tudomány az elme tudománya, a poszt-normál tudomány a kapu és az átjáró, s az átlépés után a poszt-tudomány a tudat filozófiája.

Korábban a tudomány típusokat némi leegyszerűsítéssel okkal nevezték, s még félig-meddig nevezhetik ma is *materialista*, *poszt-materialista* és *idealista* tudománynak vagy gondolkodásmódnak. A poszt-tudomány viszont szükségképpen több mint a hagyományos természettudomány, sőt egyre gyakrabban más elméleti típus, vagy - új kategóriával - a posztmodern utáni, magas minőségű gondolkodás.

Ez a hármas felosztás végre fellazul. Új figyelem van és a határok elmosódnak. Már ez a könyv is a koncentrált figyelés és az új látvány könyve. Az összeszedett nézés után az elméleti horizontokat viszont már nem elméleti távlatoknak hívjuk, s egyáltalán nem földrajzi,

² Ezt a könyvet magyarul Budapesten a Kairos Kiadó publikálta 2008 júniusában.

³ Varga Csaba: Új elméleti horizontok előtt, Tertium Kiadó, Budapest, 1995

s nem fizikai horizontokról beszélünk, hiszen a tudati/szellemi horizontok mögött elnézhetünk a végső igazságokig.

Ha nem zárkozunk be az európai gondolkodás- vagy akár bölcsészet-történetbe, akkor talán posztkolonista szemlélettel azt is mondhatjuk, hogy ez a három gondolkodási pozíció és gondolkodás-elmélet egyaránt jellemzi a többi kontinens filozófiáját is. Ám jobb kontinenseken vagy kultúrákban egyáltalán nem tekintik a gondolkodás csúcsának az anyagelvű gondolkodást.

Az általunk vázolt gondolkodási pozíció a három szellemi irányzat *egyikébe sem* sorolható be. Felfogásunk szerint létezett és szintén változatlanul létezik egy olyan gondolkodási stáció, vagy gondolkodási szint, ami a három elméleti alapállás és mentalitás egyesítése és magasabb színté emelése: a *metaelmélet*.

Ez az új „elmélet típus” úgy is felfogható, mint a három gondolkodás modell közös gyökere és egyben közös, új egyesített virága. A metaelmélet kategória részben marad a klasszikus tudománylogikán belül, ám részben túllép rajta, s a poszt-normál tudomány pozíciójából nevezi magát metaelméletnek.

Most jön a nagy szellemi váltás. A világos, s félreérthetetlen pozíciónk szerint azonban saját – szerény - törekvésünk túlmutat a metaelméleten, s kísérletet tesz a *metafilozófia* csendes és folytatólagos létrehozására. Azért mondjuk, hogy ez folytatólagos szellemi irány, mert a gondolkodás-történetben nem először és várhatóan nem utoljára történik ilyen fordulat. A sok ablak örökké látható, és az ablaknyitogatók is örökké jelen vannak.

A metafilozófia - a normál tudomány, a poszt-normál tudomány és a poszt-tudomány után – a negyedik már nemcsak tudomány-, hanem gondolkodásfilozófiai pozíció. A metafilozófia nem csak egyaránt integrálja, így folytathatja, sőt talán kiteljesítheti a három tudomány típust, hanem az egyesítés után, a három tudományfelfogás felett létrehoz egy *csúcspozíciót*, amely szükségképpen *új valóságot és új tudatot* tár fel⁴.

Ez a gondolkodásfilozófia a három tudománymodell feletti (és nem azon belüli) gondolkodási szint. Saját szellemi utunk szintén jórészt, de nem kizárólag a normál-tudományból indult, s nem túl hosszú ideig tartó poszt-normál tudományfelfogás után jutott el a poszt-tudományon is túllépő metaelméletig és metafilozófiáig.

Az ezredforduló utáni emberiség gondolkodás módjai szerint számos gondolkodó és tudós fogalmazta meg az *új szellemi paradigma* szükségességét. Véleményem szerint az új paradigma igazi tartalma és neve a metafilozófia – lényegét tekintve egyesített filozófia. Ahova így lassan elérkezünk, az szinte az egyetlen ösvény kapuja, s a belépés az a kardinális feltétel, ami után a hegyes-völgyes világ megváltoztatható.

Szüntelenül nincs megállás. A földi összetett téridő folyamatosan áramlik, miközben a szellemi állapot sem mozdulatlan, ám ugyanakkor könnyen lehet, hogy a végső elmélethorizontok nem változnak. Ha van ablak, ha nincs, ha csak egy, vagy több ablakot nyitunk is ki, az ablak(ok) keretében mindig ugyanaz a horizont, s minden örök, ami mögötte van. Ez az egyesített Valóság/Tudat.

A végső elmélethorizontok így szükségképpen mindig ugyanazok, csak legfeljebb közelebb vagy távolabb vagyunk hozzájuk. Ha már a távolság átlátható, szabad szemmel, vagy a spirituális szemmel, a végső horizont potenciálisan megpillantható. Ha itt vagyunk, akkor már viszont kiléptünk a négydimenziós valóságból.

A tudományelméleti megfontolásokból már régen tudjuk, hogy a tudomány nem filozófia, s a filozófiáról szintén régen tudjuk, hogy az nem teológia. A végső horizont mögötti posztelmélet egyesített gondolkodás – egyszerre poszt-tudomány, poszt-filozófia és poszt-teológia. Ez új szellemi téridő.

⁴ A metafilozófia szükségképpen magasabb tudást, magasabb tudatállapotot követel és magasabb valóságot tár fel.

Egyszerre vagyunk a van-ban és a nincs-ben. Ezt ma kortársaink közül kevesen értik, holott mi visszatérően azt gondoljuk, hogy az új logikai térben az összetett megértés nélkül nem lehet beszélni. Amikor ebben a században feltárul majd jobban az – egyébként nem egydimenziós - idő, s végleg sokdimenziósként definiálódik a tér is, akkor a még bonyolultabb szellemi téridőben talán minden érthető vagy érthetőbb lesz. Vagy esetleg minden érthetetlen marad, s még zajként sem zavarja az alacsonyabb szinten gondolkodókat.

A kiindulópontunk nem csak az volt, hogy ugyanabban a keretben sorra nyithatjuk ki az ablakokat, a látható és láthatatlan ablakokat, hanem az is, hogy szembesültünk avval a tapasztalattal, hogy magunk is az alacsony szinten gondolkodók közé tartoztunk. A kicsit magasabb szinten lévők is - a hegycsúcsról nézve - a szakadékból néznek felfelé. Senki nem tiltotta meg nekünk (sem), hogy elkezdjünk kikapaszkodni a szellemi szakadékból.

A metafizika legfőbb édes gyönyörűsége az, hogy kicsit olyan, mint az átlátszó, vagy félrelibbenő függöny, ami mögött fel-felsejlik – noha még olykor sűrű, tömény, egybefüggő a köd - az Egyetlen Valóság/Nemvalóság. A fénylő kupola: az Önvaló. Az Egy Valósága/Tudata.

A végtelen béke lehetősége kint és bent. Mint tudjuk, a filozófia szükségképpen gondolat, s a gondolat vitathatatlanul az elme terméke, így a filozófia önmagában tagadhatatlanul illúzió. Az Egyetlen Valóságnak azonban nem csak a sokrétegű ablak a része, hanem az ablakot kitöltő és ablakokat nyitogató gondolat is.

Így a metafizika, avagy az egyesített filozófia (a tudomány, a művészet, a vallás magasrendű egysége) maga az újrateremtett, realizált Abszolútum. Rosszabb esetben „csak” a megnyilvánult univerzális intelligencia. Ha valaki minden, vagy majdnem minden ablakot kitárt, azon át már régen nem ő beszél, hanem az Abszolútum gondol vele, beszél belőle.

Budapest-Nagykovácsi, 2008 június

Varga Csaba

Az új világlátvány

A szemlélő – immár újra tudjuk – *nem választható el* a szemléltől. És fordítva. Ezért a szemlélő nem gondolhatja, hogy csak a szemlélt – tőle független – eddigi világlátványaira építhet.

„Csak” három dolgot *nem tudunk, vagy nem tudjuk jól*: a szemlélőt, a szemléltet és kettőjük viszonyát. Ha pontosak akarnánk lenni, vállalva a bonyolultságot, azt kellene mondani: három dolgot/nemdolgot nemtudunk/tudunk: a szemlélőt/nem szemlélőt, a szemléltet/nemszemléltet és mindezek számtalan dimenziójú kölcsönhatásait/kölcsönnemhatásait. Ez már a korábbi gondolkodások szerint úgy sem érthető, vagy zavaros. Semmi baj, mert most is tartunk: *értünk/nemértünk*. És a gondolkodást, vagy az újragondolást innen érdemes kezdeni – vagy folytatni.

Az első feladat azonban elkerülhetetlen: *hagyjuk mögöttünk* a korszellem kalickáit. A három dolog jobb megértése miatt ugorjunk ki a végtelenbe, mintha egy úrhajóból szándékosan zuhannánk ki. Vagy eddig is ott voltunk, a tértelen végtelenben, csak helytelenül a külső mozgásterünket másnak ítéltük?

A tárgy/nemtárgy szükségképpen ugyanaz, az eltérő válaszkísérletek ugyanarra irányulnak. Semmi sem indokolja, hogy a vallást, a tudományt, a művészetet, vagy a kivételes egyéni tudatot elválasszuk egymástól. A módszer, a műfaj, a fogalomkészlet, a nyelv ugyanarról beszél/nembeszél.

Vissza az egészhez (vagy az Egészhez, az Egész víziójához), az egész egymással is viaskodó világlátványaihoz, valóságcsatornáikhoz.

A megértés első szintjének előkészítése

Jöjjön egy bátorító – tisztázó – *felsorolás* magunknak és kortársainknak.

- Személyes szabadságunk – reméljük – *nem (vagy nem nagyon) terhelt* a világlálapottól és a világtudománytól. A valósághoz és ezen belül a világhoz való első hozzányúlás nálunk mindenekelőtt az *előretékinésen* alapszik, amely persze közel sem mentes a világ állapotától és a világ tudományától. Az előretékinés természetesen az érzés gazdagságának kifejtését is lehetővé teszi. Hamarabb van *új vízió*, mint új elmélet.

- Azért *nem lehetünk* filozófusok, mert a filozófia tudományának korábbi játékszabályai és státuszai nem kötnek minket, s így a filozófia belső változás-sorozataiba – az adott szellemtörténeti ponton - sem kötelező belépünk. Azért *nem lehetünk* pszichológusok, mert a szakma önfejlődése és belső dilemmarendszere nem korlátozza gondolati mozgásrendszerünket és elkerülhetjük a pszichológiai világképek közötti választás kényszerét. Azért *nem lehetünk* szociológusok, noha ilyen egyetemi diplomát szereztünk, mert nem a létező társadalomelméletekből indulunk ki, és semmi sem inspirál minket arra, hogy éppen ott folytassuk a társadalomról való gondolkodást, ahol a kitűnő elődök és kortársak járnak. Noha bent vagyunk, mégis *kívülről* jövünk. A kívülről jövés állapotát erősíti, hogy egyszerre ástuk be magunkat több tudományágba, de csak azért, hogy a tudomány legfrissebb megértéseivel *kontrolláljuk* saját hipotéziseinket. Nem azt találjuk feladatnak, hogy *átvegyünk* kész kategóriákat, vagy meglévő fogalmakat *tovább pontosítsunk*, de minden új fogalmat igyekszünk kíméletlenül alávetni legalább két-három, egymástól is eltérő tudományág vizsgálatának. Nem akarunk mindenképpen tudósok lenni, de elfogadjuk, ha annak tartanak minket; nem *ez a kérdés* ugyan is.

- *Nem ott vagyunk, ahol sokan vannak, és nem ott akarunk lenni, ahova sokan törekednek, de ez nem azért van így, mert különbözni akarunk, csak már nincs arra időnk-energiánk (akkor se, ha esetleg akarnánk), hogy a hagyományos szellemépület és tudáskarrier építésével törődjek. Az új helyzetünk nem más, mint egy új típusú – feszültséget növelő - szabadság. Örülünk, hogy a szellemi életben, s ezen belül a tudományos életben mélyen benne élünk, de az nem izgat minket, ha itt megkérdőjelezzük a helyünket, mert ugyanazt tesszük, mint olyan sokan már eddig: keressük az igazságot, s ennek érdekében a tudományok határterületeinek tudását is igyekszünk befogadni.*

- A valóság természetesen nem a *tudományágak parcellái* szerint folytatja létezését, és ezért nem tehetünk mást, minthogy jobban foglalkoztat minket a meglehetősen homályos valóság, mint bármelyik elfogadott tudástömb – szintén homályos - aktuális beszédmódja. Nem építünk kerek vagy totális gondolati rendszert, mint ahogy azt sem fogadjuk el, hogy a rendszerépítés eleve lehetetlen. Megszabadultunk a legnehezebb szellemi fogságból: *a vagy-vagyok örökletes kényszereitől*. Nem úgy gondolkozunk, hogy valamilyen legitimnek tartott, bevett szellemi főirány szerint kellene szűkítenünk a világlátvány felrajzolását. Nem választunk anyagi és szellemi (nemanyagi) kiindulópontok, nem döntünk metafizikai vagy nem-metafizikai álláspontok között, s ráadásul még az sem igaz, hogy valamikor mégsem voksolunk majd *valamelyik* “vagy” mellett.

- Nem szeretnénk abban a szerepben sem tündökölni, hogy a legitim szellemi téren karakteresen kívül vagyunk, hiszen a belül lévőktől folyamatosan tanulunk. Az egyszerű helyzet megjelölés az, hogy *belül létezőnk, de kint vagyunk*.

- Nem szeretnénk azt sem hinni, hogy aki kívülről jött, mondjuk kezdve Jakob Böhmetől Albert Einsteinig, az eleve garantáltan az *emberi gondolkodás megújítója vagy nagy rendezője*, de ugyanakkor nem tartjuk kizártnak, hogy az valószínűleg sok új felismerés megértését teszi lehetővé, ha valaki *nem terhelt* a világalállapottól és a tudásvilágtól. Ha az ember nem (vagy nem teljesen) foglya a *korszellemnek*, saját százada (esetünkben századai) *kulturális befolyásának*, akkor a tudástörténelem nem teszi lehetetlenné, hogy előre vagy hátra nézve a jelenben, a jövőben vagy a múltban alapvető összefüggéseket másképpen lásson, s ezért beismerjen tudományos tévedéseket, vagy csak egészen *új hipotézisekkel* álljon elő. Minden új, korszakalkotó tudományos eredmény az előző korszakalkotó felismerés cáfolata vagy továbbgondolása?

- Nekünk személyes szerencsénk, hogy folyamatosan *paradigmarengető korszakban*⁵ élünk, s feltehetően magunk is ennek a korszaknak egyik, sajátos fejleményei – és egyben ösztönzői - vagyunk. Ma egy *felfoghatatlanul új korszellem* építése folyik, ami legkésőbb ötven-száz év múlva újra meghaladottá válik, s most legfeljebb abban bizakodhatunk, hogy az új korszellem *formájában-típusában* is más lesz, és ezért természetesnek tekinti önmaga folyamatos cáfolatát, korrigálását. Ma például terjed az a felismerés, hogy bolygónkon az emberiség fejlődése nem lineáris, mert mintegy tíz (vagy több) ezer évvel ezelőtt (számos jel szerint) egy nagyon fejlett civilizáció és kultúra már elpusztult, aminek közismert, metaforikus neve Atlantisz. Ebből azonban logikailag az is következik, hogy az atlantiszi korszak előtt is lehetett akár több – a huszadik század végi civilizációhoz hasonlóan - magas vagy magasabb tudású időszak. *Atlantiszok* állnak tehát mögöttünk, s akkor nem kizárt, hogy magunk is *Atlantiszok* leszünk?

- Ne féljünk feltenni *logikus kérdéseket*. A mai, hivatalos korszellem szerint egyetlen Atlantisz sem volt, de holnap már hátrább mehetünk az időben, és akár következő Atlantiszokra vetülhet fény? Nekünk sincs tehát más dolgunk, mint a korszellem határain újra és újra kedvesen *átballagjunk és kérdezzünk*. Az aktuális feladat: *a megértéshorizont minden irányú és dimenziójú tágítása*.

⁵ Lásd erről bővebben: Ziauddin Sardar, 2003: Thomas Kuhn és a tudomány-háborúk (Alexandra, Pécs)

• A *stratégiai feladatot* pedig magunk is szeretnénk megérteni, amire a jelenlegi szövegírás (mindenkor ideiglenes) végére⁶ jutunk. Harminc évet remélünk még ehhez.

1. Előzetes megközelítések (az alapkategóriákról)

A világlátvány *nem világkép* és *nem világlátomás*; a világkép elvileg határozottabb, egyértelműbb látványt sugall, olyat, mintha pontosan vagy majdnem pontosan tudnánk, hogy milyen a világ, sőt átfogóbb kategóriával a valóság⁷, a *világlátomás* pedig már nemcsak a világról mond hipotéziseket, hanem szükségképpen látomásos képet közöl a világiövőről. A világlátvány ugyanakkor nem világlátványosság, semmi köze a világlátványt elfedő, vagy a világképet eltorzító színes-hamis világutánczatokhoz. A világlátványban a világ szó értelme nem több és nem kevesebb, mint az, hogy *a mi világunkból* látható *valóságvilág*. A nézés vagy a tekintet egy utazást fejez ki: út tőlünk a látott világlátványig, s ideális esetben azon túl a *valóságlátványig*.

Hosszan gondolkodtunk, melyik kategória lenne *a legtalálóbb címfogalom*? A világlátványt azért is választottuk, mert talán egy kicsit semleges, mert ez “csak” *egy nézet* az elénk táruló világról. Függ a nézőtől, meg nem is függ tőle. Semleges, mert nem szubjektív filozófia eredménye, miközben nem semleges, mert *az egységtársadalom*⁸ szellemi előkészítésére törekszik. Természetesen a *világnézet* kategóriájáról tartózkodtunk, mert azt nem gondoltuk, hogy készen lehetnénk egy komplex filozófiai rendszer felvázolására. Ennek a tartózkodásnak viszont nem az az indoklása, hogy a posztmodern kor utáni – újabb és ezért nem ismeretlen – dezorientáció világában kizártnak tartjuk az egységes elméletalkotást. Éppen ellenkezőleg a nagyon aktuális, kívánt dezorientáció (értsd: idolum-rombolás) már markánsan készítheti elő az *új – integrált - metafilozófiát*.

Nevezzük meg azt, ami *van*, avagy a létezést a maga sokrétűségében, teljességében. A “*van*”-ra vonatkozó fogalmak tárháza kimeríthetetlen. Ha a *van* minden létező/nemlétező korlátlan számú és minőségű rész s nemrész együttese, akkor ez a teljesség, hiányosság, kezdet nélkülség, befejezetlenség, rendezettség és rendezetlenség elmosza a *van* külső és belső határait-határtalanságait. A *van* megragadhatóbb, ha megjelöljük a két legfontosabb alapkategóriát, a *világot* és a *valóságot*. (Pontosabban: a valóság és a világ létezése a *van*.) A világra és a valóságra vonatkozó fogalomteóriák száma és értelme is – nagyon helyesen - végnélküli. Ebben a tanulmányunkban sajátos tartalmat adunk a két alapfogalomnak: a valóság (amihez mindig hozzátartozik a párja, a nemvalóság) *a végtelen totalitás*, minden létező és minden elképzelt, minden nemlétező és minden elképzeltetlen nemlétező, míg a világ (még ha hordozza is magában a végtelen totalitás érzetét) *a véges totalitás*, a mi világunkból nézett, az általunk látott világlátvány.

⁶ A szöveg publikált változata egy ideiglenes szövegállapotot tükröz, amelyet a megjelenés után is folyamatosan továbbbírok és átirok.

⁷ Tanulmányunk központi fogalma: a *valóság*, amelynek része a *nemvalóság*. Evvel az Egész ködös kategóriáját is szeretnénk kiváltani. A valóságot a lét és a világ fogalmával szemben választottuk, mert a lét szó nyelvi üzenete – függetlenül filozófiatörténeti értelmétől – azt sugallja, hogy valaminek a léte, mi pedig éppen a valamit kívánjuk megnevezni, s a világ szó nyelvi-tartalmi lényege ugyanakkor homályos, megfoghatatlan és inkább szűkít, a természettudomány világra utal; ez utóbbit aztán a föld bolygó általános megnevezésére használjuk, hiszen a földön túl létező világra önálló szavunk, a világegyetem fogalma van. A valóság szociológiai kategóriájából így egyetemes filozófiai fogalom lett.

⁸ Az információs kort követő újabb globális világmodell hívjuk egységtársadalomnak vagy tudattársadalomnak, amelyeknek részletes definícióit később adjuk meg. Előzetesen annyit, hogy például az egységtársadalom egyaránt tartalmazza a földi civilizáció, a földi világ és a világegyetem, a természeti és szellemi világ, vagy a materiális és isteni valóság egységesülését. (lásd: Varga Csaba, 2001: Tudástársadalom és tudásrégió. Kiss Endre – Varga Csaba, 2001: A legutolsó utolsó esély [Stratégia kutató Intézet]) 165 o.

Elemezzük még azt, ami lehet, vagy ami lesz, azaz a *jövőt*. A „*jövő*”-re vonatkozó fogalmak tárháza szintén kimeríthetetlen, de meglehetősen evidens, hogy a valóság jövője és a világ jövője nem ugyanaz. Ha filozófiai értelemben a *valóság* – mindenféle valóság, a nemvalósággal együtt - a *végtelen totalitás*, akkor ennek belső tartalmához tartozik – a jelen mellett – a múlt és a jövő is, s miután nem két- vagy háromdimenziós térben gondolkodunk, hanem *sokdimenziós téridőben*, ebből az következik, hogy a *valóság* alapvetően múlt és jövő tartományú és a két tartomány között szinte megnevezhetetlen a villanásnyi jelen. Ha a *világ* „csak” véges totalitás és éppen az jellemzi, hogy jelenhez kötött, ennél fogva esetleges, átmeneti, s alapvetően strukturált, különösen akkor, ha a lokális világ szólal meg benne. A világ egyaránt áll globális, kontinentális, nemzeti, s lokális világokból, ami a jövőre vonatkoztatva azt jelenti, hogy szintén egyaránt vannak *globális*, és például *lokális jövővilágok*; itt annyi kitérést kell tennünk, hogy érdemes megkülönböztetnünk a fizikai és tudati valóságokat, vagy a személyes és társadalmi jövővilágokat.

A modernitás végének filozófiája abból az euroatlanti alapélményből indul ki, hogy az univerzális és a lokális világában az egyes ember – úgy tűnik – hosszú időre elvesztette az otthonosság élményét, és ezért *hátborzongató idegenségről* beszélhetünk csak.⁹ A hátborzongató idegenség létállapotából azonban nem születhet új világlátvány, mert ebben a kint-bent-létben a világnéző szemlélő kimerítően foglya¹⁰ marad a közvetlen és közvetett idegenség-fenyegetettségnek. Ez tehát többszörös *csapdaállapot*. Csapda először is azért, mert aki tagadja a hátborzongató idegenség alapélményét, az feltehetően hamisan értékeli az európai bentlét lelki-tudati kálváriáit. Másodszor azért, mert aki nem képes felülemelkedni az otthontalanság egyszerre értelmetlen és értelmezett világából, az a jelenvalólétben valóban elszigetelődik, és szellemi horizontja összecsuklott marad. Harmadszor azért is, mert aki foglya a teljesen meg nem értett hátborzongató kívül-taszítottságnak, annak sem ma, sem a jövőben nem létezik olyan globális és lokális jövőparadigma, amely *tagadja* az ontológiai és személyes szorongás-világ véget érhetetlenségét.

A közép-európai létélmény azonban *csapdahárító* is. Miért is? 1. Az elmúlt század története nem a hátborzongató idegenségről, hanem a hátborzongatásnál durvább közvetlen veszélyeztetettségekről szól, amihez képest a hátborzongató – így finomabb - idegenség *némi könnyebbséget* jelent; ez az összetett és többszörös idegenség mindenesetre szintén alapdiszpozíció, amely azonban rétegzettsége vagy különös szerkezete miatt árnyaltabban reflektálható. 2. Közép-Európa tehát tartósan tenyésztelepe a többszörös elszigeteltségnek, de a szorongásszerkezet enyhébb-finomabb szintjei paradox módon a *valamiben-otthon-létet* kínálják; innen érthető meg igazán Heidegger azon állítása is, hogy a „megnyugodott, otthonos világban-benne-lét az egyik módusza a jelenvalólét hátborzongató idegenségének, és *nem fordítva*.”¹¹ 3. Ha a személyes-én folyton fénylő csapdákban él, vagy a fénytelen csapdák kikerülésén fáradozik, miközben észre kell vennie, hogy a kikerülések is csapdaszituációk, egy ponton túl és jelképesen ugyanarra képes, mint a klinikai halál állapota került személy: *tudata elhagyja a testét*. Kilépés a mi világunkból, vagy a világlátványból és távozás a valóságból is.

A világlátvány fogalmának lényege így nem az, hogy a látványt absztraháló személy a nem-otthon-lét foglya, még az ellentéte sem, hogy az otthonosság részleges visszaszerzése egyértelműen elérhető. A világlátvány semleges fogalma *túl van* a nem-otthonos vagy a valóban-otthonos léten; a gond központú jelenvalólét kiindulópontja az új világlátványnak, de

⁹ Martin Heidegger: *Lét és Idő* (Gondolat, Budapest): „A mindennapi otthonosság összeomlik. A jelenvalólét elszigetelődött, de mint világban-benne-lét. A benne-lét az otthontalanság „móduszába” lép. Ennyit és nem mást jelent, amikor „hátborzongató idegenségről” beszélünk.” (344.o.)

¹⁰ Ezt tekinthetjük az előtt és a bent között állás állapotának is. Lásd: Georges Didi-Huberman: *A látvány végeláthatatlan küszöbe*. (Enigma, 18-19, 102.old.)

¹¹ Martin Heidegger: *im.* 345.o.

mind kiindulópont csak a kezdeti feltételek *újragondolásában* segít. Az új világlátvány, azaz tanulmányunk szövege által létrehozott világegész-vízió – jobb esetben – már potenciálisan a valóság *új képe* és egyben *új valóság*. Ennek az interpretációnak az értelme csak az egész szöveg megismerése után fogalmazható meg. A világlátvány persze egyaránt jelenti a látványt létrehozó személy tekintetének, a tekintete által látott *valóság/nemvalóságnak*¹², majd a látott valóság/nemvalóság visszanézésének, és egyúttal tekintete valóságkonstruálásának, végül más tekintetek valóságglátványának a történetét. Túl van a dezorientációkon, ám *nem akar* új, zárt, végleges-látszatú orientációkat teremteni.

A világlátvány: a Valóság¹³ (valóság/nemvalóság, fizikai-tudati valóság) *általunk látott képe*. A mi-világunkból látott világlátvány, ami azonban potenciális valóságglátvány is. A látvány, avagy *a kép van a néző és a nézett között*; ez ajtó köztünk és a valóság/nemvalóság között. Átjáró a személyes és a kollektív tudat között. Fénytörés az egyén isteni éne és az isteni valóság között. Ez az átjáró persze – már tudjuk - a sokdimenziós tér vagy csak a téridő szimbóluma. A képajtó azonban nemcsak küszöb¹⁴, hanem *nemküszöb* is. Ennélfogva átlépünk is, meg nem is rajta. Túl vagyunk azon, hogy az örök küszöb előtt kuporogjunk. Túl vagyunk azon, hogy az ajtón belépjünk, mert már többször jártunk odaát. A szellemi utazás egységtársadalom irányába mutató mozgásába, avagy *szabadságába* vagyunk szerelmesek. Aki pedig szerelmes, vagy megvilágosodott, az képes lépni egyet vagy talán akárhányat. Ennyiben túl vagyunk a fogságon, de nem vagyunk totálisan szabadok. Ennyiben viszont, sajnálom, *orientálunk* is.

Utóirat: a hátborzongató idegenség persze csak az *alacsonyabb tudatállapot* élménye.

2. A barbár “tudástársadalom” negatív vízió

Ha a jövő nincs, ha nem tárulkozik fel, akkor a jelen nem értelmezhető, akár azt is mondhatjuk, hogy a jelen *nincs*. Ha a jövő pusztulásvízió, a jelen nem lehet több, mint a pusztulás előállapota, mintegy előkészítője, ha a jövő viszont életvízió, sőt, a jelennél ideálisabb életvízió, akkor a jelen *az ideaélet* potenciális előképe. Ez tehát választás kérdése. De nem a tekintet választ pusztulás és életvirágzás között, hanem a választást az adja és hozza, hogy *menyire értjük meg* a valóságot. Ha a valóság (Valóság) az egyes és közös tekintet számára láthatatlan, a légüres térben csak a pusztulás lidérces látomása realitás, ha viszont a valóság lényegvilága megközelíthető, az üzenetekkel teli valóságvízióból csak az ideajövő olvasható ki. Ha a valóság eltűnik a tekintet horizontjáról, s a jelen (poszt)barbárságaitól csak a *jövő barbárságáig* vezet út, akkor persze a jelen és a holnap elviselhetetlen és nincs miről beszélni vagy elmélkedni. Ha ellenben a valóság bennünk van és vezérel minket a jövőig is, akkor a jelen paradicsomszigeteitől a makadámösvény (is) a *jövő valóságáig* kormányoz minket.

¹² “...a léte mint olyanra irányuló tekintet, melynek kedvéért jelenvalólét mindenkor olyan, amilyen.” “A tekintet egzisztenciális jelentése szempontjából a látásnak csak az a sajátossága jön számításba, hogy az általa megközelíthető létezőt önmagában felfedetlenül engedi utunkba kerülni.” Martin Heidegger: i.m. 287.o.

¹³ Az Egész filozófiai fogalmára már sokféle kategóriát dolgoztak ki: 1. Martin Heidegger például a *lét* fogalmát használja. “A lét mint a filozófia alaptémája nem egy létező neve, s mégis minden létezőre vonatkozik. ‘Egyetemességét’ magasabban kell keresnünk. A lét és a létstruktúra túlvan minden létezőn és egy létező minden lehetséges létező meghatározottságán. *A lét a teljességgel transcendens.*” i.m.135.o. 2. P. Teilhard de Chardin az (önmagára boruló) *világ* fogalmát részesíti előnyben. Az emberi jelenség, (Gondolat, 1980) 368-370.o.3. A szociológusok viszont *valóságban* szeretnek gondolkodni, de a valóságot leegyszerűsítik. “Céljaink szempontjából elegendő, ha a “valóságot” mint a jelenségek olyan minőségét határozzuk meg, amelyek akarattunktól függetlenül léteznek (nemlétüket nem tudjuk elérni).” Peter L. Berger – Thomas Luckmann: A valóság társadalmi felépítése. (Jószöveg Műhely Kiadó, 1998.) 11.o.

¹⁴ Franz Kafka: A per, Európa, 267-269 o. Értelmezi: Georges Didi-Huberman: i.m.

Más dimenziókban más módokon gondolkodhatunk. Mert a valóság önön természete szerint nem születik, nem hal meg, *mindig egyformán létezik*, és nem ismeri az örök virágzást, nem ismeri a pusztulást sem, még abban az esetben sem, ha egyes elemei (a neutrínóktól a galaxisokig) folyamatosan újabb és újabb formákat vesznek fel. Ennek megértése a most kezdődött század egyik *csúcsleckéje*.

Az ezredforduló egyik *uralkodó tekintete és világlátványa* változatlanul a gyorsuló pusztulás, avagy a tökéletesedő romlás. Szinte gyönyörű ez a világvége teória. A romlás-tekintet legalább olyan régi, mint a virágzás-tekintet. A huszadik század hangadói azt a romlásvilágot látták és láttatták, hogy a modern társadalom világai a *posztmodern egyént izolálták*, méghozzá úgy, hogy az *izoláló világot is felszámolták* körülötte. Az isten meghalt, mondták, a nemzet meghalt, folytatták, a közösség meghalt, hirdették. Meghökkenítő állapot: az egyes emberen kívüli világ összeomlik, minden megtartó közösség felszámolódik, s elterjedt világfelfogás, hogy az egyén légüres térben vesztegel, miközben az egyén a lokális világokban azt éli meg, hogy szociológiailag-szociálpszichológiailag izolált. De akkor *mihez képest* izolálódik? Hogyan lehet a társadalmilag légüres térben izolálódni? A válasz valahogy úgy hangzik, hogy az ember által teremtett művilág, *a gazdaság és a politika* világai izolálnak. Ez a művilág az értelmezések szerint nem közösség, nem empatikus-ösztönző, hanem diktatúra, avagy *erőszakos rendvilág* természetű. Meggyőző ez az indoklás?

A romlás-tekintet – mint látjuk – nem konzekvens és nem logikus, s persze érezhetjük, hogy a pusztulás-körkép felvázolásában sok minden indokolatlan. Az “új” romlás-tekintet nem kevésbé markáns és nem kevésbé illogikus, de *markánsan folytatja* a pusztulás vízió kiépítését. Most már nem arra akar rádöbbsenten, hogy az egyéni túli világok rendszere romlott el, hanem a hangsúly arra kerül, hogy ez a szerencsétlen posztmodern egyén *belül ment tönkre*. A pusztuláskép totális: az embernek nincs saját tudata, nincsenek érzelmei, avagy a posztmodernitásban a személy *személytelenné* vált. Meghalt a közösség tudata, meghalt az egyén tudata, végül bekövetkezett a vég: *meghalt az alany*, kipusztul az ember. De a romlás-forgatókönyv még nem ért véget, a “legújabb” romlás-tekintet a jövőbe is lát, mert azt feltételezi, hogy az egyén testét ott rövidesen digitálisan alkotják “újra”, a tudatát klónozzák, érzelmeit átprogramozzák. Az egyén *belül is megszűnik* önmaga lenni és most már arra *sincs esély*, hogy ebből a pusztulás-végzetből megszabaduljon. Ezt a műembert már nem a tegnapi és jelenlegi megfogható-létező művilágban vezérlik robotként, hanem ebből is kiemelik, az információs-kommunikációs kor *virtuális álvilágába* küldik, ahol már légüres tér sincs, sőt fájdalom sincs, gondolat sincs, a nyelv is fölösleges. Vége mindennek, az *emberi társadalom és kultúra elveszett*, megszűnt.¹⁵

A korábbi és a holnapi romlás-tekintetek persze *ugyanolyan létező* érzet- és tudatállapotok, mint az ipari világ monstre gyáróriásai és betonlakótelepei. Ez az intellektuális borzalomkritika *leleplezi és megsemmisíti* az egyének hamis mennyországkereséseit, a maradék mennyország-álmait, a valóság és világvesztő önvesztéseit. A *drog-mennyországok* is halottak. Mit állíthatunk *evvel szemben*, ami nem hazugság? Ami nem újabb drog-mennyország? A válasszal még szeretnénk adósak maradni! Egyetlen szerény megjegyzést teszünk: a jövővilág általában *nem olyan*, amilyennek a jelenvilág, vagy az uralkodó globális világ, vagy ezen belül a szintén uralkodó romlás-tekintet önmagától, önmaga pályája szerint akarja és a valóság lehetőségeivel ellentétesen is érvényesíti.

A jövő tehát *nem eleve* lefutott történet, még akkor sem és úgy sem, ha az aktuális múlt és jelenvilágok *kíméletlen feltételrendszer* – többek között előre megszabott jövővilág-panelet, például minden kollektív- és magánmennyország-vesztést jósoló jövőtragédiákat – alakítanak ki. A jövővilág nem teljesen vagy nemcsak *olyan lesz*, amilyennek ez a romlásközpontú világlátvány mutatja fel, s amelynek jövőtlen értelmezése *negatív*

¹⁵ Magyarországon ennek a negatív jövővíziónak egyik filozófusa (és zenésze) Hortobágyi László. (Lásd: Igazi másvilág. Interjú Hortobágyi Lászlóval, 2001. Freee magazin, 2001)

*előretekintés*en alapul. A jövő tehát nem eleve olyan befejezett eseménysorozat, amelyben kikerülhetetlenül önmagunk gyorsítjuk fel az önpusztítás forgatókönyvének megvalósulását? Ez a csendes kérdésfelvetés azonban nem azt jelenti, hogy az előző századok klasszikus önpusztításait holnap *ne követhetné* zseniális és ma még elképzelhetetlen pusztításáradat. A barbárság nem csak a múlt, hanem a jövő is lehet?

A jövő *ez* is lehet, de akkor csak *ez* a jövő pusztul el?

3. A barbárság hosszú története Közép-Európában

Közép-Európa nemcsak a romlás- és virágzástekintetek képeinek ideális termővidéke, hanem a komolytalan romlás- és elavult virágzásvíziók *leleplezésének intellektuális világa* is. Ehhez azonban rendkívüli – és összehasonlításra alkalmas - *tapasztalatok és megértéskészségek* kellenek, mert még az összetett tapasztalatok sem tesznek önmaguktól lehetővé új megértéseket. Kelet-Európa régóta avval jellemezhető, hogy egyrészt egyetlen világmodell sem érvényesült a maga teljességében és győzedelmességében, másrészt a félglobális és kontinentális világmodellek folyamatosan *egymásba és egymásra* csúsztak. Közép-Európa hiába volt annak az európai kontinensnek a része, amely a modernitás több száz éves korszakának sokáig világgyőztese lehetett, mert a kontinensnek belső, sokszor elzárt, az uralkodó világállapotból teljesen vagy részben *kimaradt kontinensdarabja* volt, miközben ráadásul rajta futott és fut keresztül a civilizációs és kulturális határ, amely elválasztja egymástól a bizánci és római kereszténységet, vagy tágabban az európai és ázsiai kultúrákat. Közép-Európa sokszor *közelmúlt, félmúlt* volt az aktuális világjelenhez képest, de ugyanakkor nem kábíthatta el a folyamatos durvaháborúkban kivívott pillanatnyi vagy tartós győzelem, és az ettől folyamatosan növekvő – a földi civilizáció hátrányos térségeivel szemben is érvényesülő – kifinomult jólét. A mi-világunk tehát folyamatos lemaradás és folyamatos lemaradás-tudat volt, ami kifejezetten *jót tett és tesz* ma is a világlátvány megfogalmazásoknak.¹⁶

A földi civilizáció alapvetően a – tudatvesztett - barbárság és posztbarbárság története, amelyet csak időszakokként szakított meg egy-egy rövidebb korszak, amit *antibarbárság* pillanatának tarthatunk. Európa nem a második világháború, hanem a kelet-európai *kommunista nyílt diktatúrák* bukása után jutott túl a metabarbárság korszakán, ám a posztbarbárság meglehetősen törékeny-labilis világa – a kilencvenes években a délszláv háborúkkal és polgárháborúkkal – vissza-visszacsúszott a barbárság szörnyű állapotába. A barbárságot az választja el a posztbarbárságtól, hogy az ember, az emberi környezet és a társadalom fizikai megsemmisítését *felváltja* a gazdasági, politikai és kulturális közvetlen és közvetett harc. Magyarországon a második világháború (1945) és a hatvanas évek vége (1968) között született nemzedékek egy szétválaszthatatlan *kettősséggel* találkozhattak: a nyílt, leplezetlen barbárság még egyáltalán nem ért véget és a vele együtt készülődő, kibontakozó posztbarbárság ugyan jelentős haladásnak számít¹⁷, ám a két történelmi és pszichológiai folyamat együttesen előlegezi meg és váltja ki a posztmodern korszak alapjellegét, *a személy és a személyiség* halálát. De nem ez a meglepetés. A dominánssá váló, finomabb

¹⁶ Elég Robert Musil, Franz Kafka, Ludwig Wittgenstein műveire gondolni.

¹⁷ Érdekes, hogy a fontos és korrekt világelemzések is milyen keveset tudnak régióinkról és milyen szerény jövőt jósolnak nekünk: "Kelet- és Közép-Európa nemzetei azonban rendelkeznek néhány fontos erőforrással: sok tehetséges és becsvágyó polgárunk van; alapvetően egészséges az oktatási infrastruktúránk; gyáriparban (Csehszlovákia) vagy a matematikában és a tudományban (Magyarország) elért kiváló eredmények nagy hagyománya, továbbá – fél évszázad óta először – az a lehetőség, hogy új eszmékhez, vállalkozásokhoz, ösztönzésekhez juthat hozzá. Tekintettel azonban az előttük álló, elsősorban közép- és hosszú távú feladatokra, ezek a képességek talán elégtelenek ahhoz, hogy a térség társadalmi felzárkózzanak, mi több, felkészüljenek a huszonegyedik századra." (Paul Kennedy: A XXI. század küszöbén. Napvilág Kiadó, Budapest, 238.o.)

posztbarbárság világát és légkörét az elhúzódó durva-barbárság korszaka *leleplezi, és nyilvánvalóvá teszi*, miközben a barbárság visszatérésétől féltő-szorongó társadalmi és egyéni tudatok a leleplezés tényét, felismerését a *társadalmi és személyes tudattalanba* nyomják. Ezért sincs a nyolcvanas években forradalom, s ezért sincs lelki kiegyezés például a kilencvenes években.

Magyarországon tehát így *egyszerre lehet látni* az alany (az egyén) halálát és az alany nemhalálát. Párhuzamosan kimutatható a közösségek pusztulása és a helyi kisközösségi csodák növekvő száma. Lehet hozni bőven példákat az egyén belső üresedésére és belső feltöltődésére. Ezért a “csillogó” romlás-tekintetek cáfolhatók és a szintén “csillogó” javulás-tekintetek megkérdőjelezhetők. Nálunk tehát a barbárság és a posztbarbárság is *összezsúszik*, miközben az antibarbárság *sem szabadul* a posztbarbárságtól. Az ezredforduló jelenvilága így a szokott (látványosan barbár) barbárságváltások zavaránál nagyobb *zavartságot és keveredést* hoz. Ha az információs korban a gazdasági és politikai harcok áttevődnek kulturális harccá¹⁸, identitások közötti viszályá, akkor ez Magyarországon szintén *kétszeresen* is bekövetkezik, mert a posztbarbárság és antibarbárság összekeveredett erőinek csatái is áttranszformálódnak *kulturális (posztbarbár) ökölvívássá*. Nálunk egyelőre a *szellemi leleplezés* maradt el, mert ez emberileg majdnem lehetetlennek tűnik, hiszen az elmúlt évtizedekben jelentős (magukat baloldalinak tartó) szellemi-ideológiai csoportok fordultak szembe a barbárság korszakával, miközben ezek többsége aztán beleragadt, belesült a posztbarbárság szellemi klímájába és gondolkodásmódjába, és *gyorsan elavult és érdektelenné vált* az antibarbárság, avagy a tudástársadalom korszakához képest. A posztbarbár ökölvívások egymással harcoló táborai és hangadói így időnként egyaránt *elavult fogalomkészlettel*, régen *megcáfolt érvkészlettel* hadakoznak. Sajnálatos az, hogy a hazai szellemi életet gyakran ezek a véleményformáló csoportok uralják. Magyarországon mi sem hiányzik jobban, mint a szellemi-filozófiai *paradigmaváltás*.

Az antibarbárság tartós és érvényes korszakának előkészítése és létrehozása ma alapvetően *elméleti feladat*, amit akadályoz a posztbarbár korszak szellemi és mentális roncsstelepe.

Megjegyzés: ha egy társadalom, vagy egy közösség a jelent kiégett roncssteleppnek, vagy a posztbarbárság korszakának éli meg, az árulkodik a *kollektív tudat* állapotáról és minőségéről.

4. A tudományos elmélet esélyei

A jelenből a jövőbe forduló világváltozás *értelmezhető-e* a korszellemmel?

Ha például az információs kor, vagy jövőt ígérő tudástársadalom paradigmát *tudományos elemzés* tárgyává tesszük, ráadásul az elemzés szempontjai közé csak másodlagosan vesszük fel az információs társadalom konkrét fejlesztésének követelményeit, akkor is a szellemi feladat még mindig *kettős* marad. Egyrészt elsősorban az információs- és tudástársadalom elméletének megfogalmazását kell elvégeznünk, miközben ehhez a tudományos paradigmák *szinte mindegyikét* kénytelenek leszünk újragondolni; másrészt semmiképpen nem kerülhetjük meg azt az elméleti dilemmát, hogy az új században egyáltalán lehetséges-e már a régi s új tudományos eredményeket minőségi szinten *emberi-társadalmi folyamatokba* integrálni.

¹⁸ Manuel Castells írja: “A kulturális csaták az Információ korának hatalmi csatái. Ezek elsősorban a médiában és a média által megharcolt csaták, de a hatalom hordozója nem a média. A hatalom, mint a viselkedés megszabásának adottsága, az információcsere és a szimbólum-manipuláció hálózataiban rejlik, melyek jelképeken, szövivőkön és intellektuális erősítőkön keresztül összekapcsolják a társadalmi szereplőket, intézményeket és kulturális mozgalmakat.” (M. Castells, 1998: The Information Age: Economy, Society and Culture, Blackwell, III. 368.o.)

A tudástársadalom kategóriája feltehetően nagyon sokféleképpen definiálható, ám az egyik megközelítés mindenképpen az, hogy a tudástársadalom logikailag nem lehet egyéb, mint a *tudás és társadalom - mint két komponens - összeboronálása*, avagy az új tudás és ezen belül az új tudomány eredményeinek társadalmivá, sőt széles körben emberivé tétele. Ez akkor is helyes felvetés, ha szükségképpen homályban hagytuk a tudás, új tudás és társadalom, új társadalom funkcionális és szubsztanciális megfogalmazását, mert közben csak azt az egyetlen összefüggést, ami egyúttal szintén elméleti probléma, akarjuk tárgyalni, hogy a két pólus (a tudás és társadalom) interakciója mi lehet, s ebből a posztmodern "házasságból" milyen *új társadalom* születik.

Az új problémafelvetés persze mindjárt kötelezővé teszi, hogy a két pólust történelmi folyamatba ágyazzuk, mert a tudás és társadalom 21. századi ötvözése nem légüres térben, avagy téridőben megy végbe. Ezzel tulajdonképpen bezárult a logikai kör: a tisztán elvont elméleti kérdésektől eljutottunk újra a *gyakorlatelmélet világához*, és szintén az elemzés tárgyává emeljük az információs társadalom globális, európai vagy hazai mozgásformáit, mozgástartalmait.

Mindenesetre az egyik első hipotézis mindjárt az, hogy a tudástársadalom paradigma nem csupán *új elmélet*, noha számunkra mindenekfelett az új elméletek lehetséges megfogalmazása a fontos, hanem egyúttal kitüntetett elméleti és gyakorlati lecke az *elméletgyakorlat* tárgyszerű vizsgálatára. Avagy az új kor (az új világ) elméleteinek *új módon való beépülése* a világ új gyakorlatába, hiszen a globális információs társadalom nem valami felfoghatatlan, ismeretlen folyamathálózat, hanem az ezredforduló tudása – többek hipotézise szerint - fenekestül felforgatja, szétrázza, majd így vagy úgy meglehetősen *új rendbe/káoszba* szervezi a földi civilizációt és kultúrát.

A világ új tudománya és a világ aktuális valósága egyaránt *új elméletet/új valóságot* hoz létre, amely megkerülhetetlenül az emberi gondolkodás tárgyává válik. A globális szellemi feladat lehet sokaknak riasztó, ám mi inkább arra szavazunk, hogy ez biztató gondolati lecke, egyszerre elméleti és elméletgyakorlati probléma. Nem véletlen, hogy a 21. század egyszerre ígérkezik *a tudásünnep és a tudássokk* korszakának; tudásünnep azért, mert soha nem tudott-gondolt tudás soha nem remélt-tervezett mértékben juthat el szinte az emberiség minden tagjához; viszont *tudássokk* is, mert a régi-új globális világ szinte minden népe, minden polgára ki van téve valamilyen típusú – tudássokkot is okozó – szellemi, tudásértelmezési kihívásnak.

A 21. század két értelemben is *utópiák utáni új világvalóság*. Az előző századok bizonyos értelemben különböző (hatalomszervező) utópiák elméletgyakorlati próbaüzemei voltak; most némileg tekintsünk el attól, hogy egyszerre ítélték emberiségpárti és emberiségellenes utópiáknak. Egyszerre avultak el az utópiák és az utópikus próbaüzemek, függetlenül attól, hogy demokratikus, kommunista vagy fasiszta hatalmat kívántak véglegesíteni. Karl Mannheim új utópiaelmélete¹⁹ már a 21. századnak szól, mert szerinte *az utópia igaz és végrehajtható*, míg a mindenkori ideológiák hamisak és végrehajthatatlanok. A 19-20. század tehát a megváltó utópiának hirdetett hamis és megvalósíthatatlan ideológiautópiák korszaka; kivételt képez például Tocqueville demokrácia elmélete és demokracianormája²⁰, noha ez a minőségi demokrácia jelenleg is a Mannheim értelmezésű utópiák közé tartozik.

A most indult század azért is az utópiák utáni korszak, s ez élesen látható éppen Közép-Európából, mert az előző század bármelyik korszakát vagy berendezkedését nézzük, a gondolatteremtő, tudásgyarapító értelmiségiek csupa olyan *utópikus "álmot"* fogalmaztak meg, amelyet az "együgyű" történelem az okos társadalmi rétegek támogatása nélkül is túlhaladott, lekörözött. Ha végignézzük a 20. század gondolkodás- és jövővízió teremtését,

¹⁹ Karl Mannheim: Ideológia és utópia. (Atlantisz, Budapest, 1996)

²⁰ Alexis de Tocqueville: Az amerikai demokrácia (Európa, Budapest, 1993)

szinte csupa *negatív utópiát, félelemvíziót* találunk, s alig fedezünk fel olyan gondolkodót, aki komolyan megsejtette volna az információs kor vagy a tudástársadalom korszak bekövetkeztét. És akkor nem beszélünk még azokról az új modellekről, amelyek messze meghaladják az előbbi jövőformációkat.

Az információs társadalom eljövételét is lehet rémálomként, *szorongásvízióként* érzékelni. Amennyiben egy tudományos elmélet alárendelődik az oktalan, vagy akár okkal felfogott szörnyképeknek, a tudományos elméletből egyszerre *gyorsan kikopik* a tudomány és az elmélet, ami ugyanakkor nem jelenti azt, hogy minden tudományos hipotézis vagy minden elmélet minőségű gondolatrendszer önmagából, automatikusan valamilyen *jobb világ* felé mutat. A jobb világ egyébként évezredek óta *itt van*, a különböző korok legfeljebb nem látták, vagy mi sem látjuk.

A jövő nem csak előrefele, hanem visszafele, sőt a korábbi múltakból a tegnapokig előrenézve is lehetett és lehet *látszólag láthatatlan*. Az információs- vagy a tudástársadalom elméletét így, ilyen történelmi nézőpontból érdemes egy *integrált, utópiaalapú jövőelméletbe* ágyazni.

5. A szupraparadigma fogalma

A *szupraparadigma* kérdésköre azért vált izgalmassá, mert újabban sokakban támadt az az érzés vagy tudat, mintha ma szemünk láttára süllyedne el az utolsó *két évezred világa*, miközben szintén a szemünk előtt válik értelmezhetővé a *téridő típusú történelem*. Avagy a földbolygón az új haladások, helyben járások, hátrafelé csuszások olyan globális *viszonyrendszerét, változáshálózatot* mutatnak, amelynek vizsgálatakor nem nehéz észre venni, hogy nemcsak az elméleti fizikában, vagy nemcsak az univerzális világegyetem dimenzióiban, hanem a naprendszer egyik bolygóján, a földön is átélhetővé, s reflektálhatóvá vált (az előre és hátra végtelenbe mutató) történelmi téridő.

Ebből legalább annyi következik, hogy nem egyszerűen „csak” *új jövőkép-szubsztancia*, hanem ezzel párhuzamosan gyökeresen *más múltkép* is születik, mialatt a jelenkép és ezen belül a tér, az idő, avagy a téridő felfogás is végérvényesen átalakul. Ami egyáltalán *van*, mint komplex, sokszintes téridő-valóság, az egyrészt valószínűleg állandó, a legmagasabb szinten időtlen-tértelen, másrészt folyamatosan változó, így erről a „van”-ról vagy az „egész”-ről szóló tudásunk és diskurzusunk nyer új tartalmat és formát.

A történelmi folyamatnak így már *nincs eleje*, hátrafelé is a végtelenbe fut, *nincs* megjelölhető *vége*, még akkor sem, ha mai tudásunk alapján aktuális hipotézis született a naprendszer csillagászati befejeződéséről, átrendeződéséről, sőt maga a naprendszer sem vizsgálható már elszigetelt bolygóközi létezőként, hanem az új kozmológiai paradigma szerint csak a kvantumvákuum és ezen belül a kozmosz egyik – valószínűleg szabványszerű - jelenségeként. A kozmológiai téridőt akár nevezhetjük *szupraglobális* dimenzióhálózatnak, s az ebben a szellemi/anyagi téridőben értelmezhetjük a földi változássorozatokot, amelyek legújabb ötvözetét és koncentrációját hívhatjuk *szupraparadigmának*.

Az összetett fogalom önmagában is jelzi, hogy a szupraparadigma jelenlegi és készülőben lévő paradigmák egyesülése és *új típusú integrációja*. A földi téridő nem csak kezdet és vég nélküli történelmi folyam, nem pusztán gazdasági-politikai erőcsoportok katonai és politikai vetélkedése, hanem a létezés minden szintjén és minden szintjének *új értelemadás*, s az új értelemadások tudományos megfogalmazása az *új elmélet*, avagy *elméletrendszer*.

A szupraparadigma tehát *két szempontból* jelent újat, egyrészt új paradigmák *sorozata*, régi paradigmák továbbfejlődése vagy egészen új paradigmák megjelenése, másrészt pedig az egyenként is alapos újragondolást követelő paradigmák új típusú *integrációja* – kevésbé hierarchikus, nem egyközpontú, inkább hálózat jellegű rendszere. A fontosabb *régi-új*

paradigmák például a következők: az új valóság, avagy a valóság új képe, a globokál alternatíva, az új múlt (avagy múltértelmezés), a szupertechnológiák kora, a szellemanyag, a tudásalapú gazdaság és a gazdaság új szerepe, a hálózati társadalom, az új emberkép, avagy az ember új képe, az új tudat, az egységtársadalom, az új jövő, mint új létezés, új istentan és visszatalálás a spirituális létbe, s az új paradigmák tengerében az egyik új paradigma az információs társadalom és a tudástársadalom elmélete. Ha ezeket a paradigmákat együtt nézzük, jól látszik, hogy ezek az elemek mennyire egymásra épülnek és egymásba kapaszkodnak. Az is kivehető markánsan, hogy egyik sem korlátlanul domináló paradigma, vagy a *közös jegyek* (anyag és szellem határának elmosódása, az objektivitás és szubjektivitás összeolvadása, tudomány és vallás közötti fal leomlása, a hierarchiák részleges átalakulása hálózattá, a szellem, a tudás, az információ előtérbe kerülése, stb.) együttesen *új vezető értelemadásokat* fogalmaznak meg.

A szupraparadigma lényege úgy is megragadható, hogy ez metaelmélet és kísérlet az *értelem visszaszerzésére*.

6. Új valóság, avagy a valóság új hipotézise?

A tudás az *Egészről* (a Valóságról és remélhetőleg nemcsak a Világról) szóló vízió. A Valóság – és persze a nem-valóság - minden *szellemi/anyagi létező/nem létező* együtt, a szupraparadigma pedig a Valóság új átfogó *lényege-értelme*; végül a földi civilizációban a Valóság stratégiai létmódja az egységesülő földi civilizáció, s az *aktuális létmódja* nem más, mint a globalizáció és lokalizáció. (Ezért a paradigmaváltás nem azonos a létmód-váltással.)

Ha a hagyományos fogalompárokban gondolkodunk, azt mondhatjuk, hogy a valóságból *nem szorítható ki* sem az objektív létezés, sem a szubjektív létezés, sem a történelmi, sem a történelemfeletti dimenzió, sem az anyagi valóság, sem az isteni valóság. A valóság nem csak az ontológiai, hanem a metafizikai létforma is, avagy egyszerre a tényleges-történeti és a metafizikai létezés. Ha a filozófiai gondolkodás két legnagyobb, legalapvetőbb vonulatát vizsgáljuk, az *arisztotelészi (inkább) materialista* és a *platonai (egyértelműen) metafizikai* megközelítést, akkor mindegyik alapvetően más – gyakran egymást kizáró - fogalmakkal értelmezi (vagy éppen nem értelmezi) a létet, a létezést, a létezés formáit, elemeit. Az áttekintést nem gátolja, csak olykor *bonyolultabbá teszi*, hogy évezredek óta ugyanarról vagy a megközelítően hasonló valóságról, valóságreszről vagy valóságdimenzióról minden jelentős gondolkodó *más és más kategóriákban* gondolkodik.

Az egyik alapvető elméleti kérdés persze az, hogy a valóság létezik-e *anélkül*, hogy rátekinենék, vagy értelmet adnánk neki, vagy a problémafelvetés úgy is megfogalmazható, hogy a valóság a végtelen és a konkrét téridőben egyaránt *mindig ugyanaz*, és ugyanaz marad is? Csak attól változik a valóság aktuális képe, hogy egy-egy korszak vagy egy-egy valóságkép-készítő tudós miképpen definiálja, illetve a valóság végtelenül-egész képéből a gondolati hipotézisek mindig csak újabb és újabb jegyet, összefüggést, dimenziót tárnak fel? Sarkítva: valóság nincs – *csak valamilyen valóságarc, valóságillúzió*? Valóság van és mindig ugyanaz – *csak teljesen soha nem közelíthető meg és nem érthető meg*?

Ha a gondolatsoron továbbmegyünk, a problémaélezés még érdekesebb: hiszen mi van akkor, ha az az alapkérdés, hogy valóság van-e, vagy nincs, önmagában *oktalan és használhatatlan* felvetés? Azaz: a valóság *nincs és van is egyszerre* – vannincs, avagy nincsvan. Miután magyarul a “nincsvan” nem egészen ugyanazt jelenti, nem ugyanazt sugallja, mint a vannincs, így a továbbiakban egyetlen fogalmat használok, a *vannincs*-et.

Álláspontunk tehát az, hogy a valóság alaptermészete – mai tudásunk szerint - a *vannincs*. (Ezt akár nevezhetjük az *első alaptörvénynek*.) Már Werner Heisenberg utalt arra, hogy a kvantumelmélet sem mutat egyebet, mint azt, hogy az elemi részecskéket “csupán”

addig a mértékig ragadhatjuk meg, mint amennyi a tudásunk. Ezért például az elemei részecskék *egyszerre léteznek* a tudattól független és a tudati valóságban.

Ha a valóságot továbbkutatjuk, talán megfogalmazható a *második alaptörvény* is, mert a téridőben létező ugyanannak a valóságnak mindig *két dimenziója* van, s ez tökéletesen összefügg a valóság *vannincs természetével*, hiszen az egyik a valóság *van jellege*, a közvetlen módon megismerhető külső valóság, a fizikai és biológiai jelenségek valósága, míg a másik a valóság *nincs jellege*, a csak közvetetten megismerhető, belső valóság. A két dimenzió szintén elválaszthatatlan és David Bohm²¹ szerint a külső dimenzióban az anyagrészecskék világát állandóan a *belső dimenzió* (avagy: a belső mozgás, káosz) vezérli.

A *harmadik alaptörvény* talán a legnagyobb titok: a két dimenzió együttműködését *ki/mi vezérli*, avagy a belső dimenzió hogyan hat a külső dimenzióra – miként végzi ezt a hatást? Bohm elmélete szerint a *Q kvantumpotenciál mint vezérhullám* az, amelyik áthatja a téridő valóságát, csakhogy feltevése úgy hangzik, hogy ez Q kvantumpotenciál a téridőn túli kvantumvalóságból, a *“végső” belső rendből* származik. Ez kiélezi azt az alapvető dilemmát, hogy a (hagyományos) kozmikus valóságon kívüli-túli kvantumvalóság *az Egészen kívüli valóság* vagy ellenkezőleg változatlanul része egy *kitágított (n-számú) kvantumuniverzumnak*?

Vagy a kvantumvalóság (sőt akár a sok kvantumuniverzum is) már *az isteni valósághoz*, az abszolútum valóságához tartozik? A kérdésfelvetés természetesen attól független, hogy most vagy később a kozmikus valóságon kívüli-túli “valóságot” minek tartjuk és milyen fogalmakkal próbáljuk érthetővé tenni.

A lehetséges hipotézisek közül azt fogadjuk el, hogy az Egészből, a Valóságból *nem maradhatnak ki* sem a kvantumuniverzum(ok), sem az isteni valóság(ok). Semmi sincs kívül. Ehhez képest sem másodlagos kérdés, hogy a sokszintes kvantumuniverzumot az Egész szerkezetében feljebb, az isteni valósághoz, vagy lejjebb, a kozmikus valósághoz soroljuk. A helykijelölő döntés nehéz, és csak azt mondhatjuk óvatosan, hogy előzetes feltevésünk szerint a kvantumuniverzum az *egyik dimenziója* a pléromának (az Isteni valóságnak).

A kvantumpotenciál elemzése elvezetett minket a valóság belső struktúrájának meghatározásához. A valóság létmód szerkezetének főbb *struktúráképző szintjei*: 1. isteni valóságok (például pléroma), 2. univerzális-kozmikus valóságok, 3. földi (anyagi) valóságok, 4. emberi valóságok, 5. tudati valóságok. Ezek egysége a Valóság minden *szellemi/anyagi létező/nem létező* elemének együttese. Más szóval a három alaptörvény feltehetően egyaránt vonatkozik a valóság minden szintjére.

Az Új Valóság tehát ugyanaz, mint a valóság *új képe*. A kettő nem választható szét. A valóság új képe *új valóságot* jelent, de az új valóság egyúttal a valóság *új képét* mutatja. Ha új valóságkép van, akkor tehát ez az új valóság, csakhogy az új valóság *nem több* mint a minduntalan-ugyanolyan-valóság új víziója? A tökéletes megfelelés elméletileg is kizárt, sőt a minduntalan-ugyanolyan valóság és ennek a valóságnak az aktuális víziója egyaránt lehet *tudati valóság*, miközben a minduntalan-ugyanolyan valóság felfogható a *tudattól független valósággént* is, sőt a tudati valóság is definiálható a személyes tudattól független létezőként.

Ezért is indokolt a valóság *vannincs természetéről* beszélni.

7. A globalizáció kvalitatív modellje

Mint jeleztük, a jelenlegi globalizáció (és lokalizáció) nem egyéb, mint a földi civilizáció *aktuális létmódja*. Ezért ez *nem azonos* a tervezett *stratégiai létmóddal*, amely a globális világ egységesülését szorgalmazza, ugyanakkor az aktuális létmód már *szolgálja* vagy *szolgálhatja* a stratégiai létmódot.

²¹ David Bohm és B.J.Hiley, 1993: The Undivided Universe (Routledge, London), Arnold Benz, 2001: Az univerzum jövője (Kálvin Kiadó)

A stratégiai létmód: az *Egység Kora*²², avagy az *egységtársadalom*, ami leghamarább a 21. század második felétől tervezhető. Az egység nem az egyformaság, nem a globális egyenruha, különösen nem az euroatlanti minta erőszakos importálása, hanem az egység *a különbözőségek együttműködése*, a szétszakítottságok enyhítése és orvoslása, a differenciálódás folytatódása és az egyediségek párbeszéde, sőt az Egység kora az egység(ek) *intézményesülése* is.

A korábbi vagy mai globalizáció nem írható le egysíkú képlettel, az összetett folyamat(ok)ban elválasztható *a negatív és pozitív globalizáció*, mi több egy-egy globális fejleménynek egyaránt vannak jó és rossz következményei; az aktuális globális létmód így egyszerre hordoz funkcionális és szubsztanciális folyamatokat, és ezért önmagában láthatunk *kvantitatív és kvalitatív* globalizációt, az utóbbi már a stratégiai létmód felé mutat. Ebből ugyanakkor még az sem következik, hogy minden kvantitatív globalizáció eleve *negatív globalizáció* lenne.

Egy sokrétű s finom elemzés²³ alapján az aktuális globalizáció ismert jellemzői, de nem kizárólagos tartalmai *az átfogó kiterjedés, az összekötöttség, a távolságcsökkenés, a határfok növekedés, a kiterjedetlenség, a másolhatóság, a rendszerszerűség*. Nos, a globalizáció kapcsán sokan a kiterjedés mértékéről és intenzitásáról (avagy a határfok növekedéséről) értékeznek. A korábbi évszázadok (sőt évezredek) korlátozott globalizációi éppen azt jelentették, hogy *a kiterjedés* volt – az egész földi civilizációhoz képest – szerény mértékű, hiszen legfeljebb egy-egy világbirodalomra vagy kontinensre vonatkozott. A 20. század végi globalizáció egyik új jellemzője, hogy nemcsak az euroatlanti civilizációt, hanem a második és harmadik világ országainak többségét is eléri. A globalizáció azonban még *most sem* terjed ki a föld minden országára, népére, törzsére.

A kiterjedés gyors bővülése mellett talán feltűnőbb és hatásosabb jelenség a *határfok növekedés*, noha mindig érdemes visszakérdezni, hogy a globalizáció milyen folyamataira gondolunk, mert nem is olyan egyszerű megmondani, hogy a globalizáció intenzitása a (virtuális) pénzkereskedelemben, a szupranacionális vállalkozások terjeszkedésében, vagy például a demokrácia modell elfogadásában és a globális televíziócsatornák nézettségében érhető-e tetten. Máig nincs olyan *normarendszer* megfogalmazva, amely alapján egy-egy többé-kevésbé átfogó folyamatot már vagy még nem globálisnak lehetne minősíteni. Például globális jelenség-e valami, ha csak a fejlett világot vagy esetleg még a második világ néhány országcsoportját befolyásolja?

Ezért tartjuk az egyik kulcsfogalomnak a *másolhatóságot*, mert egy-egy globalizációs hatáscsoport akkor válik érdekessé, ha a kontinensektől, a kultúráktól, a civilizációs szinttől hellyel-közel függetlenül másolhatóvá, azaz általánossá válik. *Az összekötöttség* is csak akkor igazán érdekes, ha a globálisan elterjedt, elfogadott folyamatok már *rendszerszerűen* épülnek ki, például nemcsak informatikai vagy kommunikációs összekötöttség jön létre, hanem ennek eredményeként is a világ többsége képes – mondjuk - angol nyelven tárgyalni, s mondjuk a

²² Francis Fukuyama a közelmúltat és a jelent joggal nevezi a nagy szétbomlás korának (A nagy szétbomlás, Európa, Budapest, 2000). Ennek ellentéte (és az ellentétén túl egészen új minősége) az általunk tervezett Egység Kora, amely nem azonos Fukuyama Nagy Újjáépítés programjával.

²³ A globalizáció az egyik olyan téma, amelynél hiányzik a tényszerű, sok szempontú, tudományos beszédmód. Sorra jelennek meg könyvek a globalizációról, amelyek azonban a globalizációt nem is definiálják vagy a globalizáció egy-egy jelenségét általánosítják. Például: Hans-Peter Martin-Harald Schumann: A globalizáció csapdája. Ugyanakkor szaporodnak a korrekt, árnyalt értelmezések is, például: Manuel Castells, 1998: The Information Age: economy, society and culture. I-III. (Blackwell); Globalization, 2000 (Vedanta Kesari, Chennai, India); Kiss Endre: A tudástársadalom filozófiája (Kiss-Varga, 2001: A legutolsó utolsó esély, Stratégiakutató Intézet) Granasztói György, 2001: Három megjegyzés a globalizációval kapcsolatban (Magyar Szemle folyóirat, Budapest, 2001/június); stb.

szerződéskötésekhez nagyjából azonos gazdasági törvényeket használni az országok túlnyomó többségében.

Ha a globális folyamatokat tényszerűen, nagyító alatt vizsgáljuk, a globalizáció – a felszíni események mögött - nagyon is *töredékes, esetleges, gátolt*, és a számtalan részglobális eseménysorozat jelenleg nem válik olyan átfogó forgószéllé, ami elől a bolygónkon egyetlen régió vagy nemzet sem *térhet ki*.

Egyelőre csak kérdezzünk: A modernitás elkerülhetetlenül globalizál? (Válasz: a modernitás előtti korok még nem globalizáltak?) A globalizáció nem más, mint az abszolútum közvetlenné válása? (Válasz: Minden kor csak abban különbözik a többitől, hogy aktuálisan mi vált abszolútummá? A globalizáció eredménye korábban, más tartalomalakban még nem nemesedett abszolútummá?) A globalizáció lényege a gazdaságilag egységesített világ? (Válasz: A korábbi világok – az ókortól az újkorig – gazdaságilag egyáltalán nem voltak egységesítettek?) A globalizáció azonos az univerzális szegénységgel? (Válasz: Valóban egyértelműen szegénységet hozott? A korábbi korszakok nem jelentettek univerzális szegénységet?) A globalizáció növeli a gazdagok és a szegények között vagyoni és társadalmi különbséget? (Válasz: Miért, korábban nem volt eltérés vagy ekkora különbség szegények és gazdagok között?) A globalizáció tagadja a kultúrák közötti különbséget? (Válasz: Tényleg cáfolhatatlanul tagadja? A kereszténység talán nem tagadta a kultúrák közötti különbséget?) Az új globalizációban a vallás és az erkölcs befolyása vitathatatlanul csökken? (Válasz: Nem ugyanerről panaszkodtak már az óegyiptomi korszakokban is?) A globalizáció csak a mértékek, a hatásfokok, az intenzitások változását hozza? (Válasz: Minden korban nem volt más értéke a nagyobbaknak, a kisebbeknek, a jobbnak, a rosszabbnak, stb.? Mert: mihez képest jobban? Mihez mérten másabban?)

A globalizáció negatív érzete csupán kivetített kollektív szorongás? Az ördögélmény-szükséglet új neve és formája? Vagy a reményélmény-igény új utópiája? A globalizáció mindenekelőtt a közérzetek s köztudások változását kifejező új szó és beszédmód? A globalizáció fogalma a nemértés újabb jellegzetes példánya?

Mihez is mérjük tehát a globalizációt? Ahhoz, hogy valami *mindenhol másoltan, tökéletesen, rendszerszerűen elterjedt*? Mit is jelentene ez? Az egész világ beszél angol nyelven? Minden államban – nagyjából hasonló – piacgazdaság van? A szupranacionális cégek minden kontinens, régió, állam gazdaságát meghatározzák? A világon sehol nincs munkanélküliség és mindenhol nagyjából hasonló jólét lesz? A világon mindenhol rendszeresen nézzük a három-négy nagy világtelevíziót? Minden kultúrában elfogadják az inkarnációt? Nos, bármilyen kérdést az egészre vetítve teszünk fel, rögtön kiderül, hogy a *totális globalizáltságtól* nagyon messze vagyunk, sőt ez valószínűleg soha nem következik be.

Akkor *mi is* a globalizáció? Még az sem igaz, hogy mindenhol *valamilyen pénz* (sőt papírpénz) a váltóeszköz, hiszen a legfejlettebb országokban is virul a pénznélküli lokális cseregazdaság. Vagy ugyanilyen felületes általánosítás az, hogy a diktatúrák korszakai után a földi civilizációban általánossá vált a politikai demokrácia, hiszen demokrácia és demokrácia között akár *akkora lehet a különbség*, mint korábban diktatúra és demokrácia között.

Visszajutunk tehát oda, hogy a földi civilizáció *aktuális létmódját* nevezzük globalizációnak, amely meglehetősen távolban van a totális globalizáltságtól, így maximum azt mondhatjuk, hogy ebben a létmódban néhány nagy folyamat (*jobban, de változatlanul részlegesen*) globális elvűvé és (*hatásosabban, ám továbbra is korlátozottan*) globálisan működővé válik. Ebből az is következik, hogy önmagában globalizációt mondani szinte semmit nem jelent, maximum azt, hogy a globális jelenségek száma és intenzitása növekszik. Ez különösen akkor így van, ha a globalizáció társfolyamatát, a *lokalizációt* nem érzékeljük, vagy mellékesnek tekintjük. Végül a globalizáció ma olyan *általános fogalom*má tágult, mint a valóság, a világ, az ember, és a sort folytathatnánk, így kikerülhetetlen elméleti és gyakorlati feladat, hogy a globalizáció *aktuális állapotát, természetét, típusait* fogalmazzuk meg.

Mondjuk, de *nem tudjuk*, mi a globalizáció? Érezzük, de *nem értjük*, hogy mi a globalizáció? A globalizáció fogalma a *vannincs valóság* tipikus kifejeződése?

8. A lokalizáció paradigmája

A lokalizáció paradigmája ma a *lokalizáció reneszánszának ideája*. Merthogy a paradigma szerint itt és most globálisan esély van a lokális világok autonómiájának fokozatos elérésére. Az idea *egyaránt tartalmazza* a lokalizáció magas civilizációs szintjének elérését, az új típusú globalizációban a lokalizáció egyenrangúvá válását és a lokális tudástársadalmak és tudásgazdaságok rendszerszerű kiépítését. A három cél-együttes szorosan *összefügg*. A lokalizáció akkor lesz igazán egyensúlya a globalizációnak, ha először minél teljesebben tudásvilággá válik és a tudáslokalizációnak feltétele a viszonylag magas civilizációs és ezen belül fejlett infrastrukturális szint megvalósulása.

A lokális világ szintén, de nem egészen ugyanúgy *univerzum*, mint a globális világ vagy a csillagászati világegyetem. A megismerhetősége is sok szempontból hasonló. Bármennyire is meghökkentő lesz, a lokális világ ugyanúgy bizonytalanságokkal terhes, *titkokkal terhes* univerzum, mint mondjuk a Tejút galaxis. A lokális világok *határait* ugyanúgy nehezen lehet definiálni, mint például a szellemi univerzumok szélét. A tudományos értelmezésekben ma többnyire elfogadott kritérium, hogy egy-egy lokalitás a nemzetállamok univerzumán belüli *teljesség*, amelynek felső szintje a régió, középső eleme a megye és kistérség, és legalsó világa a település (központváros, város, nagyközség, falu). A megvárosok gyakran önálló, akár nemzetmértékű univerzumok.

A lokalitás viszont nem olyan, mint egy-egy ország vagy statisztikai régió, amelynek a közigazgatási határai pontosan megjelöltek. A lokális világok *átnyúlnak egymásba*, olykor átmennek az országhatárokon, sőt valóságosan csak *mobilitásokról* beszélhetünk, mert minden változási etapban másképpen és máshol érintkeznek, s fedik le egymást a szomszédos lokalitások. Ezért az adott lokalitás nem egyszerűen egy földrajzi vagy kistérségi, hanem gazdasági vagy társadalomgazdasági, sőt szellemi és identitásbeli lokalitás is. A lokalitásnak is *többes szerkezete* van, mint a globális világnak, és ennél fogva a lokalitáson belüli "belső tartományok" (megye, kisváros, kistérség, stb.) szintén mobilitásokkal és működési formákkal értelmezhetők.

A lokalitás, mint lokális világ a létező, aktuális *lokális létmód*, a lokalizáció viszont a létező lokális világ minél inkább teljes, szerves, *komplex lokalitássá* válása. A lokalitás tehát állapot, megvalósultság, helyi létezés, míg a lokalizáció egy sokoldalú folyamat, amely a lokális világ pályáját, előre haladását, jobb esetben fejlődését írja le és természetesen a lokalizáció mostani célképzetét nevezzük a *lokalizáció paradigmájának*, ami – ha és amennyiben megvalósul – a lokalitás *stratégiai létmódja* lesz.

Így nemcsak a globalizáció, hanem a lokalizáció is az *aktuális létmód* legfontosabb jelenségének a neve. A lokalizáció – szintén a globalizációhoz hasonlóan – nemcsak aktuális, hanem stratégiai létmód is, ami egyúttal a lokalizáció szupraparadigmájának a *megvalósulását* is méri. A gyakorlatelmélet éppen annak a tudománya, hogy két pont (például aktuális és stratégiai létmód) között *milyen az út*, a paradigmaként megnevezett célképzet, avagy vízió mennyire irányítja, szervezi a folyamatokat és a változási folyamatban milyen tipikus *konfliktusok és/vagy kooperációk* működnek. Egyúttal az a feltételezés is szembeisítható a konkrét eseményekkel, hogy a két pont közötti út az információs korban már *gyökeresen más*, mint mondjuk a pénzközpontú újkapitalizmus viszonyai között.

Az információs kori szupraparadigma konkrét neve a *globlokál világ*²⁴. A globalizáció és lokalizáció szerves *egységesítése*. Ha egyetlen fogalomba vonom össze a globális és lokális szavakat, ez azt is jelzi, hogy önmagában se a globalizáció, se a lokalizáció nem üdvözítő. Ez egyaránt nehezen elfogadható a globalizáció és a lokalizáció híveinek. Magunk már egy fél életen át hirdetjük a lokális világok, a lokális létezések, a lokális bensőségesség *elemi fontosságát*, de szellemileg és szociológiailag vakok lennénk, ha nem ismernénk fel, hogy az elszigetelt, elzárt, csak befelé forduló lokális világ *életképtelen* és éppen univerzumként *zuhanna össze*. A lokális világ jövője: a világ *globlokál egységes rendszerében* van. Nem mehetünk vissza a természeti társadalmak lokális szigeteinek világába, ahol ráadásul olykor a lokális világok között élethalál harc folyik.

Ha közelebről nézzük, a lokális világ *hihetetlenül bonyolult rendszer – hálózat és hierarchia* egyszerre. Akárcsak a globális világ esetében, hosszú megértési folyamat közben és végén lehet megmondani, hogy az induló helyzetek és a következő helyzetek *között milyen út és utak vannak és a változásokat mi mozgatja és mi inspirálja*. Miután a lokális világok mindig alávetettek voltak a központi hatalmaknak vagy/és az államnak, nagyon kitanulták, hogyan engedelmesskedjenek a külső beavatkozásnak, miközben – ha az nagyon szükséges – a beavatkozást részlegesen átalakítsák, kifordítsák, továbbgondolják. A lokális világok ma is *állam-függőek vagy/és állam-érzékenyek* és ezért az állami beavatkozás – viszont gyakran kizárólag csak a lokális világ politikai-önkormányzati dimenziójában – nagyon könnyen érvényesül. De mi játszódik le az intézményi hálózatok, a hivatalos struktúrák *alatt*?

A lokális világ *szerkezete négy elemből* áll: a legfelső szint – közvetlenül a nemzet/állam alatt – a régió és a megye, amelyet hívhatunk *felső életvilágnak*²⁵, a középső, az *alsó életvilág* szint elve két elem, egyrészt a *környező világ*²⁶, amelybe a kistérség és a település tartozik, továbbá a *kéznéllevő világ*²⁷, amely a családok és a család nélküli személyek világa. A középső szinten a két elem közötti határ elsősorban ott ragadható meg, hogy a környező világ még jobbra nyilvános, a kéznéllevő világ pedig inkább nem nyilvános lét. Végül a negyedik szint a *belsővé vált életvilág*, ami viszont nem más, mint az egyén felettes éne, avagy a személyben a mindennapi életvilág képe.

A valóság forró dimenziója, avagy a legfőbb valóság így a középső szintnek az “alja”, a *kéznéllevő világ*, mert a lokálitásnak ez a nem nyilvános mikrovilága. Mindig itt dől el, hogy mikor és milyen mértékben beszélhetünk, vagy nem beszélhetünk *kvalitatív lokalitásról*. Hiszen a globlokál világot úgy is jellemezhetjük, hogy a kvantitatív és a kvalitatív globlizáció folyamatai *behatoltak* a lokalitásba, sőt az egyének intim szférájába, a kéznéllevő világba is. Ebből az is következik, méghozzá törvényszerűen, hogy az információs társadalom paradigmájának csak akkor van tényleges társadalmi-emberi haszna, ha a paradigma megvalósulása jelentős *minőségi eredményeket* hoz a kéznéllevő világban. Ekkortól kezdve beszélhetünk *kvalitatív lokalizációról*.

²⁴ A fejlett világban is gyerekcipőben jár a lokalitás vizsgálta és különösen a globalizáció és a lokalizáció együttes kutatása. Jó példa Georges Benko, 1999: Regionális tudomány (Dialóg Campus) című könyve. Az egyik új jel, hogy végre nemzetközi konferenciát is rendeznek a globlokál folyamatokról. Példa erre, hogy a Goethe Intézet és az Európa Tanács Münchenben tanácskozást tartott Lokális és Globális (Könyvtári törvényhozás a szövetségi és regionális rendszerekben) címmel.

²⁵ Az életvilág fogalom kidolgozója Husserl, lásd Edmund Husserl magyarul megjelent műveit: Válogatott tanulmányok (Gondolat, Budapest, 1972), Az európai tudományok válsága I-II. (Atlantisz, Budapest, 1998), Karteziánus elméletek (Atlantisz, Budapest, 2000).

²⁶ A környező világ fogalmat Martin Heideggertől vettük át, aki a következő definíciót adta: “A mindennapi jelenvalólét legközelebbi világa a környező-világ.” Martiun Heidegger: Lét és idő (Gondolat, Budapest, 1989, 174.o.) Ebből született – részben más tartalommal - a térszerkezet környező-világ fogalma.

²⁷ A kézhezállóság és a kéznéllevő-világ eredetileg szintén Martin Heidegger filozófiai kategóriái: “A kézhezállóság a létező ontológiai-kategoriális meghatározása, ahogy az ’magánvalóan’ van. De hát a kézhezálló mégiscsak a kéznéllevő alapján ’van’.” Heidegger: i.m. 181-182.

A lokalitás generális jellemzői: *a mindennapi ittlétség ideje-tere, a jelenvalóság tüzes központja*, ami csak korlátozott epokhét (távolságteremtést) tesz lehetővé. Ezért gyakran feldolgozatlan és meg nem értett folyamat a lokális létezőmód négy szférája, főként a települések helyi társadalmában a családok és környezetük világa, *az informális lokalitás*.

Mondjuk, de *nem tudjuk*, mi a lokalizáció? Érezzük, de *nem értjük*, hogy mi a lokalizáció? A lokalizáció fogalma a *vannincs valóság* tipikus kifejeződése?

9. A világszerkezet, avagy térszerkezet újdonsága

A világszerkezet nem egyszerűsíthető csak *térszerkezetre*, ám a térszerkezet mindenképpen a világszerkezet legfontosabb jellemzője. A világszerkezet tehát egyúttal időszerkezet, tudásszerkezet és például társadalomszerkezet. Most ugyan csak a *térszerkezetet* tárgyaljuk, ám minden térszerkezet egyben társadalomszerkezet is, avagy a térbeli különbségek *társadalmi különbségekké* válnak. A térelmélet fókuszja a fejlett globalizáció korában nem szűkíthető le egy-egy nemzetállamon belüli térstruktúrára, noha a társadalmelemzők számára evidens, hogy a nemzetállam természeti-települési-társadalmi tere tipikusan hierarchikus rendszer: a szerkezetben *felül* a nagyvárosok elit övezetei vannak és az innen induló területi-társadalmi lejtő *alján* Magyarországon a tanyasi agrárkörzetek vannak.

Ebben az összefüggésben a lokalitás nem más, mint a (részben még hagyományos, az ipari társadalomtól örökölt) nemzetállami térszerkezet *alsó fele* és ezen belül ezért is különböztettünk meg a lokalitáson belüli életvilágokat, sőt a lokalitás legalját markánsan szétválasztottuk *környező és kéznéllevő* világra. Itt azt kell megérteni, hogy a környező és a kéznéllevő világ egészen *más státuszú és más jellegű*, ha a nagyvárosok elitkerületeiről, a metropolisok agglomerációiról, az iparosodó nagyközségekről, vagy például a hegyi bányászfalvakról beszélünk. Mindegyikben van informális, közvetlen kéznéllevő világ és ennek társadalmi és szellemi háttereként környező világ, csakhogy gyökeresen eltérnek egymástól, sőt akár lehet *akkora különbség* is közöttük, mint ég és föld között, mert az élethelyzetek és az életesélyek drasztikusan mások.

A nemzetállamok, sőt a kontinensek *fölötti* térszerkezet az, amely mindenekelőtt leírható a globalizáció fejleményeként. Az utolsó húsz év hozta magával, hogy a földi civilizáció egységes, de strukturált *térrendszerré* vált, és elfoglalta helyét a földi térszerkezet *tetején*. Más kérdés, hogy a globalizáció-lokalizáció kontinens(ek)ként, nemzet(ek)ként, olykor még törzs(ek)ként másként halad előre, és így a globális világon belül eltérő tér- és társadalmi formációk működnek. Ha csak a térbeli viszonyokra koncentrálnak, joggal mondhatjuk, hogy a globális térszerkezetben a globális szint alatt vannak a *kontinensek*, amelyek már saját történelmük és egyedi állapotuk miatt is markáns térszerkezeti elemek. Nem hiszem, hogy különösebb magyarázatot követelne az európai, az ázsiai vagy egymástól is elválasztva az észak és dél-amerikai kontinens, mint megannyi térszerkezeti modell.

A globális térszerkezet lépcsői fentről lefelé: a *globális összvilág*, a *kontinensek* világa, majd a kontinenseken belüli *országcsoportok* világa, aztán a *nemzetállamok* (nemzetek és/vagy államok) világa és végül a *lokális* világok, valamint ezen belül is a felső és az alsó *életvilágok*, amelyek még oszthatók a *környező* és a *kéznéllevő* világokra. A közvetlen globális (földi) térszerkezet tehát szerintünk minimum *kilenc lépcsőből* álló globlokál szerkezet.

A tér vagy téridő nem ér véget a föld nevű bolygó külső határánál, amiből az következik, hogy a kilenc lépcső felfelé (is) folytatódik, először jön a naprendszer, aztán Tejút-galaxis, majd az egy vagy több világegyetem, és „legvégül” – mai tudásunk szerint – a posztuniverzális *kvantumtér*, és/vagy az *isteni valóság*. A téridő szerkezet szintén nem ér véget a földi lokális világoknál és szükségképpen folytatódik tovább, csak *lefelé*, a kéznéllevő

világon belül az *egyének* világa és a belső kvantumtérként, a *személyes tudatok* világa. Az egyik elméleti újdonság így az, hogy az univerzális tér(idő)szerkezet összesen legkevesebb *tizenöt szerkezeti-lépcsőből* áll. (Ha Einstein után tudjuk, hogy a téridő görbül, akkor mondanunk sem kell, hogy ez a lépcsősor is „görbül”, ami a téridőszerkezet gömb jellegét mutatja.)

Külön elemzést érdemel az *országcsoporthoz* világa. Eddig is beszéltünk mondjuk Európán belül Észak-Európáról vagy Dél-Európáról (akár mint mediterrán Európáról), mi több Magyarország szempontjából Kelet-Európáról vagy/és Közép-Európáról. A problémafelvetés persze az, hogy a fejlett globalizáció korában az országcsoporthoz helyzete és esélyrendszere lényegét tekintve *mit és mennyiben* változott? Először is az önmagában nagy eltérés, hogy az országcsoporthoz világa – például a múlt században – szinte a töredékes-részleges globális világ tetejének látszott, különösen akkor, ha a kisebb-nagyobb birodalmak egy-egy kontinens *valamelyik körzetében* szerveződtek meg. A globális térszerkezetben még a szovjet-érdekszféra, vagy birodalom sem írható le másképpen, mint az euroázsiai kontinens viszonylag széles kört átfogó *országcsoporthozjának* sajátos, korlátozott rész-globalizációjaként. A 20. század elején vagy közepén a kontinenseket uraló területi-hatalmi tömbök tűntek a globális térszerkezet *csúcsának*.

Ettől az állapottól azonban messze kerültünk. Az országcsoporthoz világa már „csak” a globális térszerkezet középső dimenziója. A nyelvi fordulat is jelzi, hogy egyre többször emlegetnek úgy egy-egy országcsoporthozot, mintha régió lenne; lehet, hogy az országcsoporthoz fogalmát fel is válthatnánk az *országok-regió*²⁸ kategóriával, mert a 21. században minden országcsoporthoz nem több és nem kevesebb, mint egy-egy országokból álló régió. Ez a fogalom arra is alkalmas, hogy a tényleges viszonyokat és mozgásformákat rögzítse. A nemzetközi szakirodalomban régóta megkülönböztetnek úgy országok-regiókat, mint *első és harmadik világot*, vagy fejlett és fejletlen világokat. Egy korábbi elemzésben²⁹ már eljutottunk oda, hogy az első és a harmadik (sőt: negyedik) világ közötti valóság- és fogalomhiányt igyekeztünk kitölteni, és elemzési rendszerbe állítottuk a *második világ* fogalmát. Ez azért volt elemien fontos, mert Magyarország is a *második világba*, mint az egyik félig-fejlett országcsoporthozba tartozik. (Az első, a második és a harmadik [+ a negyedik] világ fogalma már a *globális társadalom és térszerkezet* tényleges rendszerét is jellemzi.)

Most se higgyük persze, hogy mindent világosan megértettünk. Az univerzális térszerkezet lépcsői között nincsenek *egyértelmű határok*, avagy metaforikus nyelven mondván, a lépcsők nem szabályosak, a lépcsőknek nincsenek élesen kifaragott élei, az „idő” vasfoga mindenhol belemart a lépcsők felszínébe. Ezek a térstruktúrák is a *vannincs valóság szabályos-szabálytalan* rendszerei.

Nos, az új kérdés még hátra van: az információs korban, sőt azt követően *hogyan alakul át, vagy hogyan működik másképpen* – feltéve, ha átalakul, és működését változtatja - az univerzális, a globális, a regionális és lokális *intelligens térszerkezet*?

10. Intelligens téridő elmélet

Közép-Kelet-Európában az ipari-posztipari társadalom térszerkezetét a regionális tudomány³⁰ elemzései alapján változatlanul *fordista térszerkezetnek* tartják. (Maga az eredeti fogalom Alain Lipietztől³¹ származik, s először csak annyit jelentett, hogy a fejlett országok a

²⁸ Az országok-regió fogalmát először ebben a tanulmányban használjuk.

²⁹ Varga Csaba, 1997: Magyar megatrendek az új globális erőterben (A mai világ és a jövő forgatókönyvei, Budapest)

³⁰ Georges Benko, 1999: Regionális tudomány (Dialóg-Campus, Pécs-Budapest)

³¹ Alain Lipietz, 1990: Le national et le régional (in G. Benko, La dynamique spatiale de l'économie contemporaine, La Garenne-Colombes, EEE, 71-103.)

második világháború után az erős gazdasági növekedés korszakában a fordista - ipari - gazdasági régió tömbjét alkották.) Magyarországon *az elkésett és éppen ezért összezsúszott* gazdasági-társadalmi fejlődés miatt a fordista gazdasági régiók először szintén a második világháború alatt és után, majd másodszor a nyolcvanas évek közepétől kezdtek kialakulni. Ezért egyáltalán nem meglepő, hogy a hazai regionalisták többsége a kilencvenes években is *fordista térszerkezetben* gondolkodott. Holott a statisztikai-tervezési régiók létrejöttkor a – részben kreált - hét magyar régió rögtön több volt, mint csak gazdasági (ipari és mezőgazdasági) fordista régió. A térelmélet tehát itthon szükségképpen gyakran a kétszer induló, hagyományos régiófejlődés *foglya* maradt, és ezért nem is nagyon vette észre, hogy az éppen megszülető fordista térszerkezet rögtön elmozdul *az intelligens térszerkezet* irányába.

Az elkésett-összezsúszott térfejlődési pálya ellenére elméletileg élesen megkülönböztethetők *az európai tér(idő)szerkezet egymást követő típusai*. Ezek a következők lehetnek: 1. Fordista, ipari-kapitalista tér- {és részben idő}szerkezet; 2. Posztfordista, posztipari-posztkapitalista idő- {és részben tér}szerkezet; 3. Információs (pénzgazdasági és információs társadalmi) téridőszerkezet; 4. Tudásközpontú (tudástársadalmi) téridőszerkezet; 5. Kvantum téridő/időtér-szerkezet.

Vizsgáljuk meg őket egyenként. 1. A *fordista térszerkezet* a 19. és jórészt a 20. század első felének uralkodó térszerkezete, azaz a fejlődésnek ebben a szakaszában a tér mindenekelőtt térgazdaság, méghozzá *az ipari*, s aztán a *posztipari* gazdaság által strukturált tér. A 20. század második felében aztán világossá vált, hogy a fordista térszerkezet kialakítja a térben tagolt fordista társadalomszerkezetet is, avagy a térszerkezeti hátrányok mindig társadalmi hátrányokat jelentenek. Ennek a fejlődési folyamatnak szükségképpen következménye, hogy a középkori-újkorai térszerveződések fokozatosan hozzáidomulnak a fordista fejlődéshez. Ekkor válik általánossá, hogy az ipari forradalomnak és az erős központi hatalomnak alávetett térségek elvesztik a korábbi relatív önállóságukat is. Elmélete: a fordista térelmélet.

2. *Posztfordista időszerkezet*. A fordista térszerkezet radikális vagy csak rejtett változásait az is magával hozta, hogy a kontinentális (európai), majd a globalizálódó kapitalizmus újabb és újabb fejlődési stációkon – kezdve a kora kapitalizmustól a globális pénzgazdaság kialakulásáig - ment keresztül. Ekkor vált látványossá, hogy az időben egymást követő stációk domináns térszervező erővé váltak. A tértörténet konkrét *történeti* – egymástól eltérő - *tereket* hozott létre. Egy-egy nemzetállamon belül is egyszerre voltak és vannak jelen posztfeudális, korakapitalista, vagy már a világ gazdaságba integrálódott régiók-megyek. (Külön érdekesség, hogy a gyorsuló időben egy rövidebb időn belül jönnek létre az új és újabb típusú térszerkezetek.) Elmélete: a posztfordista idő(tér)elmélet.

3. *Információs térszerkezet*. Az információs társadalom korszaka Európában a kilencvenes évek közepétől alakult ki. Hamar kiderül, hogy a nagyon stabilnak és változatlanul látszó fordista-posztfordista térszerkezetek hol látványosan, hol pedig szinte láthatatlanul jelentősen módosulnak a globális és európai információs gazdaságtársadalomban. Az egyik meglepetés, hogy régiók hol emelkednek és hol süllyednek a globális térszerkezetben (ne felejtjük el, hogy most alakul ki először globális térszerkezet), függően attól, hogy mennyire sikeresen alkalmazkodnak a globális gazdaságtársadalomhoz. Európában sorra jönnek létre az innovációs, az információs régiók, a televárosok, az intelligens falvak. A térszerkezet szintjei már nem nemzetállamon belül, hanem a globális térszerkezetben versenyeznek egymással. Elmélete: a globális információstér elmélete.

4. *Tudásközpontú téridő szerkezet*. A fejlett világban ennek az új típusú, tudásközpontú téridő szerkezetnek a kialakulását most követhetjük nyomon. Ez a fejlődő jelen és a közeljövő. Ezek a térszerkezeti elemek már nem elsősorban gazdasági vagy/és közigazgatási, hanem integrált tudásalapú gazdasági-társadalmi, és most először kiemelten

tudásfejlesztési³² téridőszintek. Ennek a modellnek a sajátossága, hogy a globalizáció mellett felgyorsult és intenzívebbé vált lokalizáció együttesen globlokál térszerkezetet eredményez. Így a globalizáció és a lokalizáció alapvetően megváltoztatja a tér, avagy a téridő struktúrákat és mozgásformákat. A régió, a megye, a kistérség már nemcsak a globalizáció ellensúlya, hanem a lokalizáció szerves megvalósítója – így a szemünk előtt születnek meg a belülről is egyre strukturáltabb globlokál térszintek. Elmélete: az integrált tudástéridő elmélete.

A közeljövő és a távoli jövő az ötödik stáció felé mutat: a *kvantumtéridő-szerkezet* születése. Vége annak a boldog állapotnak, hogy a valóságban és az elméletben is jól kitapintható, kvázi-egységes, egyirányba mutató, átlátható téridő-szerkezetek vannak. A tér, a téridő, az időtér struktúrák mind a külső, mind a belső erőterekben és mozgásformákban bonyolult, mobil, interaktív, valóságos és virtuális téridő-hálózatokká válnak. A téridő-hálózatok tipikus káosz-téridő rendszerek, s viszonyok lesznek, amelyek különös energiatereket, időtereket és mozgástereket eredményeznek. Várhatóan egyaránt önállósulnak a globális és lokális, valamint (a korlátozott) nemzetállami dominanciákhoz képest. Összekötnek és elválasztanak – *a stabil instabilitások* világa ez. A mozgatóerőket tekintve kulcsszerephez jutnak az egyéni és csoportos köztudások, s magastudások, további az egyéni és csoportos (a lokálistól legalább a globálisig vagy még tovább mutató) *tudatállapotok*. Elmélete (lehet): a kvantum téridőelmélet az univerzális térszerkezetű világban.

Az öt modellt együtt *intelligens térszerkezet elméletnek* nevezzük. Ha a 21. század elejének látványos eredménye a globális és lokális tudástársadalmak – új módon hierarchikus - hálózatainak létrejötte, akkor a tudástársadalom hazai fejlesztésének egyik kitüntetett feladata a magyar intelligens régiók, megyék, kistérségek és települések *stratégiáinak*³³ megszületése és a stratégiák konzekvens és rendszerszerű megvalósítása.

11. Új tudások a tudás új szerepéhez

Ha a boldog-boldogtalan állapotunkban sokáig azt hihettük, hogy az objektív és szubjektív között *éles határ* van, vagy azt gondolhattuk, hogy az anyagi és szellemi folyamatokban elsősorban (noha nem kizárólag) az anyagi dimenziók az *elsődlegesek*, főként (de nem kizárólag) az új tudások, az új gondolkodások eredményeként létrejövő fejlett globalizáció-lokalizáció korában békésen szembesülhetünk avval, hogy – eddig is vagy csak most? – *a tudás szerepe kardinális*.

Nem fejthetjük ki az általunk képviselt *tudáselméletet*, ám néhány fontos elemét és konzekvenciáját jelezzük, mert a tudástársadalom jelene és jövője értelmezhetetlen a *tudás/nemtudás értelmezése* nélkül. Először is *a tudat és tudás típusok* közötti kölcsönösséget érzékeltetjük, anélkül, hogy rögtön eldöntenénk, a tudat vagy a tudás volt előbb, egyelőre elég az a bizonyosság, hogy a tudat és tudás szintek, dimenziók, tartalmak hihetetlen mértékben *hatnak egymásra*, de új tudásokat csak a tudatok hozhatnak létre, de a tudások inspirációi nélkül a tudatok kevésbé lesznek kreatívak, azaz a tudatok nem egészen függnék a tudások állapotától és minőségétől. A szerkezeti és működési modell analógiája a szubatomi, szubmikroszkopikus világ: a tudat látszólag kiszámíthatatlan, megjósolhatatlan, olyasmi, mint a mindig más részecske/mozgás, s ennek az atommag kerete nem más, mint a tudások hallatlanul bonyolult, de szilárd rendszere.³⁴ Ebben a fejezetben viszont mindössze a *tudáselméleti megközelítésre* térünk ki, függetlenül attól, hogy válaszolunk-e arra a kérdésre, hogy a tudás eleve jó-e és hasznos-e?

³² Enyedi György, 1995: Az emberi tudás és regionális fejlődése (Lidérces mennyország, Győr)

³³ Lásd: Intelligens régiók Magyarországon, 2001. 1. Szerkesztette: Pócs Gyula. (Agroinform Kiadóház és Stratégiakutató Intézet, Budapest)

³⁴ Georges Benko, 1999: Regionális tudomány (Dialóg Campus)

Ha a tudás és a tudásszerep kérdéskörét vetjük fel, akkor néhány *alapvető problémára* mindenképpen válaszolnunk kell.

Először is: egyáltalán mi a tudás, és aztán milyen az univerzális és globális tudásrendszerek szerkezete?

Mindjárt két dilemma vár megválaszolásra: mi a *tudás* definíciója³⁵ és *milyen típusú* tudásokról beszélhetünk³⁶? Kiindulópontunk nem a hagyományos tudás-parcellázás (vallási tudás, tudományos tudás, művészeti tudás, stb.), de nem is pusztán a tudás hordozóira (személyes tudás, társadalmi tudás,³⁷ stb.) alapozzuk az elemzést, sőt nem szeretnénk magunkat a tudásszociológia egyetlen irányzatához (rendszerelmélet, tudományelmélet, posztmodern elmélet, diskurzuselmélet³⁸ stb.) sem elkötelezni. Megközelítésünk először ugyan Mannheim Károly³⁹ tudásszociológiai szemléletéhez kötődik, de nem ragadnánk le az utópikus tudat négy alakjánál (újrakeresztelők orgiasztikus chiliaizmusa, a liberális-humanitárius eszme, konzervatív eszme, a szocialista-kommunista utópia⁴⁰) sem. Célunk tehát a tudások rendszerének-hálózatának *több szempontú, integrált* elemzése.

Kénytelenek vagyunk a tudás és nem-tudás fogalmát konkretizálni a *formafeletti, formázott és formaalatti (avagy tudásalatti vagy hallgatólagos tudásra⁴¹)* szétbontani. A tudásalatti tudás ugyanúgy tudás, mint a nem-tudás, és mivel nyelvileg nem vagy csak igen homályosan formázott, pontos tartalmáról csak közvetett tudásunk lehet. Hasonlóan megkerülhetetlen szempont az *uralkodó és az alávetett tudások* szociológiai típusainak elválasztása, mert ebben a mediatisztált kommunikációs világrendben az uralkodó tudások hatalmi helyzete nem bontódik le, sőt olykor drasztikusan erősödhet, de fölénye ugyanakkor bizonytalanabb, és kevésbé tartós, mert az alávetett tudások szabadságharcát is szintén támogatja a digitális médiavilág. Régi elválasztást mutat a *tömegtudás* (elmélet-előtti, mindennapi, rutintudás) és a *magastudás* (vallási, tudományos, stb. tudás) közti távolság, de minden ellenkező híresztelés szemben az utolsó évtizedekben a magastudásból soha nem látott mértékben került be tudás a tömegtudásba.

Mi hát a *tudás*? Nem elsősorban számtalan új információ és nem is csak számtalan új felismerés, hanem – mint már máshol kifejtettem⁴² – *átfogó vízió az Egészről*, a teljes valóságról, s ehhez a korábbi állításhoz hozzátehetem, hogy az egész tudása, avagy a tudásegész akkor hoz létre tudástársadalmat, ha ez a típusú tudás, a tudás tőke a *társadalom újrászerveződését, egységesülését, a társadalmi tőke reneszánszát* hozza magával. Ha ez a tudás definíciója, akkor már nincs sok értelme a hagyományos tudásparcelláknak, hanem az a

³⁵ Nem szeretnénk elveszni a tudás (vagy tágabban az adat, az információ, a jel, a tudás) definiálásában. Számos és különböző szakértő tesz erre kísérletet. Kollégánk, Czeglédi János külön füzetben összegezte kutatásait: szerinte az adat az egységnyi megismerés tudati dokumentuma, majd két adat viszonyának meghatározása révén keletkezik az információ, az információk szerkesztése hozza létre az ismeretet, ami a döntésképeség tudati pillére, végül a jellel mint fizikai jelenséggel, az információ nem-agyi anyagi hordozóra való helyezésével az emberi növeli megismerési és munkavégzési teljesítményét (Czeglédi János, 2000: Iberianicum (Tekintet Könyvek)

³⁶ Nagyon inspiráló Karl Popper objektív és szubjektív tudást kifejtő elmélete. (magyarul: Karl Popper: Test és elme, Typotex Kiadó, 1998.)

³⁷ Néhány fontosabb, magyarul olvasható mű: Polányi Mihály: Személyes tudás I-II. Atlantisz 1994); Karl R. Popper: Három nézet az emberi tudásról (Tudományfilozófia, Áron Kiadó, 1999); Lakatos Imre: Tudományfilozófiai írásai (Atlantisz, 1997); Paul Feyerabend: Három dialógus a tudásról (Osiris-Gond, 1999)

³⁸ Néhány hazai válogatás és fordítás: Karácsony András, 1995: Bevezetés a tudásszociológiába (Osiris-Századvég); poszt-posztmodern (válogatta és szerkesztette: Pethő Bertalan, 1997, Platon Kiadó); Philippe Breton, 2000: A manipulált beszéd (Helikon)

³⁹ Mannheim Károly: A konzervativizmus (Cserépfalvi, 1994)

⁴⁰ Mannheim Károly: Ideológia és utópia (Atlantisz, 1996)

⁴¹ A hallgatólagos tudás fogalmát Polányi Mihály abból a tényből vezeti le, hogy többet tudhatunk annál, mint amennyit el tudunk mondani. (Polányi Mihály: Tudomány és ember, Argumentum Kiadó, Polányi Mihály Szabadelvű Filozófiai Társaság, 1997)

⁴² Varga Csaba: Tudástársadalom és tudásrégió (Kiss Endre -Varga Csaba, 2001: A legutolsó utolsó esély)

fontos, hogy kiépült a globális tudásszerkezet, amelyben megkülönböztetünk *formafeletti, formázott és formaalatti tudásokat*.

Másodszor: van-e a tudásnak új szerepe, vagy/és az „új” szerep most csak látványosan látszik? Másképpen: az új típusú globalizáció korában miben, hogyan *változott* a tudás funkciója?

Ehhez tisztáznunk kellene, hogy az egész (értsd: Egész) részeként mi a globalizáció célja? A válaszok nagyon eltérőek lehetnek egymástól, hiszen ezek jelentősen függnék a választott értékektől, tudásoktól. Íme, néhány lehetséges választípus: 1. Az új valóságrendszer célja nem egyéb, minthogy globális, teljes rendszerré váljon (rendszerelméleti aspektus); 2. Az Egész alapvető értelme az igazságosság megvalósítása;⁴³ (igazságosságelméleti szempont) 3. Az általános cél a klasszikus program: az egyéni és társadalmi boldogság lehetővé tétele;⁴⁴ (boldogságelméleti aspektus) 4. Az egészsé válás nem különösebben értékközpontú stratégia, mindössze a hasznosság maximalizációjának növelése a feladat; (hasznosságelméleti szempont) 5. A stratégia központi értelme az „üres” rendszer feltöltése tudással, feltételezve, hogy a tudás közvetve egyaránt ígér hasznosabb-boldogabb életvilágot;⁴⁵ (tudáselméleti aspektus); 6. Az ezredforduló gazdasága és társadalma mindenekelőtt és mindenekfelett jeltermelő gazdaság és társadalom. (jelelméleti felfogás);⁴⁶ 7. A tudás harmadik megismerési fokozata minél több embernél a legmagasabb rendű tudatállapothoz, az újjászületéshez, a megigazuláshoz, a megvilágosodáshoz vezessen⁴⁷ (megvilágosodás-elméleti program); 8. Minden eddigi értelemadás kritikája, relativizálása, új értelemadások feleslegessé tétele⁴⁸ (posztmodern szemlélet); 9. A felsorolt és fel nem sorolt aspektusok együttes, integrált érvényesítése. (egységelméleti aspektus); 10. stb.

Lehetőleg összesítsük *egységes gondolati hálózattá* ezeket a szempontokat. A tudáselmélet központú egész-felfogás így a korábbi szempontok részleges vagy teljes *integrálását* akarja. Az információnak, az ismeretnek, a tudásnak, a jelnek⁴⁹ minden korban volt és van jelentősége. A tudás új szerepe viszont azonos avval, hogy most, az ezredévváltáskor az egyik (vagy egyetlen?) *központi funkcióhoz jut*, méghozzá úgy, hogy más szempontokat nem szorít ki, hanem tudatosan *szemléleti rendszerbe szervez* minden eddigi lehetséges/nemlehetséges szempontot.

Harmadszor: az információs kor hozott-e és milyen új tudásokat?

A válasz elég egyöntetű: *mindenképpen hozott*. De milyen *új tudásokat*? A huszadik században a relativitás-elmélet és a kvantumelmélet után a természettudományos gondolkodás minden várakozást meghaladóan átalakult. A század közepétől – az informatikai technológiák gyors fejlődése után – az információ-, a matematika-, vagy többek között a nyelvelmélet folyamatosan fejlődik. A társadalomtudományi elméletekben látszólag kisebb a változás, ám például a tudásszociológiában, a rendszerelméletben vagy a gazdaságfilozófiában komoly áttörések mentek végbe. Az információs kor új tudásai nem egyszerűen a globalitás vagy – jóval kisebb mértékben – a lokalitás elméletekben jelennek meg, hanem mindenekelőtt abban, hogy egy *általános hiányt* deklarálnak. Mert hiányzik egy tudományközi, résztudományok feletti *új egységes elmélet*. Holott a posztmodern vagy a poszt-posztmodern éppen arról beszélt, hogy a nagy, átfogó elméletek kora lejárt, sőt a tudományok soha nem látott mértékben specializálódtak. Noha a természettudósoknak csak egy kisebbsége szorgalmazza,

⁴³ John Rawls: Az igazságosság elmélete. (Osiris, Budapest 1997.)

⁴⁴ Huoranszki Ferenc, 1999: Filozófia és utópia (Osiris 38-40 l.)

⁴⁵ Varga Csaba, 2001: Tudáselmélet, tudástársadalom, tudásrégió. INCO 2001/1.

⁴⁶ Pethő Bertalan., 2000: Technikai civilizáció és lélek (Platon, Budapest)

⁴⁷ Ravasz László: Kis dogmatika (Kálvin Kiadó, 1996); Láma Anagarika Govinda: A korai buddhista filozófia lélektani attitűdje (Orient Press, 1992), stb.

⁴⁸ Többek között Jürgen Habermas, Jean-Francois Lyotard, Richard Rorty: A posztmodern állapot (Századvég-Gond, Budapest, 1993)

⁴⁹ A fogalmak definiálást lásd Czeglédi János, 2000: Iberianicum (Tekintet Könyvek, Budapest)

hogy a következő években szülessen meg legalább az egységes természettudományos elmélet(vízió).

Negyedszer: az új tudások átalakítják-e az univerzális és globális tudásvilágot?

Soha nem sejtett mértékben átalakítják. Lassan ott tartunk, hogy mindent másképpen látunk, és mindent másképpen tervezünk. Az Einstein és mások vetette szellemi termés beérik – nehéz is érzékelni, hogy hova, meddig, milyen tudásszintre jutunk el. A kézzelfogható (jó vagy rossz) eredmény nem pusztán annyi, hogy bizonyos tudások – kontinensektől és kultúráktól függetlenül – globalizálódnak, hanem az, hogy ennek az új tudásnak egyre kevesebb köze van a közelmúlt (az utolsó két-háromszáz év) tudásához.

Összefoglalva és továbblépve: A tudás *a tudat kifejeződése*? A tudás a tudat *megnyilvánulása*? Ha azt mondjuk, hogy az objektív tudás az egész átfogó víziója, akkor a társadalmi tudást önmagában vizsgáltuk, s mindenekelőtt egy-egy korszak közös tudásáról beszéltünk, anélkül, hogy valamilyen kollektív tudattal összekötöttük volna. Ha viszont az egyéni tudást szemléljük, akkor egyfelől azt mondhatjuk, hogy a konkrét egyének – a rendhagyó csúcstudásoktól eltekintve – az egész víziójának mindig csak *egy-egy töredékét* ismerik és értik, másfelől viszont az egyéneknek nincs tudása (*személyes*) *tudat nélkül*, s noha csak később definiáljuk a tudatot, az elég nyilvánvaló, hogy a tudás *a tudat* aktuális, mozgósítható, nyelv által kifejezett *formája/tartalma*.

12. Új társadalom, avagy a társadalom új szubsztanciája

A New Society szintén egyszerre *van és nincs*. De nemcsak az új jelző miatt: a társadalom eleve vannak jellegű. Ha a valóság egyszerre a totalitás és a konkrét, akkor a társadalom *a konkrét*, vagy a konkrét egyik megnyilvánulása, miközben a társadalom maga is egyszerre a teljesség és a kézzelfoghatóság. A társadalom mai ismereteink szerint⁵⁰ csak a földi civilizáció fejleménye, önálló és sajátos virtuális és intézményi rendszer, noha nem kizárt, hogy – ha más galaxisokban, más bolygókon is van értelmes élet – az értelmes lények *mindig* valamilyen típusú társadalmat hoznak létre.

Ettől függetlenül az emberi megismerésnek és megértésnek két „komponens” évezredek óta ellenáll: az ember/tudat mellett a *társadalom és a társadalmi tudat*. A tárgyalásban nem szeretnénk oda visszamenni, hogy a civilizáció történetben mikor és hol született meg a társadalom, noha a feltárt *genezis* meglehetősen sokat elárulna a társadalom természetéről, de jelenleg az a hipotézisünk, hogy a genezistről vagy a genezisekről sajnos mérhetetlenül keveset tudunk. Még azt sem merjük megbecsülni, hogy a téridőben most – a keresztény időszámítás szerinti harmadik évezred legelején – *alapvetően másabb vagy fejlettebb* társadalom létezik-e, mint bármikor korábban. Nézzük mindössze az új társadalmat, amiről talán annyi kockázat nélkül megállapítható, hogy az „új” jelzőnek egyelőre csupán annyi értelme van, hogy a folyó időben a mai társadalom típus feltehetően *nem egészen ugyanolyan*, mint száz vagy kétszáz évvel ezelőtt.

Am hiába vagyunk ennyire óvatosak. Ha társadalom volt ezer vagy ötezer éve is, akkor feltehetően a társadalomnak voltak és vannak olyan jellemzői, amelyek *nem a téridőhöz* kötöttek. Ha a társadalom – a felületes szemlélő számára is evidensen – sok jel szerint nem ugyanolyan, mint dédnagyapáink idején, akkor a társadalomnak vannak *téridőhöz kötött* kritériumai. Csakhogy az egyszerű probléma az, hogy a nem kötött és a kötött jellemzők megkülönböztetése önmagában még nem sokat segít, hiszen feltehetően nem kizárt, hogy a nem kötött tulajdonságok a *lényegesek és döntőek*, s a téridőhöz kötött meghatározottságok

⁵⁰ Szociológiaelmélet, szerkesztette: Julius Morel, Eva Bauer, Tamás Meleghy, Heinz-Jürgen Niedenzu, Max Preglau, Helmut Staubmann (Osiris Kiadó, Budapest, 2000), Peter L. Berger-Thomas Luckmann: A valóság társadalmi felépítése (Jószöveg Műhely Kiadó, 1998).

másodlagosak vagy akár örökké érdektelenek. Ez akár lehet fordítva is. Egy nem, vagy kevésbé kötött gondolkodás számára minden hipotézis *alternatíva*. Az európai, s különösen a közép-kelet-európai gondolkodásba az elmúlt ötven-száz évben mélyen beivódott az az értelmezési ideológia, hogy a társadalom nem az egyének együttese, hanem a *társadalmi csoportok viszonyrendszere*. Tartható-e ez a korhoz kötött társadalom hipotézise?

Ha erre a kihívásra felelnünk kell, mindjárt készen áll a válaszséma, hogy a kérdésfelvetés helyes, mert az egyéneket csoporttá szervezi a hasonló *munkatevékenység vagy a vagyoni helyzet* és a csoportok közötti viszonyokat perdöntően befolyásolja a csoportok közötti munkatevékenység és vagyoni különbség. Ezért beszéltünk agrár, vagy ipari, vagy szellemi tevékenységet folytató nagyon gazdag, közepesen gazdag, szegény társadalmi csoportokról.

Ha idáig eljutottunk a válaszséma felidézésében, meglehetően *elbizonytalanodunk* az elemzéskezdés és folytatás helyességében. Első szempillantásra átlátható, hogy ez a válaszmodell csak akkor lehet igaz, ha az egyén vagy általában *az ember lényege* a munkatevékenység vagy a tárgyasult vagyoni státusz. Ha az ember szubsztanciális és aktuális (funkcionális) tartalma nem ez, hanem például a tudás, a tudat, vagy a reflexív gondolkodás képessége és gyakorlása, akkor az előbbi válaszsémát talán el is ejthetjük. Ez persze nem azonos avval, hogy a munkatevékenység vagy a vagyoni állapot és az általa részben garantált esélytöbblet nem lenne fontos strukturáló tényező. A logikai úton az újabb fordulat vagy dilemma ez: az ember lényegét jelentő tudást/tudatot az egyén genetikailag magával hozza, vagy mindezt – szőröstől-bőröstől – *a társadalomban és a társadalomtól* sajátítja el, például a nyelv és a gondolkodás segítségével? Ha idáig jutottunk a feltevésben, akkor akár azt is mondhatjuk, hogy a társadalom lényege nemcsak (vagy nem elsősorban) a csoportok strukturált viszonyhálózata, hanem a társadalmi tudat létezése, avagy a társadalom nem más, mint *egy tudástartály* és a tudás *öntudatlan-öntudatos elsajátítása*. Most sem nyugodhatunk meg: a nyelv nélkül nincs tudástenger, és nincs ívás a tudás vizéből. Akkor viszont a társadalom nem egyéb, mint *a nyelv megszületése, megőrzése, továbbadása*.

Könnyen belátható viszont, hogy a nyelvet *egyetlen szülő* is továbbadhatja az utódnak, bár társadalom nélkül a nyelvet a szülő sem képes használni, hiszen a nyelv az egyének közötti kommunikáció (is). A társadalom mindazonáltal nem fizikailag-lelkileg-szellemileg létező egyén, bár az egyén-társadalom analógia sem vethető el. A társadalom nincs - vagy létezése nem mutatható ki az *ember nevű különös élőlény* létezése nélkül? Mai tudásunk szerint azt egyértelműen nem jelenthetjük ki, hogy a társadalom egyáltalán nincs emberi élőlény megjelenése nélkül – vagy esetleg tőle függetlenül. Ez ugye elvileg *két konzekvenciát* jelent: végső soron a nem ember-lények is hozhatnak létre társadalmat, és a társadalom nem okvetlenül a földi természet és természetvilág belső, intelligens eredménye.

Hol is tartunk most? Egyre kevésbé tudjuk a választ, miközben azt kellene megválaszolnunk, hogy *mitől, honnan, miképpen* van a nyelv, és egy másik válaszséma rögtön arra navigál minket, hogy a nyelv elválaszthatatlan a tudástól/tudattól, és akkor azt kellene kimondanunk, hogy a társadalom „csupán” *tudati/tudásbeli* termék. Miközben mindenki gyorsan felmérheti, hogy a társadalom ugyan nem pompázik autonóm természeti-fizikai jelenséggé, ám a társadalomba született, oda lökött-vetett egyén számára a társadalom a fizikai jelenségnél durvábban-agresszívebben létező *labirintus, korlátrendszer, káoszhalózat*, olyan természeti világtípus, mintha mindenkinek egyénileg és csoportosan kellene megmásznia a Himaláját. Már azért is, mert a társadalom például *intézményekben és szimbólumokban* konkretizálódik.

A társadalmat értelmezni akaró nem- vagy alig-tudáshoz mindössze *két reflexiósort* szeretnék fűzni: 1. A társadalom (mint létező/nem létező valóság) egyetlen korábbi vagy mai egyirányú feltárási-megismerési törekvéssel nem ragadható meg. A nem kötött (vagy szűkebben a nem földi tényezőkhöz kötött) jellemzők mellett a földi univerzumban is szinte

számolhatatlan kötöttséggel vagyunk kénytelen számolni. Nézzünk csupán egy – nem differenciált – *felsorolást*: a társadalom téridőkötött, gazdaságkötött, hatalomkötött, tudáskötött, kultúrakötött, nyelvkötött, valláskötött, személykötött, vagy többek között önmagához és saját tudatához kötött. Még hozzá úgy, hogy a kötöttségek is kettős értelemben folyton változó tényezők: változik az, *amihez kötött*, s változik maga a *kötöttség módja* is. Ez mindenekelőtt olyan sok kötöttségtényező, és olyan sok a változás strukturált és nem strukturált eredménye, eleme, amelyeknek együttes összetettsége, bonyolultsága talán a legmagasabb szintű matematikai nyelvvel *sem teljesen megragadható*.

Ez a tudomásulvétel azonban nem azonos avval a feltevéssel, hogy a társadalomról nem tudunk vagy, nem tudhatunk semmit, ám az előbbi felismerés feltétlenül arra int minket, hogy minden résztudás vagy minden teljességtudás csak *egy a lehetséges hipotézisek* közül. 2. Ha a társadalomhoz szükséges kezdő feltételek adottak, mármint az egyének (az egyes földi emberek), az egyének és társadalmi csoportok, és az egyének csoportjai között az együttműködések/nemegyüttműködések, továbbá a puha, vagy kemény kommunikációt lehetővé tevő nyelvek/beszéd/írások széles körben létrejönnek, akkor az *együttműködés* virtuális és valóságos, intézményesült és nem intézményesült, tudati és nemtudati *létezései, formái, viszonyai* megszületnek és egymásra reflektálva *rendszerbe és alrendszerekbe* szerveződnek.

Ez a társadalom így inkább a káoszelmélet⁵¹ alapján értelmezhető *hihetetlenül bonyolult (lineáris és nemlineáris) káoszrendszerként*, amely egyfelől az egyéntől teljesen függetlenné vált, másrészt csak az egyénből *személyiséggé és önálló tudattá váló* ember képes változtatni rajta. Ez ismét egy rendszerezett rendszertelenség, amely rendszertelen rendszer. Egyfelől mindig halott, befejezett, látszólag mozdíthatatlan rendszer/nemrendszer, másfelől pedig mindig újjászülető, folyton változó, örökmozgó, stabil instabilitás⁵². A társadalom alapvetően *virtuális nemanyagi-valóság*, amely irgalmatlanul *létező anyagi valóságokban* nyilvánul meg.

Ha nem csak a felszíne fodrozódik, nem csak a kulissza-színpada változik, akkor „csupán” annyi történik a káoszrendszerben, hogy egyetlen egyén és csoportja a *kezdő/befejező feltételen vagy feltételeken módosított*. Ekkor lehet Új Társadalom.

A tudástársadalom alternatíva is *ilyen módon* érthető meg.

13. Információ és/vagy tudástársadalom

Ez a tanulmány aktuálisan részben azért született meg, mert arra szerettünk volna válaszolni, hogy mi az *információs társadalom*⁵³, s a *tudástársadalom*, és mi legyen a magyar tudástársadalom *stratégiája*. Ez a némileg együgyű kiindulópont és a kérdésfelvetés komolyan vétele rögtön oda vezetett minket, hogy felmértük, szinte se az információt, se a tudást, se a társadalmat, se ennek mozgását és a mozgáshoz szükséges stratégiáját *nem tudjuk pontosan definiálni*.

Innen nézve, könnyen tehetnénk azt, hogy nem mondunk semmit, mert a *semmi több* mint a sok értelmetlenség, vagy csak arra vállalkozhatunk, hogy mindent *előről kezdve* kísérelünk meg értelmezni, miközben számolunk avval, hogy ismételen csak értelmetlen kijelentésekig jutunk el. Lehet, hogy *csak ez és csak ennyi* a tudástársadalom lényege? És ez sem lenne kevés?

⁵¹ James Gleick, 1999: Káosz (Göncöl Kiadó, Budapest)

⁵² Niklas Luhmann ezt nevezi az autopoietikus, azaz önteremtő folyamatnak.

⁵³ Az első problémafelvetés: Marshall McLuhan: A Gutenberg-galaxis (Trezor Kiadó, Budapest, 2001), majd: Jean-Francois Lyotard: A posztmodern állapot (lásd: Jürgen Habermas-Jean Francois Lyotard-Richard Rorty: A posztmodern állapot, Századvég-Gond, 1993), a legalaposabb elemzés: Manuel Castells, 1998: The Information Age: economy, society and culture (Blackwell)

Ha külön a tudást és külön a társadalmat definiáljuk, kérdés, evvel megértjük-e, hogy a két fogalom *együtt* mit jelent? A tudásról egyrészt azt mondtuk, hogy objektív tudás az *egész átfogó víziója*, másrészt azt, hogy a személyes tudás *a tudat* aktuális, mozgósítható, nyelv által kifejezett *formája/tartalma*. A társadalomról azt gondoltuk, hogy alapvetően *virtuális nemanyagi-valóság*, amely irgalmatlanul *létező anyagi valóságokban* nyilvánul meg, avagy a társadalom az egyéni és csoportos *együtműködés/nemegyütműködés* virtuális és valóságos, intézményesült és nem intézményesült, tudati és nemtudati *létezései, formái*.

A fogalmakat tovább egyszerűsítve oda jutunk, hogy a társadalom a tudás teremtménye, a tudás által létrehozott virtuális együtműködési rendszer, a tudás pedig mindig társadalmilag kötött összefüggés-vízió, társadalmilag szabályozott és motivált reflexiórendszer, miközben a tudás és a társadalom egyaránt *eltávolodott és intézményesült* az egyéni és társadalmi tudatoktól és kölcsönösen egymást kiegészítő objektíválódott feltételrendszerré vált. A tudás és a társadalom története így nem más, mint a kölcsönös korlátozások, a tudás és a társadalom potenciáljának együttes, egyelőre *nem kielégítő megvalósítása*. Az elmúlt kétezer év például folyamatosan a kevés tudás és a kevés társadalom korszaka, avagy a tudás és társadalom egymástól való *elszakadásának és elidegenedésének* története, miközben a tudás és a társadalom is folyamatos szabadságharcot vívott önmaga potenciáljának visszaszerzéséért vagy *nagyobb fokú* megvalósulása sikeréért.

Az ideális társadalom és az ideális tudás elérése mindig általános emberi vízió maradt. A történelmi körön való haladás soha nem ért vissza a kezdőponthoz vagy az elhajló, gömbnek tételezhető téridő rendszerben az *új pályák felismerése* késett.

A nem kielégítő tudás és a nem kielégítő társadalom *embertelen egyensúlya* a huszadik század végén végre elkezdett bomlani. A nem kielégítő tudásból *félíg kielégítő* tudás válik, és a demokráciával kordában tartott társadalmak egy részében a civilizációs javak mennyisége és minősége *annyit javul*, hogy a társadalom több és magasabb rendű tudással való feltöltése lehetséges lesz. A társadalom tehát szükségképpen *mindig* tudástársadalom volt, az aktuális tudás aktuális társadalma, a fordulóponthoz tehát nem egyéb, mint az, hogy a tudás növekedése elérte azt a *kritikus pontot*, amikor a társadalom *valódi fejlesztése* napirenddé tehető. Mert: ugyan még korlátozott, ám növekvő számú olyan személyiség lehet, akinek a több tudással rendelkező *tudata* képes lehet tudatosan átalakítani a valóságot.

Innen érthető meg, hogy miért teszünk *különbséget* az információs társadalom és a tudástársadalom között, mert a társadalom információval és információt fogadó eszközökkel való ellátása még a civilizációs javak bővítése közé tartozik. Az információs társadalom még technológia-, a tudástársadalom viszont már *tudásközpontú* és a technikai innováció már továbbfejlődik *társadalmi innovációvá*. Az információs társadalom már és még alapvetően technológiai ipar, nem véletlenül nevezik informatikai társadalomnak is, míg a tudástársadalom már tudást adaptáló és hasznosító társadalomipar, ám a lényegi különbség éppen abban ragadható meg, hogy az információs társadalom „csak” a hozzáférést megteremtő gazdasági-társadalmi szisztéma, a tudástársadalom viszont már a hozzáférés utáni *tudás avagy tartalomszolgáltató* létforma, amely a mindenkinek eljuttatott tudást a társadalom átalakítására kívánja használni. Ezt tehát két mozzanat: tudásbővítés és tudáshasznosítás. A harmadik új elem az, hogy nemcsak információgazdag elitrétegek, hanem *tudásgazdag* elitek és *középrétegek* is létrejönnek, aminek érdekében a társadalom működése is átalakul(hat), klasszikus – poszt-totalitáriánus - elitdemokráciából *hálózati demokráciává*.

Európa ma ott tart, hogy keresi a szükséges tudást, az új magastudást, sőt a *tömegtudássá tehető új tudásvilágot*, és közben zavartan pislog a társadalomra, mert még nem nagyon tudja, hogy a tudás segítségével *milyen új társadalmat* és *hogyan* hozzon létre. Erről szól szerintünk a 21. század *első fele*.

14. A hagyományalapú tudástársadalom

Két izgalmas problémafelvetés fogalmazható meg: 1. Volt-e olyan történelemelőtti kor, amikor a hihetetlenül magastudás akár csak átmenetileg, akár csak egy kisebbségnek *ideális (pre)tudástársadalmat* hozott létre? 2. A történelemelőtti és -utáni tudások, elő-tudástársadalom tapasztalatok összegyűjtése, integrációja hogyan segítheti a *jövő tudástársadalmának* megkonstruálását?

Az egyik társadalomtörténeti, s történelemelméleti kérdés tehát az, hogy az emberiség utolsó tíz-tizenöt ezer évében (a különböző vízözönök előtt és után) léteztek-e korábbi *részben vagy teljesen tudástársadalomnak* nevezhető korszakok. A kérdéskör első dilemmája az, hogy a különböző évezredek vizsgálva milyen kritériumok alapján nevezhetünk egy-egy korszakot, vagy történelmi időszakot tudástársadalomnak. Ha a kritériumok közül kivesszük azt, hogy a tudástársadalmat tömeges – sok egyént elérő – tudástársadalomnak tekintjük, s vezető feltételnek elfogadjuk, hogy az adott, konkrét kultúrát, civilizációt, birodalmat (stb.) az adott tudás *magas szinten befolyásolta és irányította*, akkor egy történelemelmélet keretében bizony különböző típusú elő-tudástársadalmakat fogunk észlelni. A globalizációelmélet egyik problémája szintén az, hogy a modernitás korszaka előtt voltak-e részglobális, részkontinentális hatalmi-uralmi rendszerek, és ezek közül melyiket nevezhetjük valamilyen típusú kezdetleges vagy akár részben kifejtett globalizációnak. A kérdésre azért is nehéz válaszolni, mert a történettudomány vagy a civilizációtörténet még nem tart ott, hogy a Krisztus előtti, más-más kontinensen létező, eltérő civilizációk *összehasonlítása után* kiérlelt válaszai lennének, noha az egyre valószínűbb, hogy a kontinensek közötti kapcsolatok és hatások évezredekkel korábban létrejöttek Amerika (újra)felfedezése előtt.

Az *aranykor-problematika* különösen zavarba hozhatja a mai tudástársadalom elméleteket. Ha ugyan is belenyugszunk a jelenlegi, jórészt még mindig homályos tudásunkba, hogy a különböző ősi misztériumok csak szimbolikusan beszélnek az egykori Atlantisról, vagy az Aranykor(ok)ról, akkor a helyzet viszonylag egyszerű, mert az ősi szimbólum-rendszerek, érték-hierarchiák is sokat segíthetnek a holnapi tudástársadalmak tartalmának megtervezéséhez. Ha viszont belemegyünk abba a felfogásbeli utcába, hogy Aranykor *de facto volt*, s az ősi üzenetekből jól kihámozható, hogy miért, mitől és milyen aranykorok léteztek, az meglehetősen nagy és kíméletlen szellemi kihívás, hiszen ez az új múltkép gyökeresen *más jövőképet* vetít ki a következő századokra.

Ez meglehetősen szokatlan konzekvenciákat fogalmaz meg például arról, hogy az istenek visszatérése, földi megjelenése, létezése, vagy egyáltalán az isteni világ, a pléroma dimenzióinak valóságként való *elfogadása nélkül* elképzelhető-e ma vagy később tudástársadalom.

Mindenesetre a jövő szempontjából talán *a legsürgetőbb kihívás* az egykori – legalább részbeni – tudástársadalmak történetének elemzése és közös konzekvenciáik megfogalmazása. Ez az elemzés nem lehet egyetlen tudomány – például a régészet vagy a kultúratörténet – kizárólagos feladata, mert akkor egy-egy tudomány(ág) mai vagy későbbi dogmái *korlátozzák* a kérdésfelvetéseket és a válaszkísérleteket. Ma a hagyománykutatók⁵⁴ eljutottak oda, hogy a társadalmat eleve hagyományalapúnak tartják, ám ennek csak akkor van értelme, s indokoltsága, ha ehhez az állításhoz hozzáteszik, hogy ez a hagyomány nem a múlt múzeumi relikviája, hanem a *jövő szerves alkotórésze*⁵⁵.

A hagyomány *új fogalma* mélyen összefügg a tudástípusok elméletével. Ami korábban, bármikor történt, az önmagában nem hagyomány, sőt amire emlékszünk a

⁵⁴ Hoppál Mihály, 2001: Tradition-Based Societies: Local Values for International Cooperation (in: Seitel Peter ed., Sassegoarding Traditioned Cultures: A Global Assesment 182-184, Washington DC)

⁵⁵ Csörgő Zoltán, 2000: A múlt hagyománya, mint a jövő paradigmája (INCO 2000/2, www.inco.hu)

törtétekről, az csupán az emlékezet torz tükre. Amit tudunk a múltról, az szükségképpen csak történelmi ismeret, s ami megmaradt az uralkodó társadalmi tudásban, az jobb esetben a kollektív tudás egyik megőrizhető szelete. Ami a tudomány és a művészet múltvíziója, az a korlátozottan elterjedt magastudás jelenkötött elmélete. Ami a közösségi alkotások spontán összessége, abból mérhetetlenül sok maradt a formázatlan köztudattalanban. Vagy ami a szóbeliség korszakainak tudását megőrzi, az csak a lehetséges hagyomány(ok) szerény rétege, üzenete.

A *hagyomány* tehát a formázott és formázatlan köztudás vizionált, szimbolikus, idő- és térfeletti tudása a múltról, s mint ilyen nem más, mint a *múltban felhalmozott átfogó tudások együttese az Egészről*, továbbá akkor beszélhetünk hagyományalapú világról, ha ez az átfogó tudás a jelenben *személyes és csoporttudássá* (vagy legalább rejtetten formázott tudássá) vált és az is maradt.

A hagyománynak ez a fogalma így a világszerkezet lépcsői, a téridő elméletei és a tudáselmélet típusai alapján *nagyon eltérő hagyománytípusokat* tár fel. A pléroma világában például csak forma- és időfeletti hagyományról, a globális világokban viszont forma- és időkött hagyományokról, vagy az egyén tudatában és tudattalanjában ismét forma és időfeletti hagyományról beszélhetünk⁵⁶. Ennek alapján *elválasztható* a szimbolikus és mitikus, a tudományos és mitikus, a szimbolikus, tematikus és konkrét, a mindennapi és alig szimbolizált vagy többek között az egyszerre szimbolikus és konkrét hagyománytípus. Ha az elemzést konzekvensen végigvisszük, hamar evidenciává válhat, hogy jelenleg önmagában *egyetlen hagyománytípus sem képes* a múltban felhalmozott átfogó tudásokat mindenhol és mindenkinek személyes és csoporttudássá konvertálni. A hagyomány *így van is, meg nincs is*, elérhető, meg nem is, továbbvihető is, meg nem is; a hagyományvilág szintén vannincs valóság.

Innen nézve a jövőkép is megfogalmazható: csak *a tudástársadalom* lehet hagyományalapú. Ha a tudástársadalom lényege *az egészről szóló* formázott (mi több koncepcionális és vizionált) köz- és személyes tudás és annak alkalmazása, akkor a feladat az, hogy a tudástársadalomban *a múltból szóló minőségi köztudás is* minél inkább formázott legyen, s egyszerre váljon konkrét és szimbolikus személyes és köztudássá.

A hagyományalapú jövő így a téridőben még *előttünk* van.

15. Szuperteknológiai paradigma

Induljunk ki egy aktuális és feszítő probléma-felismerésből. A huszadik században a kollektív tudás gazdasági és társadalmi kötöttségektől leginkább úgy szabadulhatott meg, ha *technológiai fejlesztésekben* koncentrálódott, amelyet a szükségképpen jövőorientált szuperhadiipar és a jelenközpontú hatalomipar önmaga érdeke miatt kész volt finanszírozni. Mára a hadiipar helyét egy tágabb mező, az innovatív, tudásintenzív *Új Gazdaság* foglalta el, mert a legújabb (információs-kommunikációs) gazdaságnak létérdeke a folyamatos technológiai forradalmak gyors bonyolítása, mert e nélkül a globális vásárlókör nem jut újabb és újabb jobb minőségű termékekhez. A szuperteknológiai paradigma nem egyéb, mint *egyrészt* a tudományos-technológiai fejlődésnek mindig új, minőségileg magasabb szakasza, *másrészt* a tudásközpontú gazdaság a globális világban élenjáró és domináns ágazattá válása, *harmadrészt* pedig a technológiafejlesztések szükségképpen műszaki-technikai „túlpörgése” és ettől – és ennek hatására - potenciálisan megteremtődhet *a világegész rekonstrukciójának* számos feltétele. Ez utóbbit hivatalosan szinte senki nem akarja, később is a szakértők csak elméletben jövendölik meg, ám a technológiai előrejelzéseket a társadalom egyáltalán nem ismeri meg, és éppen ezért a technológiai jövő mai napig nem válik hihetővé az emberek előtt.

⁵⁶ Lásd: Varga Csaba, 2001: Új hagyományelmélet és hagyományalapú társadalom (kézirat)

Az új műszaki tudás létrehozása és alkalmazása, a technológiai innováció, a fantasztikus műszaki újítás, a technológiai fejlesztés ma már a legmagasabb szintű *tudáskoncentráció, tudásbővítés és tudásmegújítás*. A jelen változásait akadályozó gátakat romboló titkos „fegyver”, a várt/nemvárt jövő kikényszerítője.

Hova is jutottunk evvel? Az aktuális problémajelzéstől a *technikafilozófia*⁵⁷ alapkérdéséig. Ha a modern ember és a világegész (sőt a világrészek) közötti közvetlen-közvetett kapcsolat a *szerszámok, az eszközök használatának* közvetítésével valósul meg, akkor a szerszámok, az eszközök, avagy a technika és technológia fejlődésével létrejövő *új szerszámok és új eszközök* nemcsak a közvetítést alakítják át, hanem egyértelműen *visszahatnak az emberre és a világra* is. Az információs kor alapvető újítása, hogy *új eszközöket, új (intelligens) szerszámokat* kínál fel az embernek, aki evvel forradalmian új lehetőséghez jut önmaga és a világ, valamint a kettő közötti interaktív *viszony gyökeresen új megismerésére és értelmezésére*.

Csak ebben a kontextusban érthető meg, hogy miért *ennyire fontos* a technológia, majd a szupertechnológia szerepe és hatása. Az intelligens technológia teremti meg *az intelligens világ* feltételeit. Ha nincs új technológia, nincs új valóság/nemvalóság kép, ha az elméleti fizika nem tesz ennyi radikális lépést, semmit sem értenénk jobban – mondjuk – az új társadalomról. Ha mondjuk nem jutunk el a nanotechnológiáig, nem lenne esélye a tudástársadalomnak. A huszadik századi filozófia egyik „klasszikus” tévedése volt, hogy a hagyományos történelmi-kulturális örökségeket a *technika fejlődésétől* féltette, miközben ez a félelem sokat segített annak a felismerésében, hogy a technológia is intelligens emberi kontrollra szorul.

Mit is fedez fel a (tágon értelmezett, tudományfejlődésbe ágyazott) *technológiaelmélet*⁵⁸? 1. A technológiafejlődés alapja a tudomány/nemtudomány – akadályozható, de nem feltartható – fejlődése. 2. A tudomány és az ettől független nemtudomány fejlődése közel egyszerre ért el oda, hogy átszakítja a tudomány és nemtudomány közti határt. 3. Az utolsó száz évben a tudományok között a legintenzívebben a természettudományok – mindenekelőtt a fizika és biológiai és ezek új ágazatai - haladtak előre, és így lehetővé tették az új technológiák elméleteinek és gyakorlatainak megszületését. 4. Az élővilág, az ember, vagy az intelligens jövő számára egyaránt létkérdés a hosszú távú, innovatív, új tudást képző, magas minőségű adaptáció, fejlődés és ez jelenleg mindenekelőtt a technológiafejlődésben reprezentálódik. 5. A technika-technológia általunk ismert tizenhárom-tizenötezer éves története egyaránt igazolja, hogy a fizikai-műszaki fejlődés egyaránt okozója (és ugyanakkor következménye) volt az átütő erejű gazdasági-társadalmi-emberi paradigma- és gyakorlatváltásoknak. 6. A technológiafejlődés megint egy új, paradigma- és korszakváltó határhoz érkezett: egyaránt napirendre került a régi fizika (és más természettudományok) továbbgondolása és az új fizika felismeréseinek igazolása, elfogadása és az ebből következő intelligens új eszközök, új szerszámok és új eszköz-szerszám használatok globális elterjesztése.

⁵⁷ Ezt jól mutatja be: Don Ihde, 2001: A technika filozófiája, mint hermeneutikai feladat. Részlet a szerző A hermeneutika fogalmának kiterjesztése. Vizualizmus a tudományban című művéből. (in. Hermeneutika és a természettudományok, Áron Kiadó, Budapest) Lásd még: Don Ihde, 1979: Technics and Praxis: A Philosophy of Technology. (Boston)

⁵⁸ Csak néhány új fontos – és különböző típusú - könyv: Carl Mitchum, 1994: Thinking through Technology (Chicago), Hermeneutika és a természettudományok, 2001 (szerkesztette: Schwendtner Tibor, Ropolyi László, Kiss Olga, Áron Kiadó), Arnold Benz, 2001: Az univerzum jövője (Kálvin Kiadó, Budapest), Tasi István, 1999: Ahol megáll a tudomány (LAL Kiadó, Somogyvámos), Egely György, 1998: Tértechnológia (Kornétás, Budapest), Bevezetés a tértechnológiába, 2001 (szerkesztő: Egely György, Egely Kft, Budakeszi), A tudat forradalma, 1999 (szerkesztette: László Ervin, Új Paradigma Kiadó) Agy és tudat, 2001 (a Magyar Tudomány folyóirat tematikus száma, 2001/10), stb.

A technológiaelméletnek ez lenne a *legelementárisabb új felismerése*, ami rögtön túlmutat a technológiafilozófia gyakori nézőpontján: a hosszú távú, kreatív gondolkodás nem sokáig reprezentálódhat csak, vagy főként a technológiafejlődésben, mert az új, intelligens szerszámok-eszközök egyre láthatóbban lehetővé teszik a közvetítő viszony „két pillérének”, *az embernek és a világnak is a továbbfejlesztését*.

U.i. A klasszikus (ember-eszköz-világ) viszony szintén generális *újrágondolásra* szorul; nemcsak azért, mert például az ember kezdettől fogva saját magát is eszközként használta, hanem többek között azért, mert a technika-technológia fejlődése eljutott oda, hogy az eszközt beépíti az ember testébe; ha a tudást is besoroljuk az eszközök közé, akkor például a mediatizált tudásátadás szabja meg az ember és a világ működését. Elkerülhetetlen az a kérdésfelvetés is, hogy az ember, az eszköz és a világ egyaránt definiálható tudásként és akkor ez a technikai-technológiai viszony különböző típusú tudások interakciója; vagy mehetünk tovább: ha a világ nem az a világ, mint ami eddig volt, hanem egy globalizált világ, tehát ember által (újra)teremtett világ, akkor az új földi civilizáció már önmagában is eszköz, vagy eszközökkel társított-alakított világ. Elérkezünk oda, hogy *embereszköz-eszközvilág-világesezköz* viszonyról gondolkodunk? Vagy már eddig is így volt, csak nem érzékeltük világosan? És mi következik még az eszköz-központú viszony után?

16. Új gazdaságelmélet – tudástársadalomgazdaság-tan

Az egyik „pillér”, a világ (világesezköz?) két reprezentatív csúcshintézménye *a társadalom és a gazdaság*.

A társadalom és gazdaság ma *egy* vagy *két* dudás a világ-csárdában? Vagy a 21. században újra a társadalom lesz a központi, domináló dudás? Az egyik legrégebbi tudományos állítás, hogy a világegészen belül az egyik (vagy az egyetlen?) egész, vagy maga az egész rendszer *a társadalom*, s mindig a társadalomnak vannak tartós vagy ideiglenes alrendszerei, amelyek közül a gazdaság és a politika a legfontosabbak. Egyfelől felvethető az a kérdés, hogy az utóbbi két-három évezredben mindig a társadalom volt-e az egész, vagy az utóbbi egy-két száz évben ez egy *duális gazdaság-társadalom rendszer* volt, amely kettősségben a társadalom prioritása fokozatosan csökkent. Másfelől a kérdés úgy is felvethető, hogy jelenleg a gazdaság a rendszer, és ebben a társadalom már csak *alrendszer*, sőt a legutóbbi évtizedben a gazdaság végképpen kilépett eredeti medréből, s „*elfoglalt*” szinte minden alrendszert, politikát, társadalmat, jogot, oktatást, kommunikációt, stb.

A harmadik megközelítés lehet Niklas Luhmann történelmileg megragadható *társadalom típuscsoport* megkülönböztetéseinek⁵⁹ továbbgondolása. Luhmann három típuscsoportot nevez meg, az *elsőbe* az archaikus szegmentálisan differenciált, a *másodikba* a már rétegzett, és a *harmadikba* (a francia forradalom után) a funkcionálisan differenciált társadalmakat sorolja. A szegmentálisan differenciált társadalmat akár úgy is nevezhetjük, mint a *klasszikus-archaikus* társadalmat, amelyben a társadalom az egész, az egységes egész, és itt többek között a gazdaság valóban *csak rész, de organikus* alrendszer. A gazdaság által funkcionálisan differenciált társadalom viszont fokozatosan (egy másik francia „forradalom”, 1968 után) végképpen a gazdaságnak alávetett társadalom volt, amely az új globalizáció és globlokalizáció hatására megint egységes *gazdaságtársadalommá* vált. Ez a folyamat azonban még *nem ért* véget, de lehet, hogy sokáig nem is fejeződik be. Születik a negyedik társadalom típuscsoport: a funkcionálisan differenciált társadalmat a *tudásdifferenciált* társadalom válthatja fel.

Az új gazdaságelmélet nemcsak az új gazdaság elmélete, hanem egyre inkább egy ellentétes folyamat felgyorsításának a programja is, amelyet évtizedek óta

⁵⁹ Niklas Luhmann, 1984: Soziale Systeme, Grundriss einer allgemeinen Theorie. (Suhrkamp, Frankfurt/Main).

társadalomgazdaság vagy *szolidáris gazdaság* elméletnek hívják. Ez az elmélet mindenképpen arról szól, hogy *nincs tovább* a társadalomtól elszakított, a társadalommal szembeforduló gazdasági önteremtés, ellenkezőleg, a gazdaság nem tehet mást, mint újra besorol (megint csak alrendszerként) a társadalom alá.

A valóság folyamataival és a valóságból születő elmélettel is sok a gond. A repülő pénzgazdaság csak az információs-kommunikációs technikák segítségével, csak *az információs korban* válhatott totálisan uralkodóvá, miközben a reális gazdaság és maga a pénzgazdaság is robbanásszerűen alakul át *tudásközpontú* gazdasággá, amelyben többek között nem csak a pénz, hanem a tudás is csereeszközzé válik, vagy mindenesetre a tudás egyre inkább pénzzé, a pénz pedig tudássá váltható. A globális és lokális folyamatok összetettek, összefonódnak, nem könnyű kihámozni a domináns trendeket. Változatlanul úgy tartjuk, hogy az egész valóság *rendszeretlen rendszer*, amelyben – kívülről nézve – a gazdaság kiépült, önjáró, önteremtő rendszer, amely viszont belülről nézve a totális instabilitás és stabilitás elegye. Az egyébként normális instabilitás kitüntetett oka nem egyszerűen az új pénzrendszer elképesztő sérülékenysége, hanem legalább ennyire az, hogy se globálisan, se lokálisan nem tartható tovább, hogy a gazdaság látszólag még akkor is nyereséges tud maradni, ha a gazdasági (és a gazdaság által továbbított társadalmi és tudás) javak csak a társadalom *egy részéhez, kisebbségéhez* jutnak el. Azaz most már végleg globális gazdasági-pénzügyi érdek is a társadalom *egészének* magas szintű ellátása.

A fordulat neve először is: *gazdaságot mindenkinek*. Vagy: gazdaságot a társadalomnak, mint egésznek. Nem is akármilyen gazdaságot: mondjuk *tudásgazdaságot*. Ezt a lehetőséget megteremtő rendszert, vagy új rendszermodellt nevezzük (elektronizált) *társadalomgazdaságnak*. Avagy az újjazdaság, az e-gazdaság, a társadalomgazdaság előbb-utóbb egységes – mi is? – gyökeresen új típusú, poszt-piaci gazdaság lesz? De a fordulat neve nem a régi program ismételése: *munkát mindenkinek*. Ennek több oka is van, egyrészt az, hogy a munka már nem ugyanaz, mint az ipari társadalomban, hanem *tudásmunka*, amely mindenekelőtt a tudás folytonos megújítása, s a tudás folyamatos alkalmazása, másrészt az, hogy a gazdaság *magához integrálta* a nemgazdaságot (oktatást, egészségügyet, társadalmat, stb.) és a tudás szintén „bekebelezte” a gazdaságot és a nemgazdaságot is.

Hova is érkeztünk? A hagyományos, jól körülhatárolható (termelő és kereskedő) gazdaság valami más lesz, amelyet az új jelző egyáltalán nem értelmez, és nem tesz érthetővé. Ami születik, vagy születhet, azt szavakkal szinte lehetetlen leírni: *tudástársadalomgazdaság*. Vagy: tudásközpontú társadalomgazdaság. Nem véletlen, Nyugat-Európában lassan felismerődik, hogy a gazdasági társaságokról a pénzügyi auditálás mellett *szociális- és tudás-auditációnak* is készülni kell majd.

A gazdaságnak nemcsak összetett fogalomba sűríteni, hanem *közeljövőjét megfogalmazni* is lehetetlen. Feltételezve, hogy a világ népességének növekedése nem lesz olyan ütemű hosszú távon, hogy a globális világban és ennek részeként a fejlett világban is általánosan a gazdasági javak *szűkössége* válik dominánssá, kikerülhetetlen az a feltevés, hogy a társadalom tagjainak a munkajövedelemmel finanszírozott hagyományos ellátása nem tartható a végletekig. Hiszen a munka végképpen nem fizikai munka, a tudásmunka nem vagy csak alig teremt hagyományos munkaalkalmakat, a munkaalkalmak nem szülnék százezerszámra jól jövedelmező állásokat – folytassuk? A tudásközpontú társadalomgazdaság elmélete és később a gyakorlata is kénytelen lesz felismerni, hogy a felnőttkori *folyamatos tudásbővítést* hagyományos munkavégzésnek tekintse és ezért központi állami/piaci alapokból finanszírozza, vagy még messzebb menjen és minden felnőtt korú állampolgárt (az első felsőfokú diploma elvégzése utánól az életkor végéig) havonta folyósított *alapjövedelemmel, életdíjjal* lássa el, függetlenül attól, hogy van-e állása és mennyi az állásból származó rendszeres jövedelme.

Tudásközpontú társadalomgazdaság csak a tudástársadalom korszakában lehet.

17. Az állam és a demokrácia jövője

Az állam, *mint az ember és a világ közötti legfontosabb intézményes közvetítő rendszer?* A demokrácia ennek a viszonynak a *működési módja?*

Közép-Európában, különösen Magyarországon az elmúlt százötven-kétszáz évben a nemzeti gondolat *államgondolattá* vált, avagy az államgondolat célja a *nemzetté válás* segítése volt. A huszadik század ebben a tekintetben egyetlen új gondolatot hozott: az államgondolat nyersen *rendszergondolattá* karcsúsodott, avagy az állam célja mindössze az aktuális rendszer radikális átszabása és megtartása lett. A magyar állam története 1849 óta – kisebb megszakításokkal – nem a gazdaság, nem a demokrácia, hanem a *hatalomelvű* államgyakorlat története volt 1989-ig, és ezután részben maradt is. Ez talán nem is történhetett másképpen, mert ez az ország a *félglobális középhatalmak és világhatalmak* találkozási pontján létezett. Hatalmi erővel, hatalmi eszközökkel kormányoztak a belső vagy a külső hatalmi csoportok érdekében. Az ezredvégen az állami hatalmat megszerző régi és új hatalmi csoportok most egyaránt avval a problémával szembesülnek, hogy *milyen* nemzetgondolatot és államgondolatot, továbbá a nemzet- és államgondolat *közé beékelődött* rendszergondolatot képviseljenek. Miközben riadtan konstatálják, hogy az államgondolatok *kontinensgondolattá*, mi több *globálisvilág-gondolattá* terebélyesedtek, amelyek között nem lehet huszadik századi módra rendszergondolatot építeni.

Semmi sincs úgy, mint húsz vagy ötven, vagy százötven éve. Se az államgondolat, se az államgyakorlat. A 21. században szinte *semmit* nem mondunk se avval, hogy nemzeti gondolatot, se avval, hogy európai gondolatot, se avval, hogy szociális gondolatot képviselünk. Vagy csak gondolkodásunk gyökereire vonatkozó információt közlünk ezekkel az állításokkal? A nehézség félig abban van, hogy Közép-Európában egy-két évtizedig láthatóan lehet még kísérletezni a hatalomelvű államgyakorlattal, addig mindenképpen, amíg a globalizáció és az európai kontinens integrációja a *hatalomfunkciót* részben vagy egészben nem vonja ki a nemzetállamokból. Ez önmagában nem elég. Előttünk van még a hatalomfosztott nemzeti kvázi-hatalmak világa?

A hagyományos liberális válasz nyilván az, hogy erősödjön meg a *demokráciaelvű* államgyakorlat – csak hogy a dilemma ettől még fennmarad: *milyen* demokráciáról és *milyen típusú* (semleges vagy mi mellett elkötelezett) államról beszélünk, vagy azt tartjuk, hogy a társadalom, a gazdaság, a tudás (tudásközpontú társadalomgazdaság) már az állam támogatása *nélkül is* fejlődőképes. A szociáldemokrata válaszkísérlet a legzavarosabb, mert nem meri nyíltan kimondani álláspontját, ami a *társadalomelvű* államgyakorlat mellett érvel – csak hogy a probléma megoldatlan: *milyen* társadalmat és *milyen típusú* államot pártolnak, ráadásul a hatalom megszerzése miatt szívesen kacsintana a demokráciaelvű és a nemzetelvű államgyakorlatára is. A konzervatív válasz sem átgondoltabb, hiszen a problémára úgy felel, hogy *nemzetelvű* államgyakorlat legyen – csak hogy a kérdés változatlan: *milyen* nemzetről és *milyen típusú* államról beszélünk, vagy azt tartjuk, hogy belenyugszunk a nemzet és az állami elválasztottságába, ám állami eszközökkel segítjük az egész nemzet (tudás- vagy kultúraközpontú nemzet) életképességének fejlesztését.

Az új demokráciaelmélet, az új államelmélet *körvonala* is alig látszik⁶⁰. Ha most azt a kérdést érthetően zárójelbe tesszük, hogy a felsorolt ideológiák minden esetben a *hatalomhoz jutást és a hatalom tartós átölelését* szolgálják, az információs társadalom és a tudástársadalom elmélete is (egyébként egymástól eltérő) válaszalternatívával szolgál. Az információs társadalom küszöbére lépő korszak a posztoszocialista országokban egyelőre két

⁶⁰ Azóta erről külön könyvet írtunk. (Ugrin Emese - Varga Csaba, 2007: Új állam és demokrácia elmélet, Századvég, Budapest)

válaszatot kínál: a változatlanul hatalomelvet erősítő *információs, információt uraló állam*, vagy a hatalomelvet felváltó *kvázi-semleges, szolgáltatóelvű, tehát a gazdaságot-társadalmat segítő állam* programját – és természetesen a kettő kombinációja is elképzelhető. Mi több ez nyíltan vagy rejtetten *nemzeti, vagy még nemzetállami* rekonstrukciót is szolgálhat. (A felkínált utak már nehezen köthetők csak a klasszikus politikai ideológiákhoz.) Ez a *többszörösen vegyes* állam-modell feltehetően nem marad meg hosszú távon és előbb-utóbb dominánsan (de nem hatalomelvű) *információs állammá* válik, ha egyáltalán marad rá történelmi ideje.

Ha a mai Magyarország (és általában Kelet-Európa) még kis részben utófeudalizmus, még jócskán posztszocializmus, még és már zömében különböző típusú piacgazdaság, avagy kapitalizmus (a korai posztkapitalizmustól a globális pénzgazdaságig, sőt már az információs-kommunikációs gazdaságig), akkor nincs igazán okunk meglepődni azon, hogy *többszörösen vegyes* demokrácia- és állammodell jött létre. De merre és hogyan *tovább*?

Ha nem a napi politikai-hatalmi érdekek mentén gondolkodunk a jövőről, mi sem természetesebb azt mondani, hogy a káosztípusú gazdaságban-társadalomban az államnak még inkább, mint eddig *stabilitásra, kiegyensúlyozottságra ügyelő* állammá kell válnia. Ám a titok ott és abban van, hogy ezt nem a hatalomelvűséggel, nem egyszerűen a *fogyatékosan hatalomkorlátozó* jelenlegi kvázi-demokráciaelvűséggel, hanem a (nemzetállami szerepektől jórészt felmentett) digitális és részvételi demokráciával, avagy a *fejlesztő, digitális állammal*, amely az információs kor eszközrendszerét arra használja egyrészt, hogy *e-államot* működtessen, másrészt arra, hogy a *fejlesztés mellett elkötelezett* állam legyen. Ha ez részben vagy háromnegyed részben sikerül, akkor jutunk el a *civilállamig* (civilelvű államig) és a részvételi *e-demokráciáig*; mindkettő a *demokráciát és államot mindenkinek* program megvalósíthatója lesz. Igen, államot is mindenkinek, de nem hatalmi kontrollként, hanem *államszolgáltatásokat* az állampolgár védelmében. Ezt az államot nevezhetjük *személyes-személytelen államnak*⁶¹ is, aki minden polgárt személyesen megszólít és akivel a polgár személyesen-személytelenül együttműködik.

A társadalomtól elszakadt állam *találjon vissza* a társadalomhoz, de a társadalom minden tagjához már csak *az információs-kommunikációs eszközökkel* juthat el. Az e-demokrácia csak nevében hasonlít a képviseleti demokráciára, mert részben vagy jórészt már *közvetlen demokrácia* lesz. Ez nem a premodern faluközösségek, hanem a digitális települések és térségek, valamint az európai kontinensen létrejött uniós tagállamainak *digitális részvételi demokráciája*. Ez a digitális állami új technológiai eszközrendszerként más *politikai viszonyt* teremt ember és világ között. Valóságos jövője csak a *tudástársadalom, vagy inkább a tudattársadalom korszakában* lehet, mert az e-demokrácia nemcsak új államtípust, hanem tömegesen új, a részvételi demokráciára felkészített *személyes-személytelen állampolgárt* is feltételez.

A politikai valóság átfogó változtatásán belül a digitális állam, s az e-közigazgatás reformja *belátható időn* belül meglesz. A további folytatás viszont jócskán *kiszámíthatatlan*.

18. Istentan a tudáskorban

Istent végleg a vallásokba, sőt az egyházakba, mintegy az intézményi világba *űzték* a modernitás erői? Isten csak a vallásos ember számára értelmezhető, és Istent végleg *kikorbácsolták* a tudományos gondolkodás témái közül? Az isteni valóság most már *nem is létezik*, mert – sokak szerint – eredendően nem tudományos kérdésfelvetés? Mindaz a tudás, amit sok ezer éve a vallások/kultúrák felhalmoztak a pléromáról, vagy az isteni posztvalóságról, már használhatatlan és érdektelen?

⁶¹ Varga Csaba, 1997: Az újkonzervatívizmus koncepciója (in. Varga Csaba: Hagyomány és stratégia, Kapu)

A tudástársadalom korszakában azonban nem tehetünk úgy, mintha az emberi kultúra soha nem beszélt volna *az isteni világról*, avagy például a pléromáról. Ennek a kérdésfeltevésnek a tárgyalása *független* attól, hogy az elemző vallásos-e vagy nem, s attól is *független*, hogy melyik vallást vagy vallási filozófiát képviseli. *Független* attól is, hogy több évszázada a vallás és a tudomány elszakadt egymástól és önálló pályát követ, de nem egészen független attól, hogy a két világértelmezés hajlandó-e egymásra reflektálni. Nem teljesen mellékes kérdés viszont, hogy a vannincs természetű valóságot nem tudjuk elképzelni a *magasabb rendű dimenziók* léte nélkül, de a magasabb rendű valóság létezése sem függ az értelmező szellemi alapállásától.

Azt állítottuk, hogy a tér vagy téridő nem ér véget a föld nevű bolygó külső határánál, amiből az következik, hogy a totális téridőszerkezet földi kilenc lépcsője felfelé folytatódik, először jön a saját naprendszerünk, aztán Tejút-galaxis, majd a világegyetem és – mai tudásunk szerint – „legvégül” a *kvantumtér, és/vagy az isteni valóság*. Szerintünk így az a hipotézis helyes, hogy az Egészből *nem maradhat ki* sem a kvantumuniverzum, sem az isteni valóság. Ehhez képest nem perdöntő dilemma, hogy a kvantumuniverzumot az Egész szerkezetében feljebb, az isteni valósághoz, vagy lejjebb, a kozmikus valósághoz sorolom. A helykijelölő döntés persze nehéz, és csak azt mondhatjuk, hogy előzetes feltevés szerint a kvantumtér az *egyik dimenziója* a pléromának.

A totális és görbülő téridő-világszerkezet csúcsán és közepén három lépcsőfok képzelhető el: *kozmosz valóság, kvantum valóság, isteni valóság*. A három szint között lehet éles és puha határ, vagy lehet az is, hogy *éles határ* csak a kozmikus világegyetem és a közös kvantum-isteni univerzum között van. Ha egységes kvantum és isteni tartományt képzelünk el, mint valamilyen *fény, energia, nem anyagi, alapvetően szellemi-tudati központot/nemközpontot*, vagy csak egy *magas rendű intelligenciát*, akkor az előbbi helykijelölő döntés elfogadható, mert akkor a tiszta fény, avagy az abszolútum világa nem metszhető el a kvantumtértől. Nem mindegy, csak nem a legfontosabb, hogy a gömbbé (vagy sokdimenzióssá) görbülő totális téridőrendszer legkülső és legbelső végtelenjét *minek nevezzük*.

Mindezt együtt nevezhetjük világfölötti *feltétlen valóságnak*⁶², noha akkor van – világalatti, vagy inkább *világban belüli* - *nem-feltétlen* valóság is. Ehhez képest újra másképpen fogalmaznánk: a totális téridő-valóság *egésze* a feltétlen valóság, ám ennek a feltétlen valóságnak a *legmagasabb rendű valósága* a közös kvantum és isteni valóság, ami ráadásul – ismételten jelezzük – *egyaránt ott van* a kvantumtérben, minden anyag szubatomi világában és talán minden emberi tudatban is. Ebben azért nem vagyok egészen biztos. Ha például elfogadjuk a feltétlen valóságnak azt a fogalmát, hogy *léteben nincs másra utalva és semmit sem feltételez önmagán kívül* (Weissmahr, 1996), akkor a téridő-valóságnak ezt a tartományát okkal lehetne a pléromára szűkíteni, viszont akkor ez azt is jelentheti, hogy a pléromán túl minden anyagi és szellemi megnyilvánulás *csak következménye* a kvantum univerzumnak és/vagy az isteni tökéletességnek. Ezt viszont *nem szeretnénk* gondolni. Hipotézisként maradjunk tehát inkább annál, hogy a feltétlen valóságot nem szűkítjük, hanem *tágítjuk*.

Elfogadjuk így az *abszolút valóságot*, mint a legvégső alapját mindannak, ami létezik, sőt nemlétezik, mi több azt is helyesnek véljük, hogy a filozófiai istentan alapvető kérdése a feltétlen valóság megértése/nemértése, ám ezt nem szeretnénk a *megközelíthetetlenség, az elérhetetlenség, a felfoghatatlanság* távoli tartományában tartani. A pléroma – értelmezésünk szerint – a vannincs valóság lényege, veleje, értelme⁶³, de ez a valóságlényeg nem tolható el a világfölötti transzcendens világba. *Ott is létezik/nemlétezik, de itt is van/nincs*. Ha tetszik:

⁶² Weissmahr Béla SJ, 1996: Filozófiai istentan (Mérleg-Távlatok, Bécs, Budapest, München)

⁶³ Frithjof Schuon, 2001: Az emberi állapot gyökerei (Arcticus Kiadó)

egyszerre anyagi és nemanyagi létezés ez. Minket az most kevésbé foglalkoztat, hogy ez az álláspont gyökeresen túllép a teisták és ateisták évezredek – egymást szapuló – küszködésén.

Az egyik legkényesebb kérdés tehát ez: elválasztható-e az egyén valósága és az istenvalóság? Hogyan értelmezhető a *személyes* Isten és a *személyes* egyén *személyes* kapcsolata? Csupa „egyszerű” probléma ez: 1. Az egyén csak akkor lehet személyes, ha az isten *személyesen* létezik, mi több személyesen megszólítja őt és személyesen megszólítható? 2. Ha Isten személyesen nem elérhető, mert Isten *nem személyes*, akkor az egyén isten-nélküli, tehát személytelen? 3. A *személytelen egyén* nem tud mit kezdeni a személyes istennel, avagy a személyes isten hiába üzen folyton a személyiségét elvesztett embernek? 4. A *személyes ember* képtelen kapcsolatba lépni a személytelen istennel, avagy a személytelen pléróma felfoghatatlan és nemlétező valóság az egyedül személyes lénynek, az embernek? 5. Isten egyszerre *személytelen és személyes*, ezért a vele fenntartható viszony szintén személytelen-személyes és az egyén ezért alapvetően személytelen-személyes, akinek nincs is más dolga a földi életben, mint a személytelen-személyes átélése-átgondolása, azaz *személyes-személytelenné* alakítása?

A kérdések sokféleképpen és sokféle irányultsággal feltehetők. Ha Istent és a földi embert (az egyént) nem tekintjük *egyaránt* személyesnek, vagy személytelennek, akkor látszólag könnyű kimondani azt, hogy az ember valósága és az isteni valóság között *szakadék, elválasztottság* van, holott a kérdés úgy is megválaszolható, hogy akkor sincs elválasztottság, ha alapvető létükben (személyes vagy személytelen voltukban) különböznek, mert az egyén személyes feladata éppen az, hogy *a személytelen abszolútummal azonosuljon*. Még azt sem tartjuk kizártnak, hogy minden - vagy nagyon sok - emberben *létezhet/nemlétezhet* a személytelen abszolútum valamilyen mértékig, hiszen enélkül talán képtelen lenne azonosulni-egyesülni a személytelen tökéletességgel. Az egyik jó válasz mindenképpen az a feltevés, hogy megint nem vagy-vagy típusú probléma állunk szemben, mert az egységes vanninccs valóságban az Isten metaforájával jellemzett pléróma és az Ember metaforával leírt egyén *egyaránt személyes-személytelen*. Az ember lényege éppen az, hogy egyrészt személyes lény és másrészt *része* a személytelen isteni valóságnak. Mindebből az következik, hogy elválasztottság helyett *egyzonosság* van és – ahova a gondolatmenet kilyukad – a személyes-személytelen részek közötti viszony *bensőséges, egymásra utalt, eleve létező, de nem okvetlenül belsővé vált*. A feladat tehát nem egyéb, mint a természetes személyes-személytelen együttes létezés személyes átélése, *belsővé tétele*.

Szintén kényes kérdés, hogy mennyire válik szét az istenvalóság és a feltétlen abszolút valóság és közöttük *szakadék, elválasztottság* van-e?

19. A tudat, mint titok és akadály, és mint a legfontosabb lehetőség

Ha csak a *személyes-személytelen ember* képes kapcsolatba lépni – például – a személyes-személytelen állammal, a szintén személyes-személytelen istenvalósággal, akkor a személyes-személytelenség kifejezője és hordozója a *tudat*?

Az intelligens civilizáció legalább tíz-tizenötezer éves, s ennyi idő eltelte után is csak azt mondhatjuk, hogy az isten gyakori definiálhatatlansága mellett legkevésbé talán *a tudatot* értjük. A földi civilizációk között az euroatlanti kultúra az, amely még *a legkevésbé értés* szintjén sincs? Lényegét tekintve egyáltalán nem vagy alig érti a tudatot, s az eddigi tudományos hipotézisek is kezdetlegesek, töredékesek. De egyre inkább vannak és fontosak⁶⁴. A tudat tehát egyelőre majdnem teljesen *titoknak* látszik, és ez a legmarkánsabb kutatási

⁶⁴ A tudat forradalma, szerkesztette László Ervin, 1999 (Új Paradigma),. John. R. Searle, 2000: Elme, nyelv és társadalom (Vince Kiadó, Budapest), Agy és tudat, 2001 (Magyar Tudomány folyóirat tematikus szám: 2001/10), Kampis György, 2000: Test és elme (in. Filozófia az ezredfordulón, Áron Kiadó, Budapest)

akadály a legösszetettebb interdiszciplináris kutatás előtt is. Ha ez így van, s feltehetően valóban így van, akkor *lehet-e fontosabb kérdés* a tudat vizsgálatánál?

A nem-értésnek, vagy a kevésbé-értésnek egyik oka feltehetően az, hogy a tudat sem értelmezhető *önmagában*, ami körülbelül azt jelenti, hogy az *egészről* kellene olyan hipotézisünknek lenni, amelynek az értelmezés-rendszerében már a tudat is nagyjából definiálható. A másik ok, hogy a tudatvalóság feltételezett természete és a tudomány jelenlegi logikája *nincs harmóniában* egymással, avagy a tudat nemanyagi jellegével a mindenekelőtt anyagi világot kutató tudomány szükségképpen nem igazán tud mit kezdeni.

A tudatra vonatkozó kérdés ugyanaz, mintha a valóság értelmezését próbálnánk meg. Ugyanaz, de ez talán még feszültebb, még izgatóbb problémafelvetés. Az egyik alapvető elméleti kérdés most is az, hogy a tudat létezik-e *anélkül*, hogy rátekintenénk, vagy értelmet adnánk neki, vagy a kérdezés úgy is megfogalmazható, hogy a tudat a végtelen és a konkrét téridőben egyaránt *mindig ugyanaz* és ugyanaz marad is, függetlenül a kérdező tudatától és ismereteitől?

A tudat, mint a tudat tárgya – mit is mondjunk? Csak attól változik a tudat értelmezésének aktuális képe, hogy egy-egy korszak vagy egy-egy tudatkutató tudós miképpen definiálja, illetve a titokba burkolt tudat végtelenül-egész képéből a gondolati hipotézisek mindig csak újabb és újabb jegyet, összefüggést, dimenziót tárnak fel? Növelve az értelmezési feszültséget: tudatkép nincs – *csak valamilyen tudatarc, tudatmagyarázat-illúzió?* Vagy tudat van és az mindig ugyanaz – *csak teljesen soha nem közelíthető meg és nem érthető meg?* Ha továbbmegyünk ezen a vizsgálati úton, a problématisztázás még érdekesebb is lehet: mi van akkor, ha az a kérdés, hogy tudat van-e, vagy nincs, *önmagában oktalan és használhatatlan* felvetés? A létezése ugyanis szinte nem szorul bizonyításra. Ha az eddigi földhözragadt világlátásunk szerint a tudat/valóság egyszerre van és nincs, vagyis akkor a tudat alaptermészete - a mai tudásunk szerint – szintúgy *a vannincs*.

Ha a valóságot/tudatot továbbkutatjuk, megfogalmazható újabb konklúzió is, mert a téridőben létező tudatnak - mint a valóságnak is – szintén mindig van minimum *két dimenziója*, s ez tökéletesen összefügg a tudat vannincs természetével. Hiszen az egyik a tudat *van jellege*, a közvetlen módon megismerhető tudati valóság, ami majdnem mindig köthető az agy tevékenységéhez, míg a másik a tudat *nincs jellege*, ami gyakran közvetetten sem megismerhető, belső valóság. A tudományos problémát szimbolizálja az a felismerés, hogy ugyan a tudat és az agy szervesen összekapcsolódik, ám a tudat képes elhagyni a testet, sőt a test halála után a tudat – sok jel szerint – *továbbél*.

A legnagyobb titok itt sem kevesebb: ha a tudat anyag is, meg nem is, akkor a tudatot – a két dimenzió együttműködését - *ki/mi vezérli*, avagy az agyhoz nem kötődő dimenzió hogyan hat az anyagi természetű agy/tudat dimenzióra? Ez lenne a tudat lényege és titka? A nemanyagi tudat, mint a tudat örök eleme, a transzcendens valóság szerves „darabja”? Vagy itt is fogadjuk el Bohm elméletét, ami szerint a *Q kvantumpotenciál mint vezérhullám* az, amelyik áthatja a téridő totális valóságát, avagy ez a kvantumpotenciál a téridőn túli kvantumvalóságból, a „végső” belső rendből származik. Csakhogy ez a kérdés is ugyanoda lyukad ki: a hagyományos kozmikus valóságon kívüli-túli kvantumvákuumvalóság már *az isteni valósághoz*, az abszolútum valóságához, az abszolút tudathoz tartozik-e vagy nem?

A kvantumpotenciál elemzése elvezetett minket a valóság/tudat belső struktúrájának meghatározásához. A valóság/tudat létmód-szerkezetének főbb struktúraképző szintjei tehát *változatlanul* az istenivalóság/kvantumvalóság (pléróma), a kozmikus valóság, a földi (anyagi) valóság, az emberi valóság, és aztán *a tudati valóság/a földi kvantumvalóság*. Ezek egysége a valóság/tudat minden *szellemi/anyagi létező/nem létező* elemének együttese. A tudat elemzése így úgy erősíti meg azokat a tételeket, amelyeket a valóságról mondtunk, hogy a valóság és a tudat még inkább elválaszthatatlannak tűnik, ráadásul a valóság nemanyagi, tudati meghatározottsága még elementárisabb.

Ott tartunk, mint a valóság vizsgálatánál. A tudat új képe *új valóságot* jelent, de az új valóság egyúttal a tudat *új képét* mutatja. Ha új tudatkép van, akkor tehát ez új valóság, csakhogy az új valóság *nem több* mint a minduntalan-ugyanolyan-valóság új tudata? A minduntalan ugyanolyan valóság és ennek a valóságnak az aktuális víziója egyaránt lehet *tudati valóság*, miközben a minduntalan ugyanolyan valóság felfogható a *tudattól független valóságként* is, sőt a tudati valóság is definiálható a személyes tudattól független létezőként. Ezért is indokolt a valóság/tudat *vannincs természetéről* beszélni.

Változatlanul visszajutunk ide: agy vagy tudat? (Vagy agy/elme és tudat?) Komoly esély van viszont arra, hogy rossz kérdés ez az évszázados kérdés. A „vagy” lehetetlenné teszi az agy és a tudat megértését. Avagy: szintén rossz megközelítés az anyag vagy a szellem/tudat/nemanyag kérdése. Hipotézisünk így újra az, hogy anyag és nem-anyag ugyanaz, agy és tudat szintén ugyanaz – tehát a kettő együtt a *vannincs valóság*. *Az anyag – bármikor? - lehet nemanyag és fordítva a tudat – bármikor? – anyaggá alakulhat.* Ezért az a kérdés, hogy a *vannincs valóság/tudat* két dimenziójának együttműködését *ki/mi vezérli*, avagy a *belső (nemanyagi) dimenzió* hogyan hat a *külső (anyagi) dimenzióra* és fordítva? A válasz *többféle* lehet: 1. A *belső dimenzió* maga a tudat (csak ez a *tudati valóság*). 2. A *külső és belső dimenzió közötti átváltást* végzi a tudat (mint tudat/energia)? Ebben a megközelítésben a *belső dimenzió* szintén *anyagi/nem anyagi valóság*. 3. A *belső dimenzió* nem egyszerűen a tudat, hanem maga az *anyagi/nemanyagi valóság lényege*, amely szükségképpen azonos az átváltás képességével és ekkor a *külső dimenzió* nem más, mint a *belső valóság aktuális formája/megnyilvánulása*. 4. A *külső és a belső dimenzió egyaránt* a *kvantumpotenciál létezési/nemlétezési formája/megnyilvánulása* és ezért a tudat (a *tudati valóság*) és egyben az isten (az *isteni valóság*) maga a *kvantumpotenciál*, amely azonos minden dinamikával, mozgással, átváltozással, fejlődéssel. 5. Más válasz-alternatívák is lehetségesek.

A *téridő tudatszerkezete* szintén lényeges, hiszen a *tudatszintek* (1. *kvantumuniverzum/isteni valóság/tudat*, 2. *földi anyagi/nem anyagi valóság/tudat*, 3. *egyéni agy/tudat*) elvben egyaránt elválaszthatók és nem választhatók el. Ez az elválasztás problematika azért kulcsdilemma, mert e nélkül mit sem értünk meg a földi civilizációba vetett/küldött egyén szerepéből és feladatából. Az számomra már evidencia, hogy olyan jövő (olyan századok, évezredek) elé nézünk, avagy már régen ebben a *téridőben* vagyunk, és nem vagyunk, amely *rövidesen eljut* arra a pontra, mezőre, dimenzióba, amikor minden jó és rossz megválaszolása, megoldása *tudati* kérdés lesz. Hogy értendő ez? A *tudástársadalom* létrejötte valószínű, ennek technológiai, gazdasági, sőt társadalmi, valamint (zömében) *tudásbeli feltételeinek megteremtése tervezhető*, sőt a folyamatok várható nehézségei *előre jelezhetők* és ennek révén is viszonylag *könnyen legyőzhetők*.

Amíg a *tudástársadalom* csak *tudást* és *társadalmat* változtat, addig a *pályája jórészt kiszámítható*. A *tornyosuló akadály: a tudat*. A sok millió egyéni tudat és tudattalan, a sokkal kevesebb, de még mindig megszámlálhatatlan *globális és lokális (avagy társadalmi) tudat és társadalmi tudattalan*. A *földi valóságok/tudatok állapota*, nyitottsága-zártsága és *kapcsolatuk* (vagy *kapcsolathiányuk*) a *kvantumuniverzum/pléróma abszolút valóságaival/tudataival*. A *jövő*, sőt a *jelen* már a *tudatba*, a *tudat korlátozottságába* és *lefojtottságába ütközik*. A 21. század számos drámát vagy üdvözlést hozhat, de a *reális vagy az optimális forgatókönyvek egyaránt alapvetően a tudatba és a tudatfejlesztés problémájába* gabalyodnak bele.

A jelzett kérdések és a válaszok akár jók/nem jók, lehet-e a *tudatnál fontosabb kérdés?*

20. Új hipotézisek az emberről

Egyén, személyiség, ember – eddig általában ezt a három fogalmat használtuk. Az *egyén* jobbra a pszichológia és a szociológia, a *személyiség* sokszor a *tudat/tudáselmélet* és

az erkölcs, az ember inkább a filozófia⁶⁵ és a vallás fogalma. Az egyén a *múlt és a jelen*, a személyiség a *kivételes jelen és a jövő*, az ember a *korlátlan téridő* szubjektuma. Az egyén a *konkrét létező*, a személyiség a *potenciál*, a *tudat esélye*, az ember *lényeg és idea* egyszerre.

Eszembe sincs arról filozofálni, hogy a földi civilizáció most mozgósítható összes tudása is meglehetősen kevés az ember megismeréséhez és megértéséhez. Nagyon rendjén való és lelkesítő az, hogy az ember számára még sok minden *felfoghatatlan*, például az isten vagy a szubatomi valóság, ám leginkább rejtély és megragadhatatlan maga az *ember (a komplex, a teljes ember)*. Önmagában már azért is, mert a tegnapi és mai egyéneknek szinte *semmi köze* nincs a személyiséggé vagy/és a személyes-személytelen emberré váláshoz. Ez a feszültség, sőt ez a fokozhatatlan-feszültség oka minden olyan izzó fájdalomnak, dühnek és reménynek, amely az emberi kultúra ragyogó, vagy gyarló alkotásait szülte. A fájdalom gerjesztette szellemi csúcspont az, hogy a mindenkor aktuális egyén értelmezhetetlen, ha a *filozófiai/vallási ember* nemértett.

Az emberről folytatott gondolkodás „csupán” azért izgalmas, mert a filozófiai ember, a potenciális személyiség és minden korszakban néhány tucat (emberré-személyiséggé vált) egyén képes a *valóságról újat gondolni, és a valóságot változtatni*.

Nos, a múlt század legvégén az az „örült ötletünk” támadt, hogy nagyon komoly *tudományos eredményt* hozna, ha az emberről szóló eddigi tudásokat összevetnénk, és rendszerbe szerveznénk⁶⁶. Kezdhethetjük a *világvallások* egymás közötti összehasonlításával, majd a világvallások ősi hipotéziseit szembesíthetjük a *modern természettudományok* új tudásaival, miközben az egyesített és egységes természetelmélet még nincsen kész, ráadásul az *élet és társadalomtudományok* egységesített elmélete még fel sem vetődött. A vallások ősi tudása sem könnyebben rendszerezhető, mint az elméleti fizika és az elméleti biológia (ha van egyáltalán ilyen) végtelen számú új hipotézise, miközben a filozófia szintén visszahátrált az utolsónak hitt „szubatomi elemhez”, a *nyelvhez, a szavakhoz*, de a legkisebb lényeg-részecskétől előbb-utóbb kénytelen lesz visszafordulni az Egészhez, például az *emberhez*.

A vallás- és tudományközi kutatás és elméletépítés azért elképesztően nehéz, mert az egyén/személyiség/ember önmagában *szintén nem értelmezhető*, csak a valóság/világ – egyszerre alávett és nem alávett - részeként, méghozzá *központi, valószínűleg egyetlen reflexív, továbbgondoló szereplőjeként*. Így aztán minden eddigi kérdéskörbe, problémafelvetésbe, elméletzavarba beleütközünk és az ütközések száma és intenzitása olyan képtelenül nagy, hogy ez a fokozhatatlan-feszültség nagyon alkalmas arra, hogy *eleve tartósan elfedje* a főkérdés, az ember-problematika felvetését és konzekvens taglalását.

Egyelőre ott tartunk, hogy a következő *integrált* (saját környezetükből kiszakított), *egységesített fogalmakat* szeretnénk használni: 1. Az *emberkörüli* világról: a) isteni valóság, avagy például pléroma; b) kollektív tudatmező és a társadalmi tudattalan; c) a társadalmi mező, avagy a társadalomvalóság; d) identitás mező, a lokalitáson belüli környezet és kéznéllevő világ; e) fizikai világ mező (természeti és épített környezet). Ezekhez a fogalmakhoz nem kell különösebb magyarázatot fűznünk - a korábbi fejezetekben igyekeztünk őket definiálni. 2. Nézzük az *emberen belüli* világot: a) személyes fizikai mező; b) életerő mező, energia mező [asztrál test, finom anyagi test, étertest]; c) szellemi mező, személyes és kollektív tudat-tudattalan; d) igazi énmező avagy az isteni én. Ezekről a fogalmakról is bőven volt szó⁶⁷, noha egyáltalán nem evidens, hogy például a pszichológia igazi énmező és a vallások isteni én fogalma átfedi egymást. Mindenesetre ez a *fogalomkészlet és fogalomháló* arra szolgál, hogy a minimális szellemi feltételeket

⁶⁵ Furcsa fogalmazásra ragadnám magam: milyen gyönyörű korban élünk, amelyet olyan nagy szellemek jellemeznek, mint Heller Ágnes, Pető Bertalan, Hankiss Elemér, Szász Ilma és mások, akik az egyénről-emberről ragyogó és a korszak által alig méltányolt műveket írtak.

⁶⁶ Ezt hívtuk később, 2004-től metaelméletnek vagy metafilozófiának.

⁶⁷ Lásd többek között: Szász Ilma, 2001: Az Úr ruháját hordja minden (Vízterítő Kiadó, Fót)

megteremtse az ember (és az ember fogalmának) tudományok és vallások közötti *folyamatos értelmezéshez*.

Ha nem a filozófiai/vallási emberről beszélünk, hanem a szociológiai és pszichológiai *egyénről*, az új globalizáció és lokalizáció korszakában négy potenciális *stratégiai tendencia* fogalmazható meg: megindulhat az egyén második (kvalitatív) individualizációja, az egyén csökkenő mértékben foglya társadalmi és ideológiai helyzetketrecének, a tudástársadalomban az egyén szinte külső (gazdasági-technológiai-társadalmi) korlátok nélkül juthat információhoz és tudáshoz, végül pedig ötven éven belül eljutunk a tudatfejlesztő kor előszobájába is. Lehet persze minderre azt mondani, hogy ezek a trendek teoretikusan igazak lehetnek, de a konkrét létező egyének (a potenciális tudásegyének) belátható időn belül *nem lesznek képesek* élni ezekkel a stratégiai esélyekkel. A felvetésre nem válaszolhatunk igen/nem logikával, ámha a vannincs valóságról letörüljük *előítéleteink-dogmáink* vastag szürke porát, az egyéni és csoportos képességhasznosítások korszakát a várthoz képest *nagyon is közelinek* láthatjuk.

Minden a portörléssel és a jövő közelhozásával indul.

21. A változás elmélete

Mi is eredményezi tehát a *változást*?

Mi is az (egyik) alapvető kérdéskomplexum: az ember-eszköz-világ viszony átalakítása? Csakhogy ez megtörtént: létrejött vagy most jön létre az *embereszköz-eszközvilág-világesezköz* bonyolult és interaktív hálórendszere. Mi van akkor, ha ez továbbalakul *tudásember-tudásezköz-tudásvilág* szuperinteraktív gömbrendszerre? És senki sem mondta, hogy ez a kiszámítható/kiszámíthatatlan folyamat véget ért, vagy bármikor is véget érhet.

Seregnyi kérdés exponálható: hogyan lesz az eszközemerről *tudásember*? Mitől válik az eszközvilág *tudásezközzé*? Egyáltalán lehet-e a világeszközből *tudásvilág*? A viszony mely *pontján* – vagy mely *pontjain* indulhat meg az új világ teremtése? Ez szerves evolúció vagy „szervetlen” tudati „bakugrás”?

A valóságvilág melyik *dimenziójában* vagy/és *szerkezeti szintjén* lehet tehát a változást elérni? A változást az embertől *független* vagy/és az embertől *függő* potenciál bonyolítja? A változás akkor is végbemegy a téridőben, ha az ember nem akarja, mert ez az *önszervező kozmosz* alapvető tulajdonsága? A Q kvantumpotenciál egyetlen tudatos hordozója viszont az ember és így *csak az ember* képes kardinális változásokat végrehajtani?

A változásnak általában *mi* a lényege-szellem, és milyen *tudás* szükséges hozzá? Az evolúciós/nemevolúciós átalakulás a valóság alapvető dimenzióiban nem, de történeti létmódjaiban viszont lényeges átalakulást hoz-e? Vagy éppen fordítva: az aktuális létmód csak az alapvető dimenzió elmozdulása után lesz más? A változás nem több mint paradox módon a változatlanság *önmozgása*, vagy a változó valóság genetikai alapjegye a *fejlődés*? Vagy: csak a változatlanság felszínén lehet módosulás, ám a felszíni átalakulások *visszahatnak* a valóság belső dimenziójára? A változáselmélet egyben *fejlődéselmélet* is, vagy tényleges fejlődésről soha nem beszélhetünk?

Ha a valóság kétpólusú nincsvan állapot/mozgás, akkor elvileg a változás önmagától van vagy/és kikényszeríthető a változás – a *két póluson* vagy a két pólus *kölcsönhatásában*?

Ha a valóság egyik alaptörvényét úgy neveztük meg, hogy a két dimenzió együttműködését a *Q kvantumpotenciál* határozza meg, és ez a kvantumpotenciál mindig a belső tér/rend hatását jelenti a külső térre/rendre, akkor persze tényleg az a kérdés, hogy a valóság fejlődése nem kettő, hanem a három, vagy *még több* (vagy *n-számú*) dimenzióban történhet meg. *Alternatívák*: 1. A „változások” külső póluson futnak, anélkül, hogy a valóság lényege-szellem átalakulna, ám ezek leírhatók a klasszikus fizika vagy biológia törvényeivel.

2. A külső változásokkal járó átalakulások visszahatnak a belső térre, és egyben beteljesítik a *Q* kvantumpotenciál „akaratát” is. 3. A belső mozgások/változások határozzák meg a külső-belső rendet, és ezek kizárják vagy/és kifejezik a valóság dinamikus fejlődését. 4. A belső változások a döntőek, s így eleve lehetségesek a váratlan, nem akart – bizonytalan - kvantumugrások, amelyek természetüknél fogva alapvető fejlődést/nem fejlődést hoznak.

A kérdések még folytathatók, de már így is választhatunk. Mindennek alapján *hogyan értelmezzük* a tudástársadalmat, amelyről – reméljük - bebizonyítottuk, hogy paradigmaváltást jelentenek? Avagy a tudástársadalom paradigma hogyan segíti/nem-segíti a valóság következő *létmódváltását és tudatváltását*? A tudástársadalom paradigma és létmód a külső tér/rend felszínes jelensége vagy radikálisan visszahat a valóság lényegére-szellemére? A kérdés úgy is feltehető, hogy a tudástársadalom a *Q kvantumpotenciál* még fejletlen vagy már fejlett új típusú kifejeződése?

Nem tudjuk, de annak nincs jele, hogy a *változatlanság* lenne a meghatározó. Ezzel a vita lényege el is dőlhet. Mindenesetre a *tudásember-tudáseszköz-tudásvilág* szuperinteraktív tudásviszony megszületése már csak idő (tér-idő) kérdése.

22. Reflexiók és javaslatok

Mi történhet a jelenben, azaz *holnap*?

A politikai mezőben 19-20. század az embereknek a választói jogot adta meg, a 21. század feladata a *választói tudás szétoztása* és a tényleges *választói részvétel megteremtése*. A demokrácia-szisztémák megvalósulásai azonban pontosan mutatják, hogy a jogi szabadság deklarálása milyen csekély mértékben járt együtt a valóságos *társadalmi szabadság* megteremtésével. Az eddigi jogi-politikai gesztus csak tömegtársadalmat eredményezett, amelyben a gazdasági mező viszont később sokaknak lehetővé tette a korlátozott *munkavállalási, jövedelemszerzési és fogyasztási szabadságot*.

A fejlett világban a tömegemancipáció valahol ott ért véget, hogy tömegesen (de messze nem mindenkinek) esélyt teremtett a *tömegpolgárságra*, amely csak *kvantitatív „emelkedést”* hozott és a tömegkultúra fogyasztását garantálta. Ám a kvantitatív növekedés kivívásába is nemzedékek pusztultak bele, érdemes tehát ezt az eredményt nagybecsüléssel szemlélni.

A 20. század a kvantitatív század – lehet-e a 21. század a *kvalitatív század*? Előre meglehetősen élességgel sejthető/látható: ma csak a tudás *menyiségi szétoztására* van esély, mert a tudás kvalitatív megértésének és hasznosításának mérhetetlenül gátja (és gátja lesz) *az egyéni és társadalmi tudat* állapota, jelenlegi kvalitása. Lehet, hogy a század első fele abba merül majd ki, hogy a tudás mennyiségi szétoztásának feltételeit hozza létre és a feltételek gyarapítása mellett odáig jut el, hogy az alaptudás megszerzése érdekében a tömegeket a nyolc általános iskola szintjéről felemeli a (a meglehetősen szerény) *főiskolai színvonalra*.

Elég világosan lehet előre nézni, sajnos.

Az emberiség eddigi – a mai hipotéziseink szerint – minimum tizenhárom-tizenötezer intelligens évében a tudás birtokosa mindig az adott kor, az adott *társadalom szerény kisebbsége* volt. Még egyetlen korszak sem kísérelte meg a tudás birtokosainak *jelentős kibővítését*, és senki nem tudja igazán, hogy a kibővítés valóságos határa hol húzódik. Mindig magasabb szinten, de lényegileg ugyanott vagyunk, mint az időszámítás előtti évezredekben: a társadalom *nagyobb részének magasabb tudást* (és evvel emberibb életet) szeretnénk nyújtani. De: lehet-e? Mindig kellett a tudó, a beavatott, a sámán, a pap, vagy később a filozófus és a pszichológus. Csak a szereplők és a szerep neve változott?

A *régi dilemmák* újra felmerülnek: alkalmas-e minden ember a magastudás felfogására és a vele való élésre, maga a magas(abb)tudás alkalmas-e az élet tényleges javítására, a

magasabb tudással is nemesített társadalom alkalmas-e a tudás és az életésélyek emelésére? Félelmetes és boldogító kérdések ezek.

A választ azért sem tudjuk, mert még „csak” ott tartunk, hogy az embert, a tudatot, a társadalmat, a tudást, a jövőt (stb.) *sokkal mélyebben értenünk kellene*.

A 20. századi feladat megoldása mérhetetlenül *egyszerűbbnek* látszik, mint ami a következő száz évben vár ránk. A lecke már nem(csak) nemzeti, hanem egyrészt *lokális*, másrészt *globális*. A felmerült kérdésekre nem lehet csak nemzeti keretben válaszolni, az elénk lökődő problémákra nem lehet csak nemzeti társadalomban megoldást találni. Az alapkérdések megválaszolásai *összembari, tudományközti, tudományos és vallási* szellemi erőfeszítéseket követelnek, miközben a globalizált és továbbglobalizálódó világ minden lokális világában (is) tényleges minőségi javulásokat kellene elérni.

Miközben a fejlett világban egyelőre garantált munkavégzési, jövedelemszerzési és fogyasztási színvonal megőrzése és kiterjesztése a második-harmadik-negyedik világra *meglehetősen irreálisnak* tűnik. Globálisan az euroatlanti világnál alacsonyabb életnívón lehet-e *tudástársadalmat* létre hozni?

Ez a tanulmány eredetileg részben azt akarta rendszerbe szedni⁶⁸ és megfogalmazni, hogy mi lehet a *magyar* (tehát a nemzeti és/vagy a nemzetállami) *információs társadalmi* stratégia. A régi és új kérdésfelvetések végiggondolása azonban evidensé tette, hogy a gondolkodásban az egymást követő fejezetekben felvetett kérdéscsoportokig kellett eljutnunk. A központi probléma alapvetően nem magyar, nem európai, vagy nem ázsiai, amiből viszont nem következik, hogy a válasz *egyáltalán nem magyar, egyáltalán nem európai vagy egyáltalán nem dél-amerikai*.

A magunk itthoni feladata is *kijelölhető*, de csak a globális metalecke megoldásának *keretében*.

Nincs pardon: az információs társadalom *hozzáférési és hozzájutási* feltételeit a lehető leggyorsabban teremtsük meg. Nincs miért tagadni: ezt a hazai hangadó csoportok többsége felismerte és ezt a technológiai feladatot el is végezzük majd két évtizeden belül. A többi egyelőre szelíd homályban van. Pontosabban azt sem sokan vitatják, hogy a jövőépítésben mindenkifelett *a tartalom* (értsd: a tudás) a fontos, talán a többség azt sem tagadja, hogy a nemzeti kultúrát az újraelérhetőség és újrabefogadás miatt digitalizálnunk kell. De *meddig* jutunk evvel?

Van egy jó hírünk: a globális világban ugyanezt a csúcsleckét előbb-utóbb *minden állam* megoldja. A feltételteremtésben sem gyorsan válaszoló Magyarország a tartalomfejlesztéssel is csak *időleges előnyhöz* juthat, ha egyáltalán még jut.

Megismételjük az előttünk álló *három dilemmát*, mert ezek jelentik az új aktuális kérdésfelvetést, az új versenypálya szabályait: alkalmas-e minden ember a magastudás felfogására és a vele való élésre, maga a magas(abb)tudás alkalmas-e az élet tényleges javítására, a magasabb tudással is nemesített társadalom alkalmas-e a tudás és az életésélyek emelésére? Avagy: a magas(abb) tudást *hogyan jutassuk el* a társadalmak többségéhez, a magastudás *hogyan javítsa meg* a földi civilizáció életésélyeit, a tudásalapú gazdaságot és a tudásalapú társadalmat *hogyan ötvözzük*, a tudással feljavított társadalom *hogyan ösztönözze* a tudás alkalmazását, a régi-új tudásokat *hogyan fogadhatják be* az egyéni és kollektív (globális, nemzeti, lokális) tudatok?

Az új, rövid távú stratégiáknak ezekre a dilemmákra, csúcskérdésekre kell válaszolni.

A tudástársadalom fogalom tehát hidegrázósan pontos: *tudás és társadalomfejlesztés* külön-külön és egyszerre is.

⁶⁸ A rendszerszemlélet szükségességéről lásd: László Ervin, 2001: A rendszerelmélet távlatai (Magyar Könyvklub)

Amelyik tudós, tudáscsoport, amelyik lokalitás, regionalitás, vagy amelyik kontinens s nemzetállam (stb.) ezekre a kérdésekre legalább elméleti és gyakorlati részválaszokat ad, miközben részcelekvéseket kezd, *azé a jövő*. És a többiek?

Az új évezred első éveiben milyen *új kezdő lépések* lehetnek Magyarországon? Nanotechnológiai állami kutató- és fejlesztőintézet Budaörsön, a tudományparkban. Társadalomgazdasági vállalkozások és bankok, valamint az internetes televíziózás központi programjaként tudáscsatornák létesítése. Egyetemek feletti diszciplináris Csúcsegyetem alapítása vagy/és globális tudatkutató és fejlesztő központ létrehozása. Európai tudástársadalom intézet, amit részben már magunk meg is szerveztünk. A Magyar Tudományos (és Művészeti) Akadémia mellett legyen Teológia Akadémia, vagy inkább a három ötvözése egy új típusú Tudásakadémiában. A lokális társadalmat fejlesztő integrált központ elindítása valamelyik régióközpontban. Koncentrált tudás és társadalomfejlesztő régiókísérlet, vagy legalább pilot projektként elektronikus régiótanács működtetése az e-demokrácia jegyében.

Most megint óránként születnek *új javaslatok*. Várhatóan egyik javaslat sem valósul meg majd, mert az állami és a tudományos intézményrendszer mozgáskorlátozott és mozgásképtelen. Mégis globális és lokális szellemi forgószél/szélforgás előttünk és utánunk. Új elmélet és új gyakorlat *a láthatáron belül*.

És egyébként komolyan vehetjük a régi szlogent: *Isten legyen velünk*.

Fontosabb irodalom

- A tudat forradalma, 1999 (szerkesztette: László Ervin, (Új Paradigma Kiadó, Budapest)
- Benko, Georges 1999: Regionális tudomány (Dialóg Campus, Pécs-Budapest)
- Benz, Arnold: Az univerzum jövője (Kálvin Kiadó, Budapest, 2001)
- Berger, Peter L. –Luckmann, Thomas: A valóság társadalmi felépítése. (Jószöveg Műhely Kiadó, Budapest,1998.)
- Bohm, David és Hiley, B.J.1993: The Undivided Universe (Routledge, London),
- Castells, Manuel, 1998: The Information Age: economy, society and culture (Blackvell)
- Govinda, Anagarika: A korai buddhista filozófia lélektani attitűdje (Orient Press, Budapest, 1992)
- Habermas, Jürgen – Lyotard, Jean Francois – Rorty, Richard: A posztmodern állapot (Századvég-Gond, Budapest, 1993)
- Heidegger, Martin: Lét és Idő (Gondolat, Budapest,1989)
- Kennedy, Paul: A XXI. század küszöbén (Napvilág Kiadó, Budapest)
- Kiss Endre-Varga Csaba, 2001: A legutolsó utolsó esély (Stratégia kutató Intézet, Nagykovácsi)
- László Ervin, 2001: A rendszerelmélet távlatai (Magyar Könyvklub, Budapest)
- Luhmann, Niklas, 1984: Soziale Systeme, Grundriss einer allgemeinen Theorie. (Suhrkamp, Frankfurt/Main).
- Mannheim, Karl: Ideológia és utópia. (Atlantisz Kiadó, Budapest, 1996)
- Schuon, Frithjof: Az emberi állapot gyökerei (Arcticus Kiadó, Budapest, 2001)
- Szász Ilma, 2001: Az Úr ruháját hordja minden (Vízterítő Kiadó, Fót)
- Tocqueville, Alexis de: Az amerikai demokrácia (Európa, Budapest, 1993)
- Varga Csaba, 1997: Hagyomány és stratégia, (Kapu, Budapest)

A metaelmélet hipotézise

A valóság/tudat-szeletek és fogalmaik átfogó értelmezéséhez *minden eddigi* – általunk elérhető – ismeretet, összefüggést, tudást, hipotézist használni akartunk. Miután Európában vagyunk, érthető, hogy a (normál, posztnormál) tudomány érvei-ellenérvei szükségképpen *többségben* lesznek. A különböző típusú elméletek közé viszont nem csak a klasszikus természettudományokat és társadalomelméleteket soroljuk, sőt az összetett elméletrendszerbe nem csak a szellemtudományokat emeljük be, hanem minden megismerési tartalmat-formát, logikát és üzenetet, köztük az öt világvallás teológiai felfogásait és a különböző tradíció-elméleteket is. A metaelméletből és különösen a metafilozófiából ugyanakkor nem maradhatnak ki a művészetek sem, vagy nem tekinthetjük nem létezőnek a filozófiai gyökerű hagyományelméleteket, vagy az ezotéria magasabb rendű koncepcióit sem. Minden olyan *elméletalkotás* ide tartozik, amelyet az emberi gondolkodás az elmúlt évezredek alatt kikísérletezett, anélkül, hogy most igazságtartalmaikat – bármilyen igazságfelfogás mércéje alapján – minősítenénk, és ezzel szelektálnánk közöttük.

A metaelmélet és/vagy metafilozófia *az emberi tudást* a következő szinteken, három mozzanatban integrálja:

(1) az eddigi *alapvető elméletek*, így a pre-elméletek, majd minden tudományos (normál és posztnormál) elmélet, a részelméleti poszttudományos teóriák, s minden egyes teológia és például a mesterséges intelligencia stb.

(2) a szupraelméletnek hívott tudományos, poszttudományos, metafizikai és teológiai összegző, már posztkoloniális *csúcsmeléletek*; s ezek már az alapelméletek feletti „tudások”, avagy az első elméleti integrációs szint teóriái;

(3) a két mozzanat *együttes, egyesített elméleti és elméletfeletti rendszerei*, avagy a második integrációs szint. A metaelmélet a résztudások, a csúcstudások és a tudás-, valamint a tudásfeletti rendszerek egésze és illetéknéppen az *egyesített, új minőségű új tudás*. Ez egyébként már kapu a Végző, az Egyetlen Valósághoz/Tudathoz.⁶⁹

Az integrált tudással – most már mint új „eszközzel” – és az elérhető magasabb tudatállapottal persze *lényegileg új, és alapjaiban más tudás* is létre hozható. Ez műfaja szerint lehet ugyan új filozófia, új tudomány, új valláselmélet, új gondolkodás – együtt pedig a *tényleges metaelmélet és a metaelvek rendszere*, ami egyszerre filozófia, tudomány, valláselmélet, stb. Ha tetszik: *poszt-tudomány*.

A nézőpont nyugodt keresése

A metaelmélet végiggondolásához a legmagasabb (ha tetszik: a legmélyebb), és minden (n számú) irányban nyitott, univerzális és univerzalitáson túli nézőpontot keresünk. A még meg nem nevezett rendszer és posztrendszer nyitott (vagy nem nyitott) csomópontjait és dimenzióit kutatjuk. Előzetesen ezt nevezzük *metaelméleti nézőpontnak*.

A korlátozott-korlátozatlan nézőpontba, avagy ebbe a virtuális érzéki, logikai, szellemi és transzcendens térbe és időbe helyezett metavalóság/metatudat és metatudat/metaelmélet fogalompár (megkettőzetlen egyként) nem egyszerűen életre kel s dinamikusan halad, változik, hanem folyamatos *önteremtést és önfejlődést* hajt végre. Most azt a kérdést egyelőre

⁶⁹ Ebben az értelemben: „Nem férhet hozzá kétség: Istene kívül nincs más valóság; szemünk előtt Őt csupán az illúzió (wahn) fátyolozza el – márpedig az illúzió illuzórikus.” Al-'Arabí Ad-Darkquáwí: Az emlékezés rózsakertje. Kairosz Kiadó, 2005: 322.

tegyük zárójelbe, hogy a metavalóság/metatudat és metatudat-metaelmélet önteremtése hogyan kapcsolódik egymásba.

Elsőként nekünk csak a *metaelméleti nézőpont* mellett kellett dönteni, ami nem pusztán valamilyen formamentes, dogmafeletti nyitottság, hanem lényegét tekintve az *univerzális-transzcendentális tudás* nézőpontja. Innen kezdve csak (értelmezve/nemértelmezve) *dokumentáljuk* a lehetővé vált dinamikus szellemi önteremtést, önátalakítást.⁷⁰

Nem hisszük, hogy a valóság (a megfigyelt totalitás) és önmagunk (a megfigyelő totalitása) tökéletesen megismerhető lenne, miközben viszont azt sem hisszük, hogy a valóság és mi magunk tökéletesen megismerhetetlen lenne. Előzetesen azt sem tehetjük, hogy akár a megismerést, akár a meg nem ismerést fogadjuk el lokális kiindulópontnak. Egyet azonban nem kerülhetünk el: a megfigyelő (mi magunk) és a megfigyelt (valóság) viszonyának sokoldalú újrágondolását.

A gondolkodás, avagy az önteremtés szabadsága minden értelemben *korlátlan*. Ezért a nézőpont minden lehetséges *korlátozását és önkorlátozását* szeretnénk felfüggeszteni.⁷¹ Ezt azonban nem azért vállaljuk, mert véleményünk vélt hiányát szeretnénk elrejteni, vagy kitérni álláspontunk megfogalmazása elől, ám az önteremtő gondolkodás előtt nem akarunk gátakat emelni, vagy megtartani.⁷²

Mert miért ne tehetnénk meg, hogy eddigi saját nézetrendszerünket és koncepcionális metamagyarázatainkat (a reflexiórendszerek személyes reflexióhalmazait) *megkérdőjelezve vagy felfüggesztve* minden általunk felfogott elméleti és elméleten túli konstrukció iránt nyitottak legyünk?

Vagy/és: Miért ne tehetnénk meg, hogy a bennünk és általunk megnyilatkozó nézetrendszert és metamagyarázatot tudatosan *kontrollálva és felfüggesztve* kíváncsivá válunk minden más elméleti, filozófiai, sőt szakrális konstrukcióra? Miért ne tehetnénk meg, hogy az aktuális elméletekbe transzformálódott korszellemet a személyes vagy a transzcendens tudattal inspirálva *átlátjuk-átlépjük* és befogadunk minden régi és új nézőpont perspektívát?

Miért ne gondolhatnánk hogy az euroatlanti tudományfejlődés jelenlegi – posztmodern tudománynak hívott – korszakában már elképzelhető az egyesített metaelmélet *megszületése*, hiszen a posztmodern korszak joggal kérdőjelezett meg minden eddigi nagy elméletet, vagy dogmát, miközben az új típusú nagy elméletek hiánya már akadályozza a résztudományok gondolkodásának fejlődését is? Egyébként az euroatlanti tudomány szellemi terét miért ne bővíthetnénk univerzális és globális tudásterré?

Vagy/és: Miért ne tehetné meg például egy *felsőbb tudat*, például a Szent Szellem, hogy személyes tudati állapotunk alapján, *vagy attól függetlenül* is új nézetrendszerek és koncepcionális metamagyarázatok megfogalmazására ösztönöz minket? Miért ne tehetné meg az én/mi tudatom-tudatunk, a lét egyetlen alanyaként, hogy *totális és korlátozhatatlan* tudásmindenséggént megnyilatkozik, miközben nem hallgat egyetlen tudatunkon túli és egyébként is érdektelen megszólalásra?

Vagy/és: Miért ne lehetne az, hogy *egyaránt elfogadjuk* minden létező és létezés transzcendentális (raciónálison messze túllépő) és nem-transzcendentális (raciónális valósághoz kötött) meghatározottságát?

⁷⁰ Ez a tanulmány bevezető fejezete egy készülő könyvnek. (A könyvben majd minden alapfogalomról külön fejezet szól, de a kutatás végcélja a metaelv feltárása.)

⁷¹ „Válságnak kellett elkövetkeznie ahhoz, hogy be tudjuk látni: egyetlen komoly és igazi filozófia van és ez az, amely tényleg a valósággal foglalkozik, amely túl van korszakokra ragadt világszemléleteken, és csak az érdekli, ami: van.” Hamvas Béla: Világválság Budapest, Hamvas Intézet, 2004: 431.

⁷² „Nem létezett (Einstein) számára kőbe vésett igazság; kiindulásul a sikeres modern tudomány alapjait, nevezetesen a newtoni mechanikát vonta kétségbe. És már akkor is megmutatta, hogy a kreatív gondolkodásnak nincs szüksége kísérleti vagy akár matematikai támaszra: gondolatmenete nem volt más, mint a fantázia tisztán fogalmi szárnyalása.” Yehuda Elkana: Einstein öröksége – a németországi Einstein-év nyitóbeszédének szerkesztett szövege, Berlin, 2005. jan.19. (Élet és Irodalom, 2005. febr.11.)

Miért ne lenne helyes az, hogy a véges-végtelen valóság *egyrészt* (az ember nézése nélkül) önmagában-önaktusában, *másrészt* csak az ember tekintete által létezik?

Vagy/és: Miért ne juthatna el oda a filozófia vagy jelesül éppen az egységes metaelmélet, hogy az emberi gondolkodás racionalizációja, differenciálódása és specializációja után most újra *összegez, egységesít és általánosít* is?⁷³ Miért ne történhetne meg, hogy *egyszerre* megy végbe az (újragondolt) metafizika és a „meta” nélküli – szintén újragondolt – fizika (újértelmű) rehabilitációja?

Miért ne lehetne úgy, hogy az új fogalomrendszer vezető kategóriái, például se a metavalóság, se a metatudat, se a metaember és se a metaelmélet, sőt se a MetaIsten fogalmilag-gondolatilag ne legyen *megkötözve, megcsonkítva, korlátozva*?

Vagy/és: Miért ne lenne helyes felismerés, hogy a végső elmélet, avagy a valóság/tudat legalapvetőbb törvényszerűségei megérthetetlenek és megfogalmazhatatlanok metaelméleti szemlélet és/vagy metafilozófiai hipotézisek nélkül?

Miért ne lehetne az, hogy a metaelmélet – önfejlődése folyamán – először metafilozófiává válik, majd második lépcsőben egyaránt *posztelmélet és posztfilozófia* lesz, olyan tudás- és tudatállapot, amelyre új fogalmat (vagy fogalmakat) kell teremtenünk?⁷⁴ Miért ne érhetnénk el végül oda, hogy az önteremtés első/utolsó lépéseként engedjük megfogalmazódni az *egyetlen metaelvet*?

Vagy/és: Miért ne juthatna el oda a metaelmélet, hogy az új évezred (meta)emberének *egyszerre és egyaránt* segíti tudatosítani, hogy a metavalóság/metatudat lépcsőin felfelé és lefelé is közlekedni kell? Miért ne érhetnék el oda, hogy a metavalóság *új valóságot*, a metatudat *új tudatot*, a metaember *új ember-hipotézist*, vagy például a metaidő-metatér *új téridő-koncepciót* jelenít meg?

Tegyük fel majd nyugodtan a többi hiányzó kérdést is.

Az elemi felismerés nyilvánvalósága

Kezdjük a metaelmélet építését alacsony szinten. Miért ne gondolhatnánk azt, hogy a tudományba nem csak a racionális, megfigyelhető, kísérletileg igazolható valóság fér bele, hanem *minden más, nem-racionális* valóságszelet, s az eddigi módon nem megfigyelhető viszonyrendszer, valóságdimenzió is?

Miért ne tehetné meg egy társadalomtudós, hogy kilép természettudományi szemlélettel dolgozó bölcsészeti tudományának szemléleti és módszertani kötöttségeiből, s eljut az objektív külső viszonyrendszer mellett a poszt-objektív rendszerekig, avagy a földi társadalom kutatása mellett az *égi, nem valóságos társadalom* feltárásáig?

Megtehetjük-e? Vagy pontosabban: *tehetünk-e mást*? Persze, hogy nem..

A metaelméleti nézőpont melletti döntés egyik legnehezebb feltétele az volt, hogy az *egyik* virtuális – a társadalmi, a megfoghatónak hitt, kutathatónak vélt – valóság mellett (vagy után) a *másik* virtuális – transzcendens, racionalitáson túli, megismerhetetlennek vélt – valóság létét is a (teljes vagy meta-) valóság szerves részének tekintse. A kendőzetlen problémafelvetésben viszont semmi új nincs. Ma például egy nyitott szemléletű agykutatónak, vagy idegtudományi szakembernek sem kisebb dilemma például az, hogy az *egyik*, jórészt

⁷³ Ennek a tételnek a támogatására nagyon sok szerzőt idézhetnénk. Példaként most csak egyet: „Már csak arra van szükség, hogy valaki teljesen új rendszer szerint rakja össze a darabokat, és létrehozzon egy elméleti modellt, amely képes arra, hogy az anyag világa mellett a szellem világára is magyarázatot adjon.” Peter Russel A tudat forradalma, szerkesztette László Ervin, Budapest, Új Paradigma, 1999:62.

⁷⁴ Ebben a bevezető tanulmányban még nem fejtjük ki részletesen, hogy mi a különbség tudományos elmélet, filozófia, (filozófiai vagy univerzális) metafizika és végül a metatudatot megjelenítő metafilozófia (vagy egységfilozófia, vagy a végső/végtelen meta-elv) között. A különböző emberi gondolkodásmódokról lásd: Frithjof Schuon: A vallások transzcendens egysége. Debrecen, Kvintesszencia Kiadó, 2005:30–31.

racionalis, kutathatónak tűnő valóságtól, avagy az *agy* kutatásától eljusson a *másik*, sokak szerint irracionális, megfoghatatlan valóságig, a *tudat* kutatásáig.

Homályosan évtizedek óta ott lappangott bennünk az *elemi felismerés*, hogy az anyagi és nem anyagi valóság nem választható szét, s evvel párhuzamosan az is, hogy a nem anyagi (a szellemi, a lelki, avagy tudati, sőt tudati és spirituális) valóság(ok) ugyanúgy egy *összetett, strukturált, megragadható világrendszer*t vagy összetett valóságdimenziót jelentenek, mint amilyen a fizikai-csillagászati világegyetem. Vagy: mint amilyenek – ahogy ma egyes elméleti fizikusok feltételezik – a párhuzamos világegyetemek.

Abban sem lehet új elemet találni, hogy szellemileg nem tehetünk mást, minthogy a képletesen fejünk feletti, égi valóságot, a spirituális világot ugyanúgy számba vesszük, mint a földi civilizációban például az ipari vagy az információs korszak társadalmait. A XVIII. században Baál Sém⁷⁵ nagyon pontosan jelzi a kardinális alapélményt: „Az ember olykor kénytelen ráeszmélni, hogy megszámlálhatatlan ég és szféra létezik fölötte, és e kis föld, melyen él, parányi pont csupán. Ám az egész Világegyetem is csak semmi Istenhez, a Végtelenhez viszonyítva, aki véghezvitte az 'Összehúzóást' és 'helyet' csinált Magában, hogy megteremtse a világokat.”

Nincs hát más lehetőségünk, mint tudatosítani a *homályban rejtőző* tudást?

A metaelméleti alappozíciók

Mielőtt bármit állítanánk, szeretnénk világosan jelezni, hogy a metavalóság, a metatérmetaidő, a metaember, vagy a metaelmélet nem más, mint a *metatudat* magas rangú megnyilvánulása?

Ha abból indulunk ki, hogy a külső (nemcsak anyagi) világ az elsődleges és meghatározó, akkor az egyik alappozíció az, hogy a metavalóság hozza létre a metaelméletét, vagy legalább is nincs metaelmélet metavalóságtól függetlenül. Ha ellenben úgy gondoljuk, hogy ez éppen fordítva van, s a szellemi természetű valóság teremti a fizikai valóságot, jogos alappozíció az, hogy a metatudatnak és a metaelméletnek van, vagy lehet metavalósága. Ha felfogásunk szerint az emberen, pontosabban a metaemberen kívül se objektív metavalóság, se szintén tőlünk független szellemi valóság nincs, akkor elfogadható egy olyan alappozíció is, hogy valóságos metavalóság/metatudat csak az emberen belül létezik. Ha az előbbiekkal szemben azt a feltételezést fogadjuk el, hogy a metavalóság és a metaelmélet egyaránt felső szellemi-transzcendens erő, vagy akár egyetlen metaelv teremtménye, akkor a korrekt alappozíció egyedül az lehet, hogy az Isten (vagy akár minden Isten feletti Legfelső Lény/Nemlény, például az Abszolútum, tehát a földi istenlátomások feletti Meta-Isten) és/vagy metatudat általunk fogalmaztatja meg a metaelméletet. Ha esetleg olyan integrált pozícióból indulunk ki, hogy az eddigi elméleti alappozíciók közül több közösen jelent mértékadó elméleti nézőpontot, akkor szükségképpen valahogy *integrált pozíciórendszerbe* kell szervezni a külső és belső orientáltságú alappozíciókat.

Hogy is néz ki ez?

Logikailag minimum nyolc-tíz metaelméleti *alappozíció-alternatívát* jelölhetünk meg: 1. A metavalóság és metatudat egy és ugyanaz; 2. A metavalóság hozza létre a metatudatot; 3. A metatudat teremti a metavalóságot; 4. Egyik sem teremti a másikat, a kettő nem egy és ugyanaz, hanem a két oldal együttműködése a jellemző. (És ennek megint különböző típusai lehetnek.); 5. A metavalóság/metatudat csak az emberen vagy/és az emberi tudaton belül létezik; 6. A metatudat vagy/és metaember-tudat csak a metavalóságon belül észlelhető és tapasztalható; 7. A metatudat/metavalóság egyaránt az Abszolútum, az Isten vagy valamilyen Felsőbbrendű Szellem teremtménye; 8. stb. A hét vagy több alappozíció együtt jelenti a

⁷⁵ Baál Sém (Jiszráel ben Eliézer) 1700–1760, a haszidizmus alapítója.

metaelméleti kiindulópontot, amiből az is következik, hogy a felsorolt alternatívák nem okvetlenül zárják ki egymást.

A logikai döntés egyáltalán nem könnyű. Végül is csak azt a *metaérvényű alappozíciót* választhatjuk, vagy választatjuk velünk, hogy a metaelmélet konstruálása során minden lehetséges alappozíció – lehetőleg minél magasabb szinten – feltárandó és értelmezendő, s ezért a metaelmélet megfogalmazásánál kivétel nélkül *minden alappozíciót* figyelembe kell vennünk, vagy figyelembe vetetnek velünk. Nem állítható sehol szellemi tiltótábla. Nem lenne elfogadható, ha bármelyik alappozíciót zárójelbe tennénk. Engedjünk utat a folyamatos szellemi továbbgondolásnak.

Ez azonban nem jelenti azt, hogy elfelejteni, vagy esetleg tagadni szeretnénk, hogy a metaelmélet megfogalmazási kísérlete előtt magunk is *valamelyik elméleti alappozíciót* képviseltük, mindenesetre legtávolabb az emberen túli valóság létét tagadó álláspont áll tőlünk. Most azonban eddigi saját alappozíciónkat *nem tesszük* az elméleti döntés kiindulópontjává – avagy belül is elfogadjuk a metaelméleti nézőpontot. És számítunk arra, hogy folyamatosan újabb nézőpontok fogalmazódhatnak meg. Elég arra utalnunk, hogy a „jelenlegi kvantummechanikai fejtegetések megnyitják az utat a még gyorsabb haladáshoz, hogy megérthessük a ’paranormális’ és a ’transzcendentális’ állapotokat.”⁷⁶

A választás azért is rendkívül nehéz, mert sajnos igaza van Thomas S. Kuhnnak, amikor ezt írja: „A különböző elméletek hívei olyanok, mint a különböző nyelvi-kulturális közösségek tagjai.”⁷⁷ Ezért *egyfelől* nem tagadjuk meg saját elméleti nézőpontunkat, *másfelől* készek vagyunk más elméleti kiindulópontokat komolyan megvizsgálni, *harmadrészt* nem követelünk kizárólagosságot az új nyelvi-kulturális közösségnek sem, de szükségképpen szembe kerülhetünk mind azokkal a nyelvi-kulturális tudáscsoportokkal, akik – a nyolc-tíz alappozícióból – csak *egyetlen alternatíva* mellett voksolnak.

Ez azonban miért lenne baj? Vállaljuk a szembekerülést.

Az új csúcshfogalmak rendszere

Ennek a tanulmánynak az alappozíciók szerint *különböző címeket* adhatnánk. Metavalóság és/vagy metatudat. Metavalóság metaelmélete. A metaelmélet metavalósága. Metavalóság, metatudat, s metaelmélet kizárólag bennünk. A transzcendens metavalóság és metaelmélet. Vagy: egyesített metavalóság, metatudat, metaember és metaelmélet. A végtelen metaelv körvonalai. A kérdés nyitva tartását tükrözi, hogy végül is címnek a *metaelmélet hipotézisét* adtuk. Mindegyik címlehetőség egyébként tartalmazza azokat a legáltalánosabb kategóriákat (metavalóság, metatudat, stb.), amelyeket szeretnénk részletesen bemutatni.

Tudom jól, világosan felvethető, hogy mi lenne akkor, ha minden fogalomból *elhagynánk* a „meta” előtagot és újra előttünk állnának a régi kategóriák? Az is megkérdendő, ha visszatérünk a klasszikus fogalmakhoz, nem lenne elég, ha ezeket gyökeresen újraértelmeznénk? Elvileg nincs akadálya annak, hogy ezt az újradefiniálási alternatívát válasszuk, ám ez viszont azzal a nem mellékes hátránnyal járna, hogy szinte minden egyes mondatban jelezni kellene, hogy minden egyes kifejezést lényegileg *nem úgy értünk*, mint eddig. Ez a zavart, kevert gondolkodási és fogalmazási szituáció feltehetően megbénítaná az új valóság/tudat egyszerű és összetett kifejtését.

Elvileg lenne egy boldogítóbb nyelvi megoldás: nemcsak a „meta” előtagot hagyjuk el, hanem az előtag utáni (régi) nyelvi konstrukciót is, avagy a sok-sok (olykor szintén zavaró és fölöslegesnek tűnő) „meta” előtagot és a korábbi tudatállapot kifejezését hordozó fogalmat *egyszerre és radikálisan* váltanánk le új nyelvi jelekkel/kifejezésekkel. Igen ám, de honnan vegyük az *új nyelvet*? Hol az ősi/holnapi metanyelv? Egyelőre új szavakat – ha lennének is –

⁷⁶ Robert Anton Wilson: Kvantum pszichológia. Mandala-Véda, Budakeszi, 2002:239.

⁷⁷ Thomas S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. Gondolat, 1984:270.

megismertetni és elfogadtatni csak nagyon hosszú idő alatt lehetne, és ráadásul ezek a betűkombinációk aztán lefordíthatatlanok lennének más nyelvre. Már ennyiből is látszik, hogy egyelőre ez a módszer *zsákutca*, de csak egyelőre; bármilyen ilyen alternatívához más univerzális tudat- és tudásállapot és új univerzális nyelv lenne szükséges.

Maradjunk pillanatnyilag a meta-kategóriáknál. Tanulmányunk nem egy, hanem *több* – *meta-szemléletű* – csúcsg fogalomra épül, s nem szeretnénk előre eldönteni, hogy a csúcsgfogalmak között milyen – hierarchikus, nem hierarchikus, stb. – viszony van.

Kezdetként *hat csúcsgfogalmat* nevezünk meg: 1. Metavalóság (de szükségképpen nem függetlenül például a metatudattól); 2. Metatudat (ugyanígy: nem függetlenül a metavalóságtól); 3. Metaember/metaember-metatudat (szintén nem függetlenül az előző kettőtől és az utána következőktől); 4. Meta-Isten (egyiktől sem függetlenül, de egyiktől sem függve); 5. Metaváltozás (a „működés” kategóriája, avagy az izolációk és interakciók összetett, rendezett/rendezetlen hálózata, akár nem-hálózata, avagy az áramlások, változások, átalakulások, önteremtések törvényei, stb.); 6. Metaelmélet (egyiktől sem független, de leginkább a metatudattól függve, mint a metatudat egyik lehetséges kivetülése és a metaváltozás egyik modellje). És most még nem teszünk kísérletet a Meta-Elv (vagy Metaelv-csoport) megragadására.

Tanulmányunkban így törekszünk arra, hogy egyszerre statikusan, és változás közben ragadjuk meg a fogalmakat, és a fogalmak mögötti tartalmakat/formákat. (Mögötti? Lehet, hogy ez fordítva van? A szavak/fogalmak teremtik a mögöttes valóságokat?) A „meta” szócska természetesen azt is demonstrálja, hogy az általam használt fogalmak nem azonosíthatók a „meta” nélküli alapfogalmakkal – lásd valóság, tudat, stb.

A lehetséges csúcsgfogalmak mellett számos *további fogalmat* (metatér-metaidő, metatörténelem, vagy metamódszer, szupraelmélet, stb.) használunk majd.

Az új csúcsgfogalmak szükségképpen dokumentálják azt az új valóságot/valóságképet, amely szerint egyrészt a hagyományos (racionális, természeti, anyagi) valóság az eddiginél sokkal szélesebb tartomány, másrészt a szellemi (nem racionális, nem anyagi, érzelmi-gondolati, stb.) valóság a korábbinál egyértelműbben az anyagi valóság meghatározója, harmadrészt pedig a szakrális (egyszerre nem anyagi és nem egyszerűen szellemi) valóság létezése egyre cáfolhatatlanabb. Metaforikusan kifejezhetjük mindezt akár a kvantumvalóság és kvantumtudat fogalompárral is.

Olyan önértékelő kijelentéstől tartózkodunk, mert a választott szellemi útnak a minősítését másokra hagyjuk, hogy az európai/euroatlanti gondolkodásban alapvetően újat jelent a metaelmélet felvetése és vitára bocsátása.

Az elméletépítés korlátai és lehetőségei

Nem volt előre, s most nincs véglegesen eldöntve, vagy legalább is induláskor eleve *nem döntöttük el*, hogy a metaelmélet mit tartalmazzon, logikailag hogyan nézzen ki, milyen elméleti konstrukciót kínáljon. A teremtés-önteremtés esélyét tudatosan fenntartjuk. A látást, a fantáziát, a logikát – amennyire képesek vagyunk rá – nem korlátozzuk. Nem különösebben örvendenénk, ha valamilyen metatranszcendens tudat, vagy saját tudatunk-tudattalanunk esetleg kész, befejezett metaelméleti víziókkal rendelkezne, noha nem lenne érdektelen és lebecsülendő egy normális médium-szerep sem. Ez a *nem örvendés* egyébként gyönyörűen utal arra a korlátra, hogy legbelül egyelőre nem szeretnénk, és nem tudjuk elengedni a tudományos tudást teremtő ember személyes lehetőségét sem. A korlát ismerete azonban már *átléphetővé* teszi a korlátot.

Engedjük, s egyben pártoljuk tehát, hogy a születő (ha születik), létrejövő (ha létrejön) metaelmélet önmagát (vagy önmagát is) folyamatosan építse. Emlékezzünk arra, hogy a metaelmélet önfejlődését éppen úgy akarjuk lehetővé tenni, hogy számára legalább a

korlátozott-korlátlan mozgásteret igyekszünk teremteni, avagy a bennünk és általuk lezajló teremtetést nem szeretnénk akadályozni. Ez az elméleti építkezés szüntelen szabad metafoiyamata.

Miután nem feltételezzük, s józanul nem is tételezhetjük fel, hogy saját elménk és tudatunk a globális tudástársadalomban minden tudást ismerő és értő „meta-számítógép vagy meta-tudástár” lenne, így egyedül csak arra törekedhetünk, hogy a szellemi „érzékelés-” és tudás korlátainkat minél tisztábban *tudatosítsuk* magunkban. Ez a helyzet meglehetősen markánsan felvet egy látszólag megválaszolhatatlan dilemmát, akkor is, ha egyaránt használni szeretnénk elménk jobb és bal oldalát. Ha egyetlen személy elvben és gyakorlatban minden fontos tudást *nem ismerhet*, még akkor sem, ha egyébként zseniális mindentudó lenne, sőt arról sem lehet totális képe, hogy a végtelen számú tudásból melyek az igazán fontosak és nem fontosak, így tudatosan és személyesen szembe kell néznie azzal a kínzó-zavaró problémával, s egyben kitűnő lehetőséggel, hogy a megismerés *összes eddigi és minden későbbi* lehetőségével mikor, hogyan kontrollálhatja az elméleti hipotéziseket.

Ez a dilemma *élesebben* is felvethető: tartósan nincs, s nem is lesz kellő mennyiségi, minőségi, továbbá stabil tudás, amivel a metaelméletet *természettudományos logikával* indokolni és védeni lenne. Ha a szükséges tudás mindig is végképpen *hiányos* lesz, a korlátos tudásból fakadó érvelés önmagában kevés az alapvető elméleti igazolásokhoz, ráadásul a posztnormál tudomány alól elég régóta minden stabil elméleti alap kiveszett. Hogy még tovább menjünk: a tudományos tudás egyébként is folyamatosan *paradigmaváltásokon* megy keresztül, így szinte minden természet- és társadalomtudományi állítás csak aktuálisan, átmenetileg (ma már legfeljebb évekre vagy évtizedekre) fogadható el. Ha a globális tudományos önfejlődés⁷⁸ eljutna oda, hogy önmagában létrejönne az *egyesített* természettudományos és mondjuk külön az *egyesített* társadalomtudományos rész-metaelmélet, az feltehetően szintén mélyenszántó paradigmaváltásokat okozna, s az egyébként is évtizedekig a komoly és indulatos viták tárgyát képezné.

Ennélfogva a metaelmélet (és sok más elméleti konstrukció) szükségképpen csak *vízió vagy hipotézis lehet*, s elfogadható indoklásához *más megismerési eszközöket és módszereket* is kereshetünk – és találhatunk. De ebből ugyanakkor nem következik, hogy *az igazság* megértésének lehetősége elveszett. Merthogy az igazság is eddig és ezután is van/nincs.

Az elméletépítés minden nehézsége ellenére a metaelmélet mindenesetre *több mozzanatot* jelent: új érzékenységet, új megismerést, új logikát, új szellemi kontrollt, új gondolati rendszert, avagy *új valóságot/tudatot*. Az új érzékenység, vagy az új érzékelés nélkül jobbára lehetetlen lenne az új megismerés, ami nélkül viszont önmagában kevés az új logika, de ez meg feltétele az új gondolati rendszernek. Az új szellemi kontroll pedig széleskörű, összetett ellenőrzési rendszert kíván, mert a megismerés minden eddigi eszköze sokkal több tévedést halmazott fel, mint ideiglenes vagy tartós eredményt. Senki sem az igazság birtokosa, egyetlen megismerési módszer sem garantál igazságot, és a korszellem örök időnkig egyetlen elméletet vagy hipotézist sem szentesít véglegesen. Mindebből szintén nem következik az, hogy a tudományos igazolás elvégzése vagy a hit általi információ megértése lehetetlen.

Az új valóság/tudat azonban *cáfolható vagy igazolható hipotézis*; – miközben jól felmérhető, hogy az új valóság/tudat után még n-alkalommal *újabb valóság/tudat* válik láthatóvá a ködgomolygásban.⁷⁹

U.i. Az elméletépítés legnagyobb korláta változatlanul a *tudomány állapota*, még akkor is, ha saját kultúránk tudományát szükségképpen meghaladni kívánjuk. Annyit talán megkockáztathatunk hipotézisként: a legmagasabb szintű tudomány különösen a nagy

⁷⁸ Lásd: Csorba József „Egy nagyelmélet felé...” című tanulmányát (Metaelmélet, metafilozófia, i.m.)

⁷⁹ A következő gondolatot akár magunk is írhattuk volna: „...ez a könyv elsődlegesen egy új elméleti rendszerről szól, amelyet saját magában kell megérteni, és amelyet nem lehet ésszerűen beilleszteni bármilyen más, már létező keretek közé.” (Stephen Wolfram: A New Kind of Science (Wolfram Média Inc. 2002.)

államok nem mindig nyilvános kutatóintézeteiben eljutott a poszt-tudományig, ám érthetően a magyar tudomány többsége sem akar, és nem is tud átlépni a posztnormál tudomány gondolkodásmódjába sem, holott ez a feladat ma a globális tudástérben kimondva-kimondatlanul alapkövetelmény. Egyáltalán érthető, hogy mi a különbség normál, poszt-normál és poszt-tudomány között?

Ki néz kit, és hogyan néz?

Nincs okunk könnyen feltételezni, bizonyosan tudjuk, hogy tényleg van (és főként milyen) metavalóság és tudat, de elképzelhető – egy vagy inkább több – olyan teóriahipotézis, avagy metaelméleti felfogás, amely legalább *rápillantást ígér* a valóság és/vagy a tudat metasztintú formáira.

Ennél mondható *meghökkenőbb feltevés* is: ugyanakkor nincs okunk feltételezni, hogy nincs, vagy nem lehet totális metavalóság, amely a Megfigyelőtől (vagy a megpillantástól) függetlenül van, s elméletileg az sem kizárt, hogy ez a *szupra*valóság „szemű” metavalóság néz, és tekintetével lát minket, mint metaelmélet alkotókat. Egyáltalán hipotetikusán *semmi nincs* kizárva – ez pedig boldog tudatállapot. Önmagában a jelenlegi normál és a posztnormál tudomány (sőt: poszt-tudomány) is annak a tudásbővítő folyamatnak a története, hogy a korszellem mindig olyan újabb és újabb megismerési eredmények elfogadásáig jut el, amelyek korábban gyakran kizártak voltak, vagy amelyeknek az igazságát sokáig határozottan tagadták.

A megfigyelés, a megismerés *ki néz kit* kérdésére legalább *tíz-tizenkét lehetséges alapválaszt* kínálhatunk:

- A megfigyelő nézi a megfigyeltet, a metavalóságot (a megfigyelő így elválk a megfigyelttől, a megfigyelő képes a nézésre, s tekintetével uralja az egyirányú és ritkán kétirányú viszonyt);
- A megfigyelt nézi a megfigyelőt, a metaembert (azaz: a metavalóság lát-láttat a megfigyelőben, s ő dominál az interakcióban, vagy az egyirányú nézésben);
- Nézés-nélküliség (a megfigyelő/megfigyelt valóság ugyanaz, a kettő nem válik el egymástól, vagy nem látják egymást, vagy akár nincs szükség nézésre);
- A nézés végképpen lehetetlen, a metavalóság/metatudat nem érthető meg, csak megtapasztalható, nincs megfigyelt sem és nincs nézés;
- Egyenlő felek *nézés-váltása*, azaz a nézés lehetséges és sikeres, ám a megfigyelő és megfigyelt között egyensúly és kölcsönösség van;
- A megfigyelő-tudat (ez most: a metaember-tudat) nézi a megfigyelt-tudatot (ami most metatudat), avagy visszafelé a személyes metaember-tudat önmagára és az őt teremtő metatudatra reflektál;
- A megfigyelt/metatudat nézi a megfigyelő/metaember-tudatot (a személytelen metatudat megnyilatkozik a személyes metatudatban s ezt a metaember-tudat észlelni képes);
- A metatudat, a személytelen/személyes metatudat-valóság *önvaló* (ebben az állapotban a személyes metatudat nem válik el a személytelen metatudattól, de az önreflexiók lehetségesek);
- Meta-öntudatlanság (nincs önmagára nézés, a metatudatok között nincs kölcsönhatás, sőt összefolynak, egymásba olvadnak, stb);
- Meta-öntudatosság (az Abszolútum, a Meta-Elv, vagy „csak” az Isten folyamatos teremtése, a személytelen/személyes öntudat, s ennek kivételéseként fogható fel a metavalóság);

- Mindegyik (vagy egyszerre több alapviszony) teszi lehetővé a metaérzékelést, a metamegismerést, vagy egyáltalán a tévedések lehetőségét csökkentő megismerést. (Ne felejtsük el: az alapválaszok csak elemei a teremtetlen/teremtett egységnek.)
- Stb.

Nem soroltunk fel minden alapválaszt, de a tíznél több lehetséges alternatíva is jelzi, hogy a metaelmélet megközelítése legalább ennyi megismerési és megismerés-ötvözási utat kínál. Az emberiség mai tudatállapotában még a meta-öntudatlanságot sem zárhatjuk ki, mert tudatunk-öntudatunk minden érzékelése, értelmezése akár a fel nem ismert öntudatlanság kifejeződése is lehet.

Nem csak az a jó kérdés tehát, hogy ki néz kit? Ha túlnézünk az euroatlanti valóságvilágon, akkor például azt látjuk, hogy a hindu kultúrában a valóság fogalmát – mint az egyik alapválasz mutatja – fenntartják az elsődleges valóság, az Önvaló számára. Sri Ramana Maharsi így fogalmaz: „A valóság egyetlen egy, s ez az Önvaló. Minden egyéb puszta jelenség benne, számára s általa.” „A valóságot csupán megtapasztalni lehet, nem megmagyarázható, nem ragadható meg a világ hálójával.” „Az Önvaló az elsődleges valóság. Egyedül az Önvaló a valóság, így hát maradj mindig abban”⁸⁰ Ez a szemlélet már átvezet az egységet feltételező többlepcsős metaszintű valóság/tudat fogalmának megalkotásához.

Az integrált metamódszertan

A megismerésnek egyaránt vannak *tradicionális és posztmodern* (és még ma ismeretlen) eszközei. A tradicionális – lényegében nem materiális, hanem transzcendens – gondolkodók a megismerésnek nem csak egyetlen módszerét fogadják el, avagy nem egyedül a korai *tudomány* racionális igazolását ismerik. A modern gondolkodás számára ma már teljesen meghökkentő és általában elfogadhatatlan, hogy a tudomány mellett a megismerés módszerének tekintik a *misztikus megismerést* és a *hitből* származó információkat és inspirációkat is. Ennek a tradicionális megismerési filozófiának egyik régi képviselője Al-Ghazáli⁸¹, aki a következőket írta: „A bizonyítékokkal való igazolás: tudomány; az istenközelség állapotába jutás: átélés; a hallomás és tapasztalat jóhiszemű elfogadása pedig hit.”

Nos, ennek a felfogásnak a belátását nehezíti, hogy a tudomány eszköztára elvileg mindenki rendelkezésére áll, míg a másik két megismerési mód csak azoknak, akik azt személyesen átérték, és tudatosan alkalmazták. A tradicionális és modern-posztmodern gondolkodók között nincs is akkora távolság, mint ezt feltételezzük, hiszen már a hatvanas évek Amerikáján végigsepert például az új, globális *pszibertársadalom programja*⁸², ellenkultúrája, ami nem csak azt jelentette, hogy a beatnemzedék az elektronikus technika miatt minden korábbi nemzedéknél hatékonyabb lett, hanem azt is, hogy az új nemzedék mesterséges szerekekkel tömegesen akart eljutni a misztikus-vallásos élmények átéléséhez.⁸³ Például Timothy Leary ezt írja: „A tudomány az életnek nevezett energiaáramlás és energiaátalakulás-sorozat megfigyelésére, felmérésére tett szisztematikus kísérlet. A célja az alapkérdések objektív, megfigyelés útján nyert, nyilvános adatokkal való megválaszolása. A vallás ugyanezekre a kérdésekre próbál szisztematikus szubjektív, a közvetlen, megingathatatlan személyes tapasztalat fogalmain belül választ adni.”

Nem szeretnénk se a régi, se az új – idézett – gondolkodók egyéni teljesítményét értékelni, mert ez most nem feladatunk, csupán azért hivatkoztunk rájuk, mert a metaelmélet számára

⁸⁰ Sri Ramana Maharsi: Abszolút tudatosság. Filosz, 2003:34–35.

⁸¹ Abú-Hámíid Mohammed Al-Ghazáli: A tévelygésből kivezető út Palatinus, 2003.

⁸² Timothy Leary: Az eksztázis politikája Edge 2000 – NDI, 2003.

⁸³ Ne legyen félreértés: nem a New Age-t szeretnénk népszerűsíteni. A New Age-nek az egyik komoly, ám még sokszor felületes kritikáját Rama P. Coomaraswamy adja „A hinduizmus deszakralizálása nyugati fogyasztásra” című tanulmányban. Tradíció MMV, Kvintesszencia Kiadó, 2005:141–148

minden előítélet és fenntartás ellenére megkerülhetetlen annak a kérdésnek a komoly, higgadt feltevése, hogy mit⁸⁴ kezdjünk a majdnem mindig pre-tudományos *tudomány előtti és a tudományon túli* megismerési technikákkal és eredményekkel? A világos felvetés tehát az, hogy a metaelmélet létrehozásához kidolgozható-e a *metamódszertan*, amely szükségképpen *egyaránt tartalmazza* minden eddigi és jelenlegi megismerési módszert, kezdve a vallásos átéléstől az interneten folyó új típusú, a mesterséges intelligenciát használó megismerésig?

A válaszuk egyértelműen igen: a metamódszertan elkészíthető, ám a módszerek nagyon eltérő értékét nem hagyhatjuk homályban. Ezért a metaelmélet kidolgozása megköveteli az összetett metamódszertan végiggondolását is.

A metamódszertan szerint a megismerés *alapvető módszerei* a következők:

a) *pretudományos* (hétköznapi, közvetlen emberi és közösségi tapasztalat, hagyomány, élmény, stb.) – avagy a megfigyelő benne létezik a megfigyeltben és fordítva;

b) *tudományos megismerés* (a normál és posztnormál tudomány, teológia) – a megfigyelő nézi a megfigyeltet;

c) *tudományon túli megismerés* (a határ tudományok, a tudományon túli tudások, misztikus vallások technikái, stb.) – a megfigyelt jeleket ad az érzékelésre csak részben alkalmas megfigyelőnek;

d) *poszt tudományos megismerés* (új tudomány, amely a horizontját és az eszköz-készletét kitágítja) – ideális esetben a sokoldalú interakcióban egyszerre tárul fel a metavalóság/metatudat;

e) *művészi megismerés* (minden régi és új művészet, sőt posztművészet)⁸⁵ – ez lehet az öntudatosság, vagy a személytelen-személyes metatudat megnyilvánulása;

f) *mesterséges intelligencia* (önteremtő metavalóság és metatudat vagy csak a megfigyelő megismerési technikájának kibővítése?);

g) *Istentapasztalat* (ima, meditáció, sugalmazás, stb.) – az öntudatosság magas szintű észlelése, a transzcendens nézőpont belsővé tétele; ide köthető a valódi tradíció is;

h) *hit általi megismerés* – a metatudat/metaisten észlelődik a metaember tudatban⁸⁶;;

i) *megismerés korlátozott vagy akár lehetetlen* – a nézés felületes, vagy korlátozott, sőt kizárt;

j) *a megismerési módszerek integrációja*, avagy a meta-szupramódszertan – a módszerek *együttes*, egymást *kiegészítő-kontrolláló*, s a *magasrendű módszerekig eljutó* rendszerének használata.

Egyelőre homályban hagyjuk, hogy az új szupermódszertan mit – tudományt, elméletet, filozófiát, metafizikát, poszt-tudományt, vagy mindegyiket meghaladó új műfajt – teremt? Mi a megismerés *legfelső foka*?⁸⁷

Nem szabad ezért elfelejteni, hogy a megismerés (akár több megismerési módszer együtt) gyakran csak *korlátozott*, és így nem kevészer szinte *semmilyen* teoretikus eredményt nem hoz.⁸⁸ (A garantált megismerés forгатókönyvét tegyük zárójelbe.)

⁸⁵ Lásd ebben a kötetben Kamarás István tanulmányát (Honnan lehet rálátni az emberre és az embertudományokra?), amely szerint a művészet és a tudomány megközelítése, nyelve – bizonyos korlátok között – ötvözhető.

⁸⁶ Keresztes Szent János ezt így fogalmazta meg: „...az értelem két úton juthat ismeretekhez és eszmékhez: az egyik a természetes, a másik a természetfölötti út. A természetes körébe tartozik mindaz, amit az értelem magától képes megérteni, akár a testi érzékek útján, akár pedig önmagában. Természetfölötti út ismeret ellenben mindaz, amiben az értelem saját természetes képességét és tehetségét meghaladó módon közvetlenül részesül.” Keresztes Szent János Művei I. (Győri Kármelita Rendház, 1995) 148

⁸⁷ „Schuonnál a létezés fokozatokból áll, és ezzel együtt a megismerés is.” Huston Smith: Előszó; (A tanulmány Frithjof Schuon A vallások transzcendens egysége című művének. Debrecen, Kvintesszencia Kiadó, 2005. a bevezetője:11.)

⁸⁸ „Amennyiben az ismeretelmélet nem merül ki a világ megismerhetőségének analizésében, hanem a figyelmet magára a megismerésre, a megismerő tudatra és a megismerő tudat megismerő funkciójára irányítja: a filozófia metateoretikus szemlélethez jut.” László András: A mindenség fénye az emberben. Sophia Perennis Kiadó, 2004:14.

A tudományelőtti megismerés azért érdekes, mert például a közvetlen emberi és közösségi tapasztalatok személyes értékelése gyakran egészen új külső-belső felismeréseket fogalmaz meg. Részben ide tartoznak a sokak által megfigyelt és leírt „misztikus-vallásos élmények” is. Az istentapasztalat nem egyszerűen vallási tapasztalat, hanem ennél időnként sokkal több, az istenközelség állapotából származó *szakrális tudás*. Az univerzális-globális tudástér áttekintése, értelmezése, az új információk (vagy szuperinformációk) előállítása, összegyűjtése már sokszor csak az új emberi eszközpark, a mesterséges intelligencia segítségével történhet meg. Várhatóan sokan lesznek olyanok is, akik számára csak a tudományos, vagy esetleg a poszttudományos eljárás elfogadható, s minden más *tudománytalan és kitagadandó*, s feltehetően szintén sokak lesznek olyanok, akik számára csak az istentapasztalat és a hit adja az igazi tudást, s minden más *hamis vagy hamisítás*. Nekünk nem különösebben dolgunk, hogy a két tábor között igazságot tegyünk, ami egyébként lehetetlen – vagy nem is lehetetlen? Mindegyik nézetcsoporthoz a másik álláspont kitagadásával megakadályozza annak megismerését és megértését. Továbbá nekünk az sem nagyon dolgunk, hogy a két egymást gyengítő módszert valahogy házasítsuk, mert ez gyakran szintén lehetetlen és talán felesleges is, hiszen a két nézőpont más és más valóság- és tudatállapotból ítélkezik, s más és más valóságot/tudatot tár fel.

A metamódszertan csúcsmódszere (szupramódszere) persze nem más, mint az összes eddigi megismerési mód – *egymást is ellenőrző* – alkalmazása és *új logikai rendben való használata*. Ez egyébként a klasszikus tudomány és például a teológia számára is hatalmas előnyökkel járhat. Arra a kérdésre, hogy lehetséges-e még egy mindent leíró – normál és posztnormál tudományos – *egyesített elmélet*, Stephen W. Hawking szerint három „igen” válasz adódik:

- Valóban létezik egy teljes egyesített elmélet, melyet – ha elég okosak vagyunk – egy nap felfedezünk.
- A világegyetemnek nincsen végső egyesített elmélete, csak az elméleteknek egy végtelen sora, amely egyre jobban és jobban írja le a világegyetemet.
- A világegyetemnek nincsen elmélete. Az események egy bizonyos ponton túl nem prognosztizálhatók, hanem teljesen véletlenszerűen történnek.”⁸⁹

Először is, Hawking nem a mindent egyesítő metaelmétről beszél, hanem ennek csak *egy alacsonyabb szintjéről*, az első mozzanatáról, a természettudományi (kozmológiai) egyesített elméletéről. Másodszor, ha maradunk ennél a szintnél, azt viszonylag könnyű elfogadni, hogy az időben mindig egyre jobb elméletek születnek, noha az *egymásutániséget* ma részben felváltja a *párhuzamosság*, s persze igaza van Hawkingnak, az elméletek sorozatának előbb-utóbb el kellene jutni a végső (meta)elméletig. A három alternatíva tehát csak két lehetőség, a hawkingi logika végül is *igen vagy nem* között választhat? A normál tudományos nézőpontot meghaladó metaelmélet mindenestre nem törekszik mindenáron arra, hogy egyesített elmélet/posztelmélet legyen, de egyáltalán nem tiltakozik az ellen, hogy esetleg azzá váljon.

Egyébként is megválaszolatlan dilemma, hogy a posztmodern tudomány önfejlődése hova vezet. Ziauddin Sardar magyarul is megjelent könyvében⁹⁰ ezt írja: „A kortárs tudomány túlnyomó része több már nem a kuhni értelemben vett normál tudomány. Ahogy ezt egy sor új keletű vitából látjuk, az angliai BSE-ügytől a genetikailag módosított élelmiszerekig, a tudomány nem képes válaszokat szállítani korunk számos kérdésére. A tudomány régi paradigmája, amely bizonyossággal szolgált, már nem érvényes.” „A posztnormál tudomány azt kívánja meg a tudománytól, hogy terjessze ki határait, hogy eltérő értékelési folyamatokat, nézőpontokat és tudástípusokat is magába fogadjon.”⁹¹

⁸⁹ Stephen W. Hawking: A mindenség elmélete: 137.

⁹⁰ Ziauddin Sardar: Thomas Kuhn és a tudomány-háborúk című Alexandra, 2003.

⁹¹ i.m.:72–73.

A normál tudománytól a metaelméletig vezető útnak azonban nem elég az *első felén* végigmenni. Ha azt például elfogadjuk, hogy a hagyományos értelemben nincs társadalom,⁹² akkor ezt a logikát folytatva kimondhatjuk, hogy a hagyományos értelemben nincs valóság, s ha ez a logika védhető, akkor a modern vagy normál tudománynak is valóban vége. Ha nincs tőlünk független valóság, ha nincs valóságkép sem, különösen nem objektív és szigorúan rendezett, akkor legfeljebb különböző típusú valóságvektorokról beszélhetünk. Ha például az elméleti fizika eljutott oda, hogy a vizsgált tárgy elválaszthatatlan és önmagában megismerhetetlen a vizsgáló személy nélkül, akkor – ha létezne is – a társadalom elszakíthatatlan a megfigyelő társadalomtudóstól. Vége tehát a legalább százötven éves Ipari Kor fogalmainak, így nem csak az objektív társadalom, hanem a tudomány klasszikus kategóriájának is. Az út *másik fele* így egy új felismerés: az igaz, a csak a determinált valóságot külsőleg érzékelő tudomány önmagában elvethető. Nincs sok értelme önmagában az anyagi-materiális valóság-hipotézis újradefiniálásának sem. *A metaelmélet így a poszttudomány, a poszttudás, vagy a posztteológia felé halad*, ami közben láthatóvá teszi az új „valóságot”, a poszt-valóságot és fordítva is...

A végső – végtelen és véges metatudatot feltételező – metafilozófia felfogásunk szerint szintén nem befejezett, nem végleges és nem *egy igazságra* visszavezetett elmélet. A végső csúcsmélet ugyan is nem zárt, hanem nyitott elmélet, s egy-egy kérdésre akár eltérő válaszokat is adhat. Nincs más komolyan vehető univerzális válaszesély, mint a *végső mindenség elmélet*, ami lényegét tekintve a végsőt aztán *időtlen/tértelen tartományban* kezeli. Ha ez így van, akkor nem csak az a dilemma, hogy *lehetséges-e vagy nem* egyesített elmélet, hiszen egyfelől *lehet*, másfelől *nem lehet*, harmadfelől eddig is *volt*, s végül a csúcpszint előtt/után az isteni magasságba jut, ahol Isten szintén *nem időben és nem térben* létezik és nincs determinizmus és nincs anti-determináció. És akkor még mehetünk tovább, az Abszolútumig, s egyúttal a MetaElvig, amely persze több metaelvben nyilvánulhat meg?

Ismételten aktuális módszertani kérdés az is, hogy a *szókratészi minta* szerint az uralkodó korszellemtől, az uralkodó dogmáktól logikailag és mentálisan is igyekszünk-e függetlennek lenni.⁹³ Ha a mindennapi tudatállapotban ennél nincs sok nehezebb, és egyben tiszta tudatot követelő feladat, akkor is meg kell ezt kísérelnünk. Ez abban az esetben könnyebb, ha gondolkodásunk elhagyta az *igen vagy nem* logikát. Ha a gondolkodás eddigi módszerén gyökeresen fordítunk, ha az igen és a nem mellett elfogadjuk logikai pozíciónak a *lehet-et*, vagy a *zaj-t* (mint értelmezhetetlen tartományt), ha így eljutunk legalább a kvantumlogikáig, vagy esetleg az egységlogikáig, akkor esélyünk lehet megérteni a mindenség elméletét, s akkor nincs sok értelme Hawking igen-re/nemre építő válaszainak. Amíg ráadásul a fizikusok, a csillagászok, a kozmológusok csak a természet végső értelmét keresik, addig feltehetően szükségképpen csak részválaszokat kaphatnak, avagy azt is mondhatjuk, hogy *metaelmélet nélkül* nincs a világegyetemnek sem egyesített elmélete. Ez egyébként ma már nem zárja ki, hogy a természettudományos kiindulópont *elvezessen* a metaelv felismeréséig.

Utóirat: Hogy a metaelmélet végül *lehetetlen-e*? Akár a sikertelenség is lehetséges végkifejlet. Mit választhatunk akkor metaelmélet helyett? Semmi mást, csak a meta nélküli tudományos vagy/és teológiai elméletet. Ez pedig már szintén lehetetlen? Igen, minden jel szerint – szinte végérvényesen – az. A meta nélküli elméletnek esélye sincs egyesített végső filozófiává válnia. Akkor inkább már az „*előző*” *lehetetlen* mellett döntünk.

⁹² Lásd a kötetünkben: Balogh Gábor tanulmányát (Elmélettől metatudományig).

⁹³ „Hegel, amikor leírta az igazi módszert, amely magának a dolognak a tevékenysége, Platónra hivatkozott, aki Szókratészt előszeretettel mutatja be, amint fiatalokkal beszélget, mert ezek nem törődnek az uralkodó véleményekkel, és készek követni Szókratész következetes kérdéseit. Saját módszerét, a dialektikus kifejtést azokon az 'alakítható fiatalokon' szemléltette, akik nem akarnak belerontani a dolog saját menetébe, s nem akarnak ötleteikkel sziporkázni.” Gadamer: Igazság és módszer, 1984, Gondolat: 321.

És közben egy *aktuális* kérdés: a végső metaelmélet *superhúr*⁹⁴ vagy *brán* típusú és jellegű-e?

Mi a metaelmélet előzetes hipotézise?

A csúcshilozófiaként és poszt-hilozófiaként felfogott *metaelmélet* – hipotézisünk szerint – röviden azt jelenti, hogy egyfelől az összes eddigi lényeges tudományos, pretudományos és poszt tudományos *alapelmélet* (beleértve a keresztény és minden más teológiát is), másfelől a hagyományos és jelenlegi elméletek fölötti (mögötti, körüli) *egyesített, transzcendens nézőpontú*, és így az egyesítés folytán létrejött legmagasabb szintű *szupraelmélet*, majd harmadfelől az elméletek *közös és teljes rendszerének* egységelmélet-hipotézise. A metafilozófia olyan átfogó fogalom, amelybe minden meglévő elmélet, posztelmélet, majd minden elmélet egyesített, legfelső szintű csúcstudása, és kardinális elemként a két elem sajátos teoretikus (és teórián túli) rendszere tartozik.

Ez összesen tehát *három mozzanat*. Ez az értelmezési rendszer tehát nem a módszertan szerint különbözteti meg az elméleteket, hanem az elméletek típusa (értelmezési szintje, absztrakciós minősége, integrációs mértéke, nézőpontjának magassága, stb.) szerint.

A metaelmélet és/vagy metafilozófia az emberi tudást a következő szinteken, három mozzanatban integrálja:

(1) az eddigi *alapvető elméletek*, így a pre-elméletek, majd minden tudományos (normál és poszt normál) elmélet, a részelméleti poszt tudományos teóriák, s minden egyes teológia (valláselmélet) és például a mesterséges intelligencia stb.

(2) a szupraelméletnek hívott tudományos, poszt tudományos, metafizikai és teológiai összegző, már poszt koloniális *csúcselméletek*; s ezek már az alapelméletek feletti „tudások”, avagy az első elméleti integrációs szint teóriái;

(3) a két mozzanat *együttes, egyesített elméleti és elméletfeletti rendszerei*, avagy a második integrációs szint. A metaelmélet a résztudások, a csúcstudások és a tudás-, valamint a tudásfeletti rendszerek egésze és illetéknéppen az *egyesített, új minőségű új tudás*. Ez egyébként már kapu a Végső, az Egyetlen Valósághoz/Tudathoz⁹⁵.

Nézzük ezeket részletesebben is. Az *első mozzanat* önmagában is két, különböző szintű elméleti általánosítást különböztet meg. Az első szint csak a tudományágakon (vagy gondolkodás-ágakon) belüli egyesített részelméleteket foglalja össze. (Például: az egyesített fizika elmélet vagy életelmélet.) A második szint már egy magasabb lépcső: a tudományágak fölötti közös teóriák, vagy tágabban az egyesített pre-elméletek, poszt normál vagy poszt tudományos felfogások. (Például: az egyesített társadalomtudományi elméletek vagy az egyesített vallási – egységes teológiában összefogott keresztény – teológiák.)⁹⁶

A *második mozzanat* szintén egy lépcsővel magasabb absztrakciós-integrációs szintre vezet: a szupraelméletek világába. A tudomány- vagy tudáságak fölötti és már poszt koloniális (nem csak euroatlanti) csúcselméletek, kultúraközi vagy vallásközi csúcstudások. (Például: világvallásokat egyesítő poszt-teológiák, megafilozófiák, integrált tudományelméletek.)

⁹⁴ Az elméleti fizikában a hatvanas évek vége óta születő új elmélet (Joel Scherk, John Schwarz, Mike Green stb. munkássága) Az egyik mai képviselője, Brian Greene így fogalmaz: „Miként a hegedűhúr rezgése különböző rezgéseknek adnak életet, úgy hozzák létre egy elemei húr rezgése a különböző tömegeket és erőket. A húrelmélet működéséhez 'extra' térdimenziókra van szükség, amelyek feltekert állapotban vannak és rendkívül kis méretűek, így nem is láthatjuk őket.” Brian Greene: The Elegant Universe.

⁹⁵ Ebben az értelemben lásd például: „Nem férhet hozzá kétség: Istentől kívül nincs más valóság; szemünk előtt Őt csupán az illúzió (wahn) fátyolozza el – márpedig az illúzió illuzórikus.” Al-'Arabí Ad-Darkquáwí: Az emlékezés rózsakertje. Kairosz Kiadó, 2005: 322.

⁹⁶ Nem értek egyet Balogh Gáborral, aki tanulmányában (Elmélettől metatudományig) már egy tudományágon belüli integrációt meta-metaelméletnek nevez, mert akkor a valóban magas szintű – a három mozzanatot együtt jelentő – metaelmélet elé minimum négy „meta” előtagot kellene tenni. Ugyanígy nem tartom indokoltnak Dienes István super-metaelmélet fogalmát. (Szintén lásd ebben a kötetben.)

Végül a *harmadik mozzanat* megint két lépcsőfok: először is a két mozzanat közös csúcshintű elméleti és/vagy filozófiai (sőt posztelméleti és/vagy posztfilozófiai) metarendszerei, másodszor pedig a közös metaszintű rendszerek összekapcsolásaiból, egymásra vetítéseiből születő magas rendű új tudások és új tudatállapotok, avagy az önteremtő tudat-tudás hálózatok rendezett/rendezetlen állapotai. Végül is eljutás vagy pontosabban beavatódás az Abszolútum tudatállapotába. (A csúcshint: az egységes-egyesített „rendszerben” a kultúrák feletti – nem mechanikusan összeadott – integrált közfelfogás+tudomány+poszt tudomány+vallás+művészet, stb.). Az Egység persze önnön – minden értelemben egységet jelentő – megismerése, önértése, önteremtése.

A *végeredmény* a lehető legizgalmasabb és leginkább messzire mutató, mert most több évtizedes globális szellemi erőfeszítések nyomán újra megszülethetnek, vagy minden eddiginél magasabb szinten létre jöhetnek a *teremtett és önteremtő tudás- és tudathálózatok rendezett/rendezetlen csúcshintű állapotai*, amelyek természetesen egyaránt építenek a legrégebbi és a legfrissebb tudásokra, felismerésekre vagy megvilágosodásokra. A ma ismert emberiség életben ez a csoda már feltehetően többször megtörtént.⁹⁷

Még az *első mozzanat* tehát például az egyesített természettudományok, az integrált társadalomtudományok hipotézisei, vagy a rendszerszerűen egymásra reflektált szellemi tudományok. Még ehhez a mozzanathoz tartoznak az egyesített – ám még egy-egy valláson belüli – teológiai elméletek vagy többek között az integrált ezoterikus felfogások. A *második mozzanat* a csúcshintű kérdések csúcshintű elméletei: a világvallásokat összehasonlító vallásfilozófia⁹⁸ és posztteológia, az egyesített tudományok közös hipotézisei. A *harmadik mozzanat* kiindulásképpen a két mozzanathoz építkezik, de a két mozzanat tudásából egyrészt megalkotja az elméletek metarendszerét, másrészt pedig az elméletek, poszt-elméletek és filozófiák metarendszerének nem csak új tudásait, hanem például a metafizikai tradicionalitást és a tudás új egységállapotait fogalmazza meg. Mindez természetesen először is tudás-, majd tudatépítési stratégia, amely kezdetben különböző megismerési módszerekkel részben külön-külön, részben együttesen valósítható meg.

Nem szeretnénk azt sugallni, hogy a metaelmélet(szerű) problémafelvetés originálisan új, hiszen elég arra gondolnunk például, hogy Martin Heidegger a múlt században, a hatvanas évek legelején (Kant tézise a létről című tanulmányában) a létező létére vonatkozó kérdés ikerpár jellege miatt az ontológia és a teológia klasszikus „összevonását” javasolta: „A létező létére vonatkozó kérdés kétalakúságát az onto-teo-lógia elnevezés alatt lehet összefoglalni.”⁹⁹ A kiindulási szinten metaelmélet így – metaforikusan – akár *onto-teo-lógiaként* is definiálható. Feltéve, ha az ontológiát és a teológiát kitágított értelemben fogjuk fel. Egyébként korábban hasonlóképpen gondolkodott Hegel is, aki a Szellem filozófiájának 572 §-ban¹⁰⁰ arról írt, hogy a filozófia tudománya annyiban a művészet és a vallás egysége, amennyiben „a filozófia nemcsak egy egészévé tartja össze őket, hanem az egyszerű szellemi szemléletévé is egyesíti, s azután az öntudatos gondolkodássá emeli.”

Vehetünk egy másik példát is, hiszen szintén a kanti örökséget értelmező Johann Gottlieb Fichte 1794-ben tartott zürichi előadásaiban vázolta fel a *tudománytant*.¹⁰¹ Az ötödik előadásról készült jegyzetekből idézünk: „...a tudománytan célja nem kisebb, mint az, hogy létrehozza az emberi szellem egész rendszerét, a maga általános és szükségszerű meghatározottságában. Mivel ez a tudomány csak a rendszer ábrázolása, de nem a szükségszerű, eredeti és általános rendszer – a legfelső tett (amely a rendszer alapja) mellett a filozófusnak még végre kell hajtania egy cselekedetet, amely nem más, mint a legfelső tette

⁹⁷ Erre a legjobb példa a Rig Veda. (The Rig Veda, Book 1–10, tr. Griffith, 1896.)

⁹⁸ Például: Frithjof Schuon: A vallások transzcendens egysége. Kvintesszencia Kiadó, 2005. Kötetünkben pedig lásd Szász Ilma tanulmányát.

⁹⁹ Martin Heidegger: Útjelzők Budapest, Osiris, 2003: 407.

¹⁰⁰ G. W. F. Hegel: A szellem filozófiája enciklopédia III. Akadémiai Kiadó, 198:356.

¹⁰¹ Fichte, Johann Gottlieb: Zürichi előadások, fordította Weiss János (Magyar Filozófia Szemle, 2004/3):323–351.

irányuló reflexió.” Ugyanebben az előadásban: „...minden emberi tudás legélesebb vizsgálata egy pontban végződik, amelyet nem lehet bizonyítani, hanem a puszta hit alapján kell elfogadnunk.” Nem teljesen világos, hogy Fichte pontosan mit értett „legfelső tetten” és az „egy ponton”, de a metaelmélet lényegét akár úgy is definiálhatjuk, mint az emberi szellem egész rendszerének ábrázolását, amelynek a vizsgálata egy pontban végződik, amelyet már a hit alapján fogadunk el.

Természetesen felfogásunk *nem azonos* sem a mai, sem a holnapi általános, akár majd kanonizált metaelmélettel vagy/és metafizikával. A most kifejtett *metaelmélet kategória* az általunk használt fogalom definiálása.

Fizika és metafizika

Fogalom-előzetesként talán az a megközelítés is pontos lehetne, hogy az új metaelmélet lényegében *metafizika*, vagy *új metafizika*, s ekkor első lépésben csak annyi történne, hogy a metafizika fogalomban a *fizika* szót kicseréljük elméletre, mondván, hogy nem csak a fizikai, anyagi, vagy természeti valóság, hanem a teljes – nemcsak fizikai és fizikai létezőket értelmező – *valóság fölötti átfogó vagy minden valóságot/tudatot integráló szupravalóságnak* nevezzük meg. Ebben a felfogásban a „meta” szócska így nem csak a természetén, az emberen, a második természeti (társadalmi) valóságon emel túl, hanem a *leszűkített szellemi és transzcendens* valóságokon is.¹⁰²

A metafizika ma talán Magyarországon még *nem divatos poszttudomány*, ugyanakkor változatlanul semmilyen szellemi-erkölcsi védelemre nem szorul. A következő száz év megint nem kis mértékben a metafizika középpontba kerülése lesz, vagy lehet, hiszen a poszt-normál tudomány paradigmaváltásai újra *napirendre tűzték* a metafizikai kérdéseket (a metafizikai valóságokat, tudatállapotokat). Minden fontos elméleti, filozófiai problematika *metafizikai kérdésfelvetés* (anyag, valóság, tudat, élet, halál, Isten), mindaddig, amíg el nem jutunk oda, hogy a metaelméleti (posztmetafizikai?) keretében is világossá nem válik, hogy a nem metafizikai kérdések sem válaszolhatók meg metafizikai szemlélet nélkül.

A huszadik században látszólag *könnyen lehetett legyinteni* a metafizikára a modern természettudományos világgépre hivatkozva, csak hogy közben a posztmodern természettudomány a legyintés elvi-tartalmi, sőt tudományos alapjait lerombolja. Ezzel ugyanakkor párhuzamosan az új természettudomány egyre több metafizikai kérdést *emel be a tudományba*, mert a vizsgálható tapasztalások köre és mélysége kibővül a kvantumelméletek felfedezéseivel. Ezért az ezredforduló utáni tudomány egyre nagyobb hányada szép csendesen – egyébként a bölcsellettudományok pozitivistá-racionalista képviselőinek meglepetésére – *visszatér* a metafizikához,¹⁰³ függetlenül attól, hogy esetleg egészen másképpen hívja, mint például a *mindenség elméletének*.¹⁰⁴

A *metafizikát* eredetileg és az utolsó száz évben is *többféleképpen* lehetett értelmezni:

1. Olyan filozófiai elmélet, ami a fizikán (tág értelemben véve: a természettudományon) túli valóságot (vagy: főként azt) tárgyalja;
2. A természetfelettinek elképzelt transzcendens valóság és Isten létének teológiai elmélete;

¹⁰² „A létesült (‘physikon’) és a létesültek (‘physika’), a létesült világ (‘physis’) az, amire a magasabb szintnek megfelelő értelmező fordítás vonatkozik. A létesültek-létezők köre meghaladja a legtágabb értelemben vett természetiek (vagyis a természet) körét.” László András: Mi a metafizikai tradicionalitás? (www.tradicio.org)

¹⁰³ Ruzsa Ferenc így definiálja ma a metafizikát: „A metafizika a világnak és tudatunknak legalapvetőbb és legáltalánosabb entitásait és struktúráit, valamint ezek egymáshoz való viszonyát elemzi.” Ruzsa Ferenc: A ’Meta-physicsa’ művelésének hasznáról. Magyar Filozófiai Szemle, 2004/1–2, 3. . (Figyelemre méltóak Ruzsa Ferenc tanulmányai a Magyar Filozófiai Szemleben: 1999/6, 2001/1–2.)

¹⁰⁴ Stephen W. Hawking: A mindenség elmélete. Kossuth 2005. Ken Wilber: A Theory of Everything (Shambhala); www.kenwilber.com

3. A metafizika általános, átfogó és integrált tudományos/poszt tudományos elmélet vagy filozófia az Egészről,¹⁰⁵ sőt abban az értelemben, hogy az Egész maga a lét, s akkor abban minden beletartozik, kezdve a természetitől, a tudati valóságokig, és az isteniig.¹⁰⁶

Ebben az utolsó értelemben a metafizika és a metaelmélet fogalma *látszólag* elég közel van egymáshoz, akár azonosítható is. Ám a metaelmélet egyfelől azzal, hogy a dolgokat megelőző vagy a dolgokban létező univerzálék helyett egységes metavalóságot és metatudatot tárgyal, meghaladja az eddigi valóság- és tudatszinteket, egyszerre láttat szakrális és nem szakrális valóságot/tudatot. Az önmagában már nagy újdonság, hogy – az individuum régi szubsztanciája helyett – a *tudat* kap központi helyett.¹⁰⁷ Másfelől azzal a módszertani bővítéssel és mélyítéssel, hogy *felülemelkedik* a tudományos, poszt normál tudományos eljárásokon, a *valláselméletet* például érthetően egyenrangúnak tekinti a bizonyítékokra támaszkodó tudománnyal és így visszatér a metafizika eredeti értelméhez és a mai gondolkodást kinyitja az egységes metagondolkodás felé.

Mivel *több* tehát a metaelmélet, mint a nagyon különböző értelmű metafizika „tudománya”? Meghaladja a filozófiai metafizikát, ugyanígy túllép a tradicionális teológiai metafizikán, s nem hátrál vissza se a szubjektív, se az objektív idealizmusba, miközben egyúttal pótolni igyekszik a hiányzó mozzanatokat, például metafizika mellett a metakémiát¹⁰⁸ vagy a metabiológiát.

Ez a kiterjesztett metafizikai valóságfelfogás ugyanakkor nem rostálja ki a hagyományos fizikai vagy szellemi valóságokat sem, éppen ellenkezőleg összefogja és integrálja azokat egy csúcselméletbe. Az általunk képviselt metaelmélet tehát valóban olyan szupraelmélet és elméleti szuprarendszer, ami remélhetőleg *meghaladja* – mint jeleztük – a filozófiai metafizikát, sőt a tradicionális metafizikát is, avagy a tradicionális szemléletet nem csak a mágikus szolipszizmussal azonosítja, de ebből nem következik az, hogy kizárólag az objektív idealizmus mellett voksolna. Minden félreértést megelőzendő, a metaelmélet nem tagadja a tudományt, mert az alapvetően része az emberi szellem rendszerének, sőt alapvetően *továbbgondolja, megerősíti*, de eljut a poszt tudományig is, s evvel párhuzamosan *magába integrálja* a szűk értelmű metafizikát, így nem tagadja a teológiát sem. Igaz, mindezt lehet úgy is felfogni, hogy a metafizikai eljárást részben tudományosítja, a tudományt viszont részben teologizálja, de ezzel a két magyarázattal nem értünk egyet.

Tanulságos ebből a szempontból is Martin Heidegger felfogása,¹⁰⁹ aki először is tételesen kijelenti, hogy a filozófia *teljesen más*, mint a tudomány,¹¹⁰ bár elrejtőzik a tudományban, és a tudomány külső formáját ölti magára. Másodszor azt mondja, hogy a metafizika – mint a filozófia – alaptörténet az emberi jelenvaló létben, s a metafizikai alapfogalmak sajátos jellegüknél fogva átfogó fogalmak. Harmadszor pedig oda jut el, hogy a metafizikai gondolkodásnak nem csak az a lényege, hogy *az egészre irányul*, hanem *elválaszthatatlan a kérdezőtől* és az egzisztenciát átható gondolkodás, avagy a filozófia és a filozófus elszakíthatatlan egymástól. Ezzel az utóbbi állítás ma párhuzamba hozható a modern fizika

¹⁰⁵ A Mátrix filmről készített egyik kitűnő tanulmány (Jorge J. Gracia – Jonathan J. Sanford: A Mátrix metafizikája) a metafizikát ebben a harmadik értelemben definiálja. (William Irwin: Mátrix filozófia, Budapest, Bestline, 2004).

¹⁰⁶ Éppen ezért félreérthető lehet az, még metaforikus értelemben is, ha valaki – mint Vass Csaba – a modernizációt a megvalósult – rossz értelemben vett – metafizika birodalmának nevezi. Az pedig külön vita tárgya lehet, hogy a modernizáció (tehát metafizikai valóság?) fölötti harmadiki valóság a globalizáció valósága. Ha a jó értelemben vett metafizika az Egészre vonatkozik, akkor nem érdemes a valóság egyik szintjét a metafizika birodalmának hívni. (Vass Csaba: Míg élők közt leszel élő, Ökotáj Kiadó, 2000:136.)

¹⁰⁷ Az előbb idézett Fichte előadásban hangzott el: „A tudás definíciója nem más, mind a tudat definíciója.” i.m: 325. .

¹⁰⁸ Nem véletlen, hogy a kvantumfizika mellett megszületett a kvantumkémia fogalma. Lásd ebben a kötetben: Héjjas, István: A valóság kvantumfizikai szintje.

¹⁰⁹ Heidegger, Martin: A metafizika alapfogalmai, Osiris, 2004: 29–33.

¹¹⁰ Hasonlót mond Hamvas Béla is: „a filozófia nem tudomány. A tudománynak nincs stílusa, nincs is rá szüksége. Bizonyos tekintetben terhére is van. A tudomány ismeretekkel foglalkozik. A filozófiának ez kevés. Tudásra van szüksége. A tudás pedig csak személyes lehet.” Hamvas Béla i.m: 399..

azon felismerésével, hogy a fizikai jelenségek észlelése, értelmezése lehetetlen az észlelőtől függetlenül.

Összefoglalva azt állítjuk tehát, hogy a metaelmélet nem (a hagyományos) tudomány, vagy nem csak tudományos csúcsmélet, hanem posztelmélet és posztteológia, vagy a heideggeri felfogás szerinti filozófia, vagy – ha tetszik – metafilozófia és metafizika együtt. A heideggeri értelmezést viszont annyiban továbbgondoltuk, hogy a metaelmélet – vagy egy új metafizika – nem csak az Egészre és az Egészt vizsgáló kérdezőre irányul, hanem új Egészt vagy *új világot és egyben új kérdezőt, új kérdezői pozíciót, új kérdezői tudatállapotot* teremt. Ugyanakkor kezdetként semmivel sem mondunk többet annál, mint amit Heidegger érzékeltet, hogy a metafizika „alaptörténés az emberi jelenvalólétben”,¹¹¹ igaz azonban, hogy minden szükségképpen filozófiai kétértelműség ellenére *mást és másként* látunk alaptörténésként és emberi jelenvalólétként is.

A metaelmélet ugyan is új világot, *új valóságot, új tudatot* (avagy: metavalóságot/metatudatot) vagy *új embert, új gondolkodást* (avagy: metaembert, metatudatot, metafilozófiát) érzékel és láttat szükségképpen magas és összetett absztrakciós és integrációs szinten.

A metavalóság első értelmezése – méghozzá úgy, hogy most elválasztjuk a metatudattól

Számos filozófiai nézőponttal és kategóriarendszerrel szemben nem *létről*, hanem *valóságról* beszélünk; a magyar nyelvben a lét – a köznapi, de részben filozófiai értelemben is – *valaminek* a létét fejezi ki. Ez kimondatlanul is odavezet, hogy egyrészt a létezés azonos a léttel¹¹², másrészt akarva-akaratlanul elfedi, hogy a létezés előtt és mögött van valami, akár a létezésről is függetlenül, és ez nem más, mint az, amire mi most a *valóság* fogalmát használjuk. Ezért nem a lét létezését, hanem a valóság létezését tárgyaljuk majd. A két fogalom közötti döntést a valóság javára az is ösztönözte, hogy a léttől/valóságtól logikailag elválasztva szeretnénk *nemlétről/nemvalóságról* is beszélni. Ebből a létből való kilépésből az is következik, hogy ameddig Kant és Heidegger filozófiailag eljutott (a lehető-lét, a való-lét és a kettő különbségét kifejező helykitöltő hálózat),¹¹³ minden radikális fordulata ellenére nem jelenti a gondolkodási út végét.

Nyilván az sem véletlen, hogy önmagában nem valóságot, hanem *metavalóságot* értelmezünk és láttatunk. A metaelméletünk egyik koncepcionális újdonsága az, hogy nem csak hagyományos teóriákat értelmez, vagy nem csak általában elméleteket köt össze, hanem aktív logikai visszahatásként – a szellemi integrálás segítségével – az új valóságfogalomban megkérdőjelezi és *újraegyesíti* a *hagyományos és az új részvalóságokat* is. Miközben egyáltalán nem gondolja, hogy már minden valóságdimenzióról van fogalmunk. Ez az elméletfogalom egyúttal annak az *új, együttes valósághipotézisnek* az óvatos bejelentése, hogy nem csak az elméletek csúcsán létezhet magasabb tudás, hanem a valóságok fölött (mögött, körül, stb.) is vannak egyrészt nemvalóságok, határvalóságok, másrészt strukturálisan léteznek *szupravalóságok*, és végül a részvalóságok, a nemvalóságok, valamint a csúcshalóságok együtteseként *metavalóság* van. (Amit Parmenidész elgondol, az nem meríti ki mindazt, ami elgondolható?) Fontos érzékelnünk és értenünk, hogy még mindezzel sem ragadtuk meg a valóságot/metavalóságot.

Ennek a határ- és dimenzió nélküli metavalóságnak szükségképpen része, méghozzá szerves eleme, nem pedig kizáró ellentéte a *nemvalóság*, s éppen ezért ez a metavalóság nem

¹¹¹ u.o.31.

¹¹² Heidegger maga mondja: A lét nem létezhet. Ha létezhetne, akkor már nem lét lenne, hanem egy létező. Martin Heidegger: Útjelzők. Budapest, Osiris, 2003: 434.

¹¹³ Heidegger, Martin: Kant tézise a létről (1961.) Martin Heidegger: Útjelzők. Budapest, Osiris, 2003.

egyszerűsíthető le a materiális-anyagi valóságra, hiszen a metavalóság átfogja az anyagi, a szellemi és spirituális valóságot is, végül a csúcsvalóságnak értelmezhető szupravalóságok pedig szükségképpen nem választhatók el a virtuális valóságok végtelen hálózatától sem. *Nincs, ami a valóságon túl lenne, de nincs olyan, ami ne tartozna a valóságba.* A nemvalóság részben csak azt fedi, amit eddig a megismerés hiányában nem vontunk be az ismert valóságba. Ha valami nincs, ha valami nem létezik, ha valami hiány, ha valami elgondolhatatlan, az ugyanúgy van, mint ami kézzelfoghatóan érzékelhető. Ha a nincs-et megfogalmaztuk, az rögtön létezővé vált, ha a hiányt érzékeltük, az azonnal valóságos lett. Attól, hogy valami nincs, nem létezik, nem elgondolt, abból szükségképpen nem következik az sem, hogy nem lehet, nem születhet, nem elgondolható.

A metavalóság szerintünk az *egyetlen lehetséges* valóságfelfogás. A valóság minden felszeletelése, minden csonkítása, minden zárt egységbe kényszerítése a valóság meghatározhatatlanságához vezet. Az egyik klasszikus példa erre *Arisztotelész* vívódása a valóság fogalmával, mert egyfelől tagadja Platón transzcendens ideáinak tanát, másfelől ugyanakkor elfogadja az istenséget, mint első mozgatót és minden konkrét létezés okfejt, harmadrészt szerinte a valóság az egyedi szubsztanciák rendszere.

A Metafizikában ezért olvashatók ilyen típusú mondatok: „Ha a valóság nem állhat általánosból, mert az minőség, s nem is jelenthet egy bizonyos meghatározott tárgyat, 'ezt itten', s ha az összetett valóság nem lehet valóságosan létező valóságokból összetéve, akkor minden valóság összetétel nélkül való, s így egyetlen valóságról sincsen fogalom.”¹¹⁴

A logikai-fogalmi rendszer-posztrendszer alaprendje

Mielőtt teljesen eltévednénk az összetettség-bonyolultság káosz típusú világában, annyit mindenképpen jelezni, hogy ebben a metaelméleti tanulmányban *lépcsősorokat* és a lépcsősorokkal jellemezhető *totalitásokat* vázolunk fel.

1. *Metavalóság* (nem függetlenül a metatudattól és a metaelmélettől);
2. *Metatudat* (nem függetlenül a metavalóságtól és még a metaelmélettől sem);
3. *Metaember* (nem függetlenül az előző kettőtől, és az ezután következőtől)
4. *(Meta)Isten* (egyiktől sem függetlenül, de egyiktől sem függve)
5. *Metaelmélet, metafizológia* (nem függetlenül egyiktől sem).

Ugyanakkor a lépcsősor *tetejét*, vagy a végső egy pontot, vagy az egyetlen Meta-Elvet egyelőre még kifejtetlenül hagyjuk.

A lépcsősor-metaphora ugyan nem sokdimenziós modell, ám ebben a rendszervízióban is tisztán felmutatható, hogy az emberi feladat szintén *összetett*, avagy *mindenirányú*: mindegyik lépcsősoron felfelé és lefelé, és mindegyik lépcsősor – avagy azonos szinten lévő lépcsők – között vízszintesen, sőt mindegyik lépcsősorban mindegyik lépcsőről különböző szögben átlósan is közlekedni szükséges. A metaember tehát olyasvalami, mint például a rezgő (fizikai és nem fizikai jellegű) szuperhúr, vagy az a fénylő, kifeszített, hullámozó *háló*, amely a lépcsősorokat átfogja, beborítja, összeköti, és persze dinamizálja, s életre kelti. A metaember is megjeleníthető majd lépcsősor metaforával, de ez a *harmadik lépcsősor* mintegy lefedi, megjeleníti, és önfejlődésre inspirálja a lépcsősorokat. Ha az a hipotézisünk, hogy minden csak az emberen belül van, akkor az öt lépcsősor és az öt lépcsősort legjobban megtestesítő negyedik lépcsősor bennünk létezik.

Végül: mindegyik lépcsősorban mindegyik lépcső belülről is strukturált – maradva a hasonlatrendszerénél – sok *kislépcsőből* áll. Sokdimenziós, összetett, káosz típusú logikai/fogalmi rendszer a hipotézisünk.

¹¹⁴ Arisztotelész: Metafizika Lectum Kiadó, 2002: 199. .

A vázolt rendszer (és posztrendszer) kijelöli a minimum hat összekapcsolt *csúcskategóriát*: metavalóság, metatudat, metaember, Meta-Isten, metaváltozás és metaelmélet. Természetesen a csúcskategóriák száma hol csökkenthető, hol bővíthető. Fontos hangsúlyozni, hogy a metaelmélet nem pusztán a négy főelem megfogalmazásából tevődik össze, mert ezek ugyan szerves részei az Egésznek, a potenciálisan teljes gondolati rendszernek, de közel sem merítik ki azt. Ezt a kijelölést és megnevezést egyelőre a nélkül tettük meg, hogy az alapfogalmak között lévő viszonyokat és az öt csúcsfogalom alá rendelhető további általános kategóriákat tisztáztuk volna. A kifejtett metaelméleti rendszerre, vagy posztrendszerre vár annak eldöntése is, hogy az öt csúcsfogalom közül vagy a csúcsfogalmakon túl *egy vagy több elv/fogalom* foglal-e el *központi szerepet*?

Feltéve, ha van központi szerep, mert egy olyan értelmezés is lehetséges, hogy egyáltalán *nincs*, vagy több „központi szereplő” van, vagy a főszereplők állandóan váltakoznak, vagy a változó nézés (a megfigyelő és a megfigyelt nézőpontjának) irányától függően mások.

A csúcskategóriák rendszere és/vagy hálózata elképzelhető egy *gömb-modellben*, de ez nem szabályos geometriai gömbforma, hanem – például – olyan típusú térrendszer, amelyben „mindenütt középpont van, és sehol sincs kerülete”¹¹⁵, avagy olyan, mint a kabbala világfája, a szefírák fája. Leo Schaya a Tiferetet (a Harmónia pontját) így érzékelteti: „azt azonban világosan kell látni, hogy itt többről van szó egyszerű gömbnél, ennek ugyanis a térbeli szabályoknak megfelelően csupán egyetlen középpontja van, míg a principális Formák területén minden egyes Pont, amely a centrum köré csoportosul, egyidőben és titokzatos módon maga a Centrum.”¹¹⁶ Ez a leírás olyan, mintha a titokzatos kvantumtér jellemzését olvasnánk. A gömb-modell kívülről-belülről, egészében, egész voltának végtelenségében maga az Egység-modell vagy maga a megkülönböztetések nélküli Egység.

A metaelmélet vagy metafizika lehetséges fontos fogalmai közül tehát *ötöt kiemeltünk*, s ezeket megpróbáltuk valamennyire egymáshoz képest viszonyítani, s arra a következtetésre juthatunk, hogy a kiemelt kategóriák és a kategóriák által megnevezett valóság/tudat tartalmak olyan *modellben értelmezhetők*, amelyek kevésbé geometriai, sokkal inkább *szellemi-spirituális* rendszerek. Az alaprend így egyszerre kvantumtér és szellemi-spirituális típusú metarendszer.

Amennyire lehet metatudat nélküli a metavalóság hipotézise

Nos, azt tehát pontosan nem tudjuk, vagy legalább is nem megfelelően ismerhetjük, hogy mi a *(most minden jelző nélküli és önmagában vizsgált) Valóság*, de ennek a tartalomnak az *új hipotézisére* kísérletet tehetünk, azaz megalkothatjuk, vagy újrakonstruálhatjuk a szupra- és metavalóságot, s az ezeket kifejező absztrahált fogalmakat. Egyelőre azonban még ne magyarázzuk a metavalóság és a szupravalóság közötti különbségeket.

Ez a *metavalóság* azonban nem független megvalósulás, amint a lét sem létezés, s ez a valóság nem a látszat ellentéte, mert az is valóság. Ez a valóság a van és a nincs együtt: van-nincs.¹¹⁷ Ez tehát több, mint lenni, de ugyanakkor nemcsak az, ami van, avagy a létező és létezése együtt és ugyanakkor szubsztancia, de nem ez az egyetlen és nem a domináló lényeg, amely ugyanakkor lényegtelen is. És természetesen egyszerre valóságos és nem valóságos (szellemi, tudati, isteni), holott az is valóságos. Egyformán kifejez tulajdonságot és ugyanakkor tulajdonság nélküli. Egyszerre téren/ időn túli és térben/ időben (téridőben) való létezés.

¹¹⁵ Leo Schaya: Az ember és az abszolútum a kabbala szerint Arcticus, 2002: 43.

¹¹⁶ i.m.: 43.

¹¹⁷ Lásd: Varga Csaba „Az új világlátvány” című tanulmányát. (Varga Csaba: Új elméleti horizontok előtt, Tertia, 2004.)

A metavalóság – ismétljük még egyszer – nem metszhető el a metatudattól, s ezért nem tekinthető úgy, mint a végső ok, vagy az objektív létező, így még kevésbé nem az objektív létezés.

A metavalóság a legáltalánosabb értelemben csak *határnélküliségével* jellemezhető. Lehet, hogy első megközelítésre nem sokat mond az a felfogás, hogy a metavalóság azért *meta*, mert *minden* valóság, a valóságok *minden* szintje, *minden* dimenziója, *minden* vektora, *minden* tartalma, *minden* tudata (avagy *minden jellemzője*) korlátozás nélkül beletartozik. Olyan valóságövezetek vagy valóságtartományok is, amelyekről nincs hipotézisünk. Ez nem a megfigyelő és nem a megfigyelt, nem a szemlélő és nem a szemlélt valóságlátvány kérdése. Felesleges talán jelezni, a (meta)valóság szükségképpen nem csak *a látható anyagi* (materiális, racionális, empirikus) valóság, mert a valóság akkor csak az érzékelő lény vagy eszköz által látható valóság lenne. Később elkerülhetetlen lesz az anyag definiálása, hiszen részben a nemanyagi anyag alapján ragadható meg a nemvalóság fogalma is.

Eddig nem tettünk mást, mint bevezetésként a (külső és belső végtelenbe vezető) valóságot *kiemeltük* az anyagi valóság egydimenziós létezésének és kategóriájának fogságából. Ám ennek a kiemelésnek a megértése sem olyan egyszerű és magától értetődő, holott elvileg ki kérdőjelezné meg a *szellemi vagy/és a virtuális* valóságok létét, ugyanakkor, ha csak egy lépéssel megyünk tovább, azt már sokan – főként a természettudósok egyes csoportjai – mereven tagadják, hogy *az isteni valóság* (a pléróma) szintén létezik. Holott még fel sem vetődött az örök dilemma, hogy a különböző részvalóságok vagy/és valóságszintek között *milyen* a viszony. És attól a vitától is messze vagyunk, hogy ez az isteni valóság *micsoda/kicsoda* és hol található meg.

A valóságot akárhogy kerülgetjük, valószínű, hogy *egyszerre van* tőlünk függetlenül, s ugyanakkor csak általunk és bennünk létezik. Most nekünk *az egész (s ezért korlátlan és totalitásában megragadhatatlan) valóság* létezését kell modelleznünk. A metavalóság (metatudattal, vagy a nélkül is) *tökéletes egység*, függetlenül attól, hogy az egységről és hierarchiájáról mikor mit gondolunk, s milyen mértékben vagyunk képesek befolyásolni. A metavalóság: az Egy (számunka való, szükségképpen részleges) megtestesülése. Az Isten: az Egy (számunka való, szükségképpen részleges) megtestesülése. A metaember: változatlanul (számunka való, s egyben önmagunk számára is szükségképpen részleges) Egy. A metavalóság (most beleértve a metatudatot is), a metaember a szintén Egy. *A megtestesült és megtestesületlen Egy. A felfogható és a felfoghatatlan Egy.* Ez azonban nem a matematikai egy, hanem a filozófiai Egy, amihez képest nincs nulla és nincs kettő. A pont és a végtelen egyszerre. Egyúttal ez egyrészt azt jelenti, hogy nincs metavalóság isteni valóság nélkül, másrészt az is evidens, hogy a metavalóság része mindaz, ami még nem ismert, amiről nincs fogalmunk, és amit még meg sem álmodtunk. Semmilyen jóstehetség nem kell ahhoz, hogy a klasszikus tudományok (és nemcsak a természettudományok) ötven-százévenként a metavalóság megnevezhető határait folyamatosan jelentősen kitolják majd. (Más kérdés, hogy mi az Abszolútum, vagy a Meta-Isten? Talán az Egy/Nemegy...)

Mielőtt magáról *a metavalóság/metatudat* modell típusáról indítanánk vitát, előzetesen annyi talán kiinduló hipotézisként elfogadható, hogy a metavalóságnak (1) minimum *négy tartománya* van, sőt kitapintható (2) a tartományok *csúcsvalósága*, és végül ezek a nem fizikai jellegű tartományok (3) sajátos, dinamikus, de nem geometrikus *gömb-modellben* magyarázhatók.

A négy valóságtartomány: 1. *Anyagi* valóság, érzéki világ. 2. *Posztanyagi* (anyagon túli), második valóság. Lelki valóság. 3. *Szellemi* valóság, tudásvilág. 4. *Transzcendens* valóság (Végső Valóság, Egység Valóság, Egyetlen Valóság). Mind a négy valóságnak azonban *több valósága, több szintje* van. Nagyon fontos annak megértése, hogy ez a négy tartomány önmagában csak a metavalóság mennyiségi komponenseit összesíti.

Mindegyik valóságtartományra mondhatunk egy-egy újabb érzékletes *metaforát* is:

1. A fák, a házak, az emberek, s társadalmak fizikai-biológiai valósága. Fizikai-kémiai-biológiai, lételem-élő valóság; anyag (étertől a galaxisokig, az atomtól a szuperhalmazokig), élet (önproduktív szerves polimerek, egysejtű élőlények, többsejtű élőlények, stb.); s ember fizikai-biológiai lényként, végül nem utoljára a civilizáció teremtette új anyagi valóság.

2. A virtuális fák, a mindennapi tudat világa, és az emberi társadalmak teremtett (nem anyagi) valósága. Az anyagi valóság megkettőzése, második természeti valóság, a szociális valóság, intézményesült virtuális valóság; ökoszisztéma, civilizáció, gazdaság, társadalom, oktatás, kultúra, s az ember társadalmi lényként, stb.

3. A szellemi fák, és az ember alkotta filozófiák szubsztanciális valósága. Nem anyagi valóság, adatok, információk, tudások valósága; tudományok, művészetek, vallások, s az ember szellemi lényként.

4. Az Isten és az istenen túli rend örök, végső valósága. Az anyagi és szellemi valóságokon túli valóság, spirituális, transzcendens valóság, igazi valóság, tiszta tudat, végső valóság, Abszolútum, Isten, s az ember isteni lényként.

A négy tartomány mindegyike aztán további valóságmegyékre, valóságtérsekre bontható szét. És fontos jelezni azt is, hogy a metavalóság négy tartománya nem egymástól független, egymást kizáró valóság, hanem ugyanannak a metavalóságnak más-más szinten való megjelenülése, létezési módja, kifejeződése.

A négy valóságtartomány egyrészt Egy, másrészt Sok; a valóságtartományok minden irányban egymás folytatói, vetületei és kiegészítői.

A metavalóság négy tartományának szintén előzetes koncepciója

A négy elemet tekintsünk *egy-egy szimbolikus lépcsőnek*, s vizsgáljuk meg mindkét irányból, hogy melyik az alsó s például a felső lépcső, s ezen a lépcsősoron honnan hová vezet az út.

A *legalsó lépcső*: az anyagi valóság, a külső valóság és a külső ember, s a külső ember empirikus-rationális világa. Legegyszerűbben minden, ami *anyagi/nemanyagi*, és semmi sem, ami egyértelműen anyagin túli és szellemi természetű. Minden, ami felszín, ugyanakkor a forma, s mindaz nem, ami a felszínen túl mutat, és ami a fizikai-biológiai létezésnél többet – formán túlit – jelent. Minden, ami kint van, s mindaz nem, ami bent van, ám a kettő határán számos olyan elem és kapcsolódás van, ami a kint belülre vetülése és a bent kívülre való vetítése. Ez a lépcső az elsődleges és másodlagos környezet együttese, avagy a természeti-környezeti világ és a civilizáció épített művilága. A mindennapi világ minden „díszlete”, kulisszája, jelmeze és eszköze; szigorúan ideértve – noha ez még vita tárgya lesz – a díszleteket kifejező-elfogadtató személyes és közösségi állapotokat. Az ember konkrét, létező földi világi, bennük a konkrét emberi személyekkel, akik természeti és társadalmi lényként (a születéstől a halálig) elsődlegesen ezen a szinten léteznek; ugyanígy idetartoznak az emberi kis és nagycsoportok, kialakulásuktól felbomlásukig. A későbbi elemzésben tételelesen felsoroljuk a legalsó lépcső világának elemeit, szegmenseit. Az első (és persze a második lépcsőhöz is) tartozik az egyesített – a gravitációt, az elektromágnességet, az erős kölcsönhatást és a gyenge kölcsönhatást integráló – természettudományos elmélet.

A *második lépcső*: a posztanyagi valóság, de ez még nem a szellemi vagy a transzcendens valóság; a posztanyagi valóság „csak” az *anyagi valóság szimbolikus megkettőzése*, a nélkül azonban, hogy ez az új és virtuális valóság elvesztené anyagi/nemanyagi kötöttségét. A második lépcső világa-világai még érthetők és értelmezhetők a globális és lokális köztudásokkal. Leegyszerűsítve talán azt mondhatnánk, hogy a legalsó lépcső világ és berendezkedésének funkcionális megismétlődése *az egyéni és közösségi tudatokban*, s ezek valóságos intézményeiben, ami csupán azt szolgálja, hogy a legalsó világ minden részletében racionálisan működtethető és fenntartható legyen. Jelesül ide tartozik – ám kizárólag

funkcionális értelemben – többek között a társadalom és az állam, a nyelv és a társadalom „nyelve”, (ismétlem: *funkcionális* értelemben) a tudás és a kultúra, a mentális világ, az egyéni és közösségi tudat, a művészet és tudomány. Ez a lépcső szükségképpen két komponens: (1) az anyagi valósághoz kötött – az anyagi valóságot reprodukáló – teremtet, szimbolikus és gyakran intézményesített valóság, s (2) ezzel párhuzamosan a szimbolikus valóság anyag-központú tudása, gondolkodása, nyelve, mentális világa. Hogy melyik volt vagy van előbb, azt most sem kívánom még értelmezni. Európa történetében az elmúlt két-háromszáz év a legátütőbb eredményt éppen a anyagi-racionális gondolkodás kifejlesztésében és ennek eredményeképpen a materiális-racionális szimbolikus intézményrendszer kiépítésében hozta. A 20. század a második lépcső *diadala és uralma* – háttérbe szorítva a harmadik és negyedik lépcsőt.

A *harmadik lépcső*: a szellemi valóság, ami élesen elválik a második lépcső kvázi-szellemiségű tartományaitól, ugyanakkor még nem jut el a negyedik lépcső csúcstalálkozásáig (isteni valóságáig). Ez elsősorban a *belső ember szubsztanciális világa*, s a belső ember létezési helye és tartalmának tárháza. A magasrendű személyes és spirituális (de Isten nélküli) tudat valósága. Az „én” országa. A harmadik lépcső ezért – genezisként és potenciálisan – az első és második lépcső értelemszerűsége. Ez nem egy utólagos (szellemi) funkció tehát, hanem egyszerre ok és következmény: az anyagi világ csak a harmadik lépcső tudásával és hitével teremthető és tartható fent, s ugyanakkor – miután a modern-posztmodern világ tragikusan és látványosan elfordult és elszakadt a harmadik világtól és követelményeitől – az első világ felülvizsgálata és újrateremtése csak a harmadik világ segítségével mehet végbe. Hagyományos fogalmakkal ez a szint úgy is értelmezhető, mint a felszín/forma mögötti valóság, a látszatok mögötti lényeg, sőt odáig is eljuthatunk, hogy ez a tényleges valóság, s akkor az első-második lépcső világa csak egy primitív mutáció. A harmadik lépcső már azonos a magas rendű természet- és társadalomtudományokkal, aktuálisan például az elméleti fizikával, az elméleti biológiával, vagy az ökológiai elmélettel. Ám a földi civilizációban a szellemi valóság klasszikus kifejezési módjai elsősorban a vallások (a teológiák nem mindig), a filozófiák (ideértve vagy ezt meghaladva minden posztfilozófiát, egyesített elméletet vagy metaelméletet), amelyek persze megérthetővé teszik a Teremtés szellemi-lelki értelmét is. Mindebből az következik, hogy ezen a szinten válik posztfunkcionálissá és ezért lényegi tartalmak hordozójává a társadalom, és például a társadalmi tudat. Ez a szellemi valóság azonban már s még az első világban nem hat intenzíven, egyelőre nem (vagy nem mindig) intézményesül, és a földi globális-lokális társadalmak újrateremtését egyelőre alapvetően nem határozza meg.

A *negyedik lépcső*: az Isteni-valóság (és nemvalóság) leképződése, ami egyaránt megragadható úgy, hogy mindenekelőtt nemvalóság (értsd: az első három lépcső valóságának megtagadása-meghaladása) vagy az Egyetlen Valóság, mert ehhez képest az első három lépcső valósága hamis-torz valóság. Korábbi ismert fogalmakkal nevezhetjük úgy, hogy spirituális vagy/és transzcendens valóság, de ez a két kategória azért nem ugyanazt jelenti. A spirituális filozófiailag „csak” annyit jelent, hogy minden létező alapján véve szellemi természetű, és az anyag csupán a szellem megjelenési formája, a transzcendens viszont ennél több tartalmat takar, hiszen nemcsak érzékfeletti vagy nemcsak nem-anyagi, hanem a végesnek tartott világgal szemben a végtelen, a meg nem tapasztalható, a meg nem ismerhető valóság. Mind a két kategória gyengéje, hogy csak a természetfelettségre utal, és nem tartalmazza az Istent és az Abszolútumot, avagy az örök élet valóságának tükrözött tartalmait.

A leképzett isteni valóság fogalma így szintén több mozzanatot tartalmaz: (1) a természetfelettséget, s a szupratermészetiséget (a megismert természetén túli természetet); (2) a szellemi létezés meghaladó csúcstalálkozást (az Intelligencia- és a Bölcsesség-valóságot, ide értve például a Tiszta Tudatot is); (3) az Istent (Isten Égi Országát, a szakrális valóságot, a Szentség birodalmát, stb.), s a személyes Isten feletti személytelen Legfőbb Létezőt, az

Istenséget, a Legfőbb Princípiumot (az Abszolútumot) is. (Ez tehát már nem a leképzett, hanem a leképződő isteni valóság mozzanata – de annak csak a legalsó szintje, ami egyúttal az összeköttetés is.) A három fő mozzanatból kitűnik, hogy ez a valóság is nagyon strukturált és persze bonyolult, sok rétegű valóságszinteket foglal össze. A metavalóság harmadik-negyedik lépcsője már szinte elválaszthatatlan a metatudattól. Az egyik legizgalmasabb dilemma, hogy Isten és az isteni valóság nemcsak transzcendens és poszt-transzcendens, hanem egyúttal persze immanens valóság is. És fordítva is. Ez viszont már egy másik központi témája a metaelméletnek, vagy a metafilozófiának.

A negyedik valóság *legkritikusabb kérdése* az isteni és az istenen túli (Abszolútummal jelzett) valóság megkülönböztetése. A keresztény teológia az elválasztást indokolatlannak és értelmetlennek tartja. Az exoterikus érvek a következők: „Mert nincsenek olyan ’elemek’, amelyekből gondolatilag meg lehetne konstruálni az abszolútumot.”¹¹⁸ „Az abszolút ’fogalma’, ill. gondolata ezek szerint szokatlan, minden mástól különböző fogalom vagy gondolat. A különbség abban mutatkozik meg, hogy tartalmára nyelvi kifejezésekkel ugyan utalni tudunk, de soha le nem írhatjuk mint világosan élénk állítható tárgyat.” Az ellenérv – tisztán logikailag – könnyen megfogalmazható, hiszen az Abszolútum *attól még létezhet*, mert gondolatilag (egyelőre mi vagy mások) nem tudjuk megkonstruálni, vagy soha nem tudjuk leírni. Szintén az előbbi idézet szerzője, Weissmahr Béla írja: „Isten ’megtapasztalása’ (és e háttéri tapasztalatot kifejtő istenbizonyítás) az ember számára azért lehetséges, mivel az emberi értelem természeténél fogva ’rá van irányítva’ az Abszolútumra, ez számára soha nem lehet közömbös.”¹¹⁹ Nem lehet okunk ebbe a mondatba bármit is belemagyarázni, hiszen evidenciaként fogadjuk el magunk is, hogy az emberi tudat eredendően „rá van irányítva” az Abszolútumra, ám ebből a közös felismerésből nem következik, hogy Isten és Abszolútum (Isten és Istenség, avagy az Egyistenek és az Istenség¹²⁰) ugyanaz.

Végül még egy sokszor használt partikuláris érv: „A vallásos ember aligha fog imádkozva transzcendens abszolútumhoz fordulni.”¹²¹ Ugyan *miért nem?* Miért ne lehetne az Abszolútumhoz (mint a Végső Egyhez?) fordulni imával, meditációval? Mi van akkor, ha ezt például számos keresztény szent meg is tette? (Azt most ne tekintsük mellékes szellemi tapasztalatnak, hogy más egyisten-vallás ezt *elképzelhető és gyakorolható, sőt megélhető* vallásos élménynek és útnak tartja?)

A négy lépcsőre több *fogalom-együttes* alkalmazható. Az első lépcső hívható első (anyagi-fizikai), a második lépcső második (reprodukált), a következő lépcső a harmadik (szellemi) s az utolsó lépcső a negyedik (szakrális) teremtként. Ugyanakkor lehet fordítva is: a negyedik lépcső a teremtés helye (de teremtetlen valóság), a harmadik szint a teremtetett szellem, a második lépcső a fizikai teremtés önképe és az első pedig a teremtetett érzéki valóság. Ha már az *érzéki* fogalmánál tartunk, azt is joggal gondolhatjuk, hogy az első és a második lépcső valósága az érzéki, a harmadik-negyedik szint az érzékfeletti valóság, de mindez úgy is leírható, hogy csak az első lépcső az érzéki szint, a negyedik lépcső az érzékfeletti és a két pólus között van két közvetítő lépcső: az érzéki lét megértése és az érzékfeletti való átvezetés. Mehetünk tovább is: a metavalóság első szintje az Éden nélküli lét, a második fok a sikertelen édenkeresés, édenpótlás, a harmadik emelet az Éden tündökléses víziója és végül a csúcsszint, avagy a rajtszint a Végső Éden. Az egész együtt Éden/nem-Éden.

A négy valóságlépcső különböző értelmezései

¹¹⁸ Weissmahr Béla: Filozófiai istentan (Mérleg-Távlatok, 1996):90.

¹¹⁹ i.m.:153. .

¹²⁰ „Az exoterikusnak Isten személyes módozata az egyetlen módozat; az ezoterikus számára ez a módozat abban nyugszik, ami fensőbb és végső soron módozattalan; ez az Abszolútum, az Istenség, a védantisták Nirguna Brahmanja, a Tao, amely nem ’szóba fogható’.” Huston Smith: Előszó. (F. Schuon: A vallások transzcendens egysége:25–26.)

¹²¹ i.m.:14. .

Egy új (vagy újnak tartott) elméletben nem az izgalmas elsősorban, hogy mihez vagy kihez képest mond újat, esetleg csak mást, hanem az, hogy általa az Egészből vagy az Egész víziójából *többet és jobban értettünk-e* meg, vagy nem. Ezért módszertani kötelesség, hogy minden új elméleti feltevést minél több régi vagy nem régi hipotézis-kontrollnak tegyünk ki. A négy lépcsővel jellemzett valóságelméletet először is szembesítsük az egyik legkorábbi (az euroatlanti civilizáció tudatában majdnem elfeledett) valóság-hipotézissel, a kabbala filozófiájával, amelyet a Ragyogások Könyve¹²² őrzött meg. Ebben szintén négy ontokozmológiai szint és hierarchia fogalmazódik meg, amelyet együttesen Olamimnek hívnak: (1) Olam-ha Azilut, a Szférák teljes, tíz dimenziójú rendszere, az Emanációk szefirotikus, transzcendens világa, (2) Olam-ha Beria, a Teremtés eszmei vagy szellemi világa, amit az Isteni Immanencia tölt be, (3) Olam-ha Jecirach, az angyalok, szellemek, s lelkek otthona, avagy a Formák szubtilis Keletkezés Világa, (4) Olam-ha Azijah, a tények érzéki és testi világa.¹²³

Ez utóbbit látszólag könnyen azonosíthatjuk az első lépcső anyagi világával és a harmadik lépcső dimenziói – bizonyos értelemben – azonosak egyrészt a szellemek és lelkek otthonával, másrészt a teremtés eszmei világával. (Ám ezt másképpen is értelmezhetjük: az Olam-ha Jecirach részben egyező lehet az általunk vázolt második lépcső világával is.) A leképzett Isteni valóság pedig egyértelműen azonos az Olam-ha Aziluttal, a szefirotikus Egységgel. A különbség tehát talán az, hogy az általam leírt metaelméleti konstrukció az anyagi világot, a Ragyogások Könyvek a szellemi valóságot kettőzi meg.

Látszólag éles eltérés még az, hogy első szintnek a Ragyogások Könyve az isteni valóságot, míg a metaelméleti valóság/tudat-struktúra logikája ugyanennek az anyagi valóságot jelöli meg. A másik metaelméleti (fentről lefelé induló) lépcső-útvonal pedig megegyezik a kabbala ősi szemléletével.

Karl Popper nevezetes előadásaiban, (a *Test és elme* című művében) viszont *három világot* különböztet meg. Az első világ a fizikai tárgyak, beleértve az organizmusokat, a második világ a mentális, a tudatos tapasztalatok, s a harmadik világ pedig az emberi elme termékeinek világa. A harmadik világot így jellemzi: „az emberi elme olyasfajta termékeinek a világa, mint az autó, a felhőkarcoló, a könyv, és a legfontosabbak: a problémák és az elméletek.”¹²⁴ Roger Penrose matematikus *A nagy, a kicsi és az emberi elme* (eredetileg 1997-ben megjelent) munkájában Popper három világát fizikai világnak, gondolatok világának és (a gondolatok világa termékeként) *kultúra világának* értelmezi. Ezzel a világszerkezettel szemben fejt ki a maga álláspontját, amely szerint a harmadik világ nem a kultúra, hanem a platóni abszolútumok (az abszolút matematikai igazságok) világa.

Legfontosabb felvetése az, hogy Popperrel szemben tagadja, hogy „bármelyik világ egyszerű folyománya lenne bármelyik másiknak”.¹²⁵ Penrose szerint a három világ – három rejtélyként definiálva – kölcsönösen hat egymásra, ám nem tud lemondani arról az előítéletéről, hogy a nem fizikai világok a fizikai létezésben gyökereznek. Végül azonban eljut oda: „Az agy megfelelő fizikai működése tudatosságot idéz elő, de ezt a fizikai tevékenységet mégsem lehet megfelelően szimulálni számítással.” „Következésképpen, kell, hogy legyen valami az agy fizikai működésében, ami a számításon túl van.”¹²⁶

Ha a röviden bemutatott világ-struktúra képeket összehasonlítjuk, a *lényegi azonosság* egészen odáig tart, amíg a legfelsőbb (transzcendens, szakrális, abszolút) valóságig nem

¹²² Széfer ha Zóhár, a Ragyogások Könyve, amelyből magyarul eddig csak egy rövid kivonat jelent meg. Ennek egyik legjobb ismertetése és elemzése: Leo Schaya: Az ember és az abszolútum a kabbala szerint, 1958. (Arcticus Kiadó, 2002.) Egyébként pedig: The Zohar, Vol. 1–23, 2001. ISBN: 1-57189-239-7, www.kabbalah.com

¹²³ Leo Schaya: Az ember és az abszolútum a kabbala szerint. Budapest, Arcticus, 2000:21, 24.

¹²⁴ Popper, Karl: Test és elme. Budapest, Typotex, 1998:58.

¹²⁵ Penrose, Roger-Hawking, Stephen (stb.): A nagy, a kicsi és az emberi elme. Budapest, Akkord, 2003:104.

¹²⁶ i.m.:108.

jutnak el, mert az egyelőre *nem tartozik bele* a modern és a modern utáni természettudósok többségének világképébe.

A metavalóság szerkezete – a metatudat szerkezete nélkül

Ismét térjünk vissza a régi tudásokhoz, s megint nézzük meg tüzetesen, hogy a *Zóhár*, a Ragyogások Könyve a leképzett isten valóságsszintek alapján milyen szefirákat (az Isten milyen legfőbb tulajdonságait) nevezi meg, s ezek rendszerét milyen szerkezetűnek mutatja, amely egyúttal tovább transzformálódott a metatudatba, a metaelméletbe is. Ezt azért nagyon fontosnak tartjuk, mert készek vagyunk elismerni, hogy az „Önvaló megragadásához nem elegendő elméleteket gyártani.”¹²⁷

A metavalóság *szerkezetének* hipotézise – még a végső n-dimenziós ábra nélkül. Ha eddig átfogóan megjelöltük a metavalóság szintjeit, akkor most megnevezhetjük a szintek *pólusait*, a pólusok közötti *kapcsolatokat*, sőt a kapcsolattartó „*csatornákat*” is. Szeretnénk itt és most jelezni, hogy ez a szerkezeti modell egyrészt visszatér a metaelmélet, a metatudat és a metaember jellemzésénél is, másrészt ez a metaelmélet struktúráinak leképződése a metavalóságban. Ha ez valakinek túlságosan idealisztikus konstrukció, akkor szívesen kijelentjük, hogy ez a *visszafelé* is hat: a metavalóság visszaigazolja, megerősíti a metaelmélet rendszerének belső viszonyait.

A Zóhár szerint a szerkezet (a nyilvánosság előtt) *tíz pólusból* áll, s ezen belül nemcsak négy vízszintes szint, hanem a szinteken átnyúló három *függőleges oszlop* is van. A középső oszlop legalsó pontja, ami szinte kívül is van a rendszeren, ez a fizikai-anyagi valóság, ami ugyanakkor a metavalóság egyik alapja (a másik alap értelemszerűen a legfelső pont). E felett található a metavalóság első lépcsőjének további három pólusa: középen a teremtet (az ember által létrehozott komplex) valóság, ettől jobbra a gondolati – zömében elméletelőtti állapotú – valóság, mint a mindenkor változások kiindulópontja, balra pedig a cselekvő valóság, amely a változási képességet és magát a cselekvéseket is tartalmazza. A második lépcső közepén, s ebben a középső függőleges oszlop közepén is a metavalóság célállapota: a *harmonikus, empatikus, szeretet központú* valóság. Ez azt is kifejezi, hogy ez a posztanyagi (poszt-természeti és poszt-társadalmi) valóságsík tartja egyensúlyban, sőt humanizálja a valóság első, s egyben durva, konfliktusokkal teli világát. A második lépcső jobb oldali pólusa a *szellemi* (vagy durva szellemi) valóság, szükségképpen az elnagyolt megismerés s megértés világa, bal felől, pedig a *gyakorlati* valóság, a cselekvési tapasztalatok világa, egyben a valóság kontrollja, ítélete. Nem véletlenül írtuk azt, hogy ez a lépcső elsősorban a művészetek és a tudományok létezése és valóságképe.

A harmadik lépcső a *magastudás, a magas megértés* világa, ezen a középső szinten nincs semmi, mert az már a legfőbb valóságdimenzió, s így az már a negyedik szint. A harmadik valóságsík jobb oldalán a valóság bölcsessége, avagy a bölcsesség-valóság található, ami egyrészt a pre-elméleti és elméleti valóság fölött van, másrészt erről a pólusról lehet a legkönnyebben átlépni a negyedik valóságba. A bal oldalon van az intelligencia valósága, amibe egyaránt beletartozik a természeti, társadalmi és szellemi intelligencia. Ahogy korábban említettük, ez a lépcső magastudások, magas hitek, beavatások (filozófiák, vallások, stb.) világa.

Végül a negyedik valóságlépcsőn nincs jobb és bal pólus, csak egy középső csúcspólus van – és ennek helyzete egyáltalán nem véletlen. Ez sokféleképpen nevezhető meg, kezdve *az ideák világától a leképzett és/vagy megtapasztalt isteni valóságig*. Vagy: a magasrendű lélek, vagy az isteni én valóságáig. Ez a – minden előbbihez képest – felsőbbrendű valóság a valóságszerkezet felső alapja, s egyúttal a metavalóságnak az a csúcsa és gyökere, amely

¹²⁷ Zóhár. I. m:5.

átvezet a metavalóságon túlra, az abszolútum tényleges határvalóságáig vagy/és a posztvalóságáig. Miután ez a metavalóság szerkezet nem két- vagy háromdimenziós rendszer, nem nehéz annak elismerése, hogy a metavalóság alsó alapja szintén átvezet az abszolútum posztvalóságának alsó síkjáig. Álláspontunk szerint ezért nem megyünk sokra a múlt századi vagy korábbi materializmussal vagy idealizmussal.

Külön kérdéskör lesz majd, hogy a szintek, oszlopok és pólusok közötti kapcsolatot teremtő – részben információs és tudás – *csatornákat* jellemezzük.

Ha a metavalóságnak legalább négy alapvető lépcsője van, akkor ezt a valóságot – most függetlenül a valóságot néző személyétől – egyaránt lehet egy-egy, vagy akár egyszerre mindegyik lépcsőről nézni. Ez a probléma rögtön előtérbe hozza a metamódszertan *strukturális és absztrakciós problémáját* is. A metamódszertan kínálatának felvázolásakor csak arra térünk ki, hogy ebben a metaelméleti elemzésben milyen alapvető módszereket – kezdve a pretudományos kvázi-megismeréstől a hit általi megismerésig – használunk majd.

Nem lenne sem eredményes, sem hasznos értelmezés, ha a Zóhár metavalóság rendszervízióját bárki is úgy tekintené, mint valamilyen félretolható, *nem tudományos*, spirituális vagy teológiai felfogást. Yehuda Berg ezt írja: „Kétezer évvel azután, hogy az ősi kabbalisták felfedezték, a világ tíz dimenzióban létezik – és amelyből hat egygyé sűrűsödött össze –, a fizikusok is ugyanerre a következtetésre jutottak. Ez az úgynevezett szuperhúr elmélet”.¹²⁸ Berg is idézi Michio Kaku fizikust, aki úgy nyilatkozott, félelmetes látni, hogy a fizikai varázsszámok és az egyesített mező elmélet megtalálhatók a kabbalában.¹²⁹ A metaelmélet ezért nem véletlenül feltételezi az egységes metavalóságot/metatudatot, amelyet például az ősi tudások vagy a legfrissebb tudományos tudások *egyaránt* megérthetővé tesznek.

A metatudat elemzésénél – most ennyit előlegezzünk meg – ismertetjük a *magasrendű tudatállapotokat*: (1) a megszabadult tudat (a közép tudat), (2-3) a kozmikus tudat (a magas tudat és tudatosság fokozatai), (4-5) az isteni tudat és abszolútum tudat (a csúcstudat) stációi. Szász Ilma a közép-tudatot a megtisztultnak, a magas tudatot a lelki és szellemi tudatosságnak, a szakrális tudatot az isteni tudatosságnak nevezi. Dienes István ugyanezeket tiszta tudatnak, kozmikus tudatnak, isteni tudatnak, egység (és teljesség) tudatnak mutatja be.¹³⁰ A metaelméletben a magasrendű emberi tudatállapotoknak megfelelően megkülönböztetjük a magasrendű *emberi közösség* (vagy társadalom), avagy metavalóság – egyszerre *múlt és jövő* – *állapotokat is*: a tudás és tudatfejlesztő kor, az univerzális és szellemi-kor (a magas rendű tudatosság kora), a szakrális kor és az egység kor. Az isteni tudat és a szakrális társadalom *részben*, az abszolútum tudat és az egységkor *teljesen* egy és ugyanaz – nem különül el a személyes tudat vagy a kollektív közösség/közösségtudat állapot. Ahogy az egyének többsége még nem lépett be a megvilágosult állapotba, úgy a globális társadalmak is potenciálisan csak *most érkehetnek el* a tudás- és tudatfejlesztő társadalom küszöbére.

A metatudat definiálása – elválasztva a metavalóságtól

Az *elme/tudat/lélek kategória-együttese* először is – felfogásunk szerint – nem(csak) az, amit évszázadokig gondoltak róla: nem(csak) a megértés, az akarás, a képzelet és az érzés képességének összefoglaló filozófiai fogalma. Ugyanakkor már abban sem lehetünk bizonyosak, hogy a tudat az emberi lény nem fizikai, nem testi összetevője vagy nemcsak nem-anyagi komponense. (A tudatot most izoláltan értelmezzük, nem térünk ki a tudattalanra és a kollektív tudatformákra sem.) Arról pedig már felesleges kijelentéseket tenni, hogy a

¹²⁸ Yehuda Berg: The power of kabbalah Hodder és Stoughton, 2003: 75–76.

¹²⁹ Lásd Michio Kaku könyveit: Hyperspace, Visions, stb.

¹³⁰ Lásd: mind a két tanulmányt ebben a kötetben.

globális tudástérben – az eltérő európai nyelvi hagyományoktól függetlenül is – az elme, a lélek és a tudat egyre világosabban mást és mást jelent.¹³¹

Teljesen egyet értünk Peter Russellel: „Azt hiszem, előbb vagy utóbb el kell majd fogadnunk, hogy a tudat a világegyetem önálló, alapvető része, nem pusztán az anyagi működés eredménye.”¹³²

Felfogásunk szerint a metatudat sem nyelvileg, sem tágabban tartalmilag/formailag *nem azonos* a metaelmével vagy a metalélekkel, amelyekről ebben a bevezető tanulmányban szintén nem adhatunk részletes értékelést. (A metalélek az ember transzcendens világához kötődik.) A metatudat – mint személyes tudatállapotok együttese – egyszerre legalacsonyabb és legmagasabb szinten az ember sajátja; a tudatot valószínűleg az agy fizikai tevékenysége hozza létre, vagy jeleníti meg, ugyanakkor ugyanilyen mértékben visszahat az agyra. Ezt hívhatjuk *interaktív holografikus mezőnek*.¹³³ A tudat azonban egyaránt megjelenik minden atomban, minden DNS-ben (hipotézisünk szerint a nem kódoló elemekben) és az egyént burokként körülvevő energia/rezgés mezőben,¹³⁴ avagy minden fizikai/biológiai létezőben, amely szükségképpen nem lehet izolált a kozmikus és transzcendens energiamezőktől.

Helyes megközelítés *az ébrenlét alatti, az éber, és az ébrenlét-feletti* (avagy magasrendű) tudatállapotok megkülönböztetése. Ebben az esetben a magas koncentrációjú éber figyelmet már bejáratként definiálhatjuk a módosult tudatállapotokhoz. Mindegyik tudatállapot mérhető különböző (elektro-enkefalográf) hullámokkal, frekvenciákkal.

Ha a valóság-metavalóság megközelítését az anyagi-rationális valóság lépcsőjével kezdtük, akkor a tudat új metaelméleti és poszt-metaelméleti konstrukcióját, avagy a metatudatot is a *legalacsonyabb rangú* tudatsík bemutatásával indítjuk.

A (metatudat) első lépcsője. Érzéki „tudat”, ami szükségképpen nem magasrendű tudatállapot. Nevezhetjük mindennapi, ego-központú, csak önmagát észlelő, vagy normál-éber tudatnak. Ez a fizikai-biológiai világ közvetlen tapasztalatokon alapuló anyagi-rationális tudata. Az anyagi valóság csábos/utálatos pre-tudata. *Alacsony* tudat. A tudatkép homályos, tisztánlátás-illúziókkal. Ha innen nézzük a metavalóságot, élesen csak a metavalóság első két lépcsője látszik. *A normál tudatállapotok* közé a különböző tudományok általában a mélyalvást, az álmodást és az éber (és ennek fokozatait: fél-éber, normál éber, teljesen éber) állapotot sorolják; az éberen azt értik, amikor az ember nem alszik, hanem valamilyen szinten ébren van, ébren létezik. A normális ember leggyakoribb éber állapota a kevésbé fárasztó *fél-éber* állapot. Összefoglalva: *megszabadult (felszabadult?) tudatállapot*, vagy az éber tudatból kilépett, útra indult, de még nem megvilágosodott tudatállapot ez; nevezhetjük megtisztult tudatszintnek is.

A második lépcső. Valóság-tudat. Már absztrahált gondolkodás, mindennapi tudat, kezdeti tudatosság, ami szintén még nem magasrendű tudatállapot. Az egyéni és társadalmi tudattalan és normál tudat (láthatatlan és látható köztudat és ezek kivetülései). Az érzéki tudat kivetülése az elsősorban még a fizikai világra koncentráló valóságrekonstrukcióra. Másodlagos és változatlanul édes-keserű tapasztalatok globális és lokális köztudatban. *Közép(szerű)* tudat. A tudatkép: mechanikus, egyszerűsített, de már szimbolikus valóságkép. Ha innen nézzük a metavalóságot, az első valóság (látszólagos) értelemdáma sikeres, s a harmadik lépcső világa alig-alig dereng a távolban. Ha van értelme különbséget tenni a megszabadult és a felszabadult szavak értelme között, akkor azt mondjuk, hogy ez már nem csak megszabadult

¹³¹ Érdeemes most is felhívni a figyelmet a tudattal kiemelten foglalkozó hazai idegtudományra és tágabban a megismeréstudományra. (Lásd: Pléh Csaba, Vizi. E. Szilveszter és mások munkásságára.) Például: Agy és tudat, szerkesztette: Vizi E. Szilveszter, Altrichter Ferenc, Nyíri Kristóf, Pléh Csaba, 2002.

¹³² A tudat forradalma, Stanislav Grof, László Ervin és Peter Russel beszélgetése. Budapest, Új Paradigma, 1999:62.

¹³³ Lásd: Dienes István A tudat-holomátrix – a szuper-metaelmélet sarokköve; Szász Ilma: A vallások végső igazsága. Külön felhívom a figyelmet Szász Ilma Elérhető tudatfokozataink című tanulmányára (INCO, 2004/1; www.inco.hu)

¹³⁴ Az ID-frekvencia kutatások ezt az energiamezőt szeretnék természettudományos módon megragadhatóvá és mérhetővé tenni.

valamitől (főként a fél-éber tudat béklyóitól), de még nem megvilágosult tudatállapot, miközben a *felszabadultság első szintje*. Ezt azért tekintem külön álló tudatállapotnak, mert az emberek önerőből, a szenvedéstől hajtva, gyakran fel-felugrálnak a közép tudatba, hogy aztán szinte mindig visszaessenek.

A harmadik lépcső. Magas szellemi és kozmikus tudat. A magas rendű tudás (tudomány és művészet, a filozófia és a teológia) szellemi beavatást kínál, de nem garantál. A tudás megemeli a tudatot, és a tudatnak esélyt teremt kilépni, vagy belépni az univerzális vagy az isteni valóságba. Feljutás a természeti és szellemi kozmoszba – avagy ez a lépcsőfok szétválasztható két lépcsőre, a természeti univerzummal és a szellemi univerzummal való egybeolvadásra. *Magas tudat.* Ez már a felszabadultság megélése, az ebben az állapotban való maradás lehetősége. Elszakadás a való világ béklyóitól, a való világ tudatállapotaitól. A tudatkép: az igazságok egyre inkább láthatóvá válnak, olykor azonban maradnak homályos foltok. Az a tudatállapot ez, amelybe lépve az ember részben vagy teljesen elveszti a dualitás tudatát, képes önmagán túli „tartományokkal” azonosulni, így például a természettel-univerzummal vagy szellemi értékekkel, magas rangú tudásokkal, vagy tudósokkal, filozófusokkal, vagy szentekkel. Ha innen nézzük a metavalóságot, az első valóság jórészt érthető, a második valóság ismerete újragondolható – és tudati átjárók nyílnak meg a transzcendens valóságba/tudatba.

A negyedik lépcső. A metafizikai tudat, az isteni tudat, az Abszolútum tudata, Egység-tudat. Tiszta Tudat öntudata, a személyes és személytelen Isten-tudat (felismerése, tudatosítása, megélése),¹³⁵ és nyilván a szentvalóság/szenttudat központú társadalmi tudat is. Legyünk pontosak: a meghatározó két első stádium az isteni tudatállapot és az abszolútum végső tudattökéletessége. Ezek vezetnek el az Egységtudatig. Az érzékfeletti és tudásfeletti valóság mindig istenformájú és aztán minden tartalom/forma feletti tudatcsúcs végtelenbe, végső egységbe táruuló önazonossága ez. *Felső tudat*, ahol ennél nincs felsőbb – legalább is emberi nyelven. A tudatkép: a tiszta tudat oszthatatlan öntudata. A teljes csend azonos a teljes zene. A meg nem nyilvánuló és a tökéletesen megnyilvánult egysége. Magunk tehát kezdettől fogva elválasztottuk az isteni (az egyisten-központú) tudatot az abszolútum (az egyisten-tudatok feletti) tudatállapottól. Ezért ez a negyedik lépcső akár szintén két lépcsőfoknak is értelmezhető. Ha innen nézzük a metavalóságot, az első lépcső világa sikertelen anyagi kivetülés, a második valóság kegyesen hamis absztrakció, a harmadik szint pedig az isteni tudat részleges megtestesülése. A négy lépcsős „lejáró” és „feljáró” értelmezhető hét, kilenc, vagy akár tizenhárom lépcsőként is. Számunka az egyik legpontosabb lépcsőrajz az ősi kabbaláé, amelynek a központi lépcsőházában négy, vagy a (titkos daat-tal) öt lépcsőfok van, s az „oldallépcsőkkel együtt tíz, tizenegy vagy a kéter felettiakkal együtt tizenhárom.

Ha a metatudat lépcsőfokait (akár egyik vagy másik elsődlegességeként, akár valamelyik következményeként, akár kölcsönös interakcióként tekintve) gondoljuk végig, mindjárt eljutunk a metatudat szintjeinek önértelmezéseiig, vagy egy-egy lépcsőfok belső logikájáig és programjáig.

A metatudat szimbolikus lépcsői, akár csak a metavalóság szintjei, nem statikus állapotok. Ha a metatudat egyaránt létezik kint és bent, lent és fent, a metavalósághoz kötve és a metaember metatudához csomózva, akkor a külső-belső hajtóerők a végtelen s véges jóvoltából folyamatos változásban vannak. A metatudaton beüli látszólagos mozdulatlanlanság is mozgás és a szüntelen rezgés is egyúttal rezgés nélküliség. A metatudat fokaihoz eddig is kapcsolódtak gondolkodás- és viselkedésmódok, amelyek kezdetektől fogva arról tanúskodnak, hogy az ismeretek, az elméletek előtt/mögött nagyon is világos

¹³⁵ Schütz Antal Dogmatikájának második kötetében (Szent-István Társulat, 1923.) a mennyei boldogság mivoltáról három tételt fogalmaz meg: 1. Az örök boldogság elsősorban abból áll, hogy az üdvözültek színről-színre látják az Istent. 2. Isten boldogító látása végett az üdvözült léleknek külön természetfölötti fölkészültségre van szüksége. 3. Isten színe-látásának nyomán a legteljesebb boldogság jár. (537–544.)

törvényszerűségek fedezhetők fel majd. Az alapidilemma visszavonhatatlanul az, hogy minden ember és minden közösség *miképpen juthat* fel a legmagasabb tudatba/valóságba.

Egyáltalán: *minden ember*¹³⁶ előtt nyitva van ez a lehetőség?

A metaelmélet logikai csúcspontja

Az *Egész*, az *Egy*: a metavalóság és metatudat (és minden más vektoreleme) elválaszthatatlan. A metavalóság és metatudat szerkezetének (lépcsőinek) megfogalmazásánál már tapasztalhattuk, hogy az elválasztás – különösen a harmadik-negyedik szinten belül és szintek között – olykor meglehetősen erőltetett és talán szükségtelen is.

A metaelmélet bevezetésekor a metavalóság és metatudat fogalmának *viszonyát* ikerpárhoz hasonlítottuk, ám ez a kardinális metaelméleti és/vagy metafilozófiai kérdés (két alapfogalom kölcsönös hatásrendszere) sokféleképpen végiggondolható: 1. Nincs szoros és erős kapcsolat a két valóság és fogalom, de mind a kettő létezik, és együtt jól kitöltik és meghatározzák a téridőt. Két különböző tartalom és forma, akkor is, ha nyitva hagyjuk a kérdést, hogy hatnak vagy nem hatnak egymásra. 2. Erős kölcsönhatásban vannak egymással, és ez akár független attól is, hogy együtt milyen közös téridőt testesítenek meg. Ha tetszik, ekkor beszélhetünk ikerpárról, mert a valóság- és fogalom-testvérek egyenrangúak és egymásra utaltak. 3. Gyenge kölcsönhatás van közöttük, mert a tágasabb külső-belső szupertér túllép rajtuk. Egy végtelenbe futó, két központú rendszerben ugyan, de mozgásukkal más-más pályát ismétlő (vagy nem ismétlő) bolygók ők. 4. Két párhuzamos dimenziót jelentenek, a nélkül a fizikai törvény nélkül, hogy a párhuzamosok a végtelenben találkoznak, vagy elválnak. 5. A két elem ugyanaz, csak más-más oldalról. Az *Egész* egyik oldala a metavalóság, a másik fele a metatudat. 6. Csak metavalóság és egy metavalóság van, ez maga a totalitás, így a metatudat nincs, illúzió, másodlagos tényező, az önfélrevezetés eszköze. 7. Csak metatudat van, így a metavalóság nincs, vagy csak illúzió, látszat, negatívum. 8. Csak Meta-Isten (és/vagy Abszolútum) van, és ezért a metavalóság/metatudat aktuális fizikai/metafizikai megtestesülés. 9. A metavalóság objektív, tőlünk függetlenül létező, ezért a metatudat az objektív valóság szubjektív észlelése. 10. Csak metatudat van, csak ez az objektív, csak ez az igazság, a metavalóság nem más, mint a metatudat szubjektivizálódása. 11. Az *Én* a metavalóság és metatudat – azon kívül nincs semmi. Semmi sem. 12. Formázott, lehatárolt, véges rendszerben kívülről meghatározott tényező a metavalóság és a metatudat is. A határos „rendszer” fontosabb, mint ez a két elem. 13. A megnevezetlen káosz-rendszerben vagy a szupertérben csak két megnevezett, egyszerre szabad és kötött csúcstényezőt találunk. Átfognak mindent, meg nem is. 14. A metavalóság és a metatudat egymásra oda-vissza átváltható tényező – fizikailag is, nem csak metafizikailag. 15. Az összetettség miatt nehéz arra indokot találni, hogy a felsorolt válasz-alternatívákból kizárólag egy válasz helyes. Sorakoznak az ötvözet-variációk. 16. Vagy a két alapvalóság/alaptudat milyen közös csúcállapotban egyesül? 17. stb.

Ismételten jelezzük, hogy abban a kérdésben még nem foglaltunk állást, hogy az anyag vagy a szellem (az anyagi valóság vagy a szellemi/transzcendens valóság) *elsődleges-e*, vagy végül egyik sem élvez prioritást – vagy ellenkezőleg ugyanannak a valaminek a két oldaláról van szó. Vagy (logikailag ötödik válasz-alternatívaként) az anyag és a szellem felett egy *magasabb minőségű* szellem/anyag húzódik meg, netán ez egyszerre anyagi és tudati/isteni természetű új *valóság*? És azt a kérdést se tettük fel még, hogy a valóság/tudat minden szintjén azonos válasz adható-e, hiszen előre prognosztizálható, hogy egyébként már egyetlen kérdésre sincs csak *egyetlen válasz*.

¹³⁶ A válasz előtt gondoljunk csak a kálvinizmus eleve elrendelés elméletére. Lásd: Kálvin János: Az eleve elrendelésről. Európa, 1986.

A földi civilizáció – jelenlegi ismereteink szerint – a kezdetekről fogva nem tesz egyebet, mint a felsorolt és fel nem sorolt alternatívák közül gyorsan és világosan választani akar. Az elmúlt tízezer évben koronként, kontinensenként és kultúráként egy-egy vagy maximum egy-két párhuzamos válasz mellett döntött, azzal a megkötéssel, hogy az elfogadott és végső igazságnak tekintett válaszon kívül minden más felelet-alternatíva tévedés, hamis, gonosz volt. Nem lehet kizárt egy olyan megközelítés sem, hogy a földi kultúrák egyszer már pontosan tudták a választ, az igazságot, amint jelenleg az sem eleve elvetendő feltevés, hogy valamely típusú *felső tudat* még nem sugallta a megoldást, vagy a válasz érzékelésében és felfogásában rendre elmaradtunk. A metaelméleti-metafilozófiai elemzésünk nem tehet majd mást, noha nem gondolhatja, hogy a végső igazság birtokában van, minthogy *egy vagy inkább több és eltérő válaszkísérlet mellett elkötelezi magát*.

Az elméleti szintézis – avagy a metaelmélet (tizenegy pólusú) szerkezete

A meghatározó kérdésfelvetés így hangzik: a metaelmélet a meta-teljesség (*metavalóság/metatudat/metaember*) egészéről és részleteiről adhat-e és egyáltalán adjon-e *átfogó elméleti és/vagy filozófiai (vagy mind a kettőn túli?) választ?*

Válaszunk egyértelmű: *adhat és adjon*. Nincs is más lehetőség.

A hagyományos tudások, tudományok, elméletek ugyan egyrészt szétváltak, eltávolodtak egymástól, másrészt egy-egy tudástartományon belül is felgyorsult a tudásszeletelődés, a rész-felfogások önállósodása. Ez a kétszeres, vagy többszörös differenciálódás a huszadik században vagy annak végén jutott a tetőpontjára. Ezzel párhuzamosan viszont egy-egy tudományon belül és a tudományok között is elindult a szintézisépítés. Ennek folytatása érdekében kell létre hozni a metatudományt, a metaelméletet, majd jobb esetben a metafilozófiát, amely ugyanakkor egy *új nyelv, új gondolkodás és az új mentalitás* megteremtésével képes az összes tudományt/nemtudományt *egyben* látni.¹³⁷ A metaelmélet és minden magasabb rendű szintje részben szükségképpen eleve ez, vagy ez lehet, de a kardinális feladat nem csak az elméleti-szellemi szintézis létrehozása.

Ha a metaelmélet új logika és fogalom-hálózat, akkor a metaelmélet/metafilozófia szintén leírható egy *tizenegy pólusból álló szerkezettel*. Ezt – az egyszerűség és az átláthatóság – kedvéért vizionálhatjuk a *világfa-életfa szerkezetbe*¹³⁸ és az életfa szimbólum bibliai alapú értelmezése sem befejezett még.

Az alapfogalmakat hogyan is helyezzem el az életfán (Valóságfán/Tudatfán/Fogalomfán)?

A *fogalom-fa* törzse – először tekintsünk így rá – felülről lefelé indul, csúcában a Meta-Isten (Abszolútum) van, majd utána a metatudat, középen a metaember, s a két „alsó” elem, a metatársadalom és a metavalóság. Miután egy rendes világfának persze lefelé (a „földbe”) és fölfelé (az „égbe”) is nőnek gyökerei, így a világfának a teteje és az alja egyaránt tekinthető fatövének. A törzs egyik, felső végén tehát a metaisten szintjén jobbra megy egy ág, ez a metabölcsesség és a balra kihajló ág a metaész. A világfa közepén, a törzs felezési pontján szintén két erős faág nyúlik ki, jobbra a metaszeretet, balra a metaakarat. A törzs másik vége fölött, a metavalóságtól feljebb van a metatársadalom, s ezen az „emeleten” a jobbra nyúló ág a metaérzés, balra pedig van a metaelmélet, amely természetesen az egész fogalom-fát kíséri meg összefogottan jellemezni.

¹³⁷ Érdemes idézni Del Ratzsch könyvének utolsó mondatát: „George Marsden szavait kissé átformálva: a nem hívő szeme is megláthatja a tudomány kottájának minden hangjegyét, de az istenhit kontextusának és perspektívájának híján mégsem fogja hallani a zenét.” Del Ratzsch: *Miből lesz tudomány?* Budapest, Harmat, 2002.

¹³⁸ Nem vagyunk szerencsére abban a helyzetben sem, hogy legalább a világfát-életfát csak egyféleképpen lehetne magyarázni. „Igaz, hogy a szövegmagyarázók többsége hajlik arra, hogy az ’élet fája’ ezen utolsó epizódjában /melyet a 2.9-ben a kert két fájára tett célzás készít elő/, egy másik hagyományból eredő, ütköző témát lásson, az emberekre féltékeny Isten témáját.” Paul Ricoeur-André Lacocque: *Bibliai gondolkodás*. Európa, 2003: 92.

Ez egyelőre a kétdimenziós metafa, filozófiai világfa, amely természetesen értelmezhető majd *gömbszerkezetben*, méghozzá úgy, ahogy azt korábban ígértük, s akkor ennek a gömbnek nem egy, hanem öt (vagy több) *középpontja* lesz (azok a fogalmak, amelyek most a metafa törzsét alkotják). És akkor a gömb „lezáratlan” kerületén (mintha ez egy fraktálstruktúra lenne) legalább hat újabb *kisebb gömb* található, amelyek pillanatnyilag a nagyobb ágakat szimbolizálják.

A fogalom-fa és/vagy a fogalom-gömb természetesen csak szimbolikus kifejezése a Meta-Egységnek, avagy – nevezzük bárminek is – a metatörvényeknek, metaelveknek. Mi több: nem kizárt, hogy eljuthatunk a véges/végtelen Meta-Elvhez, s mind ahhoz, amit a Meta-Elv majd jelent.

Kitérőként hadd utaljunk arra, hogy a magyarok hitvilágának is egyik központi jelképe a *világfa* volt és ma is az; ugyanakkor nem tagadható, hogy a régi hitvilágunk világfájának teljes leírása, teljes megértése régóta hiányzik. Kiszely István szerint: „A magyar hiedelemvilág ’csudálatos fája’, ’égigérő’ vagy ’tetejetlen’ fája nem egyéb, mint a táltos népek világfája, amely összeköti az alsó (a földalatti-), a középső (a földi-) és a felső (túl-) világot.”¹³⁹ Hoppál Mihály pedig többek között azt állapítja meg: „A sámánnak képesnek kell lennie arra, hogy megmássza a világfa égbe emelkedő törzsét (’az égig érő fát’), hiszen csak így tud érintkezni az égiekkel. A középső világban élnek az emberek, állataikkal és a közük ereszkedő vagy kapaszkodó – segítő vagy ártó – szellemekkel együtt.”¹⁴⁰ Hipotézisünk szerint a sámán világfák ugyanolyan univerzális, szent világképek, tudat-megjelenülések voltak, mint amilyenek például a kabbala szefirot-fái.

Az univerzális földi kultúrának kevés olyan közös jelképe van, mint a világfa. Tanulmányunkban egyelőre a magasba és a mélybe kapaszkodó metafaból viszont főként csak két elemet mutathattunk be: *a metavalóságot és a metatudatot*. Arra is kísérletet tettünk, hogy az öt központi/középső elemből kiemelt két alapkategória lehetséges viszonyait legalább lehetőségként felvessük.

Szeretnénk még egyszer megismételni: a valóság/tudat-szeletek és fogalmaik átfogó értelmezéséhez *minden eddigi* – általunk elérhető – ismeretet, összefüggést, tudást, hipotézist használni akartunk. Miután Európában vagyunk, érthető, hogy a (normál, posztnormál) tudomány érvei-ellenérvei szükségképpen *többségben* lesznek. A különböző típusú elméletek közé viszont nem csak a klasszikus természettudományokat és társadalomelméleteket soroljuk, sőt az összetett elméletrendszerbe nem csak a szellemtudományokat emeljük be, hanem minden megismerési tartalmat-formát, logikát és üzenetet, köztük az öt világvallás teológiai felfogásait és a különböző tradíció-elméleteket is. A metaelméletből és különösen a metafilozófiából ugyanakkor nem maradhatnak ki a művészetek sem, vagy nem tekinthetjük nem létezőknek a filozófiai gyökerű hagyományelméleteket, vagy az ezotéria magasabb rendű koncepcióit sem. Minden olyan *elméletalkotás* ide tartozik, amelyet az emberi gondolkodás az elmúlt évezredek alatt kikísérletezett, anélkül, hogy most igazságtartalmaikat – bármilyen igazságfelfogás mércéje alapján – minősítenénk, és ezzel szelektálnánk közöttük¹⁴¹. Függetlenül attól is, ha képesek leszünk rá, hogy az euroatlanti tudomány tegnap vagy ma miképpen minősítette őket.

Az integrált tudással – most már mint új „eszközzel” – és az elérhető magasabb tudatállapottal persze *lényegileg új, és alapjaiban más tudás* is létre hozható. Ez műfaja szerint lehet ugyan új filozófia, új tudomány, új valláselmélet, új gondolkodás – együtt pedig *a tényleges metaelmélet és a metaelvek rendszere*, ami egyszerre filozófia, tudomány,

¹³⁹ Kiszely István: Az ősmagyarok hitvilága (www.istvandr.kiszely.hu)

¹⁴⁰ Hoppál Mihály: A sámánizmus vallási kultúrái (www.terebeess.hu)

¹⁴¹ Érdemes figyelni például a hua-yen buddhizmusra: „A hua-yent röviden általában úgy szokták jellemezni, mint a mindent (abszolútum és jelenségit, szellemi és anyagi) magába foglaló egyetemes Egység, a nagy *Totalitás* tanát.” Liptay, Lothar: Az Abszolútum odisszeája a buddhizmusban (Kalligram, Pozsony, 2005) 95.o.

valláselmélet, stb. Ha tetszik: poszt-tudomány. Az első szintű („csak” tudás-vezérelte) szintézis viszont csak *előfeltétel* a valóságos/nemvalóságos és valóságon és tudati dimenziókon inneni és túli metafilozófiához, amely végül és egyúttal aztán a résztudásokat, részelemeket feltehetően alapjaiban újragondolásra kényszerítheti.

Addig is nincs más dolgunk, minthogy *olvassuk* a Védákat, a Bibliát, a Széfer ha Zóhárt, Keresztes Szent János műveit, vagy a jelentős szúfi gondolkodókat, és ugyanígy az elméleti fizikusok, kozmológusok, biológusok, szociológusok és mások új tudományos és poszttudományra nyitott publikációit?

Nem egészen.

Újabb paradigmaváltás(ok)?

Magunk azért a jelenlegi paradigmaváltást *nem kötjük* okvetlenül a metaelmülethez. Az emberiség gondolkodása és egyben tudománya évtizedek óta *első lépcsős*¹⁴² paradigmaváltás(ok)ban van. A Régi Paradigmából átlépünk és Új Paradigmába, de még előttünk van például a Metaparadigma megértése. Ez az elsődleges paradigmaváltás egyébként feltétele annak, hogy metaelmélet létrejöhessen, és befogadható legyen. Ugyanakkor természetesen a metaelmélet egyben a mai paradigmaváltás betetőzése és kapu a metaparadigmához. Avagy a metaelmélet koronája (lásd: a kabbalában keter) is felfogható úgy, mint a legmagasabb rendű új paradigma *kiinduló/befejező* szintje, feltéve, ha a metaelmélet komplex fogalmától elváltatjuk a szüntelen önfejlődés irányát, csúcsát, és azt megkülönböztettképpen új kategóriával kívánjuk megnevezni.

Az ilyen szintű paradigmaváltás metafilozófiája (abban az értelemben, amely az egész isteni/emberi jelenséget – tudatot és valóságot – magába foglalja), tulajdonképpen már ismert és régóta felfedezett (vagy kegyelemként felkínált) út, benne van az őshagyományokban is. Önmagában nem értelmezhető csak az immanens élet síkjában, bárminemű hatalmas tudásával együtt sem, hanem csakis az immanens lét síkjából merőleges irányba történő kilépésben, ami nemcsak gondolatilag, tehát tudásban kivitelezhető, hanem a metavalóságban is, s végül a metatudat csúcsszintjein, tehát *az élet-tudat nevű csoda* összes dimenziójában. Ezért tehát a lehetséges alacsony és magas szintű metaelmületek közül minket az érdekel, amelyik *kimutat* a síkszerű¹⁴³ életből – azaz a magas rangú metavalóság/metatudat egységes elérését és önalakító átalakíthatóságát támogatja.

A metaelmélet nem pusztán az immanens világ önismerete, ellenkezőleg, a *transzcendens világ* önképe bennünk, és az eddigi-mai mindentudás ebben való értelmezése. Nem érhetünk be már kevesebbel, mint az *Egésszel* és az *Egész tudatával*. A szakrális sík teljes tudása és tudata önépítési követelmény, amiben azonban nem nullázódik le az emberiség jelenlegi tudása sem. Semmi sem véletlen, természetesen még az sem, hogy az euroatlanti tudomány és a születő poszttudomány csúcsgondolkodása is ilyen szellemi magasságokba emelkedett, noha például a szintén önfejlődő tudományt a tradicionalisták időnként igyekeztek kiátkozni. Ez a metaelmélet (még akkor is, ha nem metafilozófia) messze kimutat a síkszerű világból, de ez nem csak maga a metavalóság első lépcsője, hanem potenciálisan az élet eredeti és végső esszenciája is lehet. A metaelmélet valóságos és potenciális *cselekvés és nem-cselekvés*, méghozzá eredendően. Minket most a lehető *legkevésbé érdekel* az immanens (első szintű) valóság gyakorlati átalakítása, mert jelenleg a tudatunkat más síkban és más célra mozgósítjuk, miközben a metaelmélet, egységfilozófia előtt, után és közben közvetve *mindent megteszünk* a teljes (és ugyanakkor első szintű) élet újraalkotásáért is. A kör és/vagy a gömb egyszerre zárt és nyitott.

¹⁴² A második (vagy harmadik) lépcsős paradigmaváltások elméletének és gyakorlatának részletes kifejtése nem témája ennek a bevezető tanulmánynak.

¹⁴³ Lásd Ken Wilber híres síkvilág fogalmát (Ken Wilber: A Működő Szellem rövid története, Európa, 2003.)

Nem nagyon hiszünk a végső válasz megragadhatóságában, de azért ez a lehetőség nem megközelíthetetlen. Nem merjük gondolni, hogy valaha is létezik befejezett végső válasz, de a befejezetlen végső igazság a földi valóság/tudat *egyes számú* törvénye.

Ha most születik egy metaelmélet, utána születnek újabb metaelméletek, sőt szupra-metaelméletek, de ebből automatikusan nem következik az, hogy nem lehet *végső egyesített elmélet*. És akkor hol van még a metafilozófia és az egységfilozófia, vagy a titkos Meta-Elvek rendszere? Egyelőre a végső válasz helyett csupán *az új tudás és megértés, avagy az új tudatállapot* hipotézise lehetséges, valamint ennek révén a már feltárt és a még fel nem fedezett *új törvények* érhetők el. Vagy egyelőre csak ennyi töredezett tudást vagy poszt-tudást bíztak ránk? Avagy az igazságok és csúcsigazságok helyett először csak a *magas rangú hipotézisek* várhatók és reálisak, amelyek azonban talán mindjárt erősebbek, mint bármilyen eddigi korlátozott és felemás „igazság”.

Egyúttal egyelőre abban sem hiszünk, hogy a metaelmélettől és a metafilozófiától a világ/tudat közvetlenül bármit is lényegesen változna, ám ez az új nézőpont ugyanakkor elindíthatja és betöltheti a káoszelmélet szerinti *pillangó-hatást*. Abban feltétlenül segíthet tehát, hogy az emberi civilizáció értékalapja, létalapja újrateremtődjön, elmélethorizontja kitáguljon, a fantázia újra szabadabbá váljon, a magasabb tudatszintek feltárhatók és elérhetők legyenek, de ezek a változások azonnal és konkrétan még nem váltanak ki olyan materiális/nem-materiális eredményt, hogy az emberiség kiegyensúlyozott haladása a kollektív magasabb valóság- és tudatállapotok felé *garantált* legyen. Vagy merre is, hova is, meddig is vezet ez a metaalapú új tudatszint konstruálás?

Egyelőre talán csak annyi a lecke, hogy az egész világ metafilozófiaként az egységes és ugyanakkor összetett¹⁴⁴ metavalóságról/metatudatról beszéljen? Vagy már most sem csak ennyi és ilyen kevés a stratégiai végső/végtelen cél? A válaszungtól függetlenül azonban a Metaelv (metatudat/metavalóság, stb.) látszólag a legnagyobb csendben *folytatja* univerzális és univerzalitáson túli önfejlődését?

Fontosabb irodalom

(A klasszikus szakirodalom jegyzéke ismert, ezért azt nem csatoljuk.)

Ad-Darqáwí, Al-'Arabí: Az emlékezés rózsakertje. Kairosz, 2005.

Agy és tudat. Szerkesztette: Vizi E. Szilveszter – Altrichter Ferenc – Nyíri Kristóf – Pléh Csaba, BIP, 2002.

A tudat forradalma. Grof, Stanislaw, László Ervin és Russel, Peter beszélgetése Új Paradigma, 1999.

Az észleléstől a nyelvig. Szerkesztette Pléh Csaba – Kampis György – Csányi Vilmos, Budapest, Gondolat, 2004.

Berg, Yehuda: The power of kabbalah. Hodder and Stoughton, 2003.

Capra, Fritjof: The Hidden Connections. Anchor Books/Doubleday, 2004.

Cousins, E. ed., World Spirituality: An Encyclopedic History of the Religious Quest, 1-25 vols, New York, Crossroad, 1985.

Gazdag László: A teremtés titka Alexandra, 2004.

Green, Brian: The Elegant Universum. Norton, W.W. & Company, 2003.

Green, Brian: The Fabric of the Cosmos. Knopf Publishing, 2004.

Grof, Stanislaw: Psychology of the Future State University of New York Press, 2000.

Hamvas Béla: Világválság. Budapest, Hamvas Intézet, 2004.

Hawking, Stephen W: The Theory of Everything. New Millennium Press, 2003; magyarul: S. W. Hawking: A mindenség elmélete. Budapest, Kossuth, 2005.

Hey, Toni Walters, Patrick: The New Quantum Universe. Cambridge University Press, 2003.

Kaku, Michio: Hyperspace. Anchor Books, 1995.

¹⁴⁴ Nem meglepő, hogy Stephen Wolfram az új tudományt bejelentő könyvében kijelenti: „De ha programokban gondolkozunk, akkor a könyvben bemutatott és általam kifejlesztett új tudomány az első, amelyik képes akár rettentő összetett viselkedésről is értelmes ismertetést adni.” Stephen Wolfram i.m: 6.

Kaku, Michio: Parallel Worlds. Hardcover, 2004.

Kaku, Michio: Visions. Anchor Books, 1998.

Keresztes Szent János Művei I-II. Budapest, Győri Karmelita Rendház, 1995.

László András: A mindenség fénye az emberben. Sophia Perennis Kiadó, 2004.

Lewis, L. E.: Our superstring Universe. iUniverse.com, 2004.

Liptay, Lothar: Az Abszolútum odisszeája a buddhizmusban. Kalligram, Pozsony, 2005

Penrose, Roger, – Shimony, Abney, – Cartwright, Nancy – Hawking, Stephen: The Large, the Small and the Human Mind, 1997; magyarul: A nagy, a kicsi és az emberi elme. Akkord, 2003.

Penrose, Roger: The Road to Reality: A Complete Guide to the Laws of the Universe

Pléh Csaba: Bevezetés a megismeréstudományba. Budapest, Typotex, 1998.

Popper, Karl: Test és elme. Budapest, Typotex, 1998.

Ratzsch, Del: Science & Its Limits: The Natural Sciences in Christian Perspective. Intervarsity Press, 1999; magyarul: Del Ratzsch: Miből lesz a tudomány? Budapest, Harmat, 2002.

Ricoeur, Paul – LaCocque, Andre: Penser la Bible. Éditions de Seuil, 1998; magyarul: P. Ricouer – A. LaCocque: Bibliai gondolkodás. Budapest, Európa, 2003.

Sadar, Ziauddin: Thomas Kuhn and the Science Wars Icon Books, Ltd.; magyarul: Ziauddin Sardar: Thomas Kuhn és a tudomány-háborúk. Pécs, Alexandra, 2003.

Szász Ilma: Az élő fény árnyéka. Budapest, Kőröspatak, 1997.

Schuon, Frithjof: A vallások transzcendens egysége. Kvintesszencia Kiadó, 2005.

Varga Csaba: Új elméleti horizontok előtt. Budapest, Tertio, 2004.

Walsh, Roger (Foreword), Wilber, Ken: A Sociable God: Toward a New Understanding of Religion. Shambala, 2005.

Wilber, Ken: A Brief History of Everything. Shambala; magyarul: Ken Wilber: A Működő Szellem rövid története. Budapest, Európa, 2003.

Wilber, Ken: A History of Everything. Shambala, 2000.

Wilson, Robert Anton: Quantum Psychology 1999; magyarul: Kvantum pszichológia. Budakeszi, Mandala-Véda, 2002.

Wolfram, Stephen: A New Kind of Science. Wolfram Media, Inc. 2002.

World, Kenneth: The Quantum World. Harvard University Press, 2004.

Egyesített elmélet: metafilozófia

1. (Új életérzés, új élettudás)

Az „új” életérzés: nincs érvényes jelen. Közeledünk viszont egy boldog szellemi-lelki állapothoz: *új univerzális helyzet- és tudatállapot* jön létre. Lényegileg nemcsak a csillogó újkapitalizmus önpusztító, hanem a számtalan fénytelen lélek is önemésztő. Nem lehet többé elkenni, elfedni, hogy az új ezredév nyitányán (is) tapasztalt és megfigyelt külső-belső világ *zsákutca, tévedés és így folytathatatlan*. Nem csak részleteiben, hanem teljességében is.

Ez az első axióma különösebb újabb indoklást nem követel, noha a poszt-modern filozófia még messze nem fejezte be az eddigi dogmák, illúziók és hazugságok filozófiai lerombolását. Az alacsony szintű egyéni és kollektív létezés brutális látszat-rendezettsége is tarthatatlan. A mediatizált látványkulisszák mögött a szétbomlás halad előre, a globális dekonstrukció makro-, mezo és mikroszinten is *végleg megkérdőjelezi* a fennálló világ-struktúrákat. Az átfogó – és édeskés - kiüresedés pedig benyomul(t) a mindennapi lét legmélyére is, és a depressziós létviszonyok között örlődő egyén egyre kevésbé kerülheti el *a szembesülést* a valódi igazságokkal.

A leépülő államok ideges-durva beavatkozása és az erre adott társadalmi reakciók miatt az egyén látszat-biztonságának hártója végképpen elvékonyul, s az eddig tartósnak látszó személyes és kollektív önmegtévesztések áttetszővé és észre vehetővé válnak. Az egyébként gyakran esztétikus *totális bizonytalanság és kibogozhatatlanság* szürke lepelként borítja be a személyes és kollektív tudatokat.

A néhány évtizede még elképzelhetetlen kritika mind *élesebbé, pontosabbá válik*, s kiterjed minden irányba, közben a biztos kvázi-információk tartalma és ehhez kapcsolt magatartások megsemmisülnek; az eddigi tudás már nem puha paplan, amit magunkra húzhatunk védekezésképpen. A személyes és kollektív tudatatlanba préselt félelmek, zavarok, kiüttlanságok és az általuk kiváltott jajgatások *fel-feltörnek*. Nehezen vitatható már, hogy a régi-mai tudások napi, leegyszerűsített, elferdített alkalmazásai az igazságok elleplezéseit és kioltását szolgálják.

A régi létmagyarázat szintjén látható, hogy az egyén nem egyszerűen foglya a külső-belső világának, mert a külső valóság – mintegy láncaltapas traktorként – *belelapítja a valóságba*. Ez tehát nem pusztán virtuális börtön-élmény, hanem a börtön padlójába való belepréselődés tapasztalata. Látszólag nincs mód kiszakadni a valóságból, és nem lehet felülemelkedni a börtönön; alig van belső akarat és külső esély az Önvalóba és/vagy az Abszolútumba integrálódva a való világban cselekvő *tanúként létezni*. Az új létérzékelés és létértelmezés szerint viszont a virtuális börtön, a börtönre ereszkedő nyomás, valamint a börtön aljzatába való beleégetés csak *negatív-látszat*, félelem-kivetítés, hamis léttudás. Legalább is a kreált börtönfal akár papírból is lehet, s könnyen lehet, hogy a megszabadulás nem túlságosan függ a láncaltapas súlyától.

A rossz feltevés és a tényleges megtaposás is csupa *jó jel*. Látható válik, ami sokáig láthatatlan volt, vagy amit mostanáig kevesen láttak. És a leleplezés nem primitív kritika, nem elméleti ökölrázás, hanem egyre inkább megértés-központú *új felfogás és élettudás*. Az új gondolkodás azért hiteles, mert mögötte már az új élettudás és új életérzés húzódik meg.

Íme, az új és összetett helyzet, vagy óvatosabban: az *új helyzet derengése*. És íme: az új tudatállapot, vagy óvatosabban: az *új tudatállapot esélye*. A kettő kölcsönösen, de nem azonos erővel hat egymásra. Új és új életérzések nyílhatnak meg, mint a remény ajtója. A

kiszolgáltatottak számára is *lehetőség teremődik* az új élettudások kamatoztatására. Az új tudás- és tudatállapotok nélkül a korszak emberei és közösségei persze soha nem tapasztalt mértékű külső veszélyek és belső tévedések¹⁴⁵ között vergődnek még. Csakhogy a hasznos-haszontalan vergődések egyúttal személyes és csoportos *zsilipekké válhatnak*: magasabbra, új csatornába, új folyókba emelhetnek minket. A zártnak látszó és jéggel borított jelennek a falán repedések látszanak, amelyek szempillantás alatt *új egekké* tágulhatnak.

2. (Új tudás, új tudomány)

A tudomány – mint intézményesített és rendszeresített gondolkodási műfaj – szükségképpen *korszpecifikus* is. Nem öröktől való és nem örökké lesz. A tudomány: az ipari kapitalizmus és a kapitalizmus kollektív tudatállapotának *aktuális kivetülése*. Egyszerre haladás és helyben járás, egyszerre új gondolkodás és gondolkodási zsákutca. Egyszerre számos zseniális felismerés és nem kevésbé számos téves hipotézis. Az iparosított tudománygyártás mindig is a *korszellem foglya* marad. Ezért a mostani és a későbbi személyes és csoportos szellemi traumák – nagyon helyesen – mindig a korszellem (és az ehhez kötött tudomány) megcsontosodott dogmáinak újragondolására kényszerít mindenkit. Az előző századvég, vagy a kilencvenes évek még a redukcionista és a holisztikus tudományos megközelítések indulatos harcát mutatta, ám már akkor többen – például Michio Kaku¹⁴⁶ elméleti fizikus – a két szemlélet *magasabb dimenzióban* való szintézisét javasolta. [15] A kérdés persze még sokáig az lesz, hogy melyik ez az optimális magasabb szint és a szintézis eredményei mikor és hogyan fogadtatnak el.

Közben az ipari társadalom gondolkodását és súlyos szellemi korlátait kifejező tudomány önfejlődése azonban *eljutott* a következő tudományfejlődési és a régi tudományon is túllépő lépcsőfokig. *Önfejlődés?* A tudomány újabb és ismét váratlan paradigmaváltása¹⁴⁷ előtt vagyunk? Az általános tudomány-körkép nem fedheti el, hogy a hivatásos tudományon belül és a hivatásos tudomány mellett mindig voltak *idő- és tér felett gondolkodó*, a kor által nem befolyásolt, nem gúzsba kötött szellemi törekvések. Minden nagy gondolkodó részben vagy egészen *túllépett* az aktuális tudományon. Ez is hozzátartozik a tudományipar természetrajzához.

A tudomány megkövült dogmái most ismét – szokatlan intenzitással – *porladnak szét*. Ha volt valaha is váratlan és fénysebességgel haladó paradigmaváltás, akkor most van és még inkább lesz. Az ezredforduló tudományos paradigmaváltásai egybefonódnak a *megismerési módok és eljárások* ismételt kiterjedésével. A posztmodern korszak joggal és sokszor még mindig felületesen kérdőjelezte meg a nagy elméleteket, miközben teljesen nyilvánvalóvá vált, hogy a régi/új típusú *nagy, integrált elméletek hiánya* nyomasztóan akadályozza még a gyakorlati kutatásokat és fejlesztéseket is. Ha az egyik axióma az volt, hogy a felvilágosodással kezdődő modern-posztmodern korszak az önpusztító csődig jutott, akkor a másik axióma az, hogy ennek az első és egyben utolsó euroatlanti világmodellnek a gondolkodási modellje szintén elért a *végpont közelébe*. Örvendjünk: ez *fergeteges siker*.

Az *új tudomány* (ha lesz, ha lehet) egyik, alapvető iránya: az *egyesített tudomány*, vagy másképpen a metaelmélet, vagy ennek új metafizikai elmélete: a *metafilozófia*. Így a tudományfejlődés poszt-normál korszakában újra a végső válaszokat kereső *metafilozófia*

¹⁴⁵ Nincs ezekben semmi új. Többek között Keresztes Szent János intelmei semmit nem veszítettek aktualitásukból. (Keresztes Szent János: Lobogó istenszeretet, Kármelita Rend kiadása, 1991). Ugyanígy nem véletlen például, hogy a Korán Nafse Ammarah-ról, a *rosszra bujtó énről* beszél.

¹⁴⁶ Kaku, Michio, 1994: Hipertér, (Akkord Kiadó, 2006) Eredeti megjelenés: Hyperspace, Oxford University Press,)

¹⁴⁷ Thomas S. Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete (Gondolat, Budapest, 1984); Eredeti megjelenés: Kuhn, Thomas S., 1962, 1970: The Structure of Science Revolutions; Ziauddin Sardar: Thomas Kuhn és a tudomány-háborúk (Alexandra, 2003) Eredeti megjelenés: Sardar, Ziauddin: Postmodern Encounters: Thomas Kuhn the Science Wars. (Icon Books Ltd.)

születése várható. A metaelmélet tehát a *tudományok (1), teológiák (2), művészetelméletek (3)* közös *csúcsmélete (4)*, minimum onto-teológia.

Az elméletképzés minden szintjén egyesítés, ezért az alapelméletek (a), szupraelméletek (b), és legfelső integrált elméletek (c) egyszerre hierarchikus és horizontális elméletrendszer. Ám nem vagy nemcsak transzdiszciplináris tudomány, nem vagy nemcsak egyesített nagy elmélet, nem vagy nemcsak új metafizika, nem vagy nem csak normál és poszt-normál tudomány. Mindez együtt és mindezen túl is. Nemcsak Európa és Észak-Amerika filozófiája, egyúttal *posztcolonista* elmélet is, Kelet és Nyugat, Észak és Dél gondolkodásának *egyesítési lehetősége*; beláthatatlan lehetőség.

Abban érdekelt, hogy minden eddigi tudományos (és persze metafizikai) eredményt *befogadjon, és magasra értékeljen*, s nem abban érdekelt, hogy akár csak egyetlen eredményt is ne vegyen észre, vagy felejtésre ítéljen. Az új tudomány befogadó, mert a befogadás által válik *integrációra képessé*. Nem eleve – feltételezett – új igazságokból indul ki, hanem „csak” kapukat tár ki, keres, nem fékez le az elme dogmáinál, lehetővé teszi az új ösvényeket, nem fél a korszellemtől, nem néz le senkit és semmit, nem fél a lehetetlentől, nem gyűlöli se a régi, sem az új zsákutcákat, érzelemmentesen halad minden irányba és dimenzióba.

A metaelmélet *új típusú, egyesített megismerés* elmélet is. Noha a gyakorló tudomány olykor tudománytalannak tartja, vagy nem érti a magasabb tudományos szintet, ám a régi-új megismerési készlet *bővebb és teljesebb*, mint az ipari társadalom racionális tudományának jelenleg elfogadott ismeretelméleti palettája. A metaelmélet legalább *kilenc-tíz megismerési lehetőséget* használhat, és egyúttal *egymással kontrollálhat*: a pre-tudomány (1), a (hagyományos, avagy normál) tudomány (2), a művészet (3), a poszt-normál tudomány (4), a (normál) tudományon túli tudományos megismerés (poszt-tudomány) (5), a személyes istentapasztalat, vagy (szűkebben?) kozmikus intelligencia tapasztalat (6), az egyéni és kollektív hit (7), a mesterséges intelligencia (8), vagy önmagában a metaelmélet (9). És a felsorolás folytatásra vár.

Mindenki annyi módszert vesz, vagy vehet birtokba, amennyit akar és elfogad; ám ne ítélje el azt, ami éppen kívül esik a módszertani horizontján, vagy gondolkodási gyakorlatán. Megismétlem: ha a tudomány ma már csak hipotéziseket kockáztathat meg, örvendhet, hogy az eltérő, akár egymást is kritizáló módszerekkel *kölcsönösen kontrollálhatja* az új feltevéseket. Ez önmagában egy *új módszer*. Ezért például ma az elméleti fizika, az elméleti biológia, a tudatelmélet és a filozófiaelmélet egy „szellemi bokor” négy ága. Ez a felismerés mind a négy tudományágban *kardinális új eredményeket* hoz.

A felsorolt egyik megismerési módszernek *szincs birtokában* - és nem is lesz - az igazság garantált megértési módja. Az elmúlt évezredekben mindegyik megismerési mód, így a tudomány is számtalan téves, megalapozatlan állítást produkált, miközben számos olyan felismerésig jutott el, amely sokáig érvényes hipotézist kínál. Szemléljük *előítéletek nélkül* a civilizációnk tudásállapotát, mert ez a feltétele annak, hogy a tudomány (és nem csak a tudomány) *haladjon tovább*.

Hogy *hova érhetünk el*? Ez még beláthatatlan. Ez talán még felfoghatatlan. Ez még majdnem reménytelen. *Nagyon jól van ez így*.

3. (Új természettudomány vagy új tudomány előtt?)

A posztmodern tudomány vagy a posztnormál tudomány mindenekelőtt a *természettudományban* szembesül eddigi kérdésfelvetési és kérdéstárgyalási szemléletével. Ideje összefoglalni azt, amit az új tudomány, vagy egy, netán több hangadó tudományos csoport az új ezredév elején már ismertként vagy/és új igazság-hipotézisként kezel. Nem nagyon halasztható így már, hogy a továbbélő normál természet- és bölcsészettudomány a

következő hipotézisekkel folyamatosan szembe nézzen, és közben összefüggő konklúzióig jusson el:

1. *Az anyag más-más jellegű, tartalmú, formájú a különböző valóság-szinteken.* A modern fizika talán legnagyobb tudásforradalmát a szubatomi szint sokrétű feltárása hozta és az atomot most már intelligens lénynek tekintjük. Az anyag mikro (atomalatti) és makro (világegyetemi) szinten más jellegű, és természetű, mint az, ami a közép- és durva szinten észlelhető és magyarázható. Az egyik legújabb hipotézis szerint a klasszikus értelemben anyagról például csak aktuális tudatsűrűsödési, gondolatkoncentrációs eseményként beszélhetünk. A kvantumelméleti kiindulópontú elméleti fizikai felvetések – például a szuperhúr vagy a twistor elmélet [22] – már régóta ezeket az új, kísérletileg még nem igazolható felismeréseket tárgyalja. A kozmoszelmélet pedig párhuzamos, forgó, csavart világegyetemeket feltételez és könnyen lehet, hogy a mi univerzumunk csak egy pici buborék egy sokkal nagyobb és összetettebb kozmoszban.

2. *A tér és idő négy dimenziós elmélete után a magasabb dimenziók elmélete.* A mindennapi világ háromdimenziós (magasság, szélesség, mélység) leírását először az idővel, mint negyedik dimenzióval egészítették ki, közben a Klauza-Klein-elmélet már a harmadik térdimenzió mellé megnevezte a fényt, mint *negyedik térdimenziót*, mondván, hogy a fény nem más, mint egy újabb dimenzió rezgése. Azóta a vezető fizikusok egy része elfogadja, hogy a négy vagy öt téridő-dimenzió túl *további (n-számú, tíz, vagy akár húsznál is több) dimenzió* is létezhet, ráadásul a matematikusok kidolgozták az n-dimenziós tér topológiáját, ám ekkor a tudomány még mindig a newtoni-einsteini magasabb rendű fizikai világképen belül marad. A hipertér tervezett kísérleti igazolásához ráadásul – ha a számítások igazak – ezerbilliószor nagyobb energia kell, mint amit most a részecskegyorsítók produkálni képesek.

3. *Az anyag fogalma kitágul, átalakul, szinte határtalanná és rejtélyessé válik.* Az anyag (ha egyáltalán még sokáig beszélhetünk a klasszikus fizika anyag fogalmáról) nemcsak és nem elsődlegesen fizikai anyag, hanem *szellemi természetű „anyag”* is. Az anyag lényegében gondolat-megvalósulás, tudat-mozzanat. Anyag és tudat között sűrű a kapcsolódási háló, de a teremtő- és életben tartó létforrás a tudat. (Erről beszél – többek között - az információ fizika, a tudatfizika, a holográfia fizika, stb.) Így először kénytelenek voltunk tudomásul venni, hogy legalább három alapvető létező (az anyag mellett *energia, információ*) van, aztán másodszor egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az előbbi három mellett egyrészt az *elme*, másrészt jelenleg – az igazi titok – *a tudat*. (Ez a feltevés nem zárja ki, hogy évtizedek múlva hasonló újabb titokba botlunk.)

4. *Nem egy, hanem több, vagy n-számú anyag létezik.* Ha maradunk a régi anyagfogalomnál, akkor viszont ezen a nyelven azt mondhatjuk, hogy *több vagy sok anyag típus* van (antianyag, fekete anyag, stb.). Az emberi gondolkodás a kezdetektől fogva feltételezett nem észlelhető, más típusú anyagot, mint a fizikai anyag, például az étert. Ebben az értelemben akár a gondolatot, a tudatot is anyagnak tarthatjuk, de vannak/lehetnek nem-anyagi formájú *poszt-anyagok* is. A most kezdődő század új, egyesített természettudománya várhatóan alaposan kibővíti és átalakítja az anyag-elméletünket. A hagyományos tudománynak viszont egyelőre nincs mérőeszköze, nincs megfigyelési lehetősége, nincs érzékelő eszköze és nincs olyan tudatállapota, hogy a más anyagot és a nem-anyagot megragadja.

5. *Erősödő feltételezés, hogy több univerzum, több téridő létezik.* Először Newton és Einstein vitáját látszólag eldöntötte téridő fizika, amely szerint a fizikai univerzális térben nem egy globális vonatkozási rendszer van, hanem sok lokális inerciarendszer, mert Einstein szerint a négydimenziós görbült téridőben a hosszú hatótávolságú gravitáció minden tulajdonsága kizárólag a téridő lokális görbületéből ered. A következő válasz azonban lehet *is-is*. Később az új hipotézisek egyrészt feltételezték, hogy számos, többszörösen összefüggő univerzum és téridő létezik, másrészt megerősítették, hogy az emberi elmében-tudatban is

több *téridő dimenzió* létezik, ám a külső és belső téridő-dimenziók közötti átjárások elmélete még nem született meg. Nos, akkor meddig látunk el a téridő végtelenben?

6. *A biológiai élet új hipotézise.* Az élet rejtvényének a megoldása még várat magára, de a (ráadásul gyakran leegyszerűsített) természetes szelekció elmélete az új tudás birtokában nem tartható vagy legalább is súlyosan vitatható. A kémiai evolúciós foratókönyvek nem tudják megmagyarázni, hogy a DNS információs kódja mivel magyarázható, ha valamilyen alkotó értelem létét tagadjuk. A leegyszerűsíthetetlen összetettség elmélete igazolható. A genetikai információ eredetét – most már tudjuk – sem a véletlen, sem a kezdeti „üres” sejt, sem a kiválasztódás, sem az önszerveződés elmélete nem magyarázza meg, így most az egyetlen racionális-posztracionális megfejtés az élet *intelligens* (és most hagyjuk nyitva, hogy milyen intelligens) *tervezettségének* az elmélete, amely persze az evolúcióelmélet minden védhető-örizhető állítását elfogadja.

7. *A végső igazság (a mai tudásunk szerint) az, hogy nem anyag van, vagy nincs anyag, „csak” gondolat létezik.* Jogos tudományos felvetés, hogy az általunk anyagnak definiált valóság szint és valóság háló esetleg látszat, illúzió, nem anyagi természetű. Az „anyagon” belül kvantumvákuum, üresség van, a megfigyelőtől függetlenül nem érzékelhető posztanyagi jelenségekkel. Ha csak a gondolat vagy információ létezik, akkor végképpen újragondolásra szorul az a széles körben elfogadott teória, hogy a tudományt kizárjuk a természetfeletti jelenségek értelmezéséből, vagy továbbra is mérhetetlenül magas falakat emelünk tudomány és teológia közé. Mindez nem jelenti azt, hogy eljutottunk a végső igazsághoz - mindenesetre egy újabb lépcsőfokra léphetünk.

8. *Ha a több anyag, több téridő felismerést általánosítjuk, akkor a több valóság/tudat elméletet fogalmazhatjuk meg.* Ez a valóságfelfogás nyitott és nem zárt elmélet: minden mozzanat lehetőség – egyaránt esélyként, folyamatként, kezdetekor és megtörténte után is. Az ember tehát önmagát és környezetét is *valósággyártó „gépként”* hozza létre. Folyamatosan gyártjuk a tudás-, a tudat- és fizikai és társadalmi valóságokat, amelyek azonban – és ez is egy lehetséges hipotézis – szintén *folyamatosan gyártanak minket* fizikai- (sőt genetikai), lelki, szellemi és tudati, sőt társadalmi valóságként. Az a kérdés természetesen megkerülhetetlen, hogy *ki/mi a gyártó*, és a gyártási utasítások és technológiák honnan vannak. Ha az interaktív gyártás logikai térben és logikai folyamatként megy végbe, akkor a dilemma például az, hogy *ki/mi a logikai tér és logikai DNS-utasítás rendszer*.

9. *Az új felismerés: minden elme és/vagy tudat.* Az elmúlt évtizedekben a tudomány fokozatosan jutott el odáig, hogy az anyag teremtésében és létezésében *az elme és/vagy a tudatot* ismerte fel kardinális mozzanatként. A jelen és a közeljövő gondolkodása azonban még messze nem érti a tudatot, s a tudat-elme-anyag közötti kapcsolat- vagy transzformációs rendszert. Az egyik kérdés nem csak az, hogy például a DNS-ben a nem kódoló elemek funkcionálisan és szubsztanciálisan milyen szerepet töltenek be, hanem az is, ami most már nagyon komolyan feltételezhető, hogy lehet egy második, szimultán, nem anyagi, tisztán virtuális DNS is. Mindenképpen jogos az a feltevés, hogy a transzformációs rendszer – több szintű, több dimenziójú – *élő holografikus rendszer* [9].

10. *Nem csak egy, hanem több tudat, több tudatszint, több tudatállapot van.* Az emberi civilizáció történetében ősi tudás, hogy az egyéni éber tudatállapotokon túl további *tudat-szintek és -állapotok* vannak: tiszta tudat, kozmikus tudat, isteni tudat, egységtudat. Ám az még a titok tartományába tartozik, hogy az egység-tudaton túl („felette”) milyen tudatállapotok lehetnek. Hipotézisünk szerint ugyanígy megkülönböztethetők a *társadalmi vagy kollektív tudatállapotok és minőségek*. Az egyik lehetséges feltevés az, hogy a kollektív tudatszintek szinkronban vannak az egyéni tudatlépcsőkkel, s akkor egyaránt létezik éber, tiszta, kozmikus, isteni és egység természetű kollektív tudatállapot. És a pszichológia nem véletlenül beszél személyes és kollektív *tudattalanokról*, vagy tudattalan-dimenziókról. (Az egyik lehetséges új univerzális programnak éppen arra kellene válaszolni, hogy az emberiség

a jelenlegi alacsony, éber típusú tudatállapotból hogyan juthat fel magasabb kollektív tudatállapotokba.)

11. *A (fizikai) anyag „fejlesztő-önfejlesztő központja” az elme, a poszt-anyag teremtő központja a tudat.* Az új felfogások szerint a kozmikus – sok dimenziós - hullámfüggvény a világ összes lehetséges állapotát tartalmazza, ám a mindenség általános elmélete mindaddig nem fogalmazható meg, amíg csak fizikai és kémiai kölcsönhatások között rendszerét keressük. Valószínűleg olyan – metaelméleti kiindulópontú - sokdimenziós fizikai, biológiai, elméleti, tudati és logikai összetett téridő-rendszereket kellene feltételeznünk, amelyek értelmezési keretében már szétválasztható, hogy az ember (mint megfigyelő) szempontjából az elme a fizikai-kémiai, és a tudat (mint Önvaló) pedig a kitágított értelmű anyagon is túli dimenziók szervező és oda-vissza váltó „központja”.

12. *A természetfeletti jelenségek többsége magasabb szintű természeti jelenség.* A tudomány folyamatos haladásának és magasabb minőségi szintre emelkedésének (például az anyag és az elme közötti kölcsönhatás felismerésének) eredményeképpen egyre több, korábban természetfeletti jelenségről állapítható meg: (1) szintén *természeti jelenség*, csak eddig nem értettük meg, vagy nem tudtuk kísérletileg – esetleg elméletileg – igazolni; vagy (2) szintén természeti jelenség, ami azonban a normál tudományon belül nem értelmezhető, így talán helyesebb *poszt-természeti jelenségnek* minősíteni.

13. *Van nem anyag (is), van transzcendentális „valami”, ami esetleg anyagi természetű vagy más anyagi létformájú, vagy várhatóan semmilyen értelemben nem anyagi jellegű.* Ma és holnap nem valószínűsíthető az a hipotézis, hogy végül minden transzcendens jelenség fizikai-anyagi jelenségnek fogható fel. Ez egyúttal az isten és/vagy az abszolútum problematikája. Ha a tudat, ugyanúgy, mint az anyag és poszt-anyag, mindenben benne van, és mindent körbevesz, és minden túl is van, akkor az istenség vagy az a végső abszolútum „szubsztancia” is hasonló „valami” (csend, üresség, megnevezhetetlenség, stb.). Ez azonban feltehetően végképpen *nem anyagi jellegű*, bármennyire is kitágítanánk az anyag kategóriáját, így – s függetlenül attól, hogy milyen filozófiai álláspontra helyezkedünk – egyrészt tudomásul kell vennünk a nem anyag és a nem anyagi dimenziók létét, másrészt újra és újra visszajutunk oda, hogy a nem anyag a teremtő forrás, a önváltoztató/önformáló erő.

14. *Az igaz „anyag” a tudás, és a tudás döntőbb, mint a tudat.* Az évezredes kultúrákban és a jelenlegi posztfizikai kutatásokban egyaránt az egyik markáns hipotézis a tudat és a tudat szerepének a középpontba állítása. Könnyen lehet azonban egy másik felvetés is, amely a létrehozó, a teremtő, az átalakító erőt *a tudásban* véli megtalálni, s a személyes és kollektív tudatot és működését egyaránt „csak” a tudás és az anyag közötti (holográfia jellegű) váltó-mechanizmusként írja le. Ettől függetlenül az információ/tudás/szellem a tudathoz hasonlóan többszintű és többdimenziós rendszer és hálózat: *az alacsony, a közepes és a magas tudáslépcsők szintén értelmezhetők a fizikai tudás, a tiszta tudás, a kozmikus tudás, az isteni tudás és az egység tudás kategóriájával.* (Nyitott kérdés, hogy az isten és/vagy abszolútum tudás, poszt-tudás, vagy valami más, függetlenül attól, hogy ez a „tudás” először fényként, hangként, ürességként vagy más módon nyilvánul meg.)

15. *A társadalmi valóság is olyan, mint a fizikai-kémiai és a nem fizikai-kémiai anyag.* A társadalomtudományban elemi felismerés, hogy *sok társadalmi valóság* van, de az egyáltalán nem világos, hogy a fizikai-intézményi társadalmi valóság szintén *ki által és hogyan teremtett* valóság-együttes. A társadalmi valóságok – a szintén sokszintes – kollektív tudatok és tudatállapotok, vagy a közös *tudat és tudás tartalmak és formák* által jönnek létre¹⁴⁸. Az emberi (lokális, nemzeti, kontinentális) közösségek bolygónkon mindig olyan második természetet, közösségi lét- és működési formákat, állami és társadalmi

¹⁴⁸ Erről szól a már klasszikusnak számító mű: Berger, Peter L. and Luckmann, Thomas, 1966: The Social Construction of Reality. A Treatise in the Sociology of Knowledge. (Doubleday and Company, Garden City, New York) Magyarul: Berger, Peter L. - Luckmann, Thomas: A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés. (Jószöveg Műhely Kiadó, 1998)

intézményeket, kollektív lelki és identitás-állapotokat, valamint tudásfelfogásokat és működési szabályrendszereket formálnak meg, amelyek tartalma, formája, rendszere és folyamata elsősorban az egyszerre *időtlen-tértelen és időhöz/térhez kötött társadalmi tudatoktól* függnék. A társadalom tehát nem elsősorban szerkezet, nem elsősorban intézmény és nem is elsősorban – mondjuk – kommunikációs struktúra; a társadalom – még a hagyományos nézőpontok szerint is – mindenekelőtt összetett virtuális valóság. A társadalom tipikusan olyan, mint a fizikai – öt vagy több dimenziós - hipertér. Ha a fizikai és a társadalmi valóságok közvetlen egymásra vetítését nem is helyeseljük, ám a társadalom belső szubatomai tartalma/formája hasonlítható az anyag szubatomai „valóságához”.

16. *Az egységelmélet előtt.* Először is az elméleti fizika, az elméleti biológia, az elméleti szociológia, a filozófiaelmélet (stb.) együttes elmélete lehet a rendező, rendezettséget létrehozó *elméletösszesítés*: ez a metaelmélet és részben metafizika. Az új tudáskonstrukció *metaelméletnek* akkor nevezhető, ha a normál tudomány-, művészet- és a valláselmélet szempontjából „elmélet-piramist” építünk. Az egységelmélet pedig metafizikának – új tudás- és tudatállapotnak - akkor minősíthető, ha általa/vele az elméletösszesítésen túl felfedezhető az új valóság/tudat, amely nem a három- vagy négydimenziós valóság része, hanem valóságosan és szimbolikusan is élő, mozgó, összehúzódó-táguló gömbmodellként értelmezhető. Ez az elméletösszesítés így csak egyfelől írható le szellemi folyamatként (tudáskoncentrációként és tudásötvözetként), másfelől ugyan is egyszerre valóság- és tudat felfedezés és – *teremtés*.

17. *Új teremtéselmélet, új magasabb rendű létezés hipotézise.* Sokakat nem az új teremtőerő, nem az új gondolkodás érdekli, hanem „csak” ennek a következménye, a földi civilizáció, s ennek működtethetősége, avagy az *új cselekvéselmélet*. Nos, egyelőre az *ősi igazságot* tapasztaljuk: amíg nincs új tudás, új tudatminőség, új világlátvány, új múlt/jelen és jövő-vízió, addig nincs új emberiség-koncepció, nincs új univerzális-lokális világterv, addig nincs más világgyakorlat. Feltéve, ha változatlanul valamilyen *evolúciós fejlődés-paradigmát* vélünk érvényesnek, mert ugyanakkor okunk lehet azt is feltételezni, hogy egyrészt az emberiség csak valamilyen krízis vagy katakizma dráma hatására hajt végre átfogó paradigmaváltást, vagy másrészt az emberiség önfejlődése/önpusztítása által nem befolyásolható „külső” vagy „belső” teremtőforrás, intelligencia, tudatminőség beavatkozása segíthet. Egyelőre ezt a minimális *három alapelehetőséget* fenntartjuk.

18. *Stb. (N-számú tétel fogalmazható meg.)*

Meddig is jutottunk előre (hátra, oldalra, stb.)? Ez a közel húsz vagy akár ötven elemig tágítható teória az *újértelmezési hipotézis* egyesített elméletének kiinduló tételeit vázolja. Ezt nevezzük a metatudat és a metavalóság együttes egységgondolatának, egységállapotának. Az új tudás várhatóan és talán remélhetően fokozatosan átveszi a klasszikus tudás helyét. A tudásbővítés és majd a tudáscsere csak *idő* kérdése? Ha a fizika és a biológia, pontosabb a kvantum fizika és a kvantum biológia új téridő „valóságába” belemélyedünk, nem lehet kétséges, hogy a sokszintes és dimenziós téridő miatt a tudáscseréhez és a tudásemeléshez már régen adott az idő.

Mit is *állítunk* (és nem állítunk) tehát? Ha az anyag gondolat, ha a gondolat teremt, akkor a kérdés az, hogy ki és mi a gondolat? Anyag, energia, információ vagy tudás? Ennél kevesebb vagy több? Nem tudunk jobb fogalmat, mint amit a metatudás nyelvi-tudati alakzata kínál, amely nem(csak) anyagra-anyagba írt és így üres információ, nem(csak) tárolt és így halott digitális jel, hanem *élő valóság és tudat* egyszerre. A kollektív intelligenciát is meghaladó, önfejlődő, általunk is fejleszthető szupra-szubsztancia. Lényeg. És lényegen túli. Isten és istenen túli: az abszolútum, ami – mint feltételeztük - nem azonos Istennel.

Ha tudjuk, ha nem *folyamatosan teremtünk és rombolunk*. Saját testünket, saját tudatunkat, sőt a külső valóságot, az anyagi univerzumot és a kollektív tudati valóságokat. Ha tudjuk, ha nem a körülöttünk lévő valóságot is teremtettük vagy teremtették nekünk és

közösen velünk. Ha ez így van, *mi következik* ebből? Mihez és mennyire van új tudásunk, új tudatminőségünk, új teremtőforrásunk?

Utóirat: Ha most havonta, évente fogalmazódnak meg új tudományos hipotézisek, akkor nincs okunk nem feltételezni, hogy *tíz vagy húsz év múlva* a brán-elméletre vagy kvantumugrás elméletre úgy tekintünk majd, mint a régi tudás egyszerű dogmáira. A tudásteremtés nem véges folyamat, nem lezárható eseménysor: ötven vagy száz év múlva a mai soktétéles új elméleti magot *messze meghaladó* „új” tudással rendelkezünk majd.

4. (Feltevések az új logikáról és a logikai térről)

Mi látható *a csúcstalálóságról és csúcstudatról* az egyébként láthatatlan legfelső szinten? A paradoxon *lényege* az, hogy *van/nincs Egy*; van végtelen, ami nincs, s nincs végtelen, ami van. Vagy: van a csend és nincs a csend. Ez még nem hang, nem fény, nem anti-anyag, nem gondolat, nem szó. Nem tér és nem idő. Aztán tételezzük fel, hogy az Egy önkölcsönhatása szüli a szellemet, avagy a hangot és a szót, amelyet a holografikus tudat transzformál anyaggá, sokdimenziós téridővé, amely befelé szintén végtelen, azaz Egy. *Mindez együtt:* az Egész. Ami együtt van: az a valóság és a tudat együtt. Ha ez együtt van: ez a *teljes logikai tér*, avagy logikai téridő. Először nézzük a háromdimenziós struktúrában a világ *alapvető szerkezetét és összefüggéseit*:

Első szint: az Egy (Abszolútum, vagy az, ami ezen túl van); *Második szint:* a szellem (bölcsség, ami több mint a tudás;); *Harmadik szint:* az ember (az egyén és az általa teremtett világtudat); *Negyedik szint:* a természet (az anyag és a poszt-anyag). És akár megnevezhetjük az ötödik szintet, mert az anyag legbelül ismét szellem és az Egy. Ez azonban nem jelenti azt, hogy nincs *minden szinten is* Isten, szellem, tudat és anyag.

Ha az Egész akarjuk megfigyelni és megismerni, akkor felfedezni oda indulunk, ahol talán már a semmi gondolata nincs, és ugyanakkor a végtelenek között ott van a minden. Mindez a határtalan és a határozott együtt az Egész. Sokszor nincs támpont, nincs tudományos dogma, és a vallási szimbólumok sem igazítanak el. Amire most filozófiailag vállalkozunk, az ilyen szellemi *utazáson túli utazás és anti-utazás*. A fizika vagy a biológia új tudománya is csak az út elején ad tájékozódást, ám az alapkérdések adott válaszalternatívákról a fizikusok között sincs és nem is lehet egyetértés. Egyelőre hipotézisek ütköznek hipotézisekkel, és a többség mindig elutasítja az új hipotéziseket. Az új filozófia viszont *átléphet* ezeken a határokon, dogmákon, de a fizika a korlátozott határátlépéseket is csak akkor méltányolja, ha már maga is megtesz néhány újabb kvantumugrást. Ám az Egészről egy-egy tudomány *nem nyújthat* egészet, maga a filozófia sem, így az Egész újra összefonódik a semmivel. Miért lenne ez baj?

Nos, az egészelmélet magasabb szinten – mint jeleztük - szükségképpen filozófia és posztfilozófia, aztán lehetőségként *metafilozófia*. Az összes szint filozófiai elmélete külön-külön, majd minden szint együttes filozófiája és a szintek közötti váltások-emelkedések titkai. A semmi/minden filozófiai szintű elmélete/nemelmélete. Az új valóságból, avagy az új tudatállapotból új nézőpont. Az új kilátás a megfigyelő számára szükségképpen szintén megfigyelés, olvasás, modellezés és megfogalmazás. Valóságosan és jelképesen: először is mondatok olvasása a semmi/minden láthatatlan „faláról” és aztán mondatok leírása tudattollal. Miután erre most nem vállalkozunk, ezért egyelőre nem tehetünk mást s jobbat, mint magunk is tudás hipotéziseket kínálunk, nem tagadva, hogy a Megfigyelő most is csorbítja a Megfigyeltet (az Egyet, a Semmit, a Szellemet, a Tudatot vagy az Anyagot). Ha felfogjuk és átéljük ezt, borzongató érzés és tudat. Képzeld el: *semmiként „lebegve” gondolkodás a semmiben*. Már az sem lenne ismert érzés vagy tapasztalat, ha valamiként valahogy töprengenénk a semmiben.

A logikai „lánc” és „szerkezet”. A Hang az Egy (vagy például az Abszolútum) *első és eredeti megnyilvánulása*, de ekkor talán még fénytelen és halhatatlan. Ez szükségképpen megelőzi az n-dimenziós térben-időben létező hangot. A Hangot nevezhetjük információnak vagy anyag-előttinek, anti-anyagnak. Minden hangból majd egy-egy *fénykvantum* lesz, mert a hangrezgés világít a sötétségben. A hangok testet öltése a szavak, amelyek az írással *geometriai/matematikai formát* öltenek. A hangok/szavak/fogalmak sokdimenziós rendszere a filozófia, avagy a bölcsesség. Vagy másképpen a logikai tér. A filozófia a világ végső – lineáris és nemlineáris – oka és oknélkülisége, amely a hangok, fények, szavak, fogalmak többszörösen összefüggő, sokdimenziós rendszerének *teremtője és a teremtés megnevezése*. Ez a szellem ugyanúgy a világegyetem és a végtelen tudat alkotóeleme, mint egyik saját következménye, az anyag. Ok és okozat, ok-nélküliség és következmény-nélküliség egyszerre.

A rezgő hang fejezi ki a tértelen/időtelen világot, s később szüli azt a fizikai világot is, amelyet háromdimenziós térként élünk meg. A hang/fény hozta létre a hang- és fényuniverzumokat és a többszörösen összefüggő multiuniverzumokat, továbbá az általunk ismertnek tekintett egyéni és kollektív tudatok – sok jel szerint - szintén hang- és fényrezgésekből állnak. Minden hang és hangcsoport egy-egy téridő rezgés-együttes. A hang (vagy fény) hamarabb létezett, mint a tudatos ember vagy a háromdimenziós anyag. Az ember teste/szellemé szintén hangokból és energiacsomókból áll, és ezek a rezgő-fénylő hangok önteremtő képességgel rendelkeznek. Minden hang, függetlenül attól, hogy melyik nyelven mondják ki, vagy éneklük el, rögtön beleilleszkedik, és örökre megmarad a sokdimenziós téridőben. Szükségképpen akkor is, ha nem alkot fizikai anyagot, avagy nem koncentráliódik mikro, mezo vagy makro-méretű bránban.

Ha minden fény, s hang egy-egy téridő rezgés, akkor minden betű sem más, mint egy-egy *geometriailag megtestesült hangrezgés*. Szoros az összefüggés a hang rezgése és a hang betűformája között. A betű nem csak kifejezi, hanem elárulja a hang téridőben tetten érhető tulajdonságait. Ha minden betű csavart, forgó téridő-kvantum, akkor minden fogalom (magas szintű rezgésként) sokdimenziós térrezgés. Az is feltételezhető, hogy minden hang, minden szó, minden mondat, minden betű és minden filozófia minden időben és minden térben létezik, függetlenül attól, hogy tudunk róla vagy nem. Az általunk tapasztalt világot alkotó anyagok és kölcsönhatásaik mögött így *nem anyagok* és *nem anyagi* kölcsönhatások is vannak. Ez a mögöttes pedig nem más, mint a szellem/filozófia, amely szerintünk a tudati folyamatok segítségével hozza létre az anyagot, de anyag nélkül nincs ember és elme, amely képes szellemmé-filozófiává válnia.

Ez az új, egyesített egészelmélet *három – más-más szintű - hipotézist* ismertet: 1. Az egyesített fizikaelmélet és az egyesített tudatelmélet előtt, mögött és után az egyesített filozófiaelmélet van, amely fényelmélet, hangelmélet, szóelmélet, s fogalomelmélet egyszerre. Magas rangú tudáselmélet, avagy: *új filozófia*. 2. Az egyesített metafizológia – mint a teremtő és a teremtés elmélete – és az egyesített fizikaelmélet – mint a teremtet világ elmélete – között a közvetítő és átváltó elmélet az *egyesített tudatelmélet*. A tudatelmélet nemcsak közvetít, hanem átölel, átfog, tartály a folyadéknak. 3. Az egyesített filozófia-, tudat-, fizika- és biológiaelmélet egyúttal egységes *logikaelmélet*.

Az Egy nevezhető meg leginkább Abszolútumként, s az Abszolútum „megrezdülése”, avagy megnyilvánulása: *Isten*. Az Isten tehát nem azonos az Abszolútummal és különösen nem azzal, ami azon túl van¹⁴⁹. A Hang önkölcsönhatásaiból generálódik az időtlen-tértelen *szellem*, amely a tudat „felettes éne”, s amelyből táplálkozva a tudat gyártja az összes létezőt.

¹⁴⁹ Ez a felfogás nagyon közel áll Sankara, a hindu gondolkodó véleményéhez, aki megkülönböztet magasabb és alacsonyabb brahmant, szerinte az alacsonyabb braman Ísvara, a személyes Isten, a világ teremtője, a magasabb braman viszont a mindenség tulajdonságok nélküli alapelve. Ezért tehát az Abszolútumnak két formája van: a szaguna, a tulajdonságokkal rendelkező, s a nirguna, a tulajdonságok nélküli braman. (Lásd például: Klaus K. Klostermaier, 1998: A Short Introduction to

A tudat: a transzformációs váltás és a működés inspirálója. A tudat tehát minden szinten (minden dimenzióban, minden téridő szinten) jelen van és működik, ám lényege az, hogy a szintek közötti váltásokat/átalakításokat végzi el. Ha a tudatot úgy írjuk le, hogy a megfigyelés, a megfigyelés folyamata és a megfigyelés eredménye, ez csak legfeljebb az alsóbb szinteken igaz. Ez csak a Megfigyelő nézőpontjából látszik így. A tudat a megfigyelés „ablakán” keresztül tárul fel, de a magasabb szinteken már a *teremtés, a teremtés folyamata és a teremtés eredménye*. És a teremtés lényege: a holografikus transzformáció. Az oda-vissza váltás.

A kiterjesztett fizikaelmélet tehát nem csak tudatelmélet, hanem mindenekelőtt és mindenek után *filozófiaelmélet*, és a minimum három komponens sokszoros rendszere és nem-rendszere (valóságosan és szimbolikusan több-központú és végtelenbe táguló sok héjazatú gömb) logikaelmélete, a *logikai tér (vagy téridő) elmélete*. Erre azonban sem a fizika, se más részelmélet, sem a normál tudomány nem képes és nem alkalmas. Egyfelől: a csúcselmélet együtt nem lehet más, mint az *Egészelmélet*, avagy metaelmélet. Másfelől: elmélet-feletti, elméleten túli egyesített filozófia. De: az egészfilozófia nem csak valaminek a megnevezése, leírása, hanem ez a teremtés/nemteremtés maga – létezése, története is.

Az egészelmélet önmagában részben-egészében egyaránt jórészt leírható a fizika, a matematika, a tudat vagy a filozófiaelmélet nyelvén, ám a nyelvek piramis-szerkezetében, a magasabb szinteken szükségképpen *új nyelvet* követel, mert ez a legmagasabb létezészint, létezésforma. Akár azt is mondhatjuk: *új nyelvi transzformáció* van szükség az Egy és a Tudat és az Anyag között. Az új nyelvnek még utána és előtte állunk; a következő években *kísérletet teszünk* az új (vagy nagyon is régi?) nyelv feltárására. Az új nyelv hiányában egyelőre a „meta” előtagot kötjük minden fogalomhoz (például metavalóság, metaember, metatudás, stb.), mert csak így tudjuk az új kategóriákat a régi fogalmaktól elválasztani. Ebben sincs új, hiszen Abraham H. Maslow már 1969-ben használta a *metaember*, a *metaemberség*¹⁵⁰ fogalmát.

5. (Vizsgáljuk meg: ki és mi az Egész?)

A válasz első lépésben így hangzik: *hang, betű, mondat, filozófia, logika* (stb.) együtt. És a hangokból-szavakból létrejött *anyagi és nem anyagi világ*. Egész: *anyag és tudat, tér és idő, ember és Isten, filozófia és Abszolútum* együtt. Egyként. Egy rendszerben és rendszer-nélkül. Ne zavarjon minket, hogy ez ilyen összetett, akár erre is igaz a leegyszerűsíthetetlen összetettség.

A rejtély korrekt megoldásához vezető úton lévő szellemi-tudati akadály most először (vagy sok évezred után ismét) átugorható. A fizikusok régóta keresik és ígérk, hogy létrehozzák az *egységes fizikaelméletet*, amelyet a négy összetartó erőforrásból (elektromágnesesség, gravitáció, erős és gyenge magerő) továbbá az idő elméletéből akarnak összerakni. Amíg azonban ez a kérdésfelvetés az érvényes, addig nincs *egységes egészelmélet*. Az elméleti fizika ugyan is eljutott oda, hogy igazából nincs fizikai anyag, nincs autonóm anyag, az anyag csak héja, külső burka annak, ami nem anyag, vagy nem a klasszikus anyag. Az ezredforduló újabb kérdésfelvetése pedig már minimum az *egységes fizika- és tudatelmélet*. A fizikusok legjobbjai ma már nem egyszer tudatfizikusok, vagy tudatkutatók is, vagy legalább az elmét beillesztik fizikai/kémai hipotéziseikbe. Eddig csak azt gondolták, hogy a világegyetemnek önálló, alapvető alkotórésze az anyag, a tér és az idő, s ezt követően

Hinduism, Oneworld Publications, Emgland; magyarul K. K. Klostermaier: Bevezetés a hinduizmusba, Akkord Könyvkiadó, 2001) pp. 143.)

¹⁵⁰ Maslow, A.H., 1969: A transzcendencia különböző jelentései (Journal of Transpersonal Psychology, 1969. tavasz). Magyarul: A. H. Maslow – R. Assagioli – K. Wilber: Bevezetés a transzpersionális pszichológiába (Ursus Libris Kiadó, 2006) 55., 60. o. A metaemberin egyébként azt értette, hogy az ember istenivé vagy istenszerűvé válik.

merült fel egy tágabb dimenzió: a világegyetemben a tudat is ugyanolyan elsődleges, mint az anyag, vagy a tér és idő, azaz világossá vált újra, hogy a tudat (szemben az elmével) nem az anyagi működés eredménye. Csakhogy a valóság/tudat átfogó gondolati rendszere, vagy az egész új elméleti rendszer meddig tágítandó, hogy az *egyesített elmélet* megszülethessen és mintegy beleférhessen? Nos, a tudományos rejtély megoldásához nem egyszerűen tovább kellett lépni, hiszen az igazi probléma az volt, hogy az eddigi rejtély lelke és ruhája, avagy a *probléma neve és formája* is akadály volt.

Az elmúlt évtizedekben a legmesszebb merészkedő fizikusok kezdték mondani, hogy feltehetően nem egy, hanem *több világegyetem* van, még hozzá egyaránt mikro és makroszinten. A fizikusok ma még nem nagyon mondják, ezért egyelőre helyettük mondhatjuk, hogy feltehetően nem egy, hanem több, n-számú anyag van, így nem elég az *egyik anyagra* fizikaelméletet alkotni. (Ezt eddig is sokszor sejtettük, hiszen az étertől a fekete anyagig fogalmakat használtunk arra, amit nem tudunk, és nem vagyunk képesek igazolni.) Az elméleti fizikusok és biológusok szintén néhány éve kezdik mondani, hogy kutatásaik elvezettek odáig, hogy az anyag vagy/és az élet tulajdonképpen valami más, amit a félénkebbek és óvatosabbak tudat helyett *elmével* neveznek meg. Az embert nemcsak az különbözteti meg a többi élőlénytől, hogy tudata van, mert az eltérés főként a *tudat fokozataiban* van, hiszen – mai ismereteink szerint - egyedül az ember rendelkezik reflexív tudatossággal. Az univerzális természettudományi és gondolkodási válság kitüntetett oka így az, hogy a már sem anyag, sem az anyagon túli „semmi” nem vizsgálható a klasszikus természettudományi módszerekkel. A fizika már nem (nemcsak!) természettudomány, avagy a *jobban megértett természet* nem pusztán anyagi, hanem ennél bonyolultabb és sokfélebb matéria. Innen ugyanígy nincs tovább út.

Az anyag „belsejében”, szubatomi szinten, vagy a feltételezett párhuzamos világegyetekben nincs értelme hagyományos anyagról, vagy racionális anyagvízióról beszélni. A használható felismerések, fogalmak, kezdve a kvantumtértől a twistorig, vagy a bránokig, részben bevezetnek egy magasabb típusú fizika elméletbe, és részben kivezetnek minket az anyagi struktúrákból és dimenziókból.

A tanulmány elején már tömören összefoglaltuk: akik a fizikából, vagy a biológiából indultak, legfeljebb azt a kérdést tűzhetik napirendre, hogy *tudat és anyag együtt*, s nem tehetnek mást, minthogy el kell ismerniük a *tudat elsődlegességét*, s ebben a pillanatban az összes magas szintű ősi kultúra igazsága tudományosan is igazolódik majd. Ezért tehát természettudományos és metafizikai létkérdés, hogy az egységes fizikaelmélet helyett kiindulópontként egységes fizika/elme/tudat-elmélet szülessen. A fizikaelmélet több ága egyre inkább tudatelmélet lesz, s persze a tudatelmélet egyúttal sok szálon fizikaelmélet. Akik viszont filozófiából, vagy szűkebben társadalomelméletből indulnak ki, szintén nem tehetnek mást, mint el kell ismerniük a világ (valóság/tudat) alapvető és lényegi *szellemi-tudati mivoltát*, avagy az egyszerre természeti és természetfeletti tudat- vagy valláselmélet nélkül nincs filozófia. Ezért tehát lényegi kérdés, hogy a filozófia – ami mindig egyesítő és egységfilozófia volt – képes legyen továbblépni az új valóság/tudatelméletig. Ez teszi (fizika- és tudatelméleti alapon) lehetővé az *egyesített elmélet és/avagy metafizika* megkonstruálását.

Az ezredforduló előtt a filozófiaelmélet gyakran leszűkült *társadalomelméletre* és elsősorban a társadalom fizikai/intézményi, vagy még szűkebben *politikai-gazdasági konstrukcióira* figyelt. A dekonstruált filozófiaelmélet helyett viszont kikerülhetetlenül ontoteológia, avagy egységes *filozófiai/teológiai elmélet* szükséges. Vitatható ez? Aligha. Az új egységelmélet, egészelmélet, s egyben az új természet- és társadalomtudomány egyre inkább filozófiaelmélet, tudáselmélet, avagy ugyanakkor logikaelmélet, de ez az újradefiniált filozófia és logika *nem (vagy nem mindig) azonos* a huszadik század hangadó

filozófiaelméleti törekvéseivel. A filozófia és logika tehát ebben az egyesített szellemi térben *tágabb-magasabb értelemben* tétéleződik.

De *hogyan találkozhat az új fizikai/tudati és az új filozófiai/teológiai elmélet?* Változatlanul két megoldás látszik: az új elmélet 1. csak *filozófiaelmélet, avagy tisztán új filozófia* lehet. 2. vagy csak metaelmélet lehet, amely lényegében tudományos *egészelmélet*, ami szükségképpen új tudomány is. Mindegyik a maga nemében *magas rangú* esély.

Hogyan lehet ezt a hipotézist „*igazolni*”?

6. (A tudomány új jelenségei és az új kölcsönhatások)

Az elméleti fizika tehát már korábban megfogalmazta, hogy az egyszerre mikro-mezo-makro szintű világegyetemetek a három, illetve négydimenziós téridőben négy kölcsönhatás (elektromágnesesség, erős magerő, gyenge magerő, gravitáció) tartja össze. Önmagában már a kérdésfeltevés is termékeny, függetlenül attól, hogy mikor lesznek sokak által elfogadott eredmények. Egyelőre elmaradt viszont annak a problémának a megválaszolása, hogy milyen erőforrások, milyen kölcsönhatások fogják össze *a társadalmat és a gazdaságot*. Érdekes, hogy a bölcsészettudományban, vagy szűkebben a társadalomtudományokban *nem került napirendre* az egyesített elmélet létrehozása. Természetesen a legizgalmasabb elméleti felvetés az, hogy az egyes embert (fizikai, lelki, szellemi, közösségi és spirituális lényként) és közösségeit (család, baráti kör, lokális világ, nemzet, Európa, stb.) *milyen energiák, milyen külső-belső kölcsönhatások „drótozzák össze”* és teszik képessé a tartós, vagy fenntartható létezésre. Ha pedig abból a feltételezésből indulunk ki, hogy a fizikai világegyetem végső soron és alapvetően szuperhurok, bránok, avagy sokdimenziós, sokkötődésű, csavart, forgópörgő rezgés-hálózatok, akkor a világegyetem minden bolygója, minden lénye, s minden teremtetett világa ilyen. Vagy nem egészen?

Mindenesetre *új jelenségek* fedezhetők fel a (poszt-normál) tudomány fejlődésében:

- Új jelenség: az elméleti fizika átlép a filozófiai fizikába – a fizika filozófiájába (fizika/filozófia: egy)
- Új jelenség: az elméleti biológia átlép a filozófiai biológiába – a biológia filozófiájába (biológia/filozófia: egy)
- Új jelenség: az elméleti filozófia átlép a fizikai/biológiai filozófiába (fizika/biológia/filozófia: egy)
- Új jelenség: a fizika (biológia, stb.), a filozófia (ontológia, stb.) átlép a teológiai fizikába, biológiába, filozófia (teológia/fizika/biológia/filozófia: egy)
- Új jelenség: a fizika, a biológia, a filozófia, teológia átlép (vissza- és előrelép) az ősi tudásokba és a holnaputáni tudásokba (minden tudás, tudomány, bölcsesség: egy)
- És ugyanez igaz például a pszichológiára, szociológiára, metafizikára, stb.

Az új jelenségek felfedezése és megértése még hosszú ideig tart majd. Egyetlen *példát* szeretnék hozni: Sri Ramana Maharsi *Szellemi útmutatás*¹⁵¹ című beszélgetésében rövid megjegyzést tesz arra, hogy az emberben a két mellbimbó között, a mellkas alatt és a hasüreg fölött *hat, különböző színű szerv* található, amelyek nem azonosak a fizikai szervekkel és a csakrákkal sem. Ezek közül az egyiket, amelyik a vízililiom bimbójához hasonlít, „*szívnek*” (*hridajam*) nevezik, s „itt futnak össze a pszichikus idegvezetékek (nádik), s ez a vitális erőknék (pránák), az elmének és a {tudat} fény{é}nek a székhelye.”¹⁵² Ez a *második „Szív”* voltaképpen az Önvaló (Átmán). Egy ilyen „jelenséget”, „szervet” még a – a kultúrák és a tudományok feletti - egységelmélettel sem lesz egyszerű értelmezni.

Az előbbi példa a sokszintű és sokdimenziójú kölcsönhatások rendszerét és talán legfőbb csomópontját mutatta meg. Most csak annyit nézzünk meg, hogyan nézhet ki

¹⁵¹ Sri Ramana Maharsi Összes Művei (Filosz Kiadó, Budapest, 2006) 80.o.

¹⁵² u.a. 80 o.

(egyelőre a három, illetve négydimenziós téridőben működő) *kölcsönhatásokat párhuzamosan bemutató* integrált ábra, s egyúttal kíséreljük meg négy-négy kölcsönhatásra egyszerűsíteni a nem fizikai vagy nem biológiai, hanem például a *gazdasági és társadalmi* kölcsönhatásokat.

Kölcsönhatások metarendszere (első változat)

	első kölcsönhatás	második kölcsönhatás	harmadik kölcsönhatás	negyedik kölcsönhatás
fizika	elektromágnesesség	erős magerő	gyenge magerő	gravitáció
társadalom	civilpolgári erőforrások	gazdasági-állami erőforrások	kohéziós erőforrások	szellemi-kulturális erőforrások
gazdaság	ember és az első-második természet közötti erőforrások	anyagi-piaci és technológiai erőforrások	társadalmi erőforrások	információ és tudás erőforrások
ember	fizikai-biológiai erőforrások	közösségi (gazdasági és társadalmi) erőforrások	lelki és spiritualitás erőforrások	szellemi erőforrások

A táblázat közel *sem teljes és pontos*, hiszen például a társadalomból kimaradnak az erkölcsi erőforrások, vagy ma a gazdaságban egyre többen tárják fel a spirituális erőforrásokat, vagy az emberi erőforrások között is szerepeltethetnénk technológiai erőforrásokat. A fizika tudománya láthatóan eljutott oda, hogy a négy kölcsönhatást egyelőre csak úgy és csak akkor tudja egyesíteni, ha kilép a három+egy téridő dimenzióból és az egyesítést már *a hipertérben* kíséri meg. Az eredmény nem más, mint az, hogy az egyesítés nem sikerül az *elme vagy/és tudat* beiktatása nélkül. Vagy akár azt is mondhatjuk, hogy a külső-belső valóság leegyszerűsíthető az anyag-tudat kölcsönhatásra. Talán még ennél is izgalmasabb, hogy a társadalmi, gazdasági vagy emberi erőforrások egyesítése – egyre inkább így tűnik – szintén elképzelhetetlen a *magasabb dimenziók* bekapcsolása nélkül. Ez ismét a *tudat*, de a kollektív tudat, s annak tudatdimenzió, tudatvektorai. Ha tehát szeretnénk a metafizológiában vagy az egészelméletben minden tényezőt, minden szintet, minden kölcsönhatást egyesíteni, akkor a *személyes és kollektív tudatok* szerepét kénytelenek vagyunk kiemelni.

Így ismét ott tartunk: *anyag és tudat együtt*. Ezért a filozófiában nem fordulhatunk vissza az utolsó félszázad domináns felfogásaiig (neomarxizmus, strukturalizmus, posztmodern, stb.), ugyanakkor az anyag-tudat kölcsönhatáson alapuló új metafizológia viszont a vártnál *többet tanulhat* a világvallások teológiáiból vagy az ókori (például a görög) filozófiából vagy akár a hegeli hagyományból. A valóság és a tudat „valósága” és fogalma persze *modell* és a kettőjük kapcsolata is *teoretikus konstrukció*. Ám a valóságról és a tudatról egyaránt új elméleti modell születik - és ez utat nyit a metafizológiához. A konstrukció és dekonstrukció új egyensúlyához és új egyesítéséhez. Egyúttal nemcsak a fizikában vetődik fel a kozmológiai állandók, hanem a filozófiában is *az elméleti állandók* kérdése, amelyek egyszerre jelentik az emberiség eddigi – hatalom központú és hatalomideológiai kötöttségű - filozófiai változóinak *kritikáját* és folyamatosan *újrarendelt*, ám évezredek óta létező *bölcsesség-állandók* fenntartását.

Minden tudásmodell - mind látható - *nem szükségképpen* hamis. Új *tudáshorizontok* nyílnak.

7. (A modell-szabadság és tudat-alternatívák)

Minden állítás, minden szó, minden fogalom: *modell*. Reprezentáció, szimbólum, vízió. A tudás: *gondolat-modell*. Az anyag modell, az agy: modell, az elme: modell, a tudat: modell, az élet: modell. Isten: modell. Én/mi: modell. A modellmegértés: modell. Az *egyesített modell* is modell. De *melyik az?* Az új gondolkodás keretében szabadságunkban áll a modell-alternatívákat is modellezni, kezdjük például a fontosabb *tudat-modellekkel*:

A-modell: Nincs tudat, csak anyag és elme van. Csak az anyag és csak anyagi reprezentációk (például elme) vannak. Minden többi csak az elme csalóka játéka. Csak az van, ami megtapasztalható. A természetfölötti „tapasztalat” is csak az elme tündérmeséje.

B-modell: Nincs különbség. Agy és elme/tudat ugyanaz. A háromdimenziós (+idő) térben agy, a hipertérben (tehát minimum öt dimenzióban) viszont tudat. És az anyagi és elmebeli-tudati reprezentációkon túl semmi nincs.

C-modell: Csak rezgő elme (esetleg tudat) van. A tudat önkölcsönható fizikai rezgés. Az agy önmagában ugyan nem képes tudati-tudatos tevékenységre, mert az agy tudat nélkül csak fejlett anyag-modell, ám ez a tudat még nem lép ki a fizikai univerzumból. Ez az elme-modell csak a háromdimenziós világban értelmezhető.

D-modell: Csak (metafizikai) tudat van. Az anyag és az anyag minden modellje a tudat – nem fizikai-anyagi természetű - önteremtése. A tudat így egy nem ismert anyagi/nemanyagi „mező” külső-belső fluktuációja.

Elme és/vagy tudatmodellek típusai

A-modell : Nincs tudat, csak anyag és elme van.
B-modell : Nincs különbség. Agy és tudat ugyanaz; egység
C-modell : Csak rezgő (fizikai) elme vagy tudat van.
D-modell : Csak (metafizikai) tudat van
E-modell : Tudat: megfigyelés.
F-modell : Tudat: teremtés (1).
G-modell : Tudat: teremtés (2).
H-modell : Tudat: nem teremtő, csak teremtés-szervező.
I-modell : A tudat: tudás (1): információ.
J-modell : A tudat: tudás (2): bölcsesség.
K-modell : Virtuális (nem anyagi, vagy poszt-anyagi) valóság
L-modell : A tudat: Isten kiáradása.
M-modell : Isten és/vagy Abszolútum
N-modell : Megismerhetetlen, megnevezhetetlen.
O-modell : Integrált modellek.

E-modell: Tudat: megfigyelés. Három lépésben: a megfigyelő, a megfigyelés folyamata és a megfigyelés tárgya. Ez „csak” Megfigyelőt feltételez, ami lehet Egy (személyes) tudat, vagy lehet kollektív (személytelen) tudat. Ebből a modellből következik, hogy a Megfigyelő „csak” megfigyelésre képes.

F-modell: Tudat: teremtés (1). A tudat több mint megfigyelés, a tudat lényege a teremtés. A teremtő, a teremtés folyamata és a teremtés közös eredménye. A teremtő „csak” egy személyes tudat.

G-modell: Tudat: teremtés (2). A tudat több mint megfigyelés, a tudat lényege a teremtés. A (kollektív) teremtő, a teremtés folyamata és a teremtés közös eredménye. A teremtő azonban egy kollektív, magas rangú tudat.

H-modell: Tudat: nem teremtő, csak teremtés-szervező. A tudat a Megfigyelő vagy/és a teremtő autonóm teremtő tevékenysége. „Csak” a teremtés folyamata. Avagy közvetítés a nemteremtett és a teremtett között: transzformáció.

I-modell: A tudat: tudás (1): információ. Anyag nincs, tudat nincs. Minden információ. Az információ képes egyedül önmozgásra, ami nem teremtés, hanem „csak” az információ önszerveződése. Az információk közötti információ-egyesülés és információcsere: az élet.

J-modell: A tudat: tudás (2). Bölcsesség. A tudat lényege: a szellem. Ami a három+egy dimenzióban „csak” tudás. Ez a bölcsesség szétszóródása és a szétszóródott bölcsesség önalkalmazása. Akár egy-egy tudatos személyben is.

K-modell: Virtuális tudat: virtuális (nem anyagi, vagy poszt-anyagi) valóság.

L-modell: A tudat: Isten kiáradása. Az n-dimenziós Isten-modell három+-egy dimenziós téridőben való reprezentációja.

M-modell: Isten-lényeg. Nem az Isten megnyilvánulása, mert az csak a tudat önkicsatolása, hanem maga az Isten és/vagy Abszolútum.

N-modell: Megismerhetetlen, megnevezhetetlen.

O-modell: Integrált modell(ek). A felsorolt (és a fel nem sorolt) modellek közül két vagy több szereplős integrált modellek állíthatók fel. Akár egyszerre lehet L-modell, H-modell és B-modell, függően attól, hogy melyik téridőben vagy téridő feletti dimenzióban létezik. Hol ébertudat, hol tiszta tudat, hol információ, hol tudás, hol valamilyen transzformáció, hol a tudás/tudat logikai tere, hol az Abszolútum, vagy annak megnyilvánulása, hol *mindez együtt*.

Ez egyrészt függ attól, hogy a tudat-modell megfigyelő *melyik tudatszintből* szemléli ezt: a három+egy dimenziós, normál ébertudatból, vagy ennél magasabb (tisztá, transzcendens, kozmikus, isteni, stb.) tudatállapotból. Ez másrészt függ attól, hogy a bölcsesség/tudat/valóság szerkezetének *melyik lépcsőjét* (fizikai, szellemi, isteni, stb. valóság/tudat) vizsgáljuk. Nem nagyon lehet a vita tárgya, hogy az alacsonyabb rangú modellek (az A-modelltől a D- vagy az F-modellig) csak a fizikai/biológiai szintekre vonatkozhatnak. Függetlenül attól, hogy elismerjük bármilyen Isten létét, vagy nem, minden magasabb rangú tudat-modell szükségképpen megköveteli legalább a *természetfeletti valóságok* lehetőségességének elfogadását. Ez a helyzet nem zavarja meg a munkamegosztást: a normál-tudománnyal foglalkozó tudósok kutathatják az alacsonyabb rangú valóság/tudat sikokat, míg a filozófusok, teológusok – a poszt-normál és poszt-tudomány képviselői – megfigyelhetik, vagy megtapasztalhatják a *magasabb valóság/tudat szinteket*.

Ken Wilber már korai műveiben (például: A növekedés spektruma¹⁵³ [35,36]) *tíz szintű tudat-szerkezetet* vázolt fel. Szerinte a tudat alapstruktúrái így néznek ki és a zárójelben Sri Aurobindo fogalmai: szenzoros-fizikai, fantazmikus-emocionális (fizikai tudatosság alatt), leképző elme (vitális-emocionális), szabály/szerep-elme (érzékelő elme), formális-reflektív (gondolkodó elme), víziológia (felsőbb elme), okkult (megvilágosult elme), szubtilis (intuitív elme), kauzális (felettes elme), legvégső (elmefeletti). Ez a tudatszerkezet részletes és impozáns, de sem Wilber, sem Aurobindo *nem választja el egymástól* az elmét és tudatot, ráadásul Sri Aurobindo – szerintem indokolatlanul – a valódi tudatszinteket is elmének nevezi. Az általunk felvázolt tudat-modell rendszer is beleesik ebbe a hibába, de csak azért, hogy a modellrendszer ne legyen zárt, s a hagyományos tudomány alternatíváit ne tekintse semmisnek. (Ám az „A”, a „B” és talán a „C” modell végül is bizonyosan nem tudat-modell..)

A filozófiai egészelmélet nem tehet más, minthogy egyrészt minden tudat-szintről megfigyelnie kell, másrészt pedig a tudat-modelleket minden szinten vizsgálnia kell. Ezt a lehetőséget lehet tagadni, de szükségességét *csak elfogadni* lehet.

8. (Egyesített filozófia és folyamat-szerkezete)

¹⁵³ Wilber, Ken – Engler, Jack – Brown, Daniel, 1986: Transformations of Consciousness: Conventional and Perspectives on Development (Shambala).

Sokszintes, sokdimenziós sűrített tartalomként-formaként bemutatható-e a metafilozófia?

Az egészkép, avagy az egészelmélet (a „valóság/tudat” és megnevezése) *egyesített filozófiaként* egyaránt leírható két-háromdimenziós táblázatban, mátrixban és leginkább gömb-modellben. *Megjegyzés:* mozgó-forgó gömbmodell helyett most csak „egyszerű” táblázat következik:

Egyesített metafilozófia szerkezete (táblázat gömbszerkezet helyett)

Lépcsők száma	Lépcsők neve	Tudat-szintek
Egy (1.0)	Abszolútum	Abszolútum tudat (Ami észlelhető: egység tudat)
Egy/egy (1.1.)	Isten, Teremtő (Végtelen, csend, stb.)	Isten tudat
Egy-kettő (1.2)	Önteremtés, önkíradás (a teremtés első aktusa)	Isten tudat megnyilvánulása
Kettő (2.0.)	Hang/fény (teremtett hang, végtelen fény, üres tér)	Megnyilvánult Isten tudat megszólalása
Kettő-egy (2.1.)	Rezgések/vibrálások (teremtett fény önmozgása, folyamatos megnyilvánulása)	Transzcendens tudat rezgése vagy fény-tudat
Három (3.0.)	Szavak (hangok összefüggő rezgései, hang-bránok, feltöltött tér, avagy az abszolút tudat teremtményei, stb.)	Szellemi tudat előkészítése
Három-egy (3.1.)	Mondatok (szavak, szó-bránok)	Szellemi tudat
Négy (4.0)	Filozófia (mondat-bránok, mondat téridő csoportok)	Tudás és/vagy tudás megtapasztalása
Négy-egy (4.1.)	Logika (Mondat téridő-csoportok „szerkezete”, logikai terek, avagy logikai önteremtő folyamatok)	Szellemi tudat időtlen-tértelen megnyilvánulásai
Öt (5.0.)	Sokdimenziós tér/idő (filozófia-logika megtestesülései)	Metafizikai tudat és megtapasztalása
Öt-egy (5.1.)	Párhuzamos univerzális terek, párhuzamos időterek	Kozmikus tudat és kiterjedése
Hat (6.0.)	Természet, háromdimenziós anyag (szélesség, magasság, mélység) és a téridő kialakulása	Fizikai tudat és önszerveződése
Hét (7.0)	Magasan szervezett anyag/test (ember fizikai szinten)	Fizikai test/tudat magas rangú szervezethez
Hét-egy (7.1.)	Agy, elme	Anyag reprezentációi
Nyolc (8.0)	Második természet (az ember által létrehozott környezet)	Természet átalakítása, önfejlődése
Kilenc (9.0.)	Közösség, társadalom	Társadalmi tudat és kölcsönhatásai
Tíz (10.0.)	Emberi öntudat a földi (három+egy dimenziós) világban	Személyes emberi öntudat
Tizenegy (11.0.)	Ember transzcendens lényként	Személyes kozmikus tudat
Tizenkettő (12.0.)	Teljes ember, tudatember, emberisten	Személyes Isteni tudat
Tizenhárom (13.0.)	Az ember haza találása, az ember emberfelettivé válása	Egység-tudat

A *csúcskategória*: az Egy. Az Egyről (a nem-kettőzöttségről) szinte minden filozófiai és teológiai mű szól, ám ennek éppen a csúcsvoltát, végtelen-voltát meglehetősen nehéz jól definiált fogalomba „gyömöszölni”. Érdemes felidézni, hogy például A. N. Whitehead milyen jól értelmezi az *Egy* filozófiai fogalmát, mert világosan felismeri, hogy ez a *legvégső kategória és ez a teremtőerő fogalma*: „Az ’egy’ terminus nem az ’egész szám egy’-t jelenti, mely egy összetett speciális fogalom, hanem a határozatlan ’egy’, a határozott ’a’ vagy ’az’, a

mutató 'ez' vagy 'az és a vonatkozó 'amely', 'ami' vagy 'ahogy' névmásnak egyaránt alapul szolgáló általános fogalmat.”[34] Hozzáteszi, hogy a legvégső fogalom az „új együtteség létrehozása”.

Az Egy tehát: az *Abszolútum*, amely azonban *nem* az Isten. Liptay Lothar így elemzi Sankara felfogását: „A személyes Isten, a hinduk hatalmas Ísvarája maga is e káprázat szülötte, s egyben közvetítője. A minden konkrétumtól mentes abszolútum, a Brahman nem azonos vele, csak végső, transzcendens aspektusát képezi - mint egyébként minden másnak is.”¹⁵⁴(Természetesen számos olyan felfogás van, ami az Abszolútumot *azonosnak tételezi* Istennel.)

Ez azonban csak egy filozófiai-logikai Egy. Ez még nem a nem-kettőzöttség elmélete. A probléma az, hogy az Egy (az Abszolútum vagy/és Isten) *nem fogható fel* a Megfigyelő vagy az Értelmező normál éber tudatállapotában. Az Abszolútum és az Isten az egyetlen valósággá csak az Isten-tudatban vagy az egység-tudatban válik. (Ezért a klasszikus vagy a modern filozófia¹⁵⁵ is csak addig mehet el, mint például A. N. Whitehead.) A metafizika és a metafizika-tudatállapot viszont eljuthat oda, ahova csak a legmagasabb rendű bölcsek¹⁵⁶ látnak el: semmi sincs, Isten sincs, csak az Önvaló, amit fordíthatunk Abszolútként, s amit az egyszerűbb lelkeknek Istennek mondhatunk. Ez azonban ne gyengítse el a figyelmünket, mert az egység-tudatban már nincs szükség „valamiféle *bhávánára* (egy megszemélyesített isten vagy istenség mély érzelmekkel és vallásos érzéssel éthattott kontemplációjára).”¹⁵⁷

Most nincs lehetőség, hogy mindegyik fogalmat több tudomány és több vallásfilozófia alapján integráltan elemezzük. Mindenesetre az előbbi táblázatban – a teremtés önmozgását, önfejlődését – vizsgáltuk fentről lefelé. Ennek alapján megkonstruálható a komplex világszerkezet, avagy az *egyesített logikai tér, avagy valóság/tudat szerkezet*. Ha valaki mindenáron maradni akar a tudomány ismert határainál és kompetenciáinál, az a táblázat tetejéről és aljáról tegyen zárójelbe egy-két szintet.

Egyesített logikai metatér (táblázat, gömbszerkezet helyett)

Lépcsők száma	Lépcsők neve	Tudat-szintek	Váltás-szintek
Első szint	Abszolútum (Egy, végtelen, Isten, stb.), vagy az Abszolútum, amelynek megnyilvánulása Isten	Tudatfeletti – vagy csak ez a tudat, avagy az abszolút tudat	+ Az Abszolútum megnyilvánulása szellemé
Második szint	Szellem (Egy megkettőződése, bölcsesség, tudás, információ)	Tudás – ami szintén tudatfeletti, avagy a tudás sűrűsödése, koncentrációja és maga a tudatosság	+ A szellem önmozgása, önfejlődése
Harmadik szint	Tudat (Az első két szint a tudat segítségével végzi a teremtést, kezdve a hangtól az információig)	Tudat – a tudás hozza mozgásba a tudatot; a tudat holografikus formáló-teremtő erő	+ Abszolútum és a szellem átváltása információvá, anyaggá, természetté
Negyedik szint	Természet (fizikai-biológiai valóság, a teremtett világ)	Természeti, kozmikus tudat – vagy a szubatomi szinten	+ Az anyag átváltása (s

¹⁵⁴ Liptay Lothar, 2006: Az Abszolútum, www.evilonline.hu (A Stratégiakutató Intézet – 2006. ápr. 21-én rendezett - Abszolútum konferenciáján elmondott vitaindító előadás írott változata.)

¹⁵⁵ Jacques Derrida kiindulópontja sem más, minthogy a „puszta ész határain belül” próbálja elgondolni vagy megjeleníteni a vallást. (Derrida, J.: Hit és tudás (Brambauer, Pécs, 2006) Eredeti kiadás: Original title, Foi et savoir, Les deux sources de la religion” aux limites de la simple raison, Jacques Derrida and Gianni Vattimo, *La religion*, Paris, Seuil, 1996, 9-86.

¹⁵⁶ „Az, hogy a mindig és mindenhol jelen lévő, mindent átható és önfényű Önvalót, a valóságot nemlétezőnek tekintjük, míg a mindig és mindenütt következetesen nemlétezőnek bizonyuló egyéni lelket (dzsiva), világot (dzsagat) és Istent (para) létezőnek tekintjük, a májának tulajdonítható.” Sri Ramana Maharsi Összes Művei (Filosz, 2006) 78.o.

¹⁵⁷ i.m. 84.o.

		magasabb tudatállapot	egyesülve a tudattal) emberré
Ötödik szint és visszafelé az első szint	Ember (Az ember megtapasztalva az első négy valóság/tudat szintet képessé teszi magát arra, hogy az ötödik szintről elinduljon visszafelé, lehetőleg az első szintig).	Éber tudat(ok), transzcendens tudat, kozmikus tudat, Isten-tudat, egység-tudat	+ Az első természet átváltása a második természetté
Visszafelé: második szint	Második természet (Az ember által létrehozott második természet, avagy a három+egy dimenziós civilizációs önteremtés)	Természeti tudat emberi tudattal vegyítve – szubatomi szinten magasabb tudatállapot	+ A konstruált természet átváltása közösséggé
Visszafelé harmadik szint	Közösség, társadalom, avagy az emberiség tudata és annak intézményesülése (Az ember és természet, valamint ember és ember együttműködése)	Közösségi és társadalmi tudat, avagy az ember önteremtő képességének gyakorlása	+ A Közösség átváltása tudássá, szellemé
Visszafelé negyedik szint	Kollektív szellem (Az ember és az emberiség által létrehozott összes információ és tudás)	A kollektív tudás tudata (szellemi tudat)	+ A kollektív tudás transzformálása isteni tudássá
Visszafelé ötödik szint	Az egyén és az emberek közös isten-tudata, avagy Abszolútum-tudata	Az emberiség vallások feletti közös (istenti) tudatfeletti szintje	+ Az egyéni isteni tudatok összegződése az Abszolútummal

Ez az ábra-modell már érzékelteti, hogy ebben a formájában félig-meddig használhatatlan, hiszen az ötödik-hatodik szint igazán már csak egy *gömbszerkezetben* ábrázolható jól. (Ennek ellenére az összefüggések nyilvánvalóak.)

A világszerkezet egyúttal a logikai tér megnyilvánulása. Mi is tehát ez a bizonyos *logikai tér*? Egyrészt az univerzális új metatudásból építkezve, másrészt a tudatos szint mögötti-fölötti kollektív tudatból és tudattalanból inspirálva *képesek lehetünk* a logikai rendszer képét (legalább találó szimbólumát, majd a szimbólum mögötti konkrétumát) előhívni, vagy megszólítani. Ha most valaki esetleg megkérdezi, hogy *milyen* logikai teret rajzolunk meg majd, először is – jobb híján - azt válaszoljuk, hogy egyelőre nem, vagy nem nagyon tudjuk ezt, de aztán óvatosan avval folytatjuk, hogy koncentrált külső-belső figyelemmel, néhány korábbi felismeréssel és a metaelméleti gondolkodással talán megnevezhetjük az *ismeretlen természetűt*. Saját korábbi logikánkból folyton páráként el-ejtűnő új logikai-térképet. A (meta)logikai (meta)teret.

Abban sem vagyunk biztosak, hogy a címben meghirdetett logikai tér fogalma garantáltan megfelelő, ám egyelőre úgy gondoljuk, hogy szemléleti kiindulópontnak most ezt tűnik a legalkalmasabbnak, miközben az egyszerre személyes és kollektív tudatból-tudattalanból olyan jelzéseket kapunk, hogy a logikai metatér *nemcsak szimbólum*, hanem *létező valóság* is, hiszen több dimenzióban, különböző logikai tereket, eltérő logikaitér-típusokat takar.

A logikai rendszert a magunk részéről – sok kiváló természetkutatóval szemben – nem elsősorban fizikai vagy matematikai térnek tekintjük, hanem elsősorban *filozófiai* (vagy *szellemi*) térnek, vagy még tágabban *tudati térnek*, amelynek ugyan alapvető síkja vagy vetülete a fizikai vagy a biológiai tér is. Ez a logikai tér *egyszerre* a belső terünk és minden olyan dimenzió, ami túlmutat belső logikánkon, sőt látszólag tőlünk független logikai tér. Mindez bármennyire is elvont, vagy összetett, végül is röviden *vázolnunk kell* a logikai tér összetett fogalmát.

Évtizedek óta belső programunk a *logikai tér* megalkotása. A logikai tér *egyszerre* elmélettér és az új tudomány szerkezete, *egyszerre* tudás és tudattér, *egyszerre* személyes tér

és kollektív tér, *egyszerre* valóság és nem-valóság, miközben *egyszerre* tér és térnélküliség, *egyszerre* matematikai és filozófiai tér, *egyszerre* az új világkép és annak szimbóluma. *Egyszerre* csend, zaj és hang, *egyszerre* fény, árnyék és féynélküliség, *egyszerre* a semmi és a minden, *egyszerre* absztrakt és konkrét, *egyszerre* üres és csordultig teli. A tér *egyszerre* fizikai, biológiai, társadalmi, szellemi és transzcendens tér. *Egyszerre* összetett materiális és strukturált isteni-tér (szakrális tér). Ez a tér a metaelmélet (tényleges és szimbolikus) magva és (önmegfigyelő-önteremtő) kiterjedése, szerkezetileg három vagy több dimenziós tér (létra- és „gömb”-modell), sőt csavart logikai téridő. Nem hisszük, hogy ez a bonyolult téregyüttes, ez a téridő-dimenziórendszer egyetlen szempontból vagy egyetlen tudományággal leírható.

Ez a számos-számtalan logikai tér vagy egyedi térdimenzió, ez az integrált fogalmi téridő-dimenziórendszer a *metatér*. Vagy pontosabban: *a logikai metatér*. A fogalmak közötti felsorolt és a fel nem sorolt terek, idők, téridők között különböző kapcsolat, egymástól is eltérő rendszer van, ezért a logikai terek nem csak egyszerűen véletlen halmazt mutatnak, s amint nem csak szigorúan ok-okozati kapcsolathálózatot jelentenek. A nyelvi-fogalmi terek önmagunkban és együttesen *egyszerre* alkotnak zárt és nyitott szerkezetet, s ez a szerkezet lehet hierarchikus, vagy nem-hierarchikus, lehet egyszerű két dimenziós falusi főutca és hihetetlenül bonyolult logikai hipertér. Hipotetikusán kívül és belül minden lehet, miközben a térösszetartó, egyensúlyt tartó erők sem szűnnek meg. Ez *egyszerre determinisztikus és nem-determinisztikus* fogalmi-gondolati térhálózat. A logikai tér tehát egyetlen egyoldalúsággal sem fejezhető ki és semmi sem indokolja, hogy önmagában egyetlen eddigi térvíziót kizárólagosnak fogadjunk el. Mozgás és mozdulatlanság: *egy*.

Egy-egy logikai térben számos-számtalan alkotóelem van és lehet – a magunk részéről *mindegyiket* téridő-elemnek tekintjük. Absztrakt értelemben: minden logikai alkotórész önálló tér – avagy téridő, de ebből egyáltalán nem következik, hogy minden téridő-elem azonos típusú, miközben szükségképpen lehetnek egyforma vagy azonos logikai térépítő-”kockák”. Az elméleti titok természetesen az, hogy a logikai terek között milyen átjárók vagy átjárhatatlanságok („ajtók”, „ösvények”, „falak”, „főregjáratok”, vagy többek között éppen „szakadékok”, netán „hidak”) vannak.

A logikai metatér, vagy metalogikai tér, vagy új logikai tér egyelőre *ismeretlen*, vagy *nem megfelelően megismert*. Nem biztos, hogy azonos bármelyik eddigi logikai tér/téridő hipotézissel. Ebből nem következik, hogy mások korábban, időben sokkal korábban, vagy velünk párhuzamosan, éppen most ne ugyanezt vagy hasonló *meta-logikai metateret* alkotnának meg. Nincs jelentősége, hogy egy vagy sok logikai metatér születik, mert egyik térkonceptió sem üthet el nagyon a másiktól, ha valóban egységes metatérben gondolkodik, ugyanakkor minden egyén/személy – részben autonóm metatérként – egyedi logikai teret teremt. Merthogy a logikai tér minden szinten *egyszerre teremtető és teremtetett*. A logikai metatér azért is szükségképpen *ismeretlen*, mert egyrészt egyelőre nincs olyan nyelvi kifejezés vagy fogalom-készlet arra, amiről beszélni szeretnénk, másrészt – éppen ezért – pontosan azt sem nagyon tudjuk megnevezni, amiről beszélni szeretnénk. Még abban az esetben sem, hogy a logikai teret *szimbolikus fogalomnak* tekintjük.

A ténybeli és szellemi homálynak sok *más oka* is van. A logikai térben ugyan is *egyszerre* van külön-külön igen és nem, valamint meglepetésként együttes *igen/nem* pozíció is. A fogalmi tér természetesen egyúttal idő, és a tér nem csak három vagy az idővel négy dimenzió, hanem n-számú, tehát *végtelen dimenzió* (és: fraktál, vektor, stb.). Ludwig Wittgenstein – az arisztotelészi logika folytatásaként - még úgy gondolta, hogy egy-egy kijelentésnek a valóságot *igenre* és *nemre* kell meghatározni. Ma már – felfogásunk szerint – a klasszikus igenre-nemre egyszerűsítő logika csak a logikai tér fizikai valóságának három terében érvényes. Az igen-nem logika korszaka tehát véget ért és a logikai tér alapvető logikai státusza ismét vagy most először az *egységes igen/nem*.

Az elmúlt száz évben a tudomány változása szétfeszítette a csak *igenben és nemben* gondolkodó logikát. *Neumann János* vezette be a harmadik logikai státuszt, a *lehet-et*, majd a poszt-koppenhágai szemlélet hozott két új pozíciót, a *meghatározatlan* (a még nem igazolható) és az *értelmetlen* (azt, ami örökre igazolatlan marad?). Így aztán a huszadik század utolsó harmadára kialakult a *kvantumlogika* első lépcsője: (1) értelmezhető (igen, igaz, van), (2) a nem értelmezhető (nem, hamis, nincs), (3) értelmezhető/nemértelmezhető (igen/nem, lehet), (4) értelmezetlen (meghatározatlan, zaj, stb.). Ennek alapján az új tudomány már *másképpen gondolkodhat* a valóságról és a tudatról, illetve mindkettő különböző szintjeiről és dimenzióiról. A logikai metatér (maga a megnyilvánulatlan) alapja és lényege az értelmezhető/nemértelmezhető logika. Ami már vagy még értelmezetlen, az semmiképpen *nem azonosítható* a nem értelmezhetővel, ráadásul a logikai metatérben elméletileg nem lehetséges az örökre meghatározatlan.

A logikai tudománynak *nincs* többé határa és *nincs* csak kísérletileg igazolható tudomány. Ezért *sincs* többé külön tudomány, külön vallás, külön művészet vagy külön mesterséges intelligencia. Az általunk elfogadható új logikai metatérben így már kénytelenek vagyunk *meghaladni* a kvantumlogika első állapotát is. A jövő logikai rendszere: a *fogalmi-nyelvi gömbtér*, amelyben minden logikai státusznak *n*-számú logikai pozíciói vannak, miközben a logikai gömbtér külső-belső csúcspontjaiban felfedezhetők a stabil *igazságok*.

9. (A metafilozófia gömb-modellje)

Az új tudomány akkor és azzal kezdődött, amikor látványosan kiderült, hogy a megfigyelő, a megismerő *nem semleges*, de ekkor vált véglegessé a tudomány *ijedelme és magányossága*, mert ettől kezdve nem csak önmagunk, személyes tudatunk-tudattalanunk, hanem új tudományunk is végső soron – az eddigi állítások logikája szerint - megismerhetetlen és indokolhatatlan. A tudomány hosszú vergődés és rövid (egy-két száz éves) diadalút után *ott van*, mint ahol elkezdte az időszámítás előtt, és *ahol elvált* a más gondolkodási formáktól, különösen a teológiától. A nagyon sokat és sikeresen megismerő euroatlanti tudomány szembesült azzal, hogy számára megint elveszett *a biztos objektivitás* és így *ismeretlenné vált* maga a megismerési folyamat is. Az ezredforduló: a tudománya *halála* – és egyúttal soha nem látott *horizontja*?

Akár a kvantumvalóságba merülünk, akár a tudatba-tudattalanba pillantunk be, *nincs semmi* objektíven megragadható. Első és utolsó menedék a *logikai megatér* megkonstruálása, ahol kísérletileg igazolt tények helyett azonban „csak” logikai érvek vannak. Közben felrémlik a természettudomány előtt is: valóság *sincs*, a valóság „csak” logikai tér. A logikai tér pedig összetett tér: információs tér, tudatér, stb. A kétségbeesés totalitását hozza aztán maga után az is, hogy a logikai metatér sem objektív, hiszen *személyiségünk része-eleme*. Ezen a ponton nagyon könnyű újra bedőlni az igen-nem alapú arisztotelészi logikának: ha a klasszikus tudomány így nem folytatható, akkor *ne folytassuk* (ez a nem, a nem értelmezhető), ha a régi tudomány helyett új tudomány kell, akkor *hozzuk létre* azt (ami értelmezhető, igaz, stb.), de ennek érdekében először is vessük el a nem-igen logikát. És ennek jegyében – s ez már program is - a klasszikus tudományt *egyesítsük* az új tudománnyal, méghozzá úgy, hogy új, integrált logikai metatérrel alkotunk meg. Amúgy: egyszerre kezdjünk mindent előről, és folytassuk a legvégén, mintha ténylegesen teremtők lennénk.

A *legnagyobb kihívás* mindig az, hogy tudatában vagyunk-e néhány egyszerű fogalomnak és sejtjük-e a köztük lévő viszonyokat. Ha eltalálod a legfontosabb szavakat és túrhetően jól érted tartalmukat, avagy hirtelen – mintha megvilágosodás érne – egy pillantás alatt, csokorba és rendszerbe gyűjtve, pontosan megismered őket. Minden kertelés nélkül kijelentjük, hogy évtizedek óta egyre erősebben érezzük, hogy a keresett tudás a kezdetek (a hatvanas évek eleje óta) óta felismerhető, csak a megfelelő *nyelvi-fogalmi készlet* és az ezt

megvilágító *felismerés sorozat* hiányzik. Feltételezzük egyúttal azt is, hogy saját tudatunk mintegy összefolyik (nemcsak érintkezik) az univerzális-transzcendens tudattal, de ettől még automatikusan vagy szükségképpen nem tudjuk az éber tudat felszínére emelni ezeket az információkat.

Nem azért írunk magunkról, mert bármilyen értelemben is a fontosságunkat szeretnénk növelni. Egyszerűen arról van szó, hogy *magunk vagyok a megismerés*: magunkkal folytatunk megismerést, avagy a megismerés magunk nélkül reménytelen. Az elméleti fizika mintegy száz éve nem véletlenül mondja, hogy nincs a *megismerőtől független* valóság. Vagy az úgynevezett valóság mindig csak azt az aktuális képét villantja fel, amit a megismerő „behatolása” kiváltott. A probléma természetesen az, hogy a megfigyelő (tehát mi) magunkat sem ismerjük, s magunkról fontosat csak akkor és azzal tudhatjuk meg, hogy megfigyelésünkkel milyen formát/lelket adunk a külső valóságnak. *A kaland tehát tökéletes*: egyfelől előre sem a benti magunk, sem a kinti világ nem deklarálnak, másfelől a magunk és magunkon túli valami (valóság, tudat, stb.) közötti kapcsolat oda-vissza felmutatja a valóság-látványt.

Egyik állapot sem jó: az sem jó, ha üresnek tudjuk magunkat, mintha nem lenne bennünk gondolat vagy tudás; s ugyancsak nem jó, ha a megtanult, már rutinból is használt tételsémák, gondolat-dogmák töltenek el minket. Az egyik az üres, sőt lukas hordó, a másik a túlcsordult hordó állapota. Ahhoz, hogy most a logikai teret felvázoljunk, az a helyes, ha kitisztítjuk magunkat. Nincs más feladat, mint letakarítani magunkról a megtanult sémákat és dogmákat – de meddig? Nem fogalmazunk elég pontosan: talán nem is takarítani, hanem hátrébb tolni kellene a tudat előteréből a régi sémákat, s ezzel szabad és nyitott teret teremteni a tudat mélyéről feltörekvő új szavaknak, új mondatoknak, új felvetéseknek. Ehhez persze meg kell értenünk, hogy a logikai tér különböző szintjein *én/mi vagyunk* (és ugyanakkor nem-vagyunk) *a logikai tér*, egyszerre befogadó, konstruáló, s kivetítő tér.

Ám ami a téralkotás pillanatában voltunk, nem az maradunk a térkonstruálás végén. Ez úgy értendő, hogy amilyen logikai térnek tudtuk magunk, attól eltérő logikai teret hozunk létre minden szellemi alkotásban. A két tér között különbség van. Ha az új tér megszületik, akkor ettől magunk is *más térré* alakulunk. Ez a folyamat persze az éber tudat állapotában történik meg. Ezért egyrészt szükségképpen feltételeznünk kell, hogy a tudatalatt/tudattlanban ez a logikai tér már voltunk, vagy ez a tér bármikor lehetséges volt számunkra, másrészt nem szabad elfelejtenünk, hogy az önmagunkat jelentő/nemjelentő logikai tér szivacsaként átfolyik, áthullámozik a közös és határtalan külső terekbe, amelyekből folyamatosan vagy aktuálisan információ impulzusokat kapunk vagy akár kérünk. Így harmadrészt – ideális esetben – *magasabb tudatállapotokba* kell jutnunk, ahol a meglévő és változó logikai tér-énem láthatóvá-foghatóvá válik, mert a látvány mondatokban öntése egyúttal a logikai tér folyamatos születését és létezését hozza magával.

Ez az első olyan szellemi alkotásunk, amelyet tudatosan úgy akarunk megírni, mintha egy szakrális királyként (és ugyanakkor az utolsó teremtetett lényként) *szellemi országot vagy várost* teremtenék. Ez az ország: önmagunk, avagy mi vagyunk, mint logikai tér; de ezt az országot, új „birodalmat”, avagy önmagunkat is az alkotásban teremtjük meg, de az új szellemi mű tere (mondom még egyszer: mintha tényleges térség, ország vagy város lenne) szintén logikai tér. Egyúttal ez a tanulmány és magunk is egyaránt sűrítőménye vagyunk a végtelen *univerzális-szakrális térnek*, sőt az elkészült mű – születése után – már szükségképpen elszakad tőlünk, önálló logikai térré válik, s ily módon visszahatva továbbépíti a kozmikus-transzcendens teret is. Egy könyvben pedig minden egyes tanulmány sajátos logikai tér, s a könyv belső világában önálló elemként létezik. Ezek a különféle terek egyszerre összeolvadnak és elválnak egymástól, így egyaránt izgalmas kérdés, hogy miként értelmezzük függőségüket és függetlenségüket, és hogyan definiáljuk a logikai térszintek és a térelemek közötti átjárásokat.

Nézzünk szembe a *korszak – egyaránt régi és új - dilemmáival*: egyesíthető-e a tudomány és a vallás (sőt a művészet is), vagy pontosabban a tudományelmélet, a valláselmélet és művészetelmélet; vagy másképpen az eltérő elméletforrások *közös logikai térben való egyesítése* eredményezhet-e metafilozófiát? Minket az a kérdés nem foglalkoztat, és nem is irritál, hogy az európai felvilágosodásból eredő tudomány zöme pillanatnyilag elutasít minden olyan témakört és nézetrendszert, amely az empirikus valóság kutatásán kívül esik. Mindenkinek szuverén joga, hogy saját maga és művei logikai terét *mennyire, hogyan korlátozza*, és ebből milyen tudás tartományokat szelektál ki. Lehet tehát csak a tudomány egyféle vektorvalóságaiban maradni, lehet csak a teológia másféle vektorvalóságaihoz ragaszkodni, s lehet csak a művészet harmadfféle vektorvalóságaiban otthon lenni. De engedtesék meg, hogy valaki *egyszerre akarjon létezni* minden vektorvalóságban és minden vektorvalóság fölötti-mögötti valóság-végtelenben. Nekünk az a dolgunk, hogy metateret segítsünk megnevezni, bejárhatóvá tenni, egyszerre teremteni és teremtettként feltárni.

Szerintünk ez a *sokdimenziós és sokvektoros* logikai tér az *egyetlen lehetőség*, hogy az elmúlt kétezer évben kialakult és sok kinnal-keservvel elért tudás- és tudatállapotunkat meghaladjuk. Ezért teljesen érthető, hogy magunk egyaránt igen nagyra tartjuk az időszámítás előtti sokezeréves szakrális őstudásokat, az időszámítás előtt kezdődött és mára igen magas szintet elért tudományokat és a szintén a messzi múltba visszanyúló különböző vallások teológiát. Három hatalmas szellemi folyó ez, amelyet most engedjünk egyszerre belefolyni az egyetlen tudás-óceánba, és egyúttal vállalkozzunk a közös óceán kutatására. Egyébként *teljesen mintegy*, hogy az egyesített és egységes vizeket milyen új fogalommal kereszteljük el: akik a tudomány felől jönnek, nevezzék új tudománynak, vagy poszt-tudománynak, akik a vallások felől érkeznek, hívják új metafizikának vagy poszt-metafizikának, akik a művészet világából érkeznek, hívják új művészetelméletnek, vagy poszt-művészetfilozófiának. Szabad a választás. Magunk maradunk a szűkebb metaelmélet, vagy a tágabb *metafilozófia* mellett.

Az utolsó mondatokat – mint tapasztaltuk magunkban – már kifelé, a *világnak szánt* üzenetként írtuk. Ez figyelemcsökkenést és koncentráció-hiányt jelez. Ezért most a koncentrációt kikapcsoljuk, és a figyelmet engedjük szétszóródni. Összehúzódnak és kiengedünk, a tér alsó szintjein vegetálunk és az éber tudatállapotban is kikapcsolunk; benne vagyunk a logikai térben és bennünk is logikai tér van. A tér-együttes velünk/nélkülünk csendesen pulzál, ha a létezésen túl nem teszünk semmi tudatosat-akaratlagosat, a logikai tér önviszonyuló módon akkor is létezik/nemlétezik.

Az általunk vázolt logikai metatér-elmélet *rendszerképe* összefoglalható. A logikai metatér ábrázolására tervezünk meg és képzelünk el egy olyan *gömb modellt*, amelynek a külső héja nem határfelület, hanem a *végtelen*, és a közepe egy olyan pont, amely befele szintén a *végtelen*.

Ez a gömb *egyszerre valóság, egyszerre tudatállapot*, s egyszerre mind a két szempontból szimbólum. Ha ezt a gömböt kívülről nézzük, akkor a *külső* valóságot/tudatot látjuk, ha belülről nézzük, akkor az ember *belső* valóságát/tudatát észlelhetjük. A gömb, mint geometriai test strukturálható, azaz egymástól elválaszthatók a gömbön belüli *szintek*, a gömbön belüli *gömbszeletek* és például a gömbön belüli *vektorok*. Ez a gömb természetesen nem egyszerűen egy álló, mozdulatlan, üres test, hanem egészében és belső egységeiben külön is *mozgó-forgó téregyüttes*. A gömb tehát tényleges logikai metatér, csavart meta-téridő, amelynek mozgását, változását bemutathatjuk a gömb-szimbólum segítségével.

Ez a gömbstruktúra egyrészt Egy-Gömb, másrészt számtalan Gömb. Ha kívülről nézzük a szerkezetet, a gömb-mátrixot, láthatjuk az *öt szintet*:

(1) az emberi, (2) a természeti, (3) a második „természeti”, (4) a szellemi és (5) az isteni valóság és tudat. Az első nevezhetjük az emberi, a másodikat fizikai és biológiai, a harmadikat közösségi, társadalmi, a negyediket tudás és bölcsességbeli, s az ötödiket az isteni és istenek fölötti valóságnak/tudatnak.

Ha belülről nézzük a mátrixot, akkor egymás mellett van: az egyén *személyes* fizikai-biológiai, lelki, szellemi, társadalmi és isteni valósága/tudata, amely szintén *öt szintre, öt minőségre* csoportosítható:

(1) személyes fizikai-biológiai test, (2) a személyes lélek, az interperszonális test, (3) személyes közösségi-társadalmi (4) a személyes tudás, (5) a személyes isteni és Isten-feletti valóság/tudat. A logikai térbe szervezve-láttatva mindez Egész és az Egész részeit is Egézként szemlélve egységes természetű.

Az általam vizionált gömb-modell nagyon hasonlít ahhoz, amit Leo Schaya a kozmosz principiális vagy ideális formájának tekint. „Tisztán spirituális, formafeletti forma ez: «a Teremtés Világának» (Olam ha beria) prototípusa, amit úgy is nevezhetünk: «a Gömb, melyben mindenütt középpont van, és sehol sincs kerülete», mert Sekhina lakja egymagában, a végtelen Mindenütt-Jelenvalóság.”¹⁵⁸ Majd így folytatja. „...míg a principiális Formák területén minden egyes Pont, amely a centrum köré csoportosul, egyidőben és titokzatos módon maga a Centrum: bár itt is csupán egy középpont van, e gömbben azonban minden egyes pont egy spirituális Arche-típus, Isten egy immanens Aspektusa...” A gömb-modell tehát egyszerre geometriai gömb, formafeletti gömb, spirituális gömb.

Ebből az is következik, ha az Egésztest fizikai valósággént szemléljük, abban is látszania kell a nem-fizikai (vagy tudati) valóságnak, ha az Egésztest szellemi vagy/és tudati valósággént kutatjuk, abban is láthatóvá kell válnia a nem szellemi (anyagi) valóságnak, ha az Egésztest társadalmi valósággént tárjuk fel, szintén el kell jutnunk a társadalmi nem anyagi minőséghez, a társadalmi és a társadalom feletti tudathoz. A nem két, hanem *sok dimenziós mátrix* tehát *kizárja* az alapvető tévedéseket. Adódnak meglepő konklúziók: a filozófiai mű (mint gondolat, személyes és/vagy kollektív tudattermék) egyszerre fizikai valóság és nem fizikai tudatminőség; másodlagos, hogy a természettudomány még képtelen igazolni a gondolat fizikai-anyagi (kémiai, genetikai, stb.) hordozóit. Vagy: ha a gondolat fizikai (anyagként, rezgésként, energiaként, kódként, stb.) megmarad, akkor ebből minden személyes vagy csoportos gondolat rekonstruálható.

Mi is a gondolati-logikai *kiindulópont*? Mi jelent esetünkben az Egység (az advaita)? Mi az Az? Mi a van/nincs egység? Mi a közös valóság/tudat? A válaszuk az, hogy egyszerre van valóság és a tudat, aminek nem adunk közös nevet, hanem *valóság/tudatnak* hívjuk. A kettő Egy, egységes valóság/tudat, amely folyamatosan egyikből-másikba alakul, a kettő közötti átjárást a holografikus átváltás írja le, ami csak akkor igaz, ha van fizikai-biológiai anyag és van nem fizikai, nem biológiai anyag, avagy van nem anyagi tudat. Ez logikailag nem zárja ki, hogy az anyag belülről nem anyag és a tudat belülről nem-anyagi típusú anyag. Egyébként ez logikailag azt jelenti, hogy az anyag átalakulhat tudattá és fordítva, tudatból anyaggá. A fizikusok némelyikével szemben ezért azt állítjuk, hogy nem csak egyirányú holografikus-váltás van (anyagból tudat/szellem/Isten), hanem *visszafelé* is van Istenből/szellemből/tudatból anyag, amelyet teremtésnek is hívhatunk. A logikai térben nincs másra lehetőség, mint teremtésre, de a teremtés nincs ellentétben a logikai tér alsó szintjén végbemenő evolúcióval.

Nos, a probléma az, hogy erre csak az Isten, csak (az abszolút) tudat, vagy az erre alkalmas (istentermészetű) ember képes? A logikai metatérben tehát *az ember lényege* éppen abban ragadható meg, hogy akár isteni, vagy ehhez hasonló lehetősége van – vagy minimum potenciálisan van.

Az előbbi válasz-sorozat azonban *lehet tévedés is*, ráadásul különböző okokból: például nincs valóság, nincs tudat, nincs valóság/tudat – valami egészen más van. Vagy ez a más sincs. Logikailag legalább ennyi tévedés lehet, vagy logikailag akár ennyi igazság van. A logikai tér egyszerre igaz és nem igaz, tehát a logikai tér nem zárt tér.

¹⁵⁸ Leo Schaya: Az ember és az abszolútum a kabbala szerint (Arcticus Kiadó, 2002) 43.o. Eredetileg: Leo Schaya, 1958: L'Homme et l'Absolu selon la Kabbale (Buche/Chastel)

Az igazi kérdésekre adott válaszok egyfelől titkok, rejtélyek, csodák, másfelől mechanizmusok, eljárások, képletek, szavak. A szemlélő nem érezhet mást, minthogy a válaszok megfogalmazása meghaladja normál képességeit, miközben az evidensnek látszó feleletek mögött nincsenek igen/nem valóságok és tudatállapotok.

Íme, a kérdések, *először a vertikális szerkezetről*: Miért éppen a *négy alapszintet* feltételezünk? A négy alapszint között *milyen viszonyhálózat* van? Az alapszintek között *milyenek az átjárók*? Az átjárókon való átjutásokhoz *milyen képességek, felkészültségek* kellenek? *Másodszor, a horizontális szerkezetről*: A párhuzamos gömbök/gömbrétegek között melyeknek van *prioritása*? A párhuzamosan létező valóságok/szintek között *milyen viszonyrendszer* van? Milyen átjárók, átjárások *léteznek, vagy nem léteznek*? Az ember *hogyan közlekedhet, hogyan léphet át, mit nyer vele*?

Az *alapdilemmákból* néhány mintakérdés: 1. A gömbmodell jó vagy rossz analógia, megfelelő szimbólum-e vagy nem? 2. Ha nem megfelelő a logikai tér, akkor csak közhelyeket sugall vagy még azokat sem? 3. Ha nem tudunk elszakadni az igen/nem gondolkodástól, nem érhetünk meg semmit? 4. Ha a gömbmodell jó/tökéletes modell, olyan valóság/tudat tárul fel, ami eddig ismeretlen vagy nem értett (azaz: eddig értelmezetlen) volt? 5. Ha az értelmezetlen részben értelmezett vált, az értelmezettséget hogyan tudjuk kontrollálni?

Minden dilemma ellenére a gömb-modellt *elfogadásra ajánlom*. Így eljutottunk oda, amit célnak tűztünk ki: a metafizikai egységelmélet megfogalmazását. Ez azonban nem pusztán egy üres logikai váz, hanem minden kérdésfelvetés megválaszolására *értelmezési keretet* nyújt.

Ha mondjuk az összetett DNS-modellt szeretnénk felépíteni, akkor a gömbszerkezet szerint a DNS-nek egyaránt lennie kell fizikai és posztfizikai, információs, vagy szellemi és tudati és/vagy transzcendens szintjének, vektorának. És *lássunk csodát*: először a DNS-nek csak a fizikai kódoló-elemeit (a fehérjekódoló géneket) sikerült megfejteni, a kutatások most már a poszt-genetikai szinténél¹⁵⁹ (és a fraktál természetű nem kódoló, „tervajzot” tartalmazó elemeknél) tartanak, mert egyre valószínűbb, hogy a DNS-ben is nem elsősorban a fizikai szint a lényeges, hanem az *információ szint*¹⁶⁰, amelyet hipotézisünk szerint még messze nem értünk. És a gömb-modell kiadja a „fehér foltot”, hiszen a tudomány még nem kutatja, ám valószínű, hogy minden DNS-nek van egy *nem fizikai* (szellemi vagy transzcendens) párja, amit talán csak évtizedek múlva fedeznek fel és tudnak igazolni. A logikai tér azonban már most is *felismerhetővé teszi*!

10. (Világ- és tudatszerkezet hipotézise)

A logikai metatér *szellemi-tér és tudástér és tudattér* is. A gömb-modell kívülről nézve tehát a külső, az ember fizikai testén, személyiségén, tudatán túli világ. A gömb-modell vertikálisan és horizontálisan is öt (ami lehet négy vagy hat) rétegű. Ez az öt réteg a szakrális-valóság/tudat, a tudás-valóság/tudat, a természet-valóság/tudat, az ember, az egyén valósága/tudata, s a közösség-valóság/tudat. Az általunk megtervezett logikai metatér tehát kívülről nézve négyszintes, egyszerre valóság és tudat. Régi dilemma, hogy az eredeti régi és a lehetséges mai-holnap világszerkezet hogyan nézzen ki és a metaelmélet alapján hány emeletből, vagy hány lépcsőből álljon. Végül is amellettt döntöttünk, hogy ez ne legyen több, mint öt szint vagy öt gömb-emelet, de mindegyik rétegen belül meghatároztunk felső és alsó szintet. Ezért például a természetvalóságot/tudatot, szükségképpen szétbontottuk a természeti és a második természetet jelölő rétegre, hiszen a földi civilizációban az ember az eredeti

¹⁵⁹ Az új tudomány (postgenetics) Budapesten született meg, ahol 2006. őszén megalakult a Nemzetközi Posztgenetikai Társaság (International PostGenetics Society). www.junkdna.com/postgenetics

¹⁶⁰ A posztgenetikán is túlmutató új tudományra példa: P. P. Gariaev, 1997: Volnovoj Geneticskij Kod (Insztitut Problem Uprablenija RAN)

természet mellett és gyakran az eredeti természet rovására létrehozta a második természeti valóságot/tudatot. Hasonlóképpen kétrétegűnek láttatjuk a szakrális valóságot/-tudatot, az alsó szint az egyistenek valósága/tudata, és az istenek fölötti szintet pedig az abszolútum kitágított fogalmával jelezzük.

Világszerkezet 1. A külső világ szintjei

sorszám	(meta)tudat	(meta)valóság
1. 5.	felső szint: <i>Abszolútum tudat</i> alsó szint: <i>Isten tudat</i>	felső szint: <i>Abszolútum</i> alsó szint: <i>Isten</i>
2. 4.	felső szint: <i>bölcsesség tudat</i> alsó szint: <i>tudástudat</i>	felső szint: <i>kollektív szellem, kollektív bölcsesség</i> alsó szint: <i>tudás</i>
3. 3.	felső szint: <i>második természet és környezet tudat</i> alsó szint: <i>természet-tudat</i>	felső szint: <i>második természet (épített természet és környezet)</i> alsó szint: <i>(első) természet</i>
4. 2.	felső szint: <i>személyes tudat</i> alsó szint: <i>emberi tudattalan</i>	felső szint: <i>személyiség</i> alsó szint: <i>ösztön-ember</i>
5. 1.	felső szint: <i>társadalmi tudat és tudattalan</i> alsó szint: <i>közösségi tudat és tudattalan</i>	felső szint: <i>globális, kontinentális, nemzeti, lokális társadalom</i> alsó szint: <i>közösség (család, törzs, stb.)</i>

A külső világ így valójában *tíz rétegű*, de a jelentéskülönbségek az öt alaprétég között vannak. Ha ezt a külső valóságot *felülről lefelé* vizsgáljuk, akkor ez nem más, mint a teremtés útja, amelyben az abszolútum az istenek segítségével előbb létrehozta a bölcsességet és a tudást, majd ennek segítségével befejezte a teremtést, a természet és az ember-közösség létrehozásával. A táblázat nagyon markánsan érzékelteti, hogy az, ami minden szinten teremtdött az szintén két különböző minőség, egyfelől tudatminőség, másfelől a tudatminőség anyagi valósággá válása. Ha ezt a külső világot *alulról felfelé* vizsgáljuk, akkor ez nem más, mint a teremtettség rendszere, amelynek keretében az élettelen anyagból létrejött az értelmes, gondolkodó lény, az ember, aki megteremtette saját közösségét és társadalmát, és mindehhez igyekezett megérteni a bölcsességet és bővíteni a tudást.

A huszadik század végén az emberi gondolkodás még mindig *két pólust* testesít meg. Az egyik csoport változatlanul csak racionális anyagközpontú, kísérletileg igazolható, materiális világot lát, a tudomány feladatát csak abban határozza meg, hogy az anyagi-természeti világot kutassa. A másik csoport - elsősorban a vallások hagyományait folytatva – a szellemi és szakrális valóságot és tudatot (vagy főként) vizsgálja. Az általunk létrehozott logikai metatérben mind a két csoport *teljes gondolkodási spektruma* megtalálható: a materialista gondolkodás a külső világ alsó két szintet, míg a szellem és/vagy istenközpontú gondolkodás a két felső szintet fedi le. Az anyagelvű gondolkodást ugyanakkor még az is jelzi, hogy a külső világ táblázatban felvázolt rendszerképek zömében csak a jobb oldalát, a metavalóságot tekintik valóságnak.

A logikai gömbben ez az öt alapszint nem csak vertikálisan és horizontálisan tapasztalható, hanem egyúttal ez az öt alapszint a gömb belsejében és a gömb felszínén *több pólust* képvisel, azaz a gömbnek nem csak alsó, felső, s középső pólusa van, hanem ugyanilyen formában nyugati, keleti és középső pólusa is. Erre azért van szükség, mert a teljes gömbön belüli több alappólus-szint ugyanolyan természetű és formájú, mint az egész logikai gömb. Másképpen fogalmazva minden szinten és minden póluson az egész gömb megtalálható, csak éppen más-más elem a domináns és a meghatározó. A logikai metatér tehát

egy rendkívül *összetett szerkezet*, amely úgy is elképzelhető, hogy az egész gömb maga a több világegyetemet szimbolizáló, végtelen méretű brán, amelyben az öt szint és a több pólus mindegyike egy-egy brán és mindegyikben végtelen számú brán található.

Ha a logikai térben a gömb egy vagy akár - az előbb jelzett modell alapján – többszörös középpontjába helyezkedünk, akkor megláthatjuk, megérthetjük és így feltárhatjuk a belső világot és annak szerkezetét. Mindjárt megjegyezzük, hogy ez a belső világ szintén két logikai tartományt foglal magába, *a metavalóságot és a metatudatot*, hiszen az ember egyaránt természeti és szociális test, valamint szellemi és transzcendens test. Ebben a gömbmodellben a személytelen abszolútum, vagy többek között a személyes bölcsesség – régi szemlélettel mondva – objektíválódott valóság, míg nemcsak személyes istentudatról, hanem személyes abszolútumtudatról is vagy a személyes tudás tudat mellett, személyes bölcsességtudatról is beszélhetünk. A logikai metatér így minden eddigi gondolkodásnak megadja az önálló helyét, és rendszerbe szervezésükkel meghatározza az egymás közötti viszonyait.

A metagömb struktúra, mint *belső világ* hasonló módon írható le, vagy mutatható meg geometriailag.

Világszerkezet 2. A belső világ szintjei (világ az emberen belül)

sorszám	(meta)tudat	(meta)valóság
1. 5.	felső szint: <i>személyes Abszolútum tudat</i> alsó szint: <i>személyes Istentudat</i>	Felső szint: <i>személytelen Abszolútum</i> alsó szint: <i>személyes Isten</i>
2. 4.	felső szint: <i>személyes bölcsesség tudat</i> alsó szint: <i>személyes tudástudat</i>	felső szint: <i>személyes bölcsesség</i> alsó szint: <i>személyes tudás</i>
3. 3.	felső szint: <i>személyes kozmikus tudat</i> alsó szint: <i>személyes test-tudat</i>	felső szint: <i>személyes agy, elme</i> alsó szint: <i>személyes fizikai-biológiai test</i>
4. 2.	felső szint: <i>személyes (ön)tudat</i> alsó szint: <i>emberi tudattalan</i>	felső szint: <i>személyiség (egok, én-ek)</i> alsó szint: <i>személyes ösztönök, érzelmek</i>
5. 1.	felső szint: <i>személyes társadalmi tudat</i> alsó szint: <i>személyes lélek-tudat</i>	felső szint: <i>személyes közösségi lélek</i> (<i>öslélek, kollektív lélek</i>) alsó szint: <i>személyes lélek</i>

A belső világ – a külső világhoz hasonlóan – *öt alapréteget* különböztet meg, amelyek tükörvalóságai és tükörtadatai a külső világ alaprétegeinek, illetve ez visszafelé ugyanúgy igaz, tehát ebben a logikai metatérben a külső és a belső világ között folyamatos szinkronitás és aszinkronitás van. A titok itt is ugyanaz: milyen átjárások vannak a két világ között és az egyes ember az átjárók közül melyiket és hogyan használja? Minden észlelő vagy megfigyelő a maga filozófiája alapján eldöntheti, hogy ezt az egységes külső és belső világot (réteget, faktort, dimenziót) a rendszer melyik pozíciójából vizsgálja, s ennek megfelelően minden filozófiának (lásd objektív idealizmus, szubjektív idealizmus, objektív materializmus, szubjektív materializmus, stb.) létjogosultsága van, de a logikai rendszer látványosan dokumentálja, hogy önmagában egyik sem a teljesség, és a logikai térből mindegyik nézetrendszer csak korlátozott számú dimenziókat vagy rétegeket lát.

Ebben a különös szerkezetű, furcsa formájú logikai gömb-modellben egyszerre *többféle lépcső* (vagy más metaforát használva *hágcsó*) található. Az egyik a külső és a belső végtelent köti össze, a másik a felső és az alsó rétegek közötti közlekedést teszi lehetővé. A szerkezet nem csak azt szimbolizálja, hogy mi volt a teremtés, s az evolúció útja, hanem azt is, hogy a valóságnak és a tudatnak milyen folyamatos belső rezgést, fluktuációt, hullámozást vagy lépcsőjárást kell beteljesítenie. A logikai gömbtér szükségképpen időtér is, méghozzá több típusú időtér, mert a gömbrétegek és a gömbpólusok mind más időstruktúrát fejtenek ki.

A földi időszámítás csak a külső világ alsó két szintjén értelmezhető. A geometria szabályait is túllépő logikai metatérben viszont egyaránt *tételesen definiálható* a világszerkezet és az ember komplex, szintén strukturált valósága/tudata.

A gömb-modell tehát egyszerre bemutatja és szimbolizálja a logikai teret, s ugyanakkor a metaelmélet és metafilozófia *szerkezetét és hálózatát*.

Utóirat: A külső és a belső világszerkezetet is egyesítő metaelméletet egy ma már ismeretlen magyar filozófus/teológus, Muzsnai László kísérelte meg - több mint hatvan évvel ezelőtt - megfogalmazni.¹⁶¹ Néhány összefoglaló idézet: „Az alap- és a csúcsbölcselet is azonban rendszerben összefogható. Ez a modern bölcseknek: Fichtének, Schellingnek és Hegelnek, sőt Kantnak is az egyik legtitkosabb vágya. Ezt a kialakítandó bölcseletet fogja ábrázolni majd a négyzetes alapra épülő csúcspiramis.”¹⁶² „E kísérlet szerint a nyugati tudományos zme megdőlt. Mert a hagyományos aristotelesi logika és metafizika mellett lehetséges egy más, egyetemesebb, sajátosabb és általánosabb logika és metafizika is.” „Ezáltal igyekeztünk kibékíteni egymással Aristoteles realizmusát és nominalizmusát, továbbá az újkori realizmust és idealizmust. Megkíséreltük továbbá tételekbe foglalni az emberi és az isteni én kezdő elvének lényegviszonyait is.” „Ezáltal igyekeztünk kibékíteni egymással a naturalizmust és spiritualizmust, valamint a humanizmust és a divinizmust, továbbá a szubjektívizmust és az objektívizmust. Az emberi és az isteni én, valamint a vég közös logikai szerkezete kibékíti egymással a filozófiát és a teológiát is.”

Ma már lehet, hogy nem ugyanígy fogalmaznánk meg a célokat, az elvégzett munkát sem ugyanígy értékelnénk, s elképzelhető, hogy a gömb-modellt nem váltanánk fel a négyzetes alapra épülő csúcspiramis modellel, de Muzsnai Zoltán (és mások által elkezdett) szellemi út folytatható. Az új tudomány, az új filozófia, az új metafizika és persze az új logika *ma még inkább* lehetséges.

11. (Befejezésül néhány mondat a személyes történetről)

Talán van abban valami *különös és magyarázhatatlan*, hogy éppen Közép-Európában, ezen belül Magyarországon és éppen a szellemileg legkorlátoltabb korszakban (az ötvenes évektől a kilencvenes évek végéig) születik meg egy új típusú gondolkodás és filozófia körvonala: *a metaelmélet és metafilozófia*¹⁶³.

Ott tartunk most, ahol talán *kezdeni* kellett volna. A hatvanas évek közepén vagy végén, de akkor és ott ez nekünk nem sikerült. Lehet, hogy maga a lehetőség is csak utólag és csak logikailag feltételezhető. Az új évezredben viszont *először* van esély arra, hogy azt az elméleti (és poszt-elméleti) rendszert,¹⁶⁴ egyúttal rendszernélküliséget, avagy egyesített egészelméletet, térelméletet megfogalmazzuk,¹⁶⁵ amit negyven-ötven éve keresünk, miközben olykor a gondolkodás- és a megvilágosodás-kutatást zárójelbe tettük más feladatok, főként helyi értékű látszattfeladatok miatt. Személyesen legalább negyven éve tapasztaljuk, s ezért tudjuk, hogy saját elménk és tudatunk – anélkül, hogy különösebben befolyásolnánk – úgy működik, hogy a részletekből *össze akarja rakni* az egészet, avagy folyton hierarchikus és/vagy hálózati *logikai rendszert* épít, és szüntelenül a csúcselemekre, csúcsgfogalmakra koncentrálnak.

¹⁶¹ Muzsnai László, 1943: Magyar metafizika és logika. (Budapest) Ha a szerző nem magyar lett volna, vagy legalább is nem magyarul írta volna ezt a könyvét, könnyen lehet, hogy már akkor, vagy azóta is világhírű gondolkodó lenne. Messze megelőzte korát.

¹⁶² U.o. 24. o.

¹⁶³ Metaelmélet, metafilozófia, 2005, szerk: Varga Csaba, (Stratégia kutató Intézet)

¹⁶⁴ Új gondolkodást? Új paradigmát? Új tudást? Új tudatminőséget?

¹⁶⁵ Tudatosan használók/használnak egyes szám első személy helyett többes szám első személyt. Evvel szeretnénk viszont távolságot tartani önmagunktól és a személyes jelleget minél inkább másodlagossá tenni. Szeretnénk mindent elhárítani, ami esetleg saját fontosságunkra utalna. (És végül miután a kvantumpszichológia szerint az egyén mindig több személyből-személyiségből áll, így a többes szám ezért nem csak indokolt, hanem akár kötelező is lehet.)

Miért csak *mostantól kezdve* sikerül, vagy csak sikerülhet ez?

1. Évtizedekig nyilvánosan sem mondtuk mindig ki, bár egyre inkább tudatában voltunk annak, hogy a huszadik század második felében, és azóta is a *fennálló korszelemmel*, különösen a közép-európai és magyar aktuális szellemi alapvetésekkel visszatérően *nem tudunk (vagy csak részben akarunk) azonosulni*. Ez nem hozott külső botrányt, de a botrányt belül mégis megéltük.

2. A korlátolt szellemi bura alatt azonban akkoriban is volt *csökevényes, részleges virágzás*, vagy legalább is nőttek (a kor alacsony horizontjához képest) *új és provokáló szellemi hajtások*. Ezt ünnepeztük, de azért az általános tudáshiány maradt. A legvéletlenebbnek látszó eseménysor az volt, hogy sokszor egyetlen olyan tartós munkaviszonyba sem léptünk, s ugyanakkor nem is engedtek volna minket szívesen ilyen szerepbe, ahol a fennálló szellemi – ideológiai kvázi-szentségű – klímát felforgathattuk volna, ám ez a személyes beavatkozási-változtatási kísérlet valójában akár *megronthatott*, vagy *megvakíthatott* volna minket is. (A felül lévő nem minket védtek, de az elutasítás ugyanakkor védetté tett.) A hazai helyi értékű gyökértelenség és talajtalanság mintegy előfeltétele volt a gyökerek visszatértemési igénye megjelenésének, s az új talaj építési kísérletének, ami paradox módon egyúttal érzelmileg-lelkileg ugyanúgy – következmény jellegű – *újabb gyökértelenséget-talajtalanságot* okozott.

Nézzük tovább: 3. *Gyönyörű korszak* volt a huszadik század második fele: a szocialista pártállam ideológiai konstrukciók tobzódásában merült ki, amelyek viszont – részben a kollektív tudatban, részben a köztudásban - *széleskörű dekonstrukciókat* indítottak el. (Lehet, hogy a fél-globális szovjet birodalom hamarabb élte meg a poszt-modernizmus dekonstruktív szellemi állapotát, mint a fejlett Észak társadalma?) Minden előző és minden akkor létező nézetrendszer önpusztító-önleépítő állapota miatt nekünk már nem volt igazán érdekes, vonzó, vagy szellemi lármát okozó folyamat az addigi *politikai vagy szellemi nagytörténetek* megkérdőjelezése. Azt tapasztaltuk, hogy Magyarország gyakran homlokig süllyedt az önfeladó érvénytelenítésekbe, s a korlátolt cselekvési lehetőségek elutasításába is („úgy sem lehet tenni semmit”). Mi magunk (magunk is) voltunk azonban a megkérdőjeleződés, még hozzá sokáig a kilátástalan megkérdőjelezettség. Ám ez egyúttal hasznos paradoxon volt, mert szükségképpen nemcsak a kort, hanem gyakran *magunkat is* megkérdőjeleztük.

4. Ezért (ezért is) a dekonstrukciók aprólékos, szisztematikus közhírré tétele meglehetősen unalmasnak, bár érzelmileg feszültségoldónak látszott, így látszólag egyetlen normális alternatíva volt: *háta fordítani*. Tegnap és ma is folyamatosan háta mutatni a jelen tyúkudvarának, háta a jelen szellemi dogmáinak, s egyúttal lehetőleg – micsoda finomság – a *jövő elé ugrani*. A korszakok balga jövőképe ugyan is ismétlődően a jelenképe volt, mert a nem létező, hamis jelenállapotot szerette volna jövővé és igazzá maszkírozni, ami ugyanúgy eleve szintén hamisnak és lehetetlennek tűnt („a létező szocializmus emberszabásúvá tétele”, majd „a rendszerváltás szabadságának és demokráciájának beteljesítése”). A jövőt kutató *kvantumugrás* vált tehát egy második alternatívává, avagy ez a magatartás jellemzett minket is – úgy gondoltuk nincs más út, mint *utópiát konstruálni*.

5. A kulcsmozzanat, s egyben váltásmozzanat szükségképpen ez volt: nem csak a helyi értékű, hanem a hetvenes-nyolcvanas évekbeli, több hangadó *fél-globális, hatalom-központú gondolkodás-horizont és gondolkodásmód* elvetése és az elvetés csendes *tudatosítása*. Később a kilencvenes évek sem hozott változást: az államkapitalista állam helyett *kapitalista állam* jött, s a szocialista demokrácia helyett hiába vártuk a *részvételi demokráciát*. A jelenek csödjé így tálcán kínálta fel a jövő alternatíváit.

Ismétlődően, hol villámcsapásszerűen, hol spirálban futó szellemi evolúció keretében tudatosult bennünk, hogy gyakran nem *úgy gondolkodunk, ahogy a többség gondolkodik*. Nem úgy, ahogy a preferált *korszellem(ek) diktálják*. Nem úgy, ahogy a felvilágosodás utáni

európai tudomány zöme helyesnek vélte. Nem úgy, ahogy sok hivatásos tudós tette; nálunk olykor a kimagasló tudós is összemosódott a politikailag menedzselt kvázi-tudóssal. Nem úgy, ahogy szinte mindenki elfogadta¹⁶⁶ az uralkodó szellemi dogmákat. Mindez szép lassan tudatosult bennünk, avagy azt is mondhatjuk, hogy *bement a szívünkbe*¹⁶⁷ az a felismerés, hogy nekünk jórészt nem az eddigi tudás-gondolkodás racionális tanulmányozásával, hanem a szívünkben-tudatunkban meggyökeresedett – az „összekapcsolódásra” épített¹⁶⁸ - meggyőződésekkel¹⁶⁹ kell foglalkoznunk.

Az általunk választott magatartás kiindulópontja az új *logikai tér hiányának tudatosulása* volt, s ezért jövőképünk lényege nem lehetett más, mint az integrált logikai tér *szüntelen keresése*. Ám Magyarország tudás- és kollektív tudattörténete tele volt és van autonóm (ám nem egyszer megalázott) gondolkodókkal, akik közben virtuálisan vagy/és személyesen inspiráltak minket. A szellemi korlátokat erősítő politikai-ideológiai rendszer pedig fizikailag közvetlenül már nem, „csak” idegileg-lelkileg, vagy egzisztenciálisan próbált minden ellenfelet tönkre tenni, vagy labilis helyzetben konzerválni. Aki ezt kibírta, *rejtett szabadságot* kapott. Arra kellett aztán csak már vigyázni, hogy a magyar és a kelet-európai rendszerváltások finom eltékozlásába szellemileg-lelkileg ne rokkanjunk bele. Végül már nem voltunk beleégve a szeretethető, de gyakran legyalult, felszántott, megbántott korba. Maradtunk: *cselekvő tanúnak*.

A rejtett szabadság *nyilvános elméletekben* bújik elő a homályból. A tudást már nem vehették el, és nem vehetik el tőlünk, ami után már „csak” az új tudatállapotokba kellett emelkednünk. Íme, *ezért és így* születetik meg a metafizológia.

¹⁶⁶ Megjegyzés. Ebből nem következik automatikusan vagy okvetlenül, hogy az általunk képviselt gondolkodás jobb vagy igaz. Ez csak a helyzet rögzítése.

¹⁶⁷ Georges Vajda: Kutatások a filozófiáról és a kabbaláról a középkori zsidó gondolkodásban, Logos Kiadó, 2000, 44. old. 15. Eredeti megjelenés: Georges Vajda, 1962: Recherches sur la philosophie et la Kabbale dans la pensée juive du Moyen Age (Mouton & Co, Paris-La Haye)

¹⁶⁸ i.m.

¹⁶⁹ Ilyen meggyőződés például: az egyesített filozófiai-teológiai modell, vagy az Isten fogalmát meghaladó-túllépő Abszolútum felfogás, vagy a tudat- és tudásközpontú jövőkép.

Fontosabb irodalom

1. Agy és tudat, 2002, szerkesztette: Vizi E., Szilveszter, - Altrichter, Ferenc, - Nyíri, Kristóf, - Pléh, Csaba (BIP)
2. A tudat forradalma, Grof, Stanislaw, László, Ervin és Russel, Peter beszélgetése (Új Paradigma, 1999)
3. Az észleléstől a nyelvig, 2004, szerkesztette Pléh, Csaba, - Kampis, György, - Csányi, Vilmos (Gondolat,
4. Behe, Michael, 1996: [Darwin's Black Box](#), [Free Press \(publisher\)](#),
5. Berger, Peter L. - Luckmann, Thomas: A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés. (Jószöveg Műhely Kiadó, 1998)
6. Capra, Fritjof, 1996: The Web of Life: A New Scientific Understanding of Living Systems (New York: Anchor Books)
7. Capra, Fritjof, 2004: The Hidden Connections (Anchor Books/Doubleday)
8. Cousins, E. ed., 1985, World Spirituality: An Encyclopedic History of the Religious Quest, 1-25 vols, (Crossroad, New York,)
9. Dienes, István, 2007: Az élő hologram; a mindenség elméletének új megközelítése, egy új fizika alapjai (Stratégia kutató Intézet, Megjelenik: 2008)
10. Frank, Szemjon L.: A társadalom szellemi alapjai (Kairosz, 2005)
11. Green, Brian, 2003: The Elegant Univesum (Norton, W.W. & Company)
12. Green, Brian, 2004: The Fabric of the Cosmos (Knopf Publising)
13. Grof, Stanislaw, 2000: Pscyhology of the Future (State University of New York Press)
14. Hawking, Stephen W, , 2003: The Theory of Everything (New Millennium Press); magyarul: S. W. Hawking: A mindenség elmélete (Kossuth, Budapest, 2005)
15. Kaku, Michio, 1995: Hyperspace (Anchor Books)
16. Kaku, Michio, 2004: Parallel Wordls (Hardcover)
17. Kaku, Michio, 1998: Visions (Anchor Books)
18. Kiss, Endre, 2005: Magyarország és a globalizáció (Kodolányi)
19. Lewis, L. E., 2004: Our superstring Universe (iUniverse.com)
20. Liptay, Lothar, 2005: Az Abszolútum odisszeája a buddhizmusban (Kalligram, Pozsony)
21. Penrose, Roger, - Shimony, Abney, - Cartwright, Nancy - Hawking, Stephen, 1997: The Large, the Small and the Human Mind; (Magyarul: A nagy, a kicsi és az emberi elme, Akkord Kiadó, 2003)
22. Penrose, Roger, 2006: The Road to Reality: A Complete Guide to the Laws of the Universe
23. Philosophy of Mind, 2002, Chalmers, David J. (Oxford University Press)
24. Pléh, Csaba, 1998: Bevezetés a megismeréstudományba (Typotex)
25. Popper, Karl, 1998: Test és elme (Typotex, Budapest),
26. Ratzsch, Del, 1999: Science & Its Limits: The Natural Sciences in Christian Perspective (Intervarsity Press; magyarul: Del Ratzsch: Miből lesz a tudomány? (Harmat, Budapest, 2002)
27. Ricoeur, Paul – LaCocque, Andre, 1998: Penser la Bible (Éditions de Seuil); magyarul: P. Ricouer . A. LaCocque: Bibliai gondolkodás (Európa, 2003)
28. Sadar, Ziauddin: Thomas Kuhn and the Science Wars (Icon Books, Ltd.); magyarul: Ziauddin Sardar: Thomas Kuhn és a tudomány-háborúk (Alexandra, Pécs, 2003)
29. Science and The Primacy of Consciousness, editor: Richard L. Amoroso, (Noetic Press)
30. Szász, Ilma, 1997: Az élő fény árnyéka (Kőröspatak, Budapest)
31. Schuon, Frithjof: A vallások transzcendens egysége (Kvintesszencia Kiadó, 2005)
32. Varga, Csaba, 2004: Új elméleti horizontok előtt (Tertia, Budapest)
33. Walsh, Roger (Foreword), Wilber, Ken, 2005: A Sociable God: Toward a New Understanding of Religion (Shambala)
34. Whitehead, Alfred North, 1929: Process and Reality (Gifford lectures), magyarul: Folyamat és valóság (Typotex Kiadó, 2001)
35. Wilber, Ken: A Brief History of Everything (Shambala); magyarul: Ken Wilber: A Működő Szellem rövid története, Európa, Budapest, 2003)
36. Wilber, Ken: A History of Everything (Shambala, 2000);
37. Wilson, Robert Anton: Quantum Psichology (1999); magyarul: Kvantum pszichológia (Mandala-Véda, Budakeszi, 2002)
38. Wolfram, Stephen: A New Kind of Science (Wolfram Media, Inc. 2002)
39. World, Kenneth: The Quantum World (Harvard University Press, 2004)

A globalizáció metafilozófiája

Nyitány

Először is: nem egy, hanem *sok globalizáció* van. Nem egyféle, hanem többféle globalizációt tapasztalhatunk. Van régi és új globalizáció, s a globális világ párban értelmezhető a globális tudattal.

A globális világ és a folyamatos globalizáció értelmezhetetlen, s ráadásul értelmetlen az abszolútum (a felső rendű világ/tudat) és az abszolútum (a közép és alsó világra irányuló) folyamatos teremtése, valamint az ellenkező irányú, alulról felfelé ható, az abszolútum megközelítését célzó emberi önteremtés nélkül. Ez oda-vissza kapcsolat, ám a kiindulópont nem kétséges.

Mondható erre a (talán meghökkentő) nyitányra, hogy az indító kérdésfeltevés ugyan kardinális, de elvileg kezelhetetlen és tudománytalan. Ellenérvként legyen elég *egyetlen idézet*: „Ha a modern kozmológiának van átfogó tanulsága, az az a felismerés, hogy a fizikai világ eseményei a háromdimenziós térben és időben nem leírhatók.”¹⁷⁰ (A. Koestler, 1959)

A nyitány felfogható annak elutasításának is, hogy „...az Egész már nem a teológiának, a metafizikának, az univerzalizmusnak és a kozmopolitizmusnak az a bizonyos egésze, hanem gazdasági, technikai, politikai megmunkálás tárgyává lett Egész.”¹⁷¹ (R. Safranski, 2003)

A globalizáció metaelméletének egyik nem titkolt célja az, hogy kimutassa az új globalizáció és az Egészkeresés összefüggését, avagy konzekvensen érzékeltesse, hogy az egyre globalizálódó világ szükségképpen újra felfedezi az Egészt, s az egész tudatát sugárzó univerzális kollektív tudatot.

A globális világsík, vagy általában a világ léttartama és különösen hol-léte kétséges. Egyelőre tekintsünk el attól, hogy egyáltalán létezik-e tőlünk független, a megfigyelő számára objektívnek tekinthető világ, s most lehetőleg azt a dilemmát se exponáljuk, hogy a fenomén (a jelenség) típusú világ csak bennünk, a személyes tudatban érzékelhető és értelmezhető.

Tételezzük fel, hogy a látható-láthatatlan világ, s pillanatnyi-történeti alakzata, a globális és lokális világ *egyszerre létezik* kint (a földi civilizációban), az egyes ember életében (lokális világában), bent (a személyes tudatunkban), sőt a földi civilizáció *kollektív tudatában* is. A globalizáció így párhuzamosan négy szinten megy végbe, avagy minimum négyszintes globalizáció ez, amely mind a négy szinten külön-külön is értelmezhető.

A globalizáció vizsgálatához elengedhetetlen, hogy a megfigyelő és értelmező személyiség – Nietzsche követelménye szerint – eleve ironikusan szemlélje a külső-belső történelmet, de ne vegye eleve tudomásul önmagát és a világtörténetet, avagy dolgozza ki magát belőle, s kerüljön a történelem fölé.¹⁷² Ez egyébként az Egészkeresés feltétele.

¹⁷⁰ Arthur Koestler, 1959: *The Sleepwalkers*, (Hutchinson). Magyarul: A. Koestler: *Alvajárók*, (Európa Könyvkiadó, 2007). 773. o.

¹⁷¹ Rüdiger Safranski, 2003: *Wieviel Globalisierung verträgt der Mensch?* (Carl Hanser Verlag München Wien). Magyarul: *Mennyi globalizációt bír az ember?* (Európa Könyvkiadó, 2004), 71.o.

¹⁷² A történelem metaelméleti felfogása szerintünk minimum két mozzanatot tartalmaz: a) az elemzéskor egyaránt kinti (személyes tudaton kívüli) és benti (személyiségen/tudaton belüli), egyaránt anyagi-intézményi és kollektív tudati állapotú, egyaránt fenti (transzcendens) és lenti (földi, civilizációs), egyaránt pozitív és negatív, egyaránt üres és telített, egyaránt szent és profán, egyaránt üdvtörténeti és üdvtagadó (nihilista) történelmet tételezünk fel; b) az elemzés konklúziójaként azonban nem tartózkodunk az állásfoglalástól, az alternatívák közötti választástól, avagy a metaelmélet gyakorlati (világi, anyagi, racionális) alkalmazásától.

A globalizáció megélhető egyszerre belülről és kívülről, de elfogulatlanul szemlélni *csak felülről* (lehetőleg történelmen kívülről) lehetséges. A történelem is feltehetően egyszerre szemlél minket belülről és kívülről, miközben az abszolútum szeretettel telítetten (vagy szeretet nélkül?) kívül lévő és semleges.

Először tegyünk egy szellemi utazást a *teljes világszerkezet „liftjében”*. Így attól függetlenül, hogy a világ „kint” vagy „bent” létezik, vagy egyformán mind a két helyen, fogadjuk el hipotézisként, hogy az egyszerre objektív-szubjektív világ sokrétű, összetett, egyaránt vertikális és horizontális szerkezetű.

A totális (a földi civilizáción túllépő-túlnyúló) világszerkezeti virtuális lift feltehetően az Egészét átfogó *többemeletes világházban* közlekedik, amelynek viszont a „teteje” (az abszolútum) és „alja” (a személyes tudat) is a végtelenben nyúlik. Az egyaránt valós/virtuális, egyszerre igen/nem típusú világ *szerkezete* fentről lefelé így néz ki:

- a) az abszolútum „világa”, avagy a legmagasabb rendű tudat (isteni világ, felső világ, kozmikus intelligencia, stb.);
- b) univerzális „világ” (nem egy, hanem több univerzum, sőt multiverzum világa) és az univerzális tudat;
- c) globális világ és globális kollektív tudat (a földbolygó teljes, globális világa, ami tekinthető a multiverzumhoz képest belső „univerzumnak”, a belső „abszolútumnak”);
- d) kontinentális világ (a földi globális világon belül részvilágok) és a kontinentális tudat;
- e) népek, nemzetek, államok világa és a nemzeti-társadalmi tudatok;
- f) lokális világ (a népeken, nemzeteken, államokon belüli részvilágok együttese) és a lokális tudat;
- g) az egyén külső és belső világa (az utóbbi a személyes tudat, amelyben az abszolútum „világa” benne van, s egyébként ezzel bezárul a kör).

Ebben a *vertikális* totális világszerkezetben minden *horizontális* szint is *összetett rendszer*. Ebben a tanulmányban „csak” a *középső* (globális, kontinentális, nemzeti és lokális) *világokat és kollektív tudatokat* értelmezzük. Ez természetesen nem más, mint a civilizáció belső világszerkezete. Ezért végig *két, vertikális-horizontális (egymást részben átfedő) világszerkezetről* beszélünk majd.

A civilizáció belső világrendjében is mindegyik szint/dimenzió tekinthető *valóságos világnak*, de mindegyiknek felfogható *kollektív tudatmezőnek*, sőt *valóságon túli (transzcendens)* világnak. Hagyományos módon persze akár feltételezhetjük azt is, hogy a földi és földön belüli világszintek kizárólag *anyagi-intézményi, valóságos-racionális* rendszerek, még a kollektív tudatmezők is másodlagosak, vagy érdektelenek, vagy akár abból is kiindulhatunk, hogy csak a felső – valóságon túli - világok észlelhetők transzcendenseknek.

Maurice Merleau-Ponty „A filozófia dicsértében”¹⁷³ kénytelen azt mondani, hogy a transzcendens világ léténél kevesebb kell megelégednünk, mert „a filozófus sohasem az abszolút abszolútumot tételezi, hanem a vele viszonyban álló abszolútumot.” (Nem tartozik ide, ám az *abszolút abszolútum* találó csúcsfogalom.) Nekünk viszont nem biztos, hogy ezt az érthető önkorlátozást szabad elfogadnunk.

Miért nem fogadjuk el az önkorlátozást? Azért, mert tapasztalatunk és felfogásunk szerint a globális (és/vagy lokális) világ: a *kollektív tudat* teremtménye, amely egyfelől objektíválódik a szubjektív tudatokban, másrészt az egyéni tudatok folyamatosan teremtik a kollektív tudatban. *Kettős teremtés* ez: egyaránt történik alulról (a földi civilizációból) és felülről (a kollektív tudati és a transzcendens tudati szintekről.)

¹⁷³ Merleau-Ponty, 1953: *Éloge de la philosophie*, Éditions Gallimard; magyarul: *A filozófia dicsérete*, Európa Könyvkiadó, 2005. 12. o.

Amit a globális világokból látunk, tapasztalunk, s megfigyelünk, az úgy is értelmezhető, mint *különböző abszolútumok* rendszere és/vagy hálózata. Ebben az értelemben a globális világ: az „alsó” abszolútum – *elmefüggetlen előtti vagy mögötti - világa*.

A globális világ persze horizontálisan minimum *két dimenzió*: egyrészt a globális *kollektív tudat*, az emberiség egyesített tudatmezője, másrészt a globális kollektív tudat *megnyilvánulása, intézményesülése, „objektíválódása”*. És ez a második, megnyilvánult, egyszerre teremtő és teremtetten globális világ *szintén minimum két dimenzió*: szubsztanciális és funkcionális globális világ.

A kollektív tudat sem csak önmagában-önmagától szüli a globális világ valóságát és illúzióját, hiszen a kollektív tudat – hipotézisünk szerint - az abszolútum által (is) létrehozott tudatmező, avagy a kollektív tudat is kötődik *magasabb szintekhez*.

A globalizáció metafizikája így egyaránt érzékeli és értelmezi a globális világ *materiális-naturális és tudati valóságát (és/vagy valóságon túliságát is)*, másrészt a megfigyelő/értelmező egyaránt éli és látja *a földi globális világ feletti és alatti világszerkezeti szinteket*. A globalizáció metaelmélete folytatja a klasszikus filozófia értelmezéseit, különösen a vallásfilozófiai vagy például (de nem kizárólag) a fenomenológiai megközelítéseket, s közben – erre a filozófiai alapokra építve – új dimenziókat feltáró, új kiindulópontokat feltételező - *metafilozófiát* hoz létre.

Kiss Endre filozófus a globálisat már az abszolútum közvetlenné válásaként¹⁷⁴ vizsgálta, ám ebben az összefüggésben az abszolútum fogalmát nem definiálta. A globális világ létrejöttét és létezését – talán a globalizáció metaelméletének hiányában – nem kötötte össze az Egész metafizikájával, vagy a transzcendens abszolútum szintjével és működési elveivel, noha a globális szint valóban értelmezhető a transzcendens és/vagy univerzális abszolútum közvetlenné válásaként.

A globalizáció metafizikája szerintünk mindenekelőtt azt állítja, hogy ez az elmélet egyértelműen arra mutat rá, hogy a valóság/nemvalóság mindig is létező/nemlétező valóságának *univerzális középszintje*: a globális világ. A földi valóság jelenlegi belső univerzálódása (vagy szűkebben: a szociológiai és közgazdasági értelemben vett globalizáció) mindössze felfedezi, vagy jobban láthatóvá teszi a tényleges világszerkezetet, s szellemi visszatérést kínál az egész látványához/élményéhez vagy filozófiai tételezéséhez.

Ha az egyes ember lényege *nem azonos* a testével¹⁷⁵ (nem test és/vagy nem elsősorban test), akkor nyilvánvaló alaptétel, hogy a sok ember együtt – az emberiség által létrehozott – kollektív világ (a külső világok rendszere) *sem azonos* a természeti-fizikai „testtel”, a naturális globális-lokális világgal. Ha pedig az egyén mindenekelőtt az Önvalóval, az Abszolútummal azonos, akkor a kollektív civilizáció szintén a *kollektív Önvalóval*, avagy az *abszolút Abszolútummal* azonos.

Az elemzést azonban először kezdjük az *anyagi-materiális globális-lokális világ* és az ennek kialakulását modellező *globalizáció-lokalizáció* bemutatásával.

1. Az új globális-lokális problémafeltár¹⁷⁶

¹⁷⁴ Kiss Endre – Varga Csaba, 2001: A legutolsó utolsó esély (Tudástársadalom Könyvek 1., Stratégiakutató Intézet), 19. o.

¹⁷⁵ „Sem a durvatest, sem a finomtest nem vagyok, de nem vagyok az okozati test sem. A világegyetemhez vagyok hasonlatos. Az vagyok, aki természete szerint transzcendentális tudás. Ezenkívül az örökkévaló vagyok, az Úr, a makulátlan, aki mentes az (ébrenlét, álom és mélyalvás) állapotairól. Az, aki számára nem létezik a világegyetem.” Dévikálóttara, Srí Bhagaván bevezetőjével (Ramana Maharsi Összes Művei, Filosz Kiadó, 2006, 218. o.)

¹⁷⁶ A globalizáció térelméleti, térszerkezeti kutatásában részt vett Szoboszlai Zsolt szociológus.

Ahány teoretikus, szinte *annyi* globalizáció-felfogás, és globális valóság fogalom. Arról nem beszélve, hogy a különböző nyelveken, a tudományos gondolkodáson belül, az egymástól távol lévő tudományágakban, és persze a kultúrákként más közgondolkodás(ok)ban a globalizációelmélethez szükséges alapkategóriák többségét (valóság, világ, hipertér, univerzum és/vagy metaverzum, világszerkezet, társadalom, funkcionális-szubsztanciális, stb.) nem értelmezik egységesen, vagy eltérő módon, sőt egymást kizáró tartalommal definiálják.

Ezért nem tehetünk mást, minthogy – ahol erre lehetőség van – *kitérünk* a fogalmak magyarázatára. Ahol nincs rá lehetőség, csak utalásokat tehetünk.

A globalizáció-tematikát most térben-időben tovább szűkítjük: főként *az ezredforduló előtti és utáni* földi globális világot szemléljük. Ez a teljes világszerkezet *középső szintje*, s egyúttal a földi világszerkezet *csúcsa*, és időben a *pillanatnyi jelen*, ami szintén egyszerre totális és nem totalitás. A témaszűkítés azonban nem járhat avval, hogy mind a két térszerkezetben a felső, vagy az alsó világszerkezeti szinteket nem létezőnek, nem láthatónak tekintjük.

A teljes vagy univerzális középső szint *belülről nézve* szükségképpen egyszerre totális és nem teljes. Funkcionálisan mindig zárt, szubsztanciálisan pedig mindig nyitott. A földi civilizáció – harmadik évezred eleji - egységesülő globális világa pedig így még *nem egységes*, s egyáltalán nem biztos, hogy *valaha is* teljesen egységes lehet.

A fejezetcím először is arra a feltevésre utal, hogy bolygónk világszerkezetében, téridő struktúráiban van egy *időbeli vízválasztó*: a jelenlegi ezredforduló előtt (tehát a nyolcvanas-kilencvenes években) és az ezredforduló után (a nulladik évtizedben és a tízes években) már részben *mások voltak*, és még *inkább eltérőek lesznek* a tér- és társadalom-valóságok. Akár azt is mondhatjuk, hogy a kitágított jelen befejező szakaszában más a globális hipertér.

A tér- és társadalommezők átalakulásának oka elsősorban az *új globális-lokális világszerkezet* kialakulása, s az emberiség felgyorsult, de nem befejeződött általános *világmodell-váltása*. Nem véletlen, hogy az egyik legnevesebb szociológus (Bauman, Z. 1998) a huszadik század utolsó negyedét úgy írta le, „mint a tértől való elszakadás nagy függetlenségi háborúja”.¹⁷⁷

A hazai tér- és társadalomtudományok kutatói¹⁷⁸ viszonylag gyorsan reagáltak a globalizáció és a lokalizáció új jelenségeire, s többen törekedtek arra, hogy az új valóság természetrajzát minél pontosabban megfogalmazzák, ugyanakkor sokan a globalizációt csak a világgazdasági folyamatok szétterjedésének fogták fel.

Nincs azonban abban semmi szokatlan, hogy az új globális-lokális világ és a globális tudás/tudat folyamatosan a tudomány előtt jár.

Hiába tudunk egyre többet a globalizációról, úgy tűnik, mégsem születnek meg az átfogó globalizáció-elméletek. Az összes tudománynak együttvéve sincs összefüggő, egységes, a lényegét feltáró valóságképe. Ezért a teljes globalizációelmélet kidolgozásának egyik, vagy talán kardinális feltétele a metaelmélet fokozatos megszületése.

Ezért jelenleg mi sem vállalkozhatunk többre, minthogy – a „lenti” globalizáció folyamatainak elemzésével is – egyúttal *integrált hipotézist* kínáljunk az új lokalizációról.

Mielőtt elméleti hipotéziseket fogalmaznánk meg, érdemes a globalizáció *ismert- ismeretlen problémáit* összegezni. A probléma-leltár a *megválaszolatlan kérdések, dilemmák, zavarok, hiányok* befejezetlen gyűjteménye.

¹⁷⁷ Bauman, Zygmunt, 1998 Globalization: The Human Consequences (Magyarul: Globalizáció, a társadalmi következmények, Budapest, 2002, pp. 24.

¹⁷⁸ Például: Enyedi György, 1996: Regionális folyamatok Magyarországon, Budapest; Tóth József, 1993. A globalitás és a lokalitás értelmezéséhez, Juss, VI. évf. 1-2. sz. Szolnok, pp. 136-142; Varga Csaba, 1996. Nemzeti stratégia az új globális erőterben (Varga Cs.: Hagyomány és stratégia, Kapu, Budapest, 1997, pp. 194-250)

Ha a folyton, pillanatonként változik az új globális-lokális¹⁷⁹ világ, ha a tudományos elemzések csak rohannak a változások után, ha egyébként is még a változások előtti valóságképek is homályosak, ha a globális tudatállapotok hatásait nem érzékeljük, nem tehetünk mást, minthogy a probléma-leltárt is *folyton bővítjük*.

Ha csak a területi fejlődés társadalmi feltételeit kutatjuk, akkor is mindjárt szembe találkozzunk a különböző terek és az eltérő társadalmak problémáival, s ha ezeket szintén szisztematikusan vizsgáljuk, rövidesen megint eljutunk *az új globális-lokális világ és tudat*, avagy az *összetett (természeti, gazdasági, kulturális, stb.) terek és a sokrétű kollektív tudatok* különböző konfliktusaiig.

A probléma-leltár néhány – minimum harminc-harmincöt - pontban összesített *kitüntetett kérdésfelvetése* ez:

1. A globalizáció lehet, hogy nem is globalizáció; a globalizáció új univerzalizáció, vagy csak a globalizáció előtti euroatlanti valóság kiterjesztése az egész civilizációra;

2. A globalizáció új téridő a három (és az idővel négy) dimenziós földi valóságban, vagy a fizika nyelvén mondva ez már legalább ötdimenziós transznacionális hipertér;

3. A transznacionális hipertér „közepe”, „csúcsa” magas szinten szervezett politikai-gazdasági metahatalom, vagy bolygónk csúcstalálkozója, a földi abszolútum valósága, amely több évezrede üres, kitöltetlen, szereplők nélküli.

4. A gazdasági globalizáció - a transznacionális gazdaság - a nemzetállamok feletti politikai-gazdasági befolyását hozza magával, miközben – különösen a kisebb – nemzetállamok gazdasági-politikai csődbe jutnának a transznacionális gazdasági megjelenése nélkül;

5. A „testetlen”, a „repülő” transznacionális pénzpiac felszámolja a nemzetek gazdasági-pénzügyi szuverenitását, miközben az egyes országok kormányai is csak úgy nyerhetik vissza a saját gazdaságuk feletti kontrollt, ha létrehoznának egy globális pénzügyi hatóságot, például a nemzetközi klíringbankot;

6. A globalizáció vagy a mondializáció szüli az új globális (civilizációs és kulturális) tudatot, vagy a régóta létező globális-univerzális tudat most megteremti az anyagi-fizikai globális-lokális világot;

7. A globlokál civilizáció egy három-ötezer éves kerülőút, tévút, amely most visszatér gyökereihez, az emberiség spirituális-szagrális világállapothoz, vagy végleg belezuhan a túlfogyasztó, anyag- és testközpontú, racionális, istentelen, önpusztító nihilizmusba;

8. Az új globalizáció előtti világ az évezredek alatt létrehozta a második természetet, most viszont létrejön a harmadik természet (a globális virtuális világ), amely az egyén számára második társadalmat, második kultúrát is jelent;

9. Az új globalizáció azért új típusú, mert már nem (vagy nemcsak) a globális gazdasági-uralkodó aktorok viszik végbe, hanem részben vagy teljesen önálló létezővé, önfejlesztő „gépezetté”, önálló kollektív „személyiséggé” vált, amely az emberiség számára már alig befolyásolható;

10. Az új globlokál szerkezet és folyamat legnagyobb újdonsága, hogy az emberiség számára univerzális (ám nem a régi típusú) kormányzást követeli, vagy kifejezetten poszt-parlamentáris, poszt-kormányzási alternatívát vár;

11. A globalizáció, sőt a globlokalizáció is a vereségre ítélt földi civilizáció széleskörű beteljesedése, vagy pusztulással-leépüléssel is járó menekülési, vagy esetleg kitörési alternatíva;

¹⁷⁹ Innentől kezdve végig a földi globalizációról beszélünk. Ha ettől eltérünk, azt mindig jelezzük.

12. A globalizáció önmagát a globális szinten is veszélyezteti, sőt új válságokat generál, miközben a globalizáció vagy a mondializáció nélkül a lemaradt kontinensek és az országok/nemzetek kilátástalan helyzetbe kerülhetnek;

13. Az új globalizáció – lokális ellenállás és kapacitás hiányában – a világszerkezet minden szintjén maga alá gyűri az elmaradt lokális-szublokális térségeket, ám a lokális világok széleskörű megerősödése nélkül a funkcionális globalizáció is zátonyra futhat;

14. Az új globalizáció egyelőre nem tudja kezelni az ipari kor világproblémáinak többségét (ökológiai válságok, a virtuális pénzpiac kockázatai, stb.), de globalizáció és globális összefogások nélkül ezek a világproblémák is súlyosabbá válnak;

15. A globális társadalom nem jöhet végre uniformizáció révén, csak a kultúrák és a vallások párbeszédével, vagy a globális társadalom olyan új univerzális társadalommal jár együtt, amely ugyan nem uniformizálja, de egységes egészzé rendezi (ám nem egyesíti) a vallásokat-kultúrákat;

16. A globalizáció az ateista euroatlanti kultúra elterjesztése és az ateizmus általánossá tétele, vagy az ateista kultúra – önmaga számára is felfoghatatlan – önfelszámolódási világfolyamata;

17. Az új globlokális világ lényege, hogy a korábbi, mai, holnapi uralmi struktúrákat és eljárásmodokat fokozatosan ellehetetleníti, s nem az emberek sokaságaival szembe forduló államok fejlesztését folytatja, vagy a civil társadalmak szabadságfokának és kompetenciáinak növekedését támogatja, s ennek érdekében új típusú államok és igazgatások hálózatát hozza létre;

18. A globalizáció elérte és behálózta a harmadik (fejlődő) világot, s ahol a régi és az újjgazdaság kombinációja versenyképessé válik, ott ugyan csökken a szegénység és a kiszolgáltatottság, ám ennek hatására egyelőre a második világ (és benne Magyarország) gazdasági versenyképessége csökken;

19. Európában a sokszor átláthatatlannak és befolyásolhatatlannak tűnő globális folyamatok nem fêkezôdnek le, vagy ellenkezôleg gyorsuló tempóban haladnak tovább, ugyanakkor az euroatlanti gazdasági-politikai szövetségnek még koncepciója sincs a globlokalizáció minôségi változtatására;

20. A globális világban marad, sôt növekszik az elsô, a második és harmadik világ közötti gazdasági-társadalmi különbség, vagy a kölcsönös függôségek minden szinten emelkedést hoznak, vagy legalább is az együttes süllyedést megakadályozzák;

21. Az új globlokális világ egyik új jellegzetessége, hogy egy-egy terület akkor is dinamikusan fejlôdik, ha esetleg gyengék a társadalmi, gazdasági feltételek, ám arra is van példa, hogy a kedvezô társadalmi feltételek ellenére az adott térsége és társadalma vegetál; vagyis az új térszerkezet és mûködése felrúgja az eddigi térelméleteket és térdinamikákat;

22. Az új és kiterjedt globalizáció-lokalizáció hatására, ennek eredményeként jön létre a szintén új, globális, értékekre (is) érzékeny kollektív tudat, vagy éppen fordítva, az önfejlesztô kollektív tudat láthatatlanul és felismerhetetlenül irányítja a bolygó új típusú egységesülését;

23. A földi kultúrában a már-már univerzális, egységesülô tudat hozza létre a kollektív tudatszinteket, így az új globális, a nemzeti és lokális tudatokat, vagy a szolidaritás és együttérzés nélküli globalizáció negatív hatásai ellen védekező egyének és csoportjaik alkotják meg a virtuális lokális (sziget-típusú) tudatokat;

24. A felsô szintû, globális kollektív tudat – egyszerre láthatatlanul és láthatóan – integrálja a kontinentális, vallási alapú, kulturális tudatokat, vagy az ezredforduló előtt és után kibontakozó kollektív tudat úgy egységesít, hogy felszámolja vagy veszélyezteti a kontinentális – esetünkben az európai – tudatot;

25. Az új globlokális világ és maga a globalizáció is átütő erővel teremt jövőt, sőt ez a valóság maga a megtestesült jövő, miközben az új globlokális nemzetközi és nemzeti eliteknek egyáltalán nincs jövőképe, még arra sem, hogy ezt a megtestesült jövő kontrollálja;

26. Az új típusú globalizáció nem szüntethető meg, nem fordítható vissza, ám az általa kiváltott súlyos globális-lokális konfliktusok megszüntetésre várnak: így a globalizáció ellentéte nem a globalizáció visszaszorítása, hanem az alternatív globalizáció, amelynek még nincs átfogó és kiérlelt programja;

27. A földi globalizáció bármennyire is racionális és haszonelvű, ugyanakkor racionális megváltoztatásának feltétele az, hogy haszonelvűség helyett értékelvűség vezérelje, avagy a földi civilizáció válságainak tényleges orvoslása már elképzelhetetlen a teljes (totális) világszerkezet-világrend segítségével, s az univerzális-globális tudat rendezetté tétele nélkül;

28. Közép-Európa és Magyarország gazdasága és társadalma lassan integrálódik a globális-kontinentális világba, miközben Európa nem csökkenti hátrányát a legfejlettebb világ ország-csoportjaival szemben; a saját nagyrégióink tehát vegetál a helyben járó kontinenssel együtt, vagy a kontinentális szerkezetben (Európán belül) javítja pozícióit;

29. Magyarország az elmúlt két évtizedben egyszerre nyertese és vesztese a globalizációnak, ám csak abban az esetben juthat ki az inkább veszteségre ítélt, részben versenyképes országok csoportjából, ha felülteljesíti a szubsztanciális globalizációban-lokalizációban;

30. A szaporodó fél-információk, a személyes és kollektív előítéletek, a kiforratlan „szakszerű” elemzések, a tudomány megismerési nehézségei és a politikai szisztémák cselekvőképtelensége miatt a világ megismerhetősége és változtathatósága kérdésessé válik, vagy az univerzalizáció (az új szellemi univerzalizáció, vagy ennek magas szintű befogadása) kikényszeríti az új gondolkodást és a világ megismerhetősége nagyságrendekkel javul;

31. A jelenleg élő vagy a mostanában születő egyének a következő évtizedekben tömegesen akarnak (és tudnak) eljutni magasabb szintű, személyes és kollektív tudatállapotokba, vagy a hirtelen megemelkedett, univerzális-globális, egyszerre megismerhető és megismerhetetlen kollektív tudat az egyéneknek (mindenkinek vagy nem mindenkinek) nagyjából egyszerre, rövid időn belül lehetővé teszi a tudatállapot-„ugrást”.

32. A korábbi részleges globalizációk végigvitték, s befejezték az Egész széttörését, lebontását, az ember Egéssztudatának kiüresítését, vagy ezt a rombolást a kapitalizmus és az újkapitalizmus már a múlt század második felében elvégezte, s az új – mindenekelőtt a szubsztanciális globalizáció – teremti meg azt a globális esélyt, hogy az egyén és az emberiség visszataláljon az Egészhez.

Stb.

Utóirat. Ha a globalizáció, vagy a globlokalizáció ennyi „vagy”-gyal jár együtt, akkor szükségképpen az *új lokalitás (és/vagy: az új lokalizáció) elmélet* szükségképpen legalább ugyanennyi „vagy”-ot tartalmaz majd.

A probléma-leltár *hosszasan folytatható*, de a problémák összetettségével, vagylagosságával arra szerettünk volna utalni, hogy a bevett gondolkodási sémák és tudományos tételek olykor vagy gyakran *továbbgondolhatók*, sőt az intelligens továbbgondolások vagy az *új gondolkodások* elkerülhetetlenek.

2. Az univerzális és/vagy globális erőter és domináns hatásai

A földi civilizációban és kultúrában végbemenő *új téridő szerkezet*, avagy az új globalizáció és lokalizáció, valamint az általuk kiváltott univerzális változások minimálisan *három szempontból* vizsgálhatók: 1. Az euroatlanti hangadó tudományok együttesen *milyennek látják, jellemzik* azt a globalizációt-lokalizációt, amelynek egyúttal tanúi és szereplői is; 2. Az új globalizációban ténylegesen milyen *új valóság* születik, függetlenül

attól, hogy a különböző – hangadó és periférikus - értelmezések hova és meddig jutottak el; 3. Az új globális-lokális valóság okaként és/vagy következményeként az emberiségben milyen új (univerzális, globális, nemzeti és lokális) *kollektív tudat* alakul ki.

A globális világ és a *globalizáció* (a lokális világ és a *lokalizáció*, stb.) nem ugyanazt és nem ugyanúgy jelenti. A globális világ nem más, mint a globalizáció jelenben megvalósult *eredménye*, az aktuális jelenállapot, a befejezett múlt és jelen, a létező valóság. (Ugyanez igaz a lokális világra is.) A globalizáció pedig bolygókon univerzális világfolyamat, a világváltozások dinamikája, a globális folyamatok jellemzői, avagy a civilizáció önmozgása, cselekvéstörténete.

Az elfogadott vélemények szerint a globalizáció nem új világjelenség, legfeljebb ma *új (vagy újabb) formája* jött létre. A tudományos szakirodalom felváltva három fogalmat, *globalizáció*, *univerzalizáció*, *mondializáció* (és mondialatinizáció) használ. A globalizáció a földi civilizáció összekapcsoltságát és egységesülését és ugyanakkor fragmentációit hozza létre, minden ellenkező felfogással szemben nemcsak és nem is kizárólag gazdasági globalizációt jelent. (A mondializáció kategóriája lényegében ugyanezt a tartalmat hordozza.) Az univerzalizáció viszont nem cserélhető fel a globalizációval, mert éppen a globalizációval szemben az univerzális értékek jegyében született társadalmi-politikai normáknak az érvényesülését fogalmazza meg. A mondialatinizáció vagy globalatinizáció pedig – egy találó értelmezés szerint (Derrida, 1996) - nem más, mint „az Isten halálának tapasztalataként felfogott kereszténység, és a teletechnikai-tudományos kapitalizmus különös szövetsége”¹⁸⁰.

Holott egy évtizeddel később már az is felismerhető, hogy a globalizáció folyamatai *túlgördülnek* a technikai-tudományos kapitalizmuson, miközben az új tudomány közvetve *feltámasztja* Istent és az Egyesült Államok után lassan Európa is spirituálisabbá válik.

A három vagy négy globalizáció fogalom tehát egyáltalán nem azonos tartalmú, ám kétségtelenül vannak *kölcsönös átfedések*. A globalizáció fogalma a legkiterjedtebb és legáltalánosabb, különösen akkor, ha a szubsztanciális globalizáció fogalmába – erről majd később – beépítjük az univerzalizáció kategóriájának tartalmait is, amit akár tágabban is felfoghatunk, mint például a racionális globalatinizációt. A globalizáció/mondializáció mindenesetre nem írható le igen-nem logikával, számos jelensége *egyszerre értékelhető* esélyteremtésként és esélycsökkentésként.

Tíz elemzésből legalább kilenc a globalizációt (alapvetően vagy kizárólag) *gazdasági és politikai globalizációként* írja le. A bevett definiálás úgy hangzik, hogy a globalizáció a világgazdaságnak azt az integrációját jelöli, amely igazán az európai gyarmatosító kor hajnalán született, s az utóbbi negyedszázadban ezt a folyamatot felgyorsította (a) a komputer technológiai robbanásszerű fejlődése, (b) a kereskedelmi korlátok lebontása, (c) a multinacionális nagyvállalatok politikai és gazdasági hatalmának megnövekedése.¹⁸¹

Az egyik legmagasabb színvonalú elemzés (Beck, U. 1997) például a következőt állítja: „A globalizmuson azt értem, hogy a világpiac elnyomja, illetve felváltja a politikai cselekvést, azaz a világpiac uralmának ideológiáját, a neoliberalizmus ideológiáját”.¹⁸² Ez a paradoxon a globalizáció egyik jellegzetessége: a politika liberális eszméjét és programját a fejlettebb, szintén liberális globális gazdasági piac valósága rombolja le.

¹⁸⁰ Derrida, Jacques, 1996. Hit és tudás, Brambauer Kiadó, Pécs, pp. 25-26.

¹⁸¹ Wayne Ellwood, 2001: The No-Nonsense Guide to Globalization, New Internationalist Publications Ltd. Oxford, and Verso, London. Magyarul: A globalizáció, HVG Kiadó, 2003, 13. o.

¹⁸² Beck, Ulrich, 1997 Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung, Duhkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1997 (Magyarul: Beck, U.: Mi a globalizáció? Belvedere Meridionale, Szeged, 2005, pp. 18.

A globalizáció *filozófiai kritikája* is megszületett. Az új globalizáció univerzális történelemfilozófiai lényegének meghatározására olyan filozófus (Kiss Endre, 2001¹⁸³) vállalkozott, aki a történelem vége elméletét, s egyúttal az új világállapot jellemzését avval a valódi kritériummal kötötte össze, hogy új történelmi helyzet csak akkor állhat elő, ha világtörténelmi mértékben lemondunk *az úr-szolga viszonyon* alapuló társadalmi berendezkedésről és ideológiai érvényű filozófiai képviseléséről. Ennek az egyik oka az, hogy 1989 előtt a szovjet fél-globális világrendszer is a Kant által megfogalmazott úr-szolga-viszony elfogadásán alapult. A kelet-európai rendszerváltáson után másfél évtizeddel persze már nagyon kevesen gondolják úgy, hogy az előbbi értelemben eljutottunk a kanti „örök béke” birodalmába.

A globalizáció és mondializáció egyik legvégletesebb kritikáját Jean Baudrillard, francia filozófus¹⁸⁴ fejti ki. Szerinte a globalizáció éppen az univerzalitás ellenében fejti ki hatását, s a *tökéletesen differenciálatlan kulturálatlanság* jön létre, mert az egyik oldalon a technika, a piac, a turizmus és az információ beintegrálódik a mondialitásba, közben viszont a kultúra és a demokrácia egyetemes értékei eltűnnek. Egy másik francia gondolkodó, Alain Touraine¹⁸⁵ viszont úgy gondolja, hogy ugyan a mondializáció halad előre, ám a régi kultúrák fennmaradnak, mert többek között létrejött az ipari demokrácia, amelyben a kultúrák sokszínűsége egyesül a technikai-gazdasági világban való részvétellel. Számos más ellentétes felfogás elemzése után is megkockáztathatjuk azt a kijelentést, hogy a globalizációnak se a végletes tagadást, se az egyértelmű igenelést nem igazolta vissza az idő.

A globalizáció folyamata szükségképpen *kétarcú*. A *funkcionális és szubsztanciális*¹⁸⁶ (vagy ontológiai) globalizáció megkülönböztetése saját felfogásunk¹⁸⁷. Ezt akár nevezhetjük a partikuláris és a lényegi globalizáció ellentétének, ám ehhez hozzá kell tennünk, hogy a globális gazdaság és politika természetesen globális szinten is képes tisztán hatalmi érdekek alapján motivált *partikuláris viselkedésre*. A funkcionális – alapvetően gazdaság központú, sőt a politikát is gazdasági érdekek alá szorító – globalizáció új gazdasági-politikai világrendet hoz létre, amely ismételten a civilizáció vezető országai számára garantál előnyöket, ám a második és harmadik világ számára – minden fragmentáció ellenére – *gazdasági-társadalmi esélyeket* is teremt. A kilencvenes években Közép-Európa sem épült volna fel újra gazdaságilag, ha nem erősödik meg és nincs jelen a globális gazdaság, ám a transznacionális vállalkozások többsége a profitot nem ebben a szubrégióban fekteti be.

A funkcionális globális gazdasági és politikai változások *sem egyértelműen* negatívak, ám a szubsztanciális globalizáció gerjesztette egységesülések – hogy egy paradoxonnal éljünk – *sem egyértelműen* pozitívak. Az értelmezések szerint fontos felismerni, hogy a globalizáció veszélyt jelent az emberiség *humán és természeti erőforrásaira*, ám ezt a veszélyt eredendően az új globalizáció előtti klasszikus világkapitalizmus okozta, ugyanakkor az ökológiai válságok már kizárólag csak globálisan, a globalizáció segítségével enyhíthetők. Se nem helyeslés, sem nem tagadás – ám mi az alternatíva?

A globális-kontinentális szinteken tehát *kaotikus és változékony, sőt összetett, folyton továbbalakuló* terek-folyamatok jöttek és jönnek létre, amelyek gyakran szokatlanok és

¹⁸³ Kiss Endre (2001). A globális mint az abszolútum közvetlenné válása, avagy a jelen mint filozófiai probléma, INCO 2001/1 (Kiss E. Globalizáció és/vagy posztmodern, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2003, pp. 8-20.)

¹⁸⁴ Jean Baudrillard, 1997. *Az utolsó előtti pillanat*. Beszélgetések Philippe Petit-vel. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2000

¹⁸⁵ Rapport mondial sur la culture. Culture, créativité et marchés, UNESCO, 1998 (Világjelentés a kultúráról. A kultúra, a kreativitás és a piacok.)

¹⁸⁶ A szubsztanciális globalizáció egyúttal kapu a kollektív tudathoz, ami szintén kapu az Abszolútumhoz vezető úton.

¹⁸⁷ Varga Csaba, 2003. Új elméleti horizontok előtt, Tertia Kiadó, Budapest, pp. 63-65. o.

kezelhetetlenek, ám a káoszelmélet alapján már azt is tudjuk, hogy a természet (és a társadalom,) lényegéhez tartozik a káoszjelleg. Ezért minden kérdésben *összetett, finom, érzékeny elemzésekre* van szükség.

A tegnapi és mai globalizáció visszaépítette és továbbépíti a *földi világszerkezetet*. Magyarország például a szocializmus évtizedeiben folyamatosan azt élte meg, hogy szigorúan elvágták a kontinentális-globális szintektől, és ezzel párhuzamosan a pártállam felszámolta a lokalitás minden, vagy nagyon sok elemét. Számunkra akkor a világszerkezet alulról és felülről is levágott volt. Már ezért is az egyik legösszetettebb kérdés a *térelmélet és a globalizációelmélet* kapcsolódása és összefüggése.

Az elmúlt századokban, sőt évezredekben is, az egyes ember számára tehát *hol az egész, hol csak egy töredékes* világszerkezet látszott és vált bejárhatóvá. A jelenlegi ezredforduló előtt viszont – ha tetszik az új civilizációs univerzalizáció hatására is – a világ struktúrája újra *sokszintes „toronyházszá”* vált: legfelül a civilizáció felső szintje, avagy a globális szint, legalul a lokális világok rendszere, élén a régiókkal, s a két domináns elem között megmaradt *egy közvetítő szint*, aminek nincs se régi, se új neve, talán azt mondhatjuk az országok (vagy/és nemzetek¹⁸⁸) szintje. A 21. század elején *újra teljes és komplex* tehát a tényleges és virtuális világszerkezet.

Az elterjedt nézetek szerint a *globalizáció és lokalizáció* összefüggései is átforgatódtak az eltelt két évtizedben. Az eddigi elemzések, részben felületesen, részben indokoltan oda lyukadnak ki, hogy a *két fő elem* (a globális és lokális szint) között *nincs egyensúly* – egyértelműen az uralmi típusú globalizáció vált és maradt domináns. A pillanatnyi végeredményt viszont nehéz egyértelműen rögzíteni, mert a dilemma folyamatosan az, hogy *mihez viszonyítunk*, s persze nem mérhetünk máshoz, mint a „normál” kapitalizmus, vagy az ipari társadalom korszakához képest. (Ahol az ipari-kapitalista-polgári fejlődést elkésett volt, sőt félbemaradt a világhatalmi – második világháború utáni - övezet-besorolások miatt, ott persze végképpen nehéz állást foglalni.) Magyarországon a két világháború között, vagy a „létező szocializmus” időszakában a lokális szint – az államkapitalizmus korszakában - *végletesen alávetett és kiszolgáltatott* volt. Ehhez képest az elmúlt évtizedben a magyar lokális térségek önállósága, mozgásszabadsága jelentősen nőtt, miközben még alig van szó az alávetettség megszűnéséről.

Legalább három évtizede bevezetett és elfogadott felfogás, hogy *önmagában nincs* tényleges globalizáció, mert ezzel párhuzamos folyamat a *lokalizáció*, amely nem menekülhet meg a globalizáció hatásai alól, s fordítva a lokalizáció is egyre erőteljesebb hatást fejt ki az intenzív globalizáció hatásai ellen, de magára a globalizációra is. Ez a kettős – egymást is feltételező - folyamat: a *globlokalizáció*. Ha ebbe a viszonyrendszerbe beemeljük az új országosodást/nemzetesedést¹⁸⁹: ez már *hármass folyamat*, amelyről azonban az ismert és a bevett értelmezések már általában nem szólnak.

3. Az új globlokális valóság vezető tézisei

Az ezredfordulóra végképpen megszületett a földi civilizáció *új (értelemszerűen: globlokális) valósága*. Egyben ez új civilizáció is, amely *új kultúra* is lehet. Ez az egyrészt látható-tapintható, másrészt szinte teljesen rejtett valóság messze nem az, amit száz évvel ezelőtt Európában vagy más kontinensen valóságként definiáltak. Az új valóság *új tér, új idő, és új téridő* is, sőt a német szociológus (Beck, U. 1997) már Európát is nem földrajzi, hanem

¹⁸⁸ A magyar tudományos nyelv bajban van, mert a globalizációhoz és a lokalizációhoz hasonló fogalma nincs a globalizáción belüli középső szint megnevezésére. Jobb híján az országosodás és a nemzetesedés új jelenségeiről kellene beszélnünk.

¹⁸⁹ Lásd: Ugrin Emese-Varga Csaba, 2007: Új állam és demokráciaelmélet (Századvég)

képzeletbeli térként határozza meg.¹⁹⁰Új világállapot ez, új szuprastruktúra és folyamathálózat, amelyet egyszerre és komplexen vizsgálunk funkcionális és funkcionalitáson túli valóságként; elemzésünk kardinálisan új szemlélete éppen az, hogy a globalizációt nemcsak egybefonódó gazdasági-politikai új világrendként értelmezi.

Vegyük elő újra a globalizáció *probléma-leltárát*, s nézzük meg, hogy a fontosabb jellemzőkről *mit mondhatunk*. A globlokalizáció, mint új világ- és tudatfolyamat, az elmúlt két-három évtizedben a *következők fontosabb változásokat érte el*:

1. A folyamatos globalizáció, az együttes globnalizáció és lokalizáció eredményeként létrejött a minimum ötdimenziós (földrajzi, gazdasági, társadalmi, kulturális) globális transznacionális tér/idő, amely sokdimenziós egyesült tér és idő, vagy másképpen: a földi Abszolútum valósága; *(a globális sokdimenziós hipertér tézise)*

2. A globlokális valóság egyben új globális-univerzális kollektív tudatot hoz létre, ami ugyanakkor inspirálója, gerjesztője és kiegyenlítője is a globalizációnak és lokalizációnak. Az új kollektív tudat szinte kivétel nélkül hat a föld minden polgárára, sőt viszont is, közben elindul a kollektív tudatváltás: a régi, hamis tudat lényegében (és nem részleteiben) igaz tudat lesz, és fordítva. *(az új globális kollektív tudat tézise)*

3. A globalizáció a világgazdasági-világpolitikai és kulturális központokból fokozatosan továbbhullámozt és gyakorlatilag az egész földi civilizációt „beborította”, gyakorlatilag már elérte a leginkább elzárt világokat, népeket, törzseket. Mindenkire hat és egyre inkább mindenki visszahathat. *(egyesülő civilizáció tézise)*

4. A szétterjedő globalizáció régóta nemcsak az euroatlanti politikai-gazdasági érdekfejtés folyamata, hanem az egész civilizáció – egyszerre és különböző súlyos érdekkonfliktusokat és érdekazonosságokat érvényesítő – világakarata. *(a globális érdekütköztetés és kiegyenlítés tézise)*

5. Az új globális, vagy globlokális tér nem csak anyagi-fizikai, vagy állami-politikai és például gazdasági-társadalmi tér, hanem új képzeletbeli tér, új virtuális téridő, új szubsztanciális téridő-világ. *(új globális képzeletbeli tér)*

6. Az új globális tér (téridő, időtér) nem egyszerűen vertikális és horizontális térszerkezet, hanem sokközpontú, sokdimenziós, sokirányú, sokképzetű térfolyamat, amelyben egyszerre vannak téráramlások és tértörések, álló és mozgó térstruktúrák. Többszintes, egyidejű új kapcsolatok, új viszonyok, új dinamizmusok. *(folyékony és szilárd tér- és időfolyamatok tézise)*

7. A globális térszerkezetben a vertikális horizontálissá, a horizontális vertikálissá, sőt az eddig zárt vertikális-horizontális szerkezet kifelé és befelé egyaránt kinyílik, miközben határtalan, végtelen, nem-lineáris horizontális és vertikális térhálózat jön létre. *(nyitott, mobil térszerkezet születik tézise)*

8. Az egyesülő civilizáció, avagy a globális civilizáció csak részben alávetett folyamat a gazdasági-társadalmi uralmi központoknak, mert részben – és egyre növekvő arányban – önjáró, önmozgó, önfejlesztő világdimenzió. *(az önváltoztató globalizáció tézise)*

9. Minden mozgó-forgó, helyben maradó és helyet változtató téridő-elem ellenére a globális világvalóság alapstruktúrája a toronyház-típusú térszerkezet, amely szükségképpen nemcsak statikus, nemcsak lineáris, nemcsak racionális. Egyszerre makro-, mezo- és mikroszint, ahol a mikroszint, a lokalizáció tere-ideje váratlanul felértékelődött. *(a sokdimenziós toronyház-típusú világszerkezet tézise)*

10. A globális csúcstalálkozó, a legfelső makroszint azonban alulról, a földi gazdasági-hatalmi központok által nem szervezett, ebben a mezőben döntést előkészítő vagy hozó szervezetek nem léteznek. Ez „üres”, nem cselekedtető, háromdimenziós tér, amely viszont

¹⁹⁰ Beck, Ulrich, 1997 Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung, Duhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1997 (Magyarul: Beck, U.: Mi a globalizáció? Belvedere Meridionale, Szeged, 2005, pp. 167.

virtuális téridőként létrejött, a transzcendens és szellemi aktorok most veszik birtokba. *(a legfelső szintű globális valóság üres tézise)*

11. Már az új információs-kommunikációs hálózatok és rendszerek kiépülése miatt is a racionális globális térvilág, téridő-világ (jelenleg főként az internet jóvoltából) virtuálisan megkettőződött, amit nevezhetünk az emberiség harmadik természetének, s a tényleges és a virtuális valóság is egyaránt faluvá (avagy ponttá) zsugorodott. *(többszörös komplex valóság tézise)*

12. A globalizáció két párhuzamos, interkatív kulcseleme és világfolyamata: a funkcionális és szubsztanciális globalizáció. Ezt nevezhetjük haszonelvű és értékelvű, vagy kvantitatív és kvalitatív globalizációnak is; vagy másképpen barbár és humanista tartalmú globalizációnak. Ezért a globalizáció többé már nem írható le csak a tőke, az áru vagy az információ globálissá válásával, amely olykor szintén egyszerre, vagy felváltva kvantitatív és kvalitatív globalizáció. *(a funkcionális és szubsztanciális globalizáció tézise)*

13. Új egyesített kultúra születik, mert a globalizáció egyszerre kultúraromboló és kultúraerősítő folyamat, egyrészt magával hozza a differenciálatlan kulturálatlanságot, másrészt a differenciált kultúrák közötti magas minőségű együttműködést. *(a differenciálatlan kulturálatlanság és a differenciált kultúra tézise)*

14. A globalizáció egyszerre erősíti és tompítja is a világkultúrák közötti értelmetlen-esztelen hatalmi és presztízsbeli rivalizációt, így a kultúrák közötti totális, nyílt, általános, kölcsönös pusztítást hozó háborúk nem valószínűek. Az ezredforduló utáni új világmozgás már nem csak amerikai, hanem ázsiai vagy afrikai globalizáció is. *(a kultúrák közötti összecsapások elkerülhetők tézise)*

15. A zárt vertikális közösségek és kultúrák részben, vagy teljesen, fokozatosan vagy gyorsan nyílt horizontális közösségekké és kultúrákká változnak. Ez igaz másképpen is: szellemileg a hely, a nemzet vagy a globális világ visszatál(hat) a végtelenhez, az abszolútumhoz. *(határtalan horizontális kultúrák tézise)*

16. Az új globalizáció mentalitás-verseny is, amely nem az egyik vagy a másik (individuális vagy közösségi) alapmentalitás győelmét hozhatja, hanem a kettő kölcsönös egymásra hatását *(a tisztán individualista és tisztán közösségi magatartások kölcsönhatása tézise)*

17. Az új globalizáció sokáig második (például új szegénységet hozó) kolonizációnak is tekinthető volt, miközben – különösen szellemi és spirituális értelemben – felgyorsult a posztkolonizáció, amely folyamatosan gazdaságilag és társadalmilag is „megtestesül” és enyhíti a sokrétű szegénységet. A funkcionális globalizáció megszervezi önmaga ellenfelét: az alternatív globalizáció programját és civil világközösségét. *(a posztkoloniális globalizáció tézise)*

18. A globalizáció egyrészt az új tudás (egyszerre normál, poszt-normál tudományos és poszt-tudományos új tudás) születésének eredménye, másrészt az új tudás kikényszerítője, ösztönzője és dinamikus terjesztője. Az új globalizáció feltételezi és kikényszeríti az új tudások teremtését és minden irányban való elérhetőségét. *(a globálisan új és elérhetővé váló tudás tézise)*

19. Az elmúlt évtizedekben a legnagyobb változást az hozta, hogy a felvilágosodás utáni, az ipari társadalom szülte, kizárólag ész és racionalistás központú normál-tudomány átalakul poszt-normál és poszt-tudománnyá, amely a tudáskor eredményeként alapjaiban új tudást, új szemléletet, kibővült megismerési módszertant teremt. *(új tudomány és mentalitás tézise)*

20. A globalizáció-lokalizáció kezdeti, egy-két dimenziós, kiürült fogalmakat használó, pusztán gazdaság központú, dogmatikus tudományos, vagy inkább kvázi-tudományos elemzések félgazságokat, félhazugságokat állítottak. Az új globalizáció például már nem csak neoliberalis alapstruktúrák világexportja, hanem a más kultúrák normáiból

építkező emberi-közösségi jogok, felfogások és gyakorlaton importja. *(a tudomány leegyszerűsített tézisei elfedhetik a globalizáció tényleges valóságát/tudatát tézise)*

21. Az emberi kultúra történelmében nem tudunk olyan korszakról, ahol a földet átfogó globális társadalom szerveződött volna meg, most azonban minden esély adott arra, hogy a huszonegyedik század közepéig egységes – bár súlyos ellentmondásokkal terhelt - világtársadalom alakuljon ki. *(új világtársadalom születik tézise)*

22. A kilencvenes évek eleji kelet- és közép-európai rendszerváltások eredményeként a kétpólusú politikai világrendszer egypólusúvá vált, miközben új potenciális pólusok (Kína, India, stb.) felemelkedése gyorsul fel. Egyszerre fut a hatalmi-politikai-katonai koncentráció, és a politika általános leértékelődése és díszfunkcionalitása. *(nem a történelem vége az egypólusú világrend tézise)*

23. A kezdetben egymással is harcban vagy konfliktusban lévő amerikai, európai és harmadik világbeli globalizációs törekvések részben versenyeznek, részben kontrollálják egymást, részben igazodnak egymáshoz, részben kioltják, sőt megszüntetik egymást. *(a kontinentális globalizációs erőcsoportok és versenytechnikák harca tézis)*

24. Az új globlokális világrendben lelepleződik a képviseleti, manipulált, rejtett diktatúra típusú demokrácia, s egyre nyilvánvalóbb, hogy új, részvételi alapú, emancipatív, egyúttal elektronikus demokráciára van szükség a világszerkezet minden szintjén és a globalizációs szintek között is. *(részvételi poszt-demokrácia tézise)*

25. Az egyre jobban egységesedő – ám részben még piaci alapú-hagyományú, részben transznacionális megapol típusú (megapoliumokat létrehozó), részben továbbra is államkapitalista, részben pénzpiac központú újkapitalista, részben tudásalapú posztpiac jellegű – összetett világ gazdasággal szemben az új globális világvalóság kevésbé egységesül, kontinensekként és kultúrákként megőrzi részleges önállóságát, egyediségét. *(strukturálódó mega-gazdaság és kevésbé egységesülő világkultúra tézise)*

26. A globalizáció részben megőrzi és továbbmenti a pénzpiac központú újkapitalizmust, miközben az új gazdaság különböző törekvéseivel (tudásközpontú, erkölcsközpontú, szociális központú, spirituális központú, stb.) részben fokozatosan ellehetetleníti, átalakítja, továbbépíti az elavult posztliberális újkapitalizmust. *(pénzközpontú újkapitalizmus és értékközpontú posztkapitalizmus tézise)*

27. Az ezredforduló utáni civilizáció nem konfliktusmentes, ellenkezőleg, az eddigi integrált gazdasági-politikai-tudásbeli válságtípusok mellett új és kifejezetten globális válságforrások demonstrálódnak. Az univerzális ökológiai válságok, az új nemzetközi és lokális politikai-katonai konfliktusok, vagy a kontinentális és államokon belüli társadalmi megosztottságok gyökeresen új – nem erő- és eszközfölényre épített - megoldásokat követelnek. *(új és totális krízisek kezelhetővé tételének tézise)*

28. Európában a hosszú, elnyúlt, majdnem parttalan modernitás, amit az ötvenes évek óta egy rövid globális utójáték, a posztmodernitás folytat, a következő egy-másfél évtizedben valószínűleg gyorsan, teljesen és látványosan felszámolódik. Ahogy a modernizmus, úgy a posztmodernizmus is véget ér, az egyszerre lineáris és nem lineáris történelem időben előre és hátranyúl új alternatívákért. *(posztmodernitás vége után új történelmi téridő jön létre tézise)*

29. A fejlett euroatlanti civilizáció – különösen az elmúlt száz évben – elvesztette spirituális és/vagy szakrális jellegét, ám az inga most elindult visszafelé, s a széleskörű elvilágosodást fokozatosan felváltja egy új típusú transzcendentális világkép és életgyakorlat. A metafizikát megtagadó fizika kora, az ipusztériális kor véget ért, amelyet felvált az új fizika, az új metafizika, az új szakralitás egyesített korszaka. *(elvilágiasodott individualizáció helyett új spiritualizmus és/vagy vallásosság szerveződik tézise)*

30. A globalizáció két párhuzamos szellemi/spirituális folyamat: egyfelől a felvilágosodással kezdődő a posztmodernben kiteljesedő ateizmus diadala, másfelől a modernizmus-posztmodernizmus mögött szintén kiteljesedő új teizmus kibontakozása. Ma

még nem érdemes megjósolni, hogy a két szellemi-spirituális folyamat kioltja egymást, vagy az egyik győztes, a másik vesztes lesz, vagy a kettő – feltehetően magasabb szinten – egységesül (*ateizmus-teizmus párharca helyett szellemi-spirituális párbeszéd tézise*)

31. A történelem során különböző méretű-kihatású és különböző típusú globalizáció és lokalizáció volt, s ami az ezredforduló után és a következő fél évszázadban megformálódik, az totalitásában, összetettségében, jellegében, kockázataiban, avagy típusában gyökeresen új világtörténeti és világlényegű modell lesz. (*új globlokalizmus/lokglobalizmus tézise*)

32. Az igen/nem logikával csak torzán leírható új globalizáció már születésének idején „megszervezte” a globalizáció-kritikai gondolkodást, és az ezt képviselő társadalmi csoportokat, sőt virtuális hálózatokat, amelyek előkészítik a paradigmaváltó alternatív globalizációt. A kvantumlogika azonban nem számolja fel a jó és a rossz megkülönböztetését. (*a tegnapi globalizáció kikényszerít(het)i az alternatív globalizációt tézise*)

33. Az új és még újabb globalizáció/lokalizáció – és ennek minden új elágazása – minimum három-öt évenként újraszabja a globális téridőt, harminc-ötven év múlva visszanézve számos újabb globalizáció-stációt fedez majd fel. (*néhány éven belül mindig új globalizáció tézise*)

34. Az integrált-integráló globalizáció szükségképpen egyesített globalizációelméletet és/vagy filozófiát követelne, ami elképzelhetetlen az egyesített elmélet (metaelmélet) kidolgozása és elterjesztése nélkül. Ez egyúttal az „égi” és a „földi” Abszolútum egyesített valósága/nemvalósága. (*a globalizáció metafizológiájának hiánya tézis*)

35. Stb.

Számos *további* globalizációs tézist fogalmazhatnánk meg. Például tegyük fel azt a kérdést, hogy az új globalizáció keretei között egy-egy országnak, vagy régióknak egyáltalán lehet-e *magasabb szintre* lépni? (Íme a válasz, avagy az n-dik tézis:) A globalizáció szerkezeti szintjei között szerencsére *tényleges és virtuális átjárók* alakultak ki.

Az ezredfordulóra a közvetítő csatornáknak *két típusa* alakult ki. A globalizáció többszintes világának *közvetlen* vertikális és horizontális bejárói-átjárói: a világgazdaság, a világpolitika, az információs világrendszer és például a médiarendszer struktúrái, hálózatai, folyamatai. A globális és a lokális világ között gyors és széles összekötő, kétirányú csatornákat képeznek a globális gazdaság, a globális politika és az előbbi kettőt is bemutató és fejlesztő információs és kommunikációs rendszerek (telefon, rádió, televízió, internet, stb.) intézményei és tevékenységei.

A globalizáció *közvetett* bejárói és átjárói más szférákban, más rendszerekben-alrendszerekben jöttek létre: a világtársadalomban, a globális tudásrendszerekben, a világkultúrák és a világvallások világában. A globális és a lokális világ között itt egyelőre lassabbak, szűkösebbek azok a *közvetítő-összekötő csatornák*, amelyek a társadalmak-rétegek, a tudáshálózatok, a kultúrák és a vallások, valamint az erkölcsi felfogások között vannak.

A világszerkezeti szintek között és a szinteken belül az együttműködéseknek van egy harmadik típusa is: a *technológiai „szövetek”*. Az egymást hajtó-folytató technológiai forradalmak és váltások terítik be, járják át a világszerkezet minden szintjét és hálózatát. Ha vannak kiépített piaci és intézményi átjárók, ha nincsenek, az új technológiák gyakran – akár a társadalmi ellenállások ellenére is – gyorsan elterjednek, és elfogadásra találnak.

A világszerkezeti átjáróknak van egy negyedik típusa: az *ökológiai kapuk, kapcsolathálózatok*. Jelenleg a földi civilizáció legnagyobb konfliktusát jelzik a természeti és környezeti katasztrófák közeledése, bekövetkezhetősége, amelyek azonban többségükben egyáltalán nem lokalizálhatók lokális és kontinentális szintekre. Egységesen hatnak a világszerkezet minden szintjén. Ám a globális természeti-ökológiai problémák *valódi problémái* nincsenek még feltárva, holott egyre több új (posztnormál) tudományos felismerés utal arra, hogy a természeti krízisek pusztán anyagi-fizikai-természeti valóságként nem kezelhetők.

A várható ökológiai válságok, s az általuk okozott félelmek így univerzálisak, csakhogy a kríziskezelés globális-lokális gyógymódjai *egyáltalán nincsenek még kitalálva*, ám valószínűleg ezek sem lehetnek mások, mint univerzálisak. A fizikai valóságban megnyilatkozó ökológiai problémák is mindenkit érintenek, s csak minden szereplő segítségével, egyszerre *globálisan és lokálisan* oldhatók meg.

Mindez azonban "csak" a globális-univerzális valóság egyik oldala, a másik oldal *a globális-univerzális kollektív tudat posztvalósága*.

4. A globális belső erőter, avagy a lokalizáció

A globalizációs-lokalizációs földi világszerkezet „alsó” egyharmada már egyértelműen *a lokális valóságok/világok* rendszere és hálózata. Ez egy egyszerre vertikális és horizontális.

Először egy hatásos *példabeszéd*, mert van olyan társadalomtudós (Z. Bauman, 1998), aki egyenesen azt feltételezi, hogy „lokálisnak lenni egy globalizált világban a hátrányos társadalmi helyzet és leépülés jele”¹⁹¹. Ma, mintegy tíz évvel később. akár azt is mondhatnánk, hogy lokálisnak lenni a globalizált világban előnyös társadalmi helyzet és a felépülés jele. Az igazság valahol a *két állítás között* lehet.

A földi globalizáció *belső erőterén* most csak a lokális (nemzetállamokon belüli) erőtereket értjük. A lokális téregyüttesek (gazdasági, társadalmi, oktatási, kulturális terek) szükségképpen a *globalizált/mondializált térben* léteznek, globalizált belső erőterek, ugyanakkor a globális terek szintén szükségképpen lokalizáltak, avagy lokalizált külső erőterek, amelyek között a *közvetítő terek, tércsatornák, térátjárók* vezetnek át. Ez a nemzeti és nemzetállami szint, illetve a nemzetállamok határaihoz kötött, ám a határokon átnyúló szubregionális terek.

Ebből azonban *nem következik* automatikusan: 1. A globális és lokális kapcsolatok *kizárólag* a nemzeti/nemzetállami közvetítő rendszereken keresztül jönnek létre. 2. A lokális (és a globális) terek izoláltan, önmagukban, tudatosan *elszigetelve is* létezhetnek és működhetnek. 3. A közvetítő nemzeti/állami szint „csak” a *közvetítést* vállalhatja, elvesztve minden autonómiáját és saját cselekvőképességét.

Ha ez a három konklúzió helytelen, akkor ezekből *logikus konklúziók* vonhatók le: 1. A globális-lokális oda-vissza kapcsolat egyik jellemzője, hogy „*ugráló természetű*”: számos esetben képes „átugrani” a középső közvetítő rendszeren. 2. A lokális terek izoláltságát felszámolta a *mindenhova behatoló* globalizáció, ami ugyanakkor nem jár együtt a lokalitások autonómiájának teljes elvesztésével. 3. A közvetítő szinten (nem elsősorban a nemzetek, hanem inkább az államok) *részleges önállósága* megmarad, s számos olyan intézményes lépést tehetnek, amelyekkel komoly befolyást gyakorolhatnak a globális-lokális térre, vagy valamelyik pólusára.

A globalizáció és különösen a lokalizáció a *természeti-földrajzi térhez* kötött. A lokális teret meg sem tudjuk nevezni, ha nem mondjuk meg, hogy melyik tájhoz, környezethez kötődik. Nincs lokális tér: *földrajzi-táji tér nélkül*.

A térségi szintek elméletének részeként az egyik legjobb hazai regionalista (Nemes Nagy J. 1998) a terek vertikális tagoltságának három jellegzetes formáját különbözteti meg: a) a szintekre osztottság egymás feletti elhelyezkedést, magassági tagozódást jelent; b) a társadalmi-gazdasági reálszerveződésben az egymásra épülés relációja vertikumokat alakít ki; c) az irányítási mechanizmusokban a függés, az alá-fölérendeltség hierarchiákat, hierarchizáltságot hoz létre¹⁹². Ezt a klasszikus, az ipari (és szocialista) korra jellemző

¹⁹¹ Zygmunt Bauman, 1998: Globalization: The Human Consequences, Polity Press (magyarul: Z. Bauman: Globalizáció, a társadalmi következmények, Szukits Könyvkiadó, 2001) pp.17

¹⁹² Nemes Nagy József, 1998: A tér a társadalomkutatásban (Budapest) pp. 106-107

vertikális tagoltságot aztán az új típusú globalizáció-lokalizáció rendszeren „felszántotta” és összetette tette.

A lokális tér régi és új *szerkezete* ma már egyre világosabban feltárható. Ez jelenleg szintén összetett tér, vagy téridő, amely nem mindig egybefüggő térhálózat. Valahogy így néz ki a magassági tagozódása: 1. regionális tér, avagy felső lokális tér; 2. megyei (és nagyvárosi, középvárosi) tér, avagy lokális középső tér; 3. mikró (például: kistérségi) tér, avagy alsó lokális tér; 4. települési (kisvárostól aprófalúig) tér, avagy a helyi tér. Ez tehát osztott – négyzetes - szerkezet, amelyben a szintek között egyrészt hierarchikus, másrészt egy-egy szinten párhuzamos és hálózati kapcsolatok (a régi hierarchiákat széttörő horizontális rendszerek) is kialakulnak. A négyzetes szerkezet hol tartós, hol pedig - a megváltozott kor miatt – gyorsan átalakuló.

A globlokalizáció *nem azonos* a lokglobalizációval. A globlokalizáció (saját felfogásunk szerint) olyan modell, amelyben inkább a globalizáció, a lokglobalizáció pedig olyan formáció, amelyben a lokalizáció domináns, vagy egyensúly van a globális és lokális pólus között.

A lokalitás (vagy a lokális tér) egyszerre *univerzális és helyi* jelenség. A földi civilizációban minden korban (ott is, ahol már korán voltak kontinentális vagy fél-globális folyamatok és viszonyok) a lokális általános jelenség volt. A történészek sokáig úgy gondolták, hogy az emberiség születése eleve lokálisan jött létre, az emberiség kezdetben csak lokális volt, ma már viszont egyre inkább az a felfogás erősödik, hogy a genezis egyszerre lehetett univerzális, kontinentális és lokális; különösen akkor, ha különböző, egymástól eltérő emberiség-csoportokat feltételezünk.

A hely (a konkrét hely) generális funkciói *az új világszerkezetben és a világszerkezet „alján”* eltérőek. A lokális világ – talán már kezdetben is, de később egyre inkább – mindig is hordozott generális, vagy akár globális funkciókat. Generális funkció volt például: az egyéni és közösségi élet fenntartása, az ember-természet kapcsolat harmonikussá tétele, az univerzális és lokális tudás megnevezése és továbbadása, az egyéni és csoportos tudatok tudatosítása és emelése. Amíg nem volt globalitás, általában a lokalitás vette fel a globalitás funkcióit. Az ember az időszámítás előtti évtizedekben is univerzális lény volt, akkor is, ha a többség társadalmilag vagy gazdaságilag alapvetően a lokalitásban élt. Az ember és közössége mindig is univerzálisan gondolkodott és cselekedett. Ezt akár nevezhetjük most a lokalitás szubsztanciális jellemzőjének.

Az információs társadalom teoretikusa (M. Castells, 2003) vezette be az „*áramlások tere*” fogalmát. Erről a következőket írja: „A történelem folyamán a legtöbb emberi tevékenység egyidejűsége a szomszédságon, a térbeli közelségen nyugodott. De mi van ma, amikor együttműködhetünk a valós időben, fizikailag mégis egymástól távol? Az egyidejűség ugyanaz, de már egészen más térben zajlik, mivel a telekommunikáció és a számítógép egyszerre két vagy több különböző helyen is lehető teszi ezt. Ez a tér tehát az áramlások tere: egyfelől ebben zajlanak az elektronikus folyamatok, másfelől azoknak a helyeknek a hálózatát is jelenti, amelyeket egy közös társadalmi tevékenység köt össze elektronikus áramkörökön és a kapcsolódó segédeszközökön keresztül.”¹⁹³ Az *egyszerre egyidejű, de többterű valóság* azt is jelenti, hogy új típusú univerzális/globalis tér jön létre.

A *funkcionális és szubsztanciális* lokalizáció hasonlít a funkcionális-szubsztanciális globalizációhoz. A modernizáció felerősítette, és tartósan szétválasztotta a lokális világ funkcionális és szubsztanciális elemeit. Ma a lokális világ is felfogható úgy, mintha ez dominánsan csak funkcionális térvilág lenne, ám ez azért látszik ilyen egyoldalúnak, mert a globális világból is elsősorban a funkcionális folyamatokat érzékeljük, s hajlamosak vagyunk az összetett viszonyrendszereket kézzelfogható brutális jelenségekre egyszerűsíteni.

¹⁹³ Conversations with Castells, 2003, Polity Press Ltd. Cambridge (magyarul: A tudás világa Manuel Castells, Manuel Castells és Martin Ince beszélgetése, Napvilág Kiadó, 2006) pp.61

A lokalitás *örök jellege* ismét prioritást kap. A régi korokban evidens volt, hogy az egyén mélyen belegyökerezik a hely „földjébe”, noha szellemileg, vagy spirituálisa a végtelenben létezik. Az elmúlt kétszáz évben a civilizáció fejlett térségeiben a helyhez kötött gyökereket elmetszette, vagy megritkította az ipari gazdaság és társadalom. Ezért nem lehet meglepő, hogy a durva globalizáció hatásainak ellensúlyozására is társadalmi igényné válik a lokalitás örök jellegének és szépségének visszaállítása. És nem nehéz feltételezni, hogy a lokalitás újratemtése után majd növekszik a társadalmi igény az ember univerzális jellegének és szépségének visszaállítására.

Az egyik *legjellemzőbb paradoxon*, hogy a tudományban (szociológiában, társadalomföldrajzban, stb.) egyszerűen nincs, vagy csak töredékes a *lokalizáció-elmélet*, noha – szemben a globalizáció értelmezésével – a lokális tér és erősödő lokalizáció általában élvezzi a tudomány szimpátiáját.

A lokális gazdasági tér *gazdaság-típusai*: a) nem piaci gazdaság; b) lokális piaci gazdaság; c) lokális gazdaság nemzeti piacra; d) lokális gazdaság globális-kontinentális piacra; e) lokális tudásgazdaság; f) lokális posztpiac; stb. Sem a globális tér, sem különösen a lokális tér nem írható le csak a transznacionális gazdaság folyamataival és profit szemléletével. A lokális tér érthetően (egyszerre a globalizáció hatására és a globalizáció ellensúlyozására) nagyon bonyolult gazdaság-modelleket „kever”, „rangsorol”, „priorizál”, vagy éppen „egyesít”.

A lokális *társadalmi tér* típusai és folyamatai kevésbé feltártak. Ha nincs lokalitás elmélet, vagy általában kiérleltetlen a térelmélet, akkor szükségképpen nincsenek megfogalmazva a helyi társadalom típusok, vagy a társadalmi tér modellek. A probléma az, hogy már egyetlen helyi társadalom sem ártatlan, s nem mentes a különböző külső befolyásoktól és szinte minden helyi társadalmi tér csak részben függ a helyi környezettől és a helyi hagyományoktól. Sokan állítják, hogy minden egyes társadalmi tér egyedi, s gyakran szabálytalan, miközben érdemes felismerni, hogy a nagyon eltérő lokalitás típusok között is vannak nagyon hasonló típus-csoportok. Nem véletlen például, hogy egy-egy földrajzi téren milyen a településszerkezete, amely ugyanakkor gyakran már nem felel meg az új korok társadalmi vagy szellemi követeléseinek. Csupa disszonancia, csupa paradoxon.

Egyaránt szerkezet- és folyamatképző erő a belső állapot, kapacitás és a külső – a nemzeti közvetítő szinttől is „torzult” – külső állapot és kapacitás, s mind a kettőt gyakran keresztbeveri a megmerevedett viszonyrendszer, részben a központi állam politikai-uralkodó akarata, vagy például az oktatási rendszer elavultsága vagy fejlettsége.

A lokális *tudásterek és kultúraterek* fontossága folyamatosan növekszik. A mostani ezredforduló óta – talán korábban nem látott mértékben és erővel – előtérbe került a lokális terek, lokális térszintek, a lokális térfolyamatok tudás- és kultúra tartalma. Ma végképpen önálló jelleggel beszélhetünk – szintén különböző típusú - tudásterekről, kultúraterektől.

A lokális gazdasági-társadalmi terek időnként elválhatnak a *természeti-földrajzi terektől*. Nagyon érdekes, hogy egyszerre van *szoros és laza* kapcsolat egy-egy környezet- és a tér-típus között. Az érintetlen, virágzó természeti-környezeti terek elsősorban ott vannak, amelyeket a civilizáció nem ért el, vagy nem rombolt le; ilyenek például a második természet nélküli terek. Evvel ellentétes helyzet az, ahol csak a második természet maradt, ilyen például minden lerombolt és már elhagyott ipari környezet, ahol azonban természeti-környezeti újratelepítéssel lakóparkot, lakóközösséget hoztak létre.

A térszerkezet szintek és a térállapotok összefüggései tisztázatlanok. A lokális világon belül a magasabb térszinteken (például a regionális szinten, avagy a lokális felső világban) jobb-e a térállapotok? Egyfelől van olyan tapasztalat, hogy – ahogy megyünk lejjebb a tértársadalom meredek lejtőin – mindig rosszabb helyzetű, mindig hátrányosabb, mindig kiszolgáltatottabb, mindig deprimáltabb a lokális világ. Másfelől van például olyan tapasztalat

is, hogy egy virágzó, prosperáló, civil csoportoktól¹⁹⁴ erős lokális (lenti) világ felett politikailag tehetetlen, vagy éppen visszahúzó, gazdaságilag ellenérdekelt, s a helyi piacot leépítő, vagy szellemileg elmaradt, vagy csak felkészületlen magasabb (megyei-regionális) valóság funkcionál.

A lokalitás, mint *új folyamat* - ez talán a legérdekesebb változás. Az elszigetelt, jobbra érintetlen lokalitás, vagy a lokalitás feje felett viharfelhőként elvonuló globalizáció önmagában nem vált ki érdeklődést. Az *új lokalizáció* jellegzetességei: (1) Nem vagy alig marad érintetlen lokális világ; (2) A lokalizáció erősíti azt a folyamatot, vagy legalább esélyt teremt arra, hogy a lokális világ védjen a globalizáció negatív folyamatai ellen, s ugyanakkor a lokális világ versenyképes elemet beemelje a globális térbe; (3) A lokalizáció alapvetően önérdekű, de világosan felismeri, hogy csak a befelé forduló stratégia nem lehet sikeres; (4) A lokális világ egyaránt hátrányosnak érzi magát a globális és nemzeti/állam szereplőkkel szemben, ám a lokalitások egyelőre általában nem láznak, nem fognak össze, ritkán törekszenek tudatosan autonómiára; (5) A lokalitás társadalma nem hatalom-központú, s folyamatos rákényszerül arra, hogy saját civil társadalmára építsen.

A lokális terek együttes és belső – strukturált – *részleges autonómiái*. A lokális világ sem korábban, sem ma nem gondolhat teljes autonómiára, ám ugyanakkor az sem igaz, hogy semmi esélye sincs a legszerényebb önállóságra sem. A kérdés az, hogy a részleges autonómiák hogyan tarthatók meg, vagy növelhetők, illetve nem kevésbé fontos, hogy miben érdemes, s miben nem önállóságra törekedni. Nem önmagában a politikai önállóság a tét, hanem a belső részvételi demokrácia, vagy nem önmagában a gazdasági szabadság a cél, hanem a neoliberális gazdasági modell átváltása más típusú (tudásközpontú, közösség érdekű, erkölcs orientált, posztpiac jellegű) gazdasággá.

Ulrich Beck állítása korrekt és elfogadható, amikor azt írja, hogy a „lokalitásnak nem tradicionális reneszánsza jön el, ha sikerül a helyi sajátosságokat globálisan elhelyezni és ebben a keretben konfliktusok közepette megújítani”¹⁹⁵.

A lokalizáció speciális *kritikamentessége, s utópia-központúsága* egymást erősíti. A lokalitás számos esetben az otthonosság, sőt az egyetlen megmaradt otthonosság példája. A lokalitás a személyesség vélt vagy valóságos mentsvára, de ez a feudális-paraszti világ föld- és környezet központú személyiségének átmentési reménye. A lokalitás a késő középkori, kora kapitalista – még jórészt befelé forduló – kisvárosi utópiájának felelevenítése. A lokalitás: a szigetálm. A zavaró külső világ (nagyvilág) távoltagezésének programja. Az önellátó, alapvetően nem piaci típusú helyi gazdaság visszasírt gyakorlata és a közvetlenségben fürdő helyi társadalom újrateremtett ideája. Végül is: egy soha nem volt közvetlenség-otthonosság utópiájának megteremtése, amely az európai lokális világok egy részben közvetlenül-nyíltan, másrészben közvetve-burkoltan napi programként is megjelenik. Olyan idea, amit nem kísér kritika, hiszen fizikailag nem létezik, s miután főként lelki-szellemi program, a nem létező valóságot idő előtt nem lehet támadni. Furcsa paradoxon: egyrészt nincs lokalizáció ellenes mozgalom (amelyet akár a globalizáció hívei támogathatnának), de nincs lokalizáció pártoló európai vagy univerzális mozgalom (holott a lokális világot évszázadok óta gyakran kizsákmányolja¹⁹⁶ a nemzeti/állami fő hatalom, most pedig szintén gyakran – de új módon – kizsákmányolja a globális gazdasági-politikai hatalom).

¹⁹⁴ „...a politika feladata nemcsak az aktivitás lehet, hanem éppenséggel az is, hogy a kormány ne álljon az olyan egyének és közösségek útjába, akik és amelyek társadalmi tőkét igyekeznek létrehozni a maguk számára” Francis Fukuyama: *im.* Pp. 366.

¹⁹⁵ Beck, Ulrich, 1997 *Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung*, Duhkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1997 (Magyarul: Beck, U.: *Mi a globalizáció? Belvedere Meridionale*, Szeged, 2005, pp. 57

¹⁹⁶ Nem feladatunk most egy új kizsákmányolás elmélet felvázolása.

A lokalitás létező, megkerülhetetlen, részben önálló valóság, ám csak kivételes esetben egyezik meg a hozzáfűzött ideákkal. Nem a jövő záloga, de nem csak a múlt múzeumi relikviája. Nem a jelen paradicsomi állapota, hiszen többször az elmaradottság és szegénység létformája és szimbóluma, viszont potenciálisan az új földi civilizáció egyik reményteljes szintje. Ha *enyhül*, ha *erősül* a globalizáció, szinte minden ember *elsősorban* a lokális világban él.

5. A történelem és a történelmi tudat új értelmezése

A történelem mindenekelőtt nem más, mint az *idődimenzió* és az idődimenzió folyamatos létrejövése. A történelem nyilván mindig kötődik *térhez, tájhoz, országhoz*, de a történelem folyamata nem csak a valóságos-konkrét történelem, esemény, vagy történelmi alakzat, hanem az adott történelemről szóló (idő- és kultúrafüggő és ugyanakkor idő- és értelmezések feletti) emlékek, tudások, reprezentációk. És akkor nem beszéltünk még a kollektív tudat és tudattalan egyszerre időhöz-térhez kötött és nem kötött változatairól; ezért nem valószínű, hogy létezik objektív múlt-, jelen-, vagy jövőtudat.

A globalizáció kiterjedése és általánossá válása a kontinensek/országok szerint parcellázott időt és teret egységesítette és kiemelte az euroatlanti történelem-felfogások korlátozott és elfogult értelmezési dimenziójából, miközben az egyes ember által megélhető – jórészt mediatizált – globális-univerzális téridő „homlokán” újra valóságos/jelképes ablakokat nyitott a metaverzumra és azon túl a szellemi és transzcendens téridő-vektorokra.

Az új globalizáció és lokalizáció – a széleskörű tévedés ellenére – szintén nem egyszerűen korhoz kötött, nem kizárólag kortermék. A kötöttség-nemkötöttség arányán lehet vitatkozni, de az új világszerkezet egyszerre *korfüggetlen* és *korfüggő*. Ezt nem olyan nehéz belátni, s az is feltételezhető, hogy nem egy, hanem akár számos tér-idő dimenzió létezhet.

A globalizáció és lokalizáció a földi civilizáció *általános és szüntelen* törekvése. Ez akkor is így van, ha nagyon sok korszakban azt feltételezték, hogy az adott világbirodalom (pontosabban a részvilág birodalma) azonos az egész civilizációval. Az időszámítás előtti vagy utáni évezredekben – valószínűleg minden kontinensen és minden kisebb-nagyobb korszakban – egyszerre volt általános vágy a terjeszkedés (a kilépés a makrovilágba, az ismeretlenbe jutás, az új kontinensek keresése, a birodalmi határok kitolása, a szellemi univerzumok kutatása, stb.) és a mikróvilág befele fordulási vágya (a törzs központúság, a család felértékelése, a gyülekezet fontossága, a faluhoz-városhoz kötődés, a személyes tudatba lépés, de az elvonulás és kivonulás is, stb.).

Kiss Endre egyike volt azoknak, akik megfogalmazták a globalizáció, a nemzetállamiság és a nemzetállami szint alatt lokális szint megkülönböztetését, ám felvetette, hogy ez nem statikus, hanem *dinamikus hármasság*. ”Ezért e három szint erőviszonyaira feltett kérdést is módszertanilag módosítani kellene ilyen meggondolások miatt (’melyik az erősebb?’). Pozitívan ez azt jelenti, hogy a szintek közötti erőviszonyok változhatnak.”¹⁹⁷ Optimális esetben a három szint között valamilyen *erőegyensúly* van, ma azonban még távol vagyunk ettől az optimális helyzettől.

Az egyén alternatíváiban most egyszerre *menyiségi és minőségi* változás van. Mindenki kiszakad, kilép a maga saját világából: az individualizáció minden korábbi lehetőségénél totálisabb. Sokak számára válik lehetőséggé, hogy keresztül-kasul utazzon a bolygónkon, vagy legalább is virtuálisan bejárja a földi világot. Ma a civilizáció globálisan láthatóvá, átélhetővé vált, az egykori részleges és korlátozott globalizációk kitágultak, az állam- és kontinenshatárok nem (vagy kevesebb) akadályt jelentenek, szinte minden egyes ember tud az egész emberiség létezéséről, mert az új információs-kommunikációs

¹⁹⁷ Kiss Endre: i.m. 403.o

technológiák révén a földi tudat, a civilizációs tudat, az emberiség tudat mindenkit integrál és valamilyen mértékben egyesít. A töredékes tér – földi értelemben – totális tér, a térszerkezetnek vannak fenti, középső és lenti szintjei.

A földrajzi globalizáció egybefonódik a *gazdasági globalizációval*, amelyet segít az *információs globalizáció*. Ám ne essünk túlzásokba, vagy ne fogadjunk el primitív sémákat: ahol globalizáció van, ott lokalizáció is van. Ahol a multinacionális cégek gyökeret eresztettek, ott nem szűntek meg a nemzeti vagy regionális gazdasági társaságok. Ezek a változások viszont már igen korfüggőek, vagy azt is mondhatjuk, hogy erősen tér és idő függőek. Ha csak az elmúlt kétszáz év történelmét vizsgáljuk, felismerhetünk átfogó nagyobb és részleges kisebb korokat. Ebből érthetően az is következik, hogy a jelen is valamelyik korszaknak része, sőt a jövő sem lehet teljesen korfeletti, vagy egyelőre nem szabadulhat meg valamilyen típusú korkötöttségtől.

A globalizáció és globlokalizáció átfogó folyamainak bemutatásnál kitértünk arra is, hogy a civilizáció spirituális vagy transzcendens élete túlgördült egy hosszabb hullámvölgyön, s egyre markánsabban látszik, hogy elsősorban Észak-Amerikában, de még Európában is kollektív érdeklődés van a spirituális-transzcendens, sőt a vallási értékek, s életformák iránt. Ez akkor is igaz lesz, ha újabb hullámvölgyek jönnek, vagy jöhetnek majd. Közben egyre-másra jelennek meg a *spirituális gazdaság- és társadalomelméletek*.

Érdekes F. Fukuyama megjegyzése: „De bármit is gondoltak és vártak a teoretikusok a modernség kezdetén, azóta nem csupán a harcoskultúrák elpolgáriasodása ment végbe, miközben az érdekek átvették a szenvedélyek helyét, más is történt: a gazdasági élet spiritualizálódott, s azokkal a versengésre készítő energiákkal gazdagodott, amelyek korábban a politikai életet táplálták. Az emberek gyakran nem úgy cselekszenek, mint racionális jólét-maximalizálók, hanem a társadalmi helyzetükhöz tartozó erkölcsi értékrend számos elemét is érvényesítik gazdasági tevékenységükben.”¹⁹⁸

Magyarország (és minden más ország) körül így *a külső erőterét globalizálódott, s globalizált térszerkezet* jött létre, amely nem hasonlít a huszadik századi eleji és közepi térvilágra. Európában véget ért a kapitalista, ipari gazdaság korára jellemző térvilág, és az államkapitalista, politikai-uralkodó központi „szocialista” térrendszer szétesett. Ami pedig az elmúlt két évtizedben születés közben van, az egy meglehetősen *új térvilág, vagy téridővilág*, amely már a tudásvezérelt új korszak törvényei szerint jön létre.

Az új történelemtudat az elmúlt kétszáz évet *két nagykorszakra* bontja: 1. A felvilágosodásban gyökerező modernitás (a modernség kora), amely a világ fejletlen térségeiben az ötvenes-hatvanas évekig tartott; 2. A modernitás után (vagy poszt-modern) kor, amely egyelőre a jelennel még nem fejeződött be.

Ugyanezt a mintegy kétszázadot leírhatjuk gazdasági-társadalmi fogalmakkal is: 1. A modernitás tekinthető az ipari gazdaság és társadalom (az Ipari Kor) időszakának; 2. A modernitás utáni időszakot nevezhetjük poszt-ipari kornak, vagy akár (némi kiszélesítéssel) információs kornak. A tértudomány az ipari korra szívesen használja a fordizmus kifejezést, az információs kor megnevezésében még bizonytalan.

A kelet-európai gondolkodás nem tehet úgy, hogy nem megtörténtnek tekinti a szovjet szocializmus félévszázados időszakát, így a történelmi folyamatot kapitalizmusra, szocializmusra, s a nyolcvanas évek végi és kilencvenes évek eleji rendszerváltások utáni korszakot – nem valami leleményesen – ismét kapitalizmusnak hívja. Ez a történelemszemlélet azonban nem nagyon tartható, mert a tényleges szocializmus sajátos államkapitalizmus és sok tekintetben klasszikus iparosítás volt, így talán helyesebb az elmúlt kétszáz évet a *különböző típusú kapitalizmusok* egységes korszakának értékelni. Az elemzésben az a pikáns, hogy a felemás, késleltetett, meglehetősen összetett kelet-európai

¹⁹⁸ Fukuyama, F.1997: Trust, The Social Virtues and the creation of prosperity (The Free Press, New York); magyarul: Bizalom (Európa, 1997) 501.o.

folyamat a huszadik század végére sem válhatott klasszikus kapitalizmussá. Ehhez már túlzottan késett és ehhez már beleütközött a posztmodern, posztipari, új világstruktúrába.

Hasonló folyamatok játszódnak le a civilizáció különböző második és harmadik világaiban, s talán az sem biztos, hogy az első (legfejlettebb) világban is valaha is volt tartósan – a tökéletes modellnek megfelelő – ipari gazdaság-társadalom, ami sokáig (mai szóval mondva) *foglya volt* a poszt-feudális struktúráknak és folyamatoknak. Már kérdés, hogy a korai, még részben feudális kapitalizmust ma már lehet nosztalgiával vizsgálni, mert például meglehetősen lokális jellegű és még eléggé otthonos volt, ám brutalitásában, kérérlhetetlenségben nem sokkal lehetett visszafogottabb, mint a késői, szintén csak a nyers érdekekre épített monopolkapitalizmus. Ezért is illúzió azt gondolni, hogy a különböző kapitalizmusok bármelyike is kedvezett volna a tényleges demokráciának, bár a kelet-európai „szocialista” demokrácia sokkal *kevésbé volt szalonképes*, mint a nyugat-európai – a fogyasztási szabadságra és a civil önmozgásra számító – demokrácia modell¹⁹⁹.

A jelen tehát: nem ipari kor, s aligha megérthető a posztipari logika alapján, nem a modernség kora, s valószínűleg már túllépett a posztipari gondolkodáson, nem információs kor, s feltehetően – különösen Közlép-Kelet-Európában – se módja, se tere, se ideje, hogy kiérlelt információs modellt dolgozzon ki. Eljutottunk oda, hogy a történelmi nagymodellek tökéletlensége, a nagy modellek gyors és tisztázatlan leváltódása miatt nem is olyan egyszerű megfogalmazni, hogy ebben a nagyon is elnyúlt, már-már örök jelleget mutató tartós átmenetiségben *milyennek jellemezzük* a társadalmi tereket, vagy szűkebben a gyorsan változó térmezőket. Egy bizonyos: nevetséges, ha Magyarországon vagy Közép-Európában, vagy akár a globális világban továbbra is a fordizmusra koncentrálnak a legtöbb hangadó elemző-tervező szemléletünk. Ha például Magyarországon nincs fordista világ, nem gondolkodhatunk fordizmusban, „szocialista”, vagy posztszocialista-posztkapitalista fordizmusban sem.

Vége a múltnak, még akkor is, ha a múlt épületei, eszközei, intézményei még léteznek.

Ha a történelmi folyamatok miatt nálunk soha nem voltak klasszikus (tipikus) ipari régiók, vagy térségek, ha az új globalizáció-lokalizáció miatt már nem is jöhettek létre a „normális”, tisztán gazdaság központú régiók, ha Közép-Európa (vagy Magyarország) folytonos lemaradása miatt ismét nem teljesen tipikus információs régiók, vagy térségek születnek meg, akkor miért lenne helyes és tartható, hogy az ipari kor fordista tértudományának fogalmait, kiindulópontjait, összefüggéseit őrizzük meg?

De a meglepő kérdés nem ennyi. Van egy furcsa, feltáratlan, kimondatlan látens fordulat. Az új típusú globlokalizáció – egyre nyilvánvalóan – minket is, másokat is úgy *egységesít*, hogy különösen a gazdasági elkésettséget-lemaradást zárójelbe teszi, átugorja. Ha a nagymodell szintjén a Kárpát-medencei világunk – a világszerkezeten belül – már nem tipikusan összetett-összezavart második világ, hanem az első-második-harmadik világ egyidejűleg megy át *egy újabb összetett változássorozaton*, akkor *valami másról* kellene beszélnünk: 1. A korfüggetlen globlokalizáció nálunk is utat talál, részben szervesül, beépül; 2. A korfüggő globlokalizáció legalább részben felszámolja, átlépi, semlegesíti a korábbi lemaradottságokat; 3. Az elmúlt ötven-hetven év gazdasági-társadalmi hátrányai részben megmaradnak, összegződnek, s közben újabb – nem kevésbé súlyos – hátrányok alakulnak ki, s szintén összegződnek; 4. A korfüggő és korfüggetlen új világállapot egységesen válik talajtalanná és bizonytalanná, miközben egyfelől soha nem látott paradigmaváltások indulnak be, és másfelől pedig a civilizáció jövőképeinek hiánya miatt soha nem látott mértékben hiányoznak gyökeresen új paradigmaváltások.

A korfüggő és korfüggetlen globalizáció kiterjedése és evvel párhuzamos spirituálódása szükségképpen magával hozza az emberiség egységesülése alapkérdéseinek napirendre kerülését. „Az alapért folyt tehát a küzdelem, keresve a megalapozásnak azt az

¹⁹⁹ Az új demokrácia és állammodellről önálló könyvben fejtettük ki. Lásd: Ugrin Emese - Varga Csaba i.m.

útját, amely az univerzum egészéhez vezet; a cél, mely előttünk lebegett, az örök, kezdet és vég nélküli lét volt, s minden törekvésük arra irányult, hogy e között és az emberlét közötti lényegi viszonyt tárjanak fel és biztosítsanak. Így lett az ember lényegét tekintve, lélekké, egy új értelemben: „halhatatlan lélekké”, melyet létviszony fűz ahhoz, ami soha nem vész el.”²⁰⁰ Ez a törekvés folytatódik, s erősödik, s új világállapot és új történelmi tudat felé mutat.

Akár azt is mondhatjuk, hogy a történelem *lassan kiszabadul* a politikai és gazdasági folyamatok kényszerhelyzeteiből, a történelem végre nem csak arról szól, hogy az egyén *fizikailag fenntartsa* magát, noha az egyre szaporodó emberiség még sokáig szembenéz majd az egyéni és kollektív éhezés rémével. A történelem ebben a században talán lassan attól a *kizsákmányolástól és alávetettségi félelemtől* is megszabadulhat, hogy a civilizáció funkcionálisan erősebb kontinensei, és hatalmai a globális térben folyamatosan előnyökhöz akarnak jutni, és az előnyök megszerzése érdekében kevés uralmi-hatalmi eszköz alkalmazásától riad vissza.

Mindehhez *új – méghozzá tudat- és tudásközpontú - világmodell* szükséges, s nem maradhat el az új világtörténelem megvalósítása. A globalizáció-lokalizáció és a globális tudat egyesített metaelméletének kidolgozása nem kevesebbet ambicionál, mint azt, hogy segítse az új, történelmileg is racionális világmodell előkészítését és valóra-válthatóságát.

Íme, újra és újra *szembetalálkozunk az idő dilemmáival*. Nos, *merre megyünk* tovább? Mi jöhet? A közeljövő a sokak által beharangozott *tudáskor*? És bármi is jön, milyen lesz az új lokalizáció? Marad-e a *hagyományos történelem*? Mi lesz az új történelem modell? A gyökeres új korszakot *tudatkornak* írják majd? A tudás és/vagy tudatkor lehetővé teszi-e, hogy az ember *halhatatlan lélekké* váljon?

6. A globális (kollektív) tudat és változatai

Napirenden van régóta a *társadalmi tudat elméletének* kidolgozása. Az emberek... „mélyen belül tudják, hogy az ember tudati állapota valahogyan – nem tudják, pontosan hogyan – befolyással lehet a többi ember tudati állapotára. Érzékeljük a létezését annak, hogy a tudat transzperszonális szinten terjed, és ha valaki egyszer csak azzal áll elő, hogy kidolgozott egy elméletet, vagy kísérleti eredményekkel igazolni tudja ennek a valószínűségét, úgy érezzük, hogy kezünkben van végre a bizonyíték, amit mindig is akartunk.” (Stanislav Grof, 1999)²⁰¹

Hipotézisünk nyilvánvaló: *van kollektív tudat*. Az európai kultúrában először főként csak az tudatosult, hogy létezik kollektív tudattalan, mint a emberiség múltjának kollektív tárháza. Közben a keleti filozófiák hatására felismerődött, hogy szintén létezik a *személyes tudat*, amely sokak szerint az egyetlen valóság. Evvel párhuzamosan viszont nem vált széles körben elfogadottá, hogy cáfolhatatlanul létezik a *magasabb rendű, univerzális tudat*, amely feltehetően részben vagy teljesen természetfeletti tudat. A már felismert dimenziók, tudatformák ellenére homályban maradt a *kollektív tudat*, mert az eddigi naturális-materiális valóságtapasztalatok és értelmezések jórészt kizárták az „ismeretlen föld” felfedezését. Hogyan magyarázhatjuk a kollektív *tudat mezőt*?

A társadalompszichológia helyett szívesebben részesítjük előnyben a válaszképesebb *társadalomtudat elméletet*, bár természetesen hiányzik egy átfogó, transzdiszciplináris, *általános tudatelmélet* is. Ennek értelmében vizsgálhatnánk, hogy a kollektív tudat sem csak önmagában-önmagától szüli a globális világ valóságát és illúzióját, hiszen egyrészt a kollektív tudat – hipotézisünk szerint - az abszolútum által (is) létrehozott tudatmező, avagy a kollektív

²⁰⁰ Jan Patočka, 1988: Europa und Nacheuropa; Das Geschichtsschema, Praha, magyarul: Európa és az Európa utáni kor, Kalligram, 2001, 121 o.

²⁰¹ Lásd: László Ervin (szerk), 1999: Stanislav Grof -László Ervin - Peter Russel: The Consciousness Revolution (Elf Rock, 2003); Magyarul: A tudat forradalma (Új Paradigma Kiadó, 1999), 83.o.

tudat is kapcsolódik a *magasabb szintekhez*, másrészt szintén interaktív viszonyban van az *alacsonyabb szintekkel*, az egyes emberi tudatokkal. Vagy: minden kollektív tudatszint egységes tudatmezőt alkot.

Ha a globalizáció valóságáról azt láttattuk, hogy ahány értelmező gondolkodó, szinte ugyanannyi valóságkép, globalizáció-felfogás, akkor a globális tudatról – és változatairól – még *sokkal több* és gyakran *még inkább egymást cáfoló* teória vagy felfogás létezik. Jóformán teljes a szellemi zűrzavar. Már a közismert, vagy éppen a köz-félreismert alapfogalmakat (emberi agy, elme, psziché, lélek, tudat, én, szellem, illetve kollektív ész, lélek, tudás, vagy tudat, stb.) egészen másképpen definiálja például a fizika, a biológia, pszichológia, a szociológia, a filozófia (stb.) és a felsorolt tudományágak minden jelentősebb irányzata, iskolája.

Nincs helyünk az egyéni és kollektív tudat kategóriáiról eszme- vagy fogalomtörténetet írni. Ezért most sem tehetünk mást, minthogy – ahol erre lehetőség van – *kitérünk* a fogalmak magyarázatára. Ahol nincs rá lehetőség, csak utalásokat tehetünk. Mindenesetre most röviden összeállítunk, s bemutatunk egy lehetséges *fogalomtárat*.

A tudományos szakirodalomban tehát – noha a tudatelméletnek széleskörű az irodalma – *két alapvető bizonytalanság és tisztázatlanság* van: 1. Egy-egy *nyelvben* ugyanarra a tartalomra/jelenségre más és más kifejezést alkalmaznak. Ezért mindjárt rögzítjük, hogy szerintünk magyarul a *brain* az agy, a *mind* az elme, csak *consciousness* a tudat, s végül a tudatosság az *awareness*; 2. Egy-egy tudományág és a tudományágon belül gyakran sok szerző egészen eltérő módon értelmezi a csúcsgfogalmakat, például nem lenne szabad a *mind*-ot *léleknek*, *szellemnek*, *tudatnak* fordítani, ugyanakkor például az elme nem azonos sem a bölcsességgel és sem a tudattal, de a tudat sem azonos sem a lélekkel, sem a pszichikummal, vagy nem keverhető össze az én (self) fogalma az egoval. Az *öntudat* viszont a kollektív tudatba is „benyúló” személyes tudatnak az észlelése, és az erről az én-tudatról tudott/nemtudott tudatkép.

A *kollektív tudat fogalmát* az elsők között Emile Durkheim vezette be a tizenkilencedik század végén: „két tudat lakik bennünk: az egyiknek az állapotai mindegyikünkben egyéniék és csak ránk jellemzők, míg a másik állapotai az egész társadalomra nézve közösek.”²⁰² Felfogása szerint a társadalom minden tagjában jelen van egy *azonos és közös tudattartalom*, bár ugyan az egyéni és a kollektív tudat különbözik egymástól, ugyanakkor egységet is alkotnak és kölcsönösen függnek egymástól. Együttal feltételezte, hogy a kollektív tudat viszont független az egyének *létfeltételeitől*, amelyek mulandók, viszont a kollektív tudat megmarad és összeköti a nemzedékeket.

Sokáig ez volt a véleménye: a kollektív tudat „egészen másmilyen tehát, mint az egyéni tudatok, bár csak az egyénekben valósul meg.”²⁰³ Később már eljutott odáig, hogy a társadalmat újfajta pszichikus lénynek tételezte, s úgy gondolta, hogy a vallás nem más, mint a kollektív lény sajátos gondolkodásmódja. Ebből következett az a felismerés, hogy a „az egyénekhez képest külső társadalmi tudat nem csak azokat az elemeket tartalmazza, amelyek a csoport minden tagjában azonosak.”²⁰⁴ Ezért lehet olyan kollektív tudat, amely az egész tudatunkat teljesen lefedi, s lehet olyan is, ami nem fedi le teljesen a tudatunkat, sőt olyan is, ami szélesebb tartalmú, mint saját tudatunk.

A kollektív tudat így tartalmazza egyrészt azokat a tartalmakat, amely a társadalom minden egyénében *közösek és azonosak*, másrészt azokat is, amely *nem azonosak* a társadalom minden tagjában. Durkheimnek ezt a *kettős tartalmú* kollektív tudat fogalmát száz

²⁰² Durkheim, Émile, 1893: *A társadalmi munkamegosztásról*, Budapest: Osiris, 2001 (fordította Csákó Mihály). 117–8)

²⁰³ i.m. 94.o.

²⁰⁴ Némedi Dénes, 1996: Durkheim. Tudás és társadalom (Áron Kiadó, 1996)

évvel később – tehát most, a huszonegyedik század elején – *átvehetjük, és kiindulópontnak* tekinthetjük.

Hasonlóképpen visszanyúlhatunk a *társadalmi tudattalan* fogalmához, amelyet Karl Gustav Jung dolgozott ki, s ami ma ugyanúgy érvényes, mint E. Durkheim társadalmi tudat értelmezése. Jung nevezetes állításai így hangzanak: „Meg kell különböztetnünk a személyes tudattalant és egy személytelen vagy személy fölötti tudattalant. Az utóbbit kollektív tudattalannak is nevezzük, mivel ez független az egyéntől, és teljesen általános, tartalmát mindenütt megtalálhatjuk, ami a személyes tartalmak esetében természetesen nincs így.”^{205,206} A kollektív tudattalan így a személyes elveszett emlékek, elnyomott kínos képzetek, küszöb alatti személyes tapasztalatok, tudatosságra éretlen tartalmak mintájára szintén elveszett ősmintákat, kollektív emlékeket, elnyomott régi tapasztalatokat, időtlen szimbólumokat egyesít.

„A kollektív tudattalan egy olyan világ képe, amely ősidők óta alakult ki tapasztalatok lecsapódásából és ezeknek a priori voltából. E képben bizonyos vonások, az ún. archetípusok vagy dominánsok az idők folyamán pontosan körvonalazódtak, Ezek uralkodnak, ezek az istenek, azaz domináns törvények és princípiumok képei, a képsorozatok átlagos szabályszerűségei, amelyeket a lélek újra meg újra átél.”^{207,208} Egyébként Jung kollektív tudattalan felfogásának változásában Stanislav Graf három *gondolati stációt* különböztet meg²⁰⁹.

A jungi felfogás szerint tehát a kollektív tudattalan *személy fölötti tudattalan*, amely a szerző lábjegyzete szerint azonos az objektív pszichével, s ez a kollektív tudattalan olyan archetípus organizmusokat tartalmaz, amelyekbe a számtalan elmúlt évezred bölcsessége és tapasztalata ágyazódik. Nem szeretnénk találgatni, hogy K. G. Jung – a kollektív tudattalan feltárása mellett – *miért nem foglalkozott* a kollektív tudattal²¹⁰, annyit azonban megkockáztatunk, hogy a kollektív tudat és tudattalan között *nincs határ*, vagy legalább is nincs éles határ. Ezért vigyáznunk kell arra, hogy egyes kollektív tartalmakat ne a tudattalan részeként tárgyaljunk.

Az integrált és általános tudatelmélet szükségképpen és nyilvánvalóan *két tudattípust, két tudatmezőt* egyesít: a személyes tudatot (vagy én-tudatot) és a kollektív (vagy társadalmi) tudatot; ez utóbbi okkal nevezhető univerzális tudatnak is. Egyetértünk Peter Rusellel, aki – Durkheimhez képest száz évvel később - így fogalmazott: „Azt hiszem, előbb vagy utóbb el kell majd fogadnunk, hogy a tudat világegyetem önálló, alapvető része, nem pusztán az anyagi működés eredménye.”²¹¹ Ha a tudatot ilyen kiszélesített értelemben fogjuk fel, végképpen nem azonosíthatjuk az elmével vagy a személy fogalmával. Ezért azt is *termékeny felvetés* lehet, hogy: 1. A tudat a három tér-, s az egy idődimenzió mellett az *ötödik* dimenzió; 2. A tudat az a *hipertér*, amelyben a három tér-, s egy idődimenzió létrejön. Arra a kérdésre mindjárt kitérünk még, hogy a természetfeletti vagy/és a természeti-társadalmi-szellemi civilizációnk kollektív tudata milyen anyagi vagy nem-anyagi formában létezik.

²⁰⁵ Jung lábjegyzete: A kollektív tudattalan az objektív, míg a személyes tudattalan a szubjektív pszichét képviseli.

²⁰⁶ Jung, K. G. 1916: Bevezetés a tudattalan pszichológiájába, Európa Könyvkiadó, 2003, o.

²⁰⁷ Jung lábjegyzete Mint már fentebb megjegyeztem, az archetípusokat megtörtént események effektusa- és lecsapódásaként is felfoghatjuk, de éppúgy felfoghatók az eseményeket előidéző tényezőként is.

²⁰⁸ K. G. Jung, 1916: im. o

²⁰⁹ Jung „Kezdetben úgy tartotta, hogy ez velünk született, és eredendően része az agy „hardverjének”, némiképp hasonlóan az ösztönös viselkedésre való hajlamhoz. Máskor viszont az emberiség kulturális örökségének részeként emlegette. Még később a konszenzusos valóság fölé rendelt ősi, kozmikus mintákat látott az archetípusokban.” Szerk: László Ervin, 1999: A tudat forradalma (Új Paradigma, 1999), 146. o.

²¹⁰ Wolfgang Paulival viszont 1952-ben közösen publikálta a „Naturerklärung und Psyche” című könyvüket, amelyben egyaránt megállapították, hogy a kvantumelmélet és a szinkronicitás elmélet nem mond ellent egymásnak.

²¹¹ László Ervin (szerk), 1999: Stanislav Grof -László Ervin - Peter Russel: The Consciousness Revolution (Elf Rock, 2003); Magyarul: A tudat forradalma (Új Paradigma Kiadó, 1999), 62.o.

Szintén nem lehet most feladatunk, hogy interdiszciplináris megközelítésben vagy inkább az *integrált metaelmélet* keretében kísérletet tegyünk az ember/tudat és a társadalom/társadalmi-tudat új általános elméletének kifejtésére. Annyit viszont elkerülhetetlennek tartunk, hogy az általunk képviselt alapvető valóságmező/tudatmező felfogást és a hozzájuk kapcsolható fogalmi készletet bemutassuk.

Mi nem hát a *kollektív tudat*? 1. Nem a kollektív pszichikum, mert az nem más, mint a kollektív elme (ha van ilyen), feltéve, ha az elmén a pszichikumot, a pszichikai funkciókat, például az érzékeléseket értjük. 2. Nem a kollektív tudás, mert az nem más, mint a mindenkori korszellem, az értelmezett információk, ismeretek – többnyire zárt paradigmába szervezett - kollektív rendszere, noha a kollektív tudást lehetséges a kollektív tudat ikertestvérének tekinteni. 3. Nem a kollektív érzés, érzelem, vágy, mert az nem más, mint a kollektív lélek, feltéve, ha a közös lélek fogalmán a társadalom-társadalmak közös érzelem- és vágyvilágát értjük. 4. Nem az emberek kisebb és nagyobb csoportja, mert az nem más, mint a család, a nemzet vagy a társadalom, noha lehetséges azt állítani, hogy az idő- és térfeletti társadalom egyébként a kollektív tudattal és a társadalmi intézményekkel és közös cselekvésekkel azonos. 5. Nem – vagy nemcsak - a kollektív szimbólum rendszer, mert az nem más, mint a kollektív képzetek vizualizációja és reprezentációja, vagy ugyanígy nem szűkíthető és egyszerűsíthető le (6) a kollektív identitásra, ami egyébként nem más, mint a közösségek és társadalmak közös összetartozás érzete és tudata. Feltéve, ha még vagy már van nekik ilyen. További megkülönböztetés: (7) Nem (vagy nemcsak) a kollektív tudattalan, ami nem más, mint a nem manifesztálódott közös érzések, örömek-félelmek, emlékek, misztériumok és archetípusok, amelyek természetesen a kollektív tudat rejtett mélyrétegeit írják le. Végül fontos megjegyezni, hogy (8) a kollektív tudat egésze nem azonos egy-egy szintjével és tartalmával, például a lokális vagy kontinentális tudattal, vagy a természeti és a kulturális tudattal. Ebből az elhatárolódásból érthető lehet, hogy a kollektív tudaton mindig *univerzális-globális tudatot* és minden rész tudat *közös teljességét* értjük.

A negatív elhatárolódás még *két szempontból* is elméleti kiindulópont: a) a kollektív tudat nem csak, nem mindössze, nem pusztán a létező egyes emberek tudatának együttese, vagy mechanikus-naturális közös többszöröse; b) a kollektív tudat nem szakítható el, nem zárható el a magasabb – transzcendens, természetfeletti, spirituális – tudatszintektől és befolyásoktól. Ezt akkor is feltételeznünk kell, ha nem vagyunk idealisták, vagy nem vagyunk vallásosak, s most a kollektív tudat szempontjából *nem perdöntő kérdés*, hogy ezt a magasabb tudatszintet kozmikus intelligenciának, istennek vagy például az abszolútumnak nevezzük.

Mielőtt arra a kérdésre keresünk választ, hogy *mi a kollektív tudat*, tisztázásra szorul az agy, az elme, a psziché és a tudat *egységes értelmezési kerete*. A legismertebb pszichológusok és filozófusok (G.W. Allporttól kedve J. Ecclesig, vagy D. C. Dennettől D. J. Chalmersig) gyakran egymással sem sok minden értenek egyet, de általában szigorúan az agyhoz kötik a (szűken vett) tudat értelmezését. Az egyik kivétel John C. Eccles (Eccles, 1989, 1977), aki Henry Margenau kvantumfizikusra hivatkozva elfogadja, hogy az elmét (tudatot?) mintegy non-materiális fizikai mezőt lehet felfogni, amelynek nincs tömege, nincs energiája, nem bontható részekre és inherensen holisztikus.

S. Székely Attila - konzekvensen kötődve a tudat-biopszichológiához - a következőket feltételezi: „A tudat folyamata a bioszintre épül, ebből, ezáltal keletkezik...nem lehet ettől elválasztva, elszigetelten, egysíkúan, teljesen különállóan tárgyalni.”²¹² Noha könnyen lehet, hogy a tudat folyamata *nem épül* a bioszintre²¹³, ahogy az egyéni tudat sem okvetlenül a pszichikum része, vagy nem az agyon belül van. Ugyanakkor ebből nem következik, hogy a tudat teljesen elszakadna az agytól, vagy a bio-pszichikumtól. Vagy legyünk óvatosak:

²¹² im.67.o.

²¹³ Peter Russel kérdése így hangzik: „És az idegrendszer nem létrehozza, csak felerősíti a tudatot?” (A tudat forradalma, i.m.) 189.o.

elképzelt, hogy a tudat közvetlenül, vagy közvetve „beleér” a bioszintbe, ám miért ne lenne az is lehetséges, hogy a bioszint épül a tudatszintre. Vagy: a bioszint és a tudati szint együttes, egységes mező.

A személyes tudat azonban részben *különáll*, vagy *elkülönül*, miközben az sem kizárt, hogy - ma még nem ismert - ismeretlen típusú anyag, ám tudatot az autonómia teszi alkalmasra arra, hogy *mélyen befolyásolja* nem csak a pszichikumot, hanem az agyat, mint komplex biorendszert is. Az elmúlt száz év természettudománya viszont anyagelvű értelmezései utáni csak most jut el a bioszinten túlmutató paradigmaváltáshoz.

A pszichológia a pszichikumot *teljesebb és súlyosabb* fogalomnak tartja, mint a személyes tudatot. Noha S. Székely Attila filozófus, ugyanakkor pszichológia alapú – egyébként igen kitűnő és széles kitekintésű - könyvet²¹⁴ írt, amelyben biopszichológiai álláspontját így összegezi: „A psziché vagy pszichikum *sokkal tágabb fogalom* mint a tudat, mivel az egész agyműködést magába foglalja a mult-jelen-jövő időskálán.” Ez a klasszikus pszichológia hangadó álláspontja. A psziché valóban magában foglalja az egész agyműködést, ám a tudat *nem* az agy terméke, s nem is reprezentációja, hanem az egész agy és az egész psziché fölött-mögött létezik, mintegy hídként a kollektív tudat és a személyes elme között koordinál és közvetít.

A pszichológia tudományának újabb irányzatai – kezdve a transzperszonális pszichológiától például a kvantumpszichológiáig – *újra konstruáltak* a bioszintet és a pszichikum szintjét. A legteljesebb – komplex elme- és tudat- – elméletet Ken Wilber dolgozta ki a nyolcvanas-kilencvenes években. A kilenc lépcsőből álló – személyes - tudatfejlődési létra magasabb transzperszonális szintjeit okkultnak, szubtilisnek és kauzálisnak nevezi.²¹⁵ Ezeken a szupramentális szinteken szerinte az elme mögé, az elmén túlra hatolunk, a tudat legmélyéig, amely nem korlátozódik az egóra, az individuális énre. (210. o.)

A tudat fizikai mezőként való értelmezése így csak a mélység (az önmagát mindig meghaladó képesség) elemzésével együtt érvényes: „A bennünk élő Szellem arra hivatott, hogy önmaga tudatára ébredjen, sőt – sokan így mondanák – tudatfölöttivé váljék. A tudattalantól a tudatoson át a tudatfölöttiig a mélység egyre nő, s az út végén a megrázó felismerés vár, hogy tökéletesen egyek vagyunk a tündöklő Mindenséggel, s amint erre ráeszméltél, máris magad vagy az Egy.” (Ken Wilber, 1996)²¹⁶

A kollektív tudat felfogások is most szembesülnek a tudatelmélet paradigmaváltásával. Ha a társadalom „csak” naturális (materiális? objektív? tárgyiasult? stb.) valóság – nos, akkor a társadalom kollektív tudata is a *társadalom bioszintjére* épül. Ha a társadalom elsősorban virtuális valóság, kollektív elme-konstrukció, amely egyébként intézményekben is testet ölt, akkor a társadalom kollektív tudata szintén elszakad a naturális társadalmi szférától és *önálló létdimenzió*.

Ha már a fizikai/biológiai dimenzióknál tartunk, érdemes röviden összefoglalni, hogy az utolsó két-három évtizedben milyen *új kutatási eredmények* születtek a társadalmi tudatról. Például a transzcendentális meditációs (TM) technika gyakorlói között a hatvanas évektől kezdődően az volt a feltételezés, hogy amennyiben a népesség minimum egy százaléka rendszeresen gyakorolja a TM technikát, akkor *mérhető pozitív hatások* figyelhetők meg a társadalomban.

Maharishi védikus pszichológiája szerint a társadalom minőségét legalapvetőbben befolyásoló erő a társadalom *kollektív tudata*. A társadalom kollektív tudatán a társadalmi

²¹⁴ S. Székely Attila: A tudat-biopszichológia alapvonalai (Appendix Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2005)

²¹⁵ Ken Wilber, 1996: A Brief History of Everything (Shambhala Publications, Inc.), Magyarul: A Működő Szellem rövid története (Európa, 2003) 147-156 o.

²¹⁶ Ken Wilber, 1996: A Brief History of Everything (Shambhala Publications, Inc.), Magyarul: A Működő Szellem rövid története (Európa, 2003) 52. o.

csoport teljes tudatát értik, szerintük a társadalmat felépítő alapegységek – család, közösség, társadalom, s az egész világ - saját kollektív tudattal rendelkeznek. „Ahogyan az egyén gondolkodásának és viselkedésének minőségét az egyén tudata befolyásolja, ugyanígy a társadalom oldaláról is létezik egészként egy tudatminőség, azaz minden család, város, régió, vagy nemzet kollektív tudata önálló valósággal bír, s saját fejlődési útvonala van. A társadalom kollektív tudata az őt alkotó egyének tudatszintjének közvetlen és érzékeny tükrére”.²¹⁷

A feltételezés ellenőrzésére elkezdett kutatás (Borland és Landrith, 1977) a bűnözés mértékét vizsgálta 22 kisebb észak-amerikai városban, s ezek közül annál a 11 városnál figyeltek meg csökkenést a bűnözésben, ahol a TM-et gyakorlók száma meghaladta, vagy elérte az előre jelzett 1%-ot, míg a kontroll városokban tovább nőtt a bűnesetek száma. A hetvenes évek óta a világon eddig 42 alkalommal szerveztek országos, vagy világméretű csoportos meditációt, ebből nyolc alkalommal volt világméretű, például 1982-ben hétezer fős az Egyesült Államokban, s 1987-ben szintén hétezer fős kollektív meditáció Indiában.

A társadalmi tudatra irányuló csoportos intenzív meditáció, avagy szupersugárzás *csökkenti a társadalom negatív jelenségei* (bűnesetek, balesetek, tüzesetek, öngyilkosságok, fertőző megbetegedések, stb.) számát, vagy *növeli* a gazdaság eredményességét, mérsékli a tőzsdei ingadozásokat, javítja a nemzeti hangulatot. A kutatók azt feltételezik, hogy az előidézett jelenség (csoportos meditáció) *a természet alapvető és holisztikus szintjén* fejti ki hatását, s a rendelkezésre álló adatok alátámasztják a tudat mezőjelleget hipotézisét.

Megjegyzés: sokan idegenkednek még a meditációtól, holott például Gyökössy Endre már régen megírta, hogy Kálvin János és Luther Márton is folyamatosan meditált. „Luther, akinek nagy családja volt, azt mondta: A meditációra szánt időmet (minden reggel legalább egy órát meditált) *soha fel nem áldoznám, mert az nem elveszett, hanem megnyert idő.*”²¹⁸

Milyen *fizikai/tudati törvény* magyarázza tehát egyrészt a meditálók hatását a tudatmezőre, illetve másrészt társadalmi tudat hatását a társadalomra? Noha a szupersugárzás sikereit inkább a tudat, mintsem egy mező távolbahatásának tényeként értékelhetnénk, ennek ellenére a fizika a távolbahatás jelenségét minden esetben egy *közvetítő mező jelenlétére* vezeti vissza. A hatás nagyságának és a csoport méretének négyzetes függése szintén olyan mezőre jellemző minőség, amelyben a kisugárzók koherens együttműködésben ténykednek. Tudományos értelemben egy ilyen intenzitású konstruktív interferencia megjelenéséhez szükséges koherens amplitúdó-szuperpozíció bozon mező jelenlétére és viselkedésre utal. A kvantumfizika szerint a tudatosság jelensége esetén is elvárhatjuk a nagytávolságú, nem helyhez kötött jelenségek megjelenést, vagyis a szupersugárzás adatait értelmezhetjük annak jeleként is, hogy az egyéni tudatosságon keresztül az egyesítés szintje közvetlenül elérhető, ami a tiszta tudat és az egyesített mező feltételezett azonosságát igazolja.

Az egyesített mező – Dienes István szerint²¹⁹ - modern elméleti fizikai szempontból vett szerkezete tökéletesen összeegyeztethető azzal a nézőponttal, hogy az egyesített mező egyszerre rendelkezik *szubjektív vagy tudati, és objektív, vagy tárgyi* minőségekkel. Mivel általánosan elterjedt nézet a fizikusok között, hogy a szuperegyesítés mérettartományában az egyesített mező az egyedüli dinamikus szabadsági fok, akkor - ha ezen a szinten a szubjektív és objektív megkülönböztetésével szeretnénk élni - a szubjektumot és az objektumot egyaránt az egyesített mező önkölcsönható aktivitásán belül kell keresnünk, s definiálnunk.

²¹⁷ Maharishi Mahesh Yogi (1977), *Creating an Ideal Society*, Rheinweiler, West Germany: MERU Press. 122 o.

²¹⁸ Gyökössy Endre: *Három meditáció a meditációról* (Szent Gellért Kiadó és Nyomda) 115.o. (vagy lásd: John Main: *A szótól a csendig. A keresztény meditáció.* Bencés Lelkiségi Sorozat 42. 2005.)

²¹⁹ Dienes István (2008): *Az élő hologram; a mindenség elméletének új megközelítése, egy új fizika alapjai* (Stratégia kutató Intézet, Megjelenik: 2008)

A modern elméleti fizika objektívnek tekinthető egyesített mezeje és a tudat egyesített mezeje közötti *azonosság* így logikailag ellentmondásmentesnek mondható. Valószínűleg a legtöbb részecske-fizikus egyet értene azzal a nézettel, hogy az egyesített mező egyszerre lehet a létezés szubjektív (vagy tudatos) és objektív minőségeinek forrása. A védikus tudásra alapozott modern tudományos feltételezés szerintünk tehát az, hogy a meditációval elérhető magasabb (tisztá tudatnak nevezett) tudatállapot *azonos* a kollektív tudattal, vagy „csak” *csatlakozik* a kollektív tudathoz, amely viszont nem más, mint az egyesített tudatmező. Mindenesetre a kutatások közvetve igazolták, hogy *a kollektív tudat (egyesített, egyszerre fizikai-biológiai és tudati mezőként)* létezik, bár ennek a jelenségnek – a jelenlegi fizikán és biológián túlmutató - megértése, magyarázata még közel sem befejezett.

Ha egyesített tudatmező van, akkor logikailag *két megoldás* lehetséges: a) Nincs külön se egyéni, se kollektív tudat, így magasabb tudatállapotban minden egyén tudattalanul vagy – ima, meditáció, jóga, stb. révén - tudatosan benne van az egyesített tudatmezőben; b) Az egyesített tudatmező ugyan egységes, ám ugyanakkor strukturált, az egyéni szubjektív és minden magasabb kollektív tudatállapot önálló sajátosságokkal rendelkezik. Egyébként logikailag az sem kizárt, hogy az egyesített tudatmező egyszerre vagy párhuzamosan *így is, úgy is* képes viselkedni, miközben az információfizika segítségével az is megmagyarázható, hogy a tudatmező egyúttal *információmező, sőt vizuális-szimbolikus mező*, amelynek része a *kollektív tudattalan* is. Hipotézisünk szerint ez utóbbi a valószínűbb feltevés.

Önmagában a *tudatközpontú valóság* felismerése sem új. Évezredek óta tudjuk, hogy minden egy megfoghatatlan, nehezen mérhető, kiismerhetetlen és kimeríthetetlen mezőn, téren, energián múlik: a tudaton. És most tekintsünk el attól is, hogy a tudatként megnevezett valóságot és posztvalóságot sokféle fogalommal próbáltak megragadni, s annyi talán mára véglegesen tisztázódott, hogy sem az agy, sem az elme nem keverendő össze a tudattal. Az ősi tudások és a modern tudományok egyaránt megkülönböztetik *az éber tudatokat* (éber állapot, álom, mélyalvás) és a *magasabb tudatállapotokat* (tisztá tudat, kozmikus tudat, Isten tudat, egység tudat). Az elméleti dilemma az, hogy a kollektív és/vagy közösségi tudatállapotoknak milyen stációi vannak és ezek mennyire, hogyan függenek össze a személyes tudatokkal. Ha az egyéni tudatállapotok *több lépcsőt* testesítenek meg, akkor a kollektív tudatállapotoknál is *több lépcsőt* feltételezhetünk. Megítélésünk szerint ezért beszélhetünk *transzcendens közösségi, kozmikus (panteisztikus-univerzális), isteni (szakrális) és egység (egyesített)* kollektív tudatállapotról.

Ha tehát a kollektív tudatnak és/vagy egyesített tudatmezőnek van/lehet szerkezete, akkor a kollektív tudat szerkezetét *összevethetjük* az egyéni tudat szerkezetével, és persze a globális társadalom szerkezetével is.

tudatszintek (alulról felfelé)	egyéni tudat (valódi szubjektum)	kollektív tudat (egyesített tudatmező)	társadalom (egyesített kollektum)
ötödik szint	Abszolútum		
	egységtudat	egyesített tudatmező	egyesített tudatmező „társadalma”
negyedik szint	Isten-tudat (személyes Isten tudat)	szakrális emberiség tudat	szakrális „társadalom”
harmadik szint	kozmosz tudat	panteisztikus-univerzális (és multiverzum) tudat	univerzális-kozmosz „tudattársadalom”
második szint	transzcendens tudat	transzcendens közösségi tudat	virtuális (családi, lokális, nemzeti, stb.) közösségek hálózata

első szint	ébertudat (ébredés, ébrenlét, mélyalvás s álmodás)	normál társadalmi tudat (társadalom minden szintjén)	strukturált, funkcionális társadalom (és intézményei)
nulladik szint	tudattalan	társadalmi tudattalan	társadalom alatt

Az talán tehát *kiindulópontnak*²²⁰ elfogadható, hogy: 1. A közösségi tudatállapotoknak is van *alacsonyabb* (normál társadalmi) és van *magasabb* (transzcendens? *panteisztikus-univerzális*? szakrális? stb.) tudatállapota. 2. A közösségi tudatállapotok átfognak, s megjelenítenek kisebb-nagyobb társadalmi-területi (községi, városi, regionális, nemzeti, európai, univerzális) egységeket. (Mindez várhatóan generál egy új társadalomelméletet, amelyet *egyesített kollektum* elméletnek hívhatunk majd.) 3. A pszichológia, szociálpszichológia, transzperszonális pszichológia szerint is létezik és intenzíven hat a társadalmi tudattalan. 4. A közösségi tudatállapotok – noha az egyéneken ez ritkán tudatosul – erősen meghatározzák a társadalmak tagjainak és csoportjainak *tudattartalmát, tudatminőségét*. Az egyének személyes és társas viselkedését a társadalmi tudat valószínűleg jobban és mélyebben meghatározza, mint a társadalmi valóságok rendszere. 5. Ez visszafelé is hat: az egyének személyes-közösségi tudatát összegyűjti, összegzi a társadalmi tudatok egyszerre horizontális és hierarchikus hálózata.

A kollektív struktúrák több típusát különböztethetjük meg. „Vannak kollektív preperszonális struktúrák (mágikus és mitikus), kollektív perszonális struktúrák (racionális és egzisztenciális), valamint kollektív transzperszonális struktúrák (okkult és szubtilis). A „kollektív” kifejezés pusztán egy egyetemes struktúrát jelent, mint például az érzékelés vagy észlelés képessége, az ösztönzések, az érzelmek stb. Mindezek azonban nem feltétlenül transzperszonális jelenségek; csupán kollektívak, azaz közösek.”²²¹ Ez a differenciális meghökkentő, mert feltételez olyan egyetemes struktúrákat, amelyek nem transzperszonálisak.

John Hagelin kvantumfizikus a megvilágosodott társadalmak esetében csak két kollektív tudatállapotot különböztet meg: a kozmikus tudatú és az egységtudatú kollektív tudatállapotot; a kozmikus tudatállapotú társadalom a természeti törvényekkel, a világ intelligenciájával van összhangban, az egységtudatú társadalom pedig szerinte olyan, mint a fizikából ismert Meissner-effektus, hiszen ekkor minden az egység oldaláról látszik, az emberek az egységet élő valóságként élik meg. Ebben a tudatállapotban a nemzet, a társadalom védett, megzavarhatatlan, legyőzhetetlen. Ez nem más, mint az egyensúly és a rendezettség állapota.

Ne gondoljunk azonban azt, hogy a társadalom-tudat elmélet valamilyen posztmodern filozófiai jelenség. Szemjon L. Frank – 1930-ban Párizsban kiadott – *spirituális (vagy szellemi) társadalomelméletében* ilyen tételeket olvashatunk: „a társadalom tagjai közt szellemi, nem pedig materiális kapcsolat áll fenn, s mivel ez az egyes tudatokat köti össze, térfeletti érvénnyel bír;”²²² „A társadalom egysége nem egy speciális ’társadalmi’ szubjektum tudatában, hanem azon individuális tudatok összehangoltságában fejeződik ki, amelyek együtt alkotnak egy reális és tevékeny egységet.”²²³ „A társadalmi tudat ezért nem egyéb, mint az individuumfölötti emlékek és célok időfölötti egysége. Ennél az időfölötti tudatnál is

²²⁰ Lásd bővebben: Ugrin Emese – Varga Csaba: Új demokrácia- és államelmélet, Századvég Kiadó, 2007

²²¹ Ken Wilber, i.m. 226.o.

²²² Frank, Szemjon L. (1930, Párizs): A társadalom szellemi alapjai, Kairosz Kiadó, Budapest, 2005, 151.o.

²²³ im. 153.o.

lényegesebb azonban a társadalmi lét azon vonása, hogy maga az együttes élet is időfölötti.”²²⁴

Az emigrációban élő orosz gondolkodó tehát társadalomfilozófiájában úgy hangolja össze a filozófia és a vallás szemléletmódját, hogy a társadalom organikus elmélete szerint a társadalom tagjai között nem (vagy nem elsősorban) materiális, hanem *szellemi kapcsolat* van, ami individuumfölötti egész, avagy szubsztanciális „mi”, s ezt akár nevezhetjük objektív szellemnek is. Nem meri viszont egyértelműen kimondani a kollektív tudat *önállóságát*, amely több mint az individuumfölötti emlékek és célok (egyébként szintén időfölötti) egysége, miközben nagyon világosan voksol azon felfogás mellett, hogy a társadalom és a társadalmi lét szintén időfölötti. (Miközben azt a problémát nem bontja ki, hogy a társadalom és a társadalmi tudat mennyire, hogyan *térfölötti*.)

Miután Sz. L. Frank nem értelmezi önálló szubsztanciaként a kollektív tudatot, ezért ennek strukturáltsága, vagy rétegzettségé nála nem is jelenik meg dilemmaként.

Hogyan is összegezhetnénk az eddigi tételeket? Témánk szempontjából mindenesetre exponáltuk *a régi-új felismerést*. Számos jel és tapasztalat szerint az egyének lelki-szellemi, társadalmi, állami viselkedését, sőt demokratikus (vagy kevésbé demokratikus) magatartását leginkább – sokszor rejtve – a *társadalmi/közösségi tudat* határozza meg. Sőt markánsabban, gorombábban befolyásolja, mint a legdurvább társadalmi helyzet, a korlátozott cselekvési mező, vagy akár a gyenge társadalmi tudás, a zárt korszellem. Ha ez igaz, mégpedig igaz, akkor jogos az a feltevés, hogy a posztmodern civilizáció nem tehet mást, mint újra, de talán magasabb szinten megtanulja a kollektív tudatok *felismerését, teremtését, rendezetté tételét*. Az európai tudatközpontú valóságsszemlélet egyébként feltételezi, hogy a keleti kultúrák tudat-központú egyén és közösség-felfogását is integráljuk.

A társadalmi tudat tehát szerintünk *az elsősleges és komplex tér, sőt a téridő közvetlenül megnyilvánuló tudattere*. Nem elégedhetünk meg a korábbi egyszerű kollektív tudat metaforákkal („felhő”, „tükör”, „tölcser” „éter”, stb.), mert a kollektív tudatterek modellje több szintes, több járatos, csavart, görbült, forgó társadalmi tudattereket feltételez. A következő évtizedek transzdiszciplináris, vagy inkább metaelméleti kutatásának lesz feladata, hogy egyre pontosabban megalkossa az egyéni és kollektív tudatszintek, tudatrendszerek elméletét. Egy ilyen modellben tételelesen megfigyelhető és befolyásolható, hogy egy-egy város vagy kontinens miért és hogyan léphet magasabb kollektív tudatállapotba.

Az előbbieket ismeretében és tudatában nézzük meg, hogy *mi a közös tudat és melyek a kollektív tudat jellemzői?*

- (*az emberiség közös tudatmezője*) A kollektív (többek között szakrális, univerzális, közösségi, stb.) tudat definiálására szerintünk két lehetséges válasz van: a) egyesített-egységes tudatmező, amelynek része a kollektív tudattalan is; b) egységes, de egyértelműen strukturált (transzperszonális) tudatmező. Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a földi természet, civilizáció és kultúra közös valóságdimenziója-tudatvalósága az emberiség kollektív tudata;

- (*egyszerre független és függő tudatrendszer*) A kollektív tudat feltehetően egyrészt időtől-tértől, másrészt az egyének tudatáról és tudatosságától független, ám ez a magábanvalóság vagy semlegesség – még, ha ez látszólag paradoxon is - nem zárja ki, sőt támogatja, hogy a kollektív tudatot az egyéni tudatok folyamatosan befolyásolják, és a kollektív tudat is intenzív és aktuális hatásokat fejt ki az egyének tudatára;

- (*a kollektív tudat csatlakozik a szakrális tudatmezőbe*) Az egyszerre univerzális és lokális kollektív tudat kapcsolódik a kozmikus intelligenciához, a transzcendens valósághoz/tudathoz, s az abszolútumhoz, avagy az abszolút tudathoz, de ez a kapcsolat vagy

²²⁴ im. 182. o.

kapcsolat-lehetőség a jelenlegi korszakban önmagában nem garantálja az emberiség magasabb tudatállapotba kerülését;

- (*a tudat és tudatállapot megkülönböztetése*) Amint az egyén esetben is megkülönböztetünk különböző normál- és magasabb tudatállapotokat, ennek mintájára – az egységes tudatmezőn belül – megkülönböztetünk magasabb kollektív tudatállapot szinteket. A tudatállapotok megkülönböztetésének alapja az, hogy a kollektív tudatban a magasabb intelligencia, vagy ezzel szemben az anyag minőségei dominálnak jobban;

- (*a kollektív tudatmező természeti vagy poszttermészeti jelenség*) Mai ismereteink szerint a kollektív tudatmező egyfelől természetfeletti és egyben transzperszonális, ugyanakkor természeti jelenség, amely azonban a jelenlegi fizika elméletei szerint még nem magyarázható meg kielégítően;

- (*a kollektív tudat észlelésének homályossága*) Az egyéni tudatok nagy többségében nem tudatosul, hogy a kollektív tudat milyen hatást fejt ki rá, és rajta keresztül a társadalomra, s fordítva nem tudatosul az egyéneknél, hogy a kollektív tudatra tudva-tudatlanul állandó hatást fejtenek ki. Ennek oka alapvetően az, hogy az egyéni tudat figyelme teljesen a valóság legdurvább szintjére, az anyagi világra összpontosul, s saját magát is tévesen ezzel a részvalósággal azonosítja. A többségnél tehát hiányzik, hogy anyagi értékek helyett fokozatosan a magasabb kollektív tudatállapot értékei domináljanak az egyéni elmékben-tudatokban;

- (*a kollektív tudat két alapminősége*) A kollektív tudatot egyaránt dominálhatják az anyag és az anyagi világ minőségei - vagy a magasabb „valóság” értékei, a harmónia, a boldogság, az elégedettség. Az emberek és közösségeik viszont csak akkor érhetik el az általános jólétet, ha a természetet irányító magasabb intelligenciával, avagy az egyesített tudatmezővel teljes összhangban élnek, gondolkodnak, cselekszenek;

- (*az egyesített tudatmező lehetősége*) Az egyesített mező egyszerre tekinthető egyfelől a létezés szubjektív vagy tudatos, másfelől az objektív minősége forrásának. Az egyéneknek és az emberiségnek az abszolúthoz való visszatérés örökös egyensúlyát kellene elérnie.

Mit is írtunk a *bevezetésben*? A kezdő tézisek hogyan gondolhatók tovább? Tapasztalatunk és felfogásunk szerint a globális (és/vagy lokális) világ *a kollektív tudat* (egyesített tudatmező) teremtménye, amely egyfelől objektíválódik a szubjektív tudatokban, másrészt az egyéni tudatok folyamatosan teremtik a kollektív tudat(ok)ban. A kollektív tudatról így teremtőfunkciót és képességet feltételezünk, de ez *kettős vagy többszörös teremtés* az egyesített tudatmezőben egyaránt történik alulról (a földi civilizációból) felfelé, s felülről (a kollektív tudati és a transzcendens tudati szintekről) lefelé. Leglényegesebb eleme így *a folyamatos teremtés*, amely segítségével a kollektív tudat – gyakran tudattalanul - az egyéni és csoportos tudatokon keresztül hat a világra és a világ minden dimenziójára és mozzanatára.

Amit a globális világokban és világokból látunk, tapasztalunk, s megfigyelünk, az úgy is értelmezhető, mint a „megtestesült” *különböző abszolútum-kiáradások, abszolútum-minőségek* rendszere és/vagy hálózata. Ebben az értelemben a globális világ: a transzcendens abszolútumhoz képest az „alsó” abszolútum – a közös elmefüggöny előtti vagy mögötti – világa, és az egyéni tudatokhoz képest az univerzális, sőt még a globális tudat (és tudatállapotai) is „megvalósult” abszolútum, vagy a felső abszolútum közvetlenné válása.

A globális világ persze horizontálisan minimum *két dimenzió*: egyrészt a globális *kollektív tudat*, az emberiség egyesített tudatmezője, másrészt a globális kollektív tudat *megnyilvánulása, intézményesülése, „objektíválódása”*. És ez a második, megnyilvánult, egyszerre teremtő és teremtetett globális világ *szintén minimum két dimenzió*: szubsztanciális és funkcionális globális világ.

És ezzel visszajutottunk a globalizáció általános és funkcionális-szubsztanciális elemzéséhez.

Utóirat helyett: „Minél magasabbra emelkedik tudatunk kollektív szintje, annál nagyobb esélyt adunk a váratlan csodáknak.” Peter Russell²²⁵

7. A globlokális tudat és tudatosság vezető tézisei

A magasabb kollektív tudatállapotokat már bemutattuk: alulról felfelé (a) *transzcendens közösségi*, (b) a *kozmosz (panteisztikus-univerzális)*, (c) az *isteni (szakrális)* és (d) az *egységtudat, vagy (egyesített)* kollektív tudatállapotról. A kollektív, nem személyes *társadalmi tudat* – akár két vagy több dimenziós téridőben képzeljük el – szintén *strukturált*: az egyesített tudatmező alsó szféráiban legfelsőként általában „csak” az univerzális-kozmosz tudat látszik, ami egyben a kozmosz intelligencia, középen lévőknek tűnik a földbolygó globális tudata, s alul a lokalitásban létezik a nemzeti tudat és a lokális tudat.

A mai európai tudás- és tudatállapotban kevesek tapasztalják meg, vagy fogadják el szellemileg az univerzális tudat „csúcsaként” a végső valóságot, amelyet az *Abszolútum* fogalmával jelöltünk meg, noha bolygónk átfogó tudata ezért megélhető-megérthető az *Abszolútum közvetlenné válásaként is*. Egyébként pedig: ez a *globális-globlokális tudat*.

Ebben a fejezetben most a *globális* (a kontinentális, a nemzeti, a lokális) és a *kollektív tudat téziseit* összesítjük, de az előző fejezetben már *nyolc alapvető megállapítást* rögzítettünk, amelyeket természetesen nem ismételünk meg.

1. A globális (globlokális) tudat a kollektív tudat, vagy az egyesített tudatmező egyik sajátos mezője, s mint ilyen elsősorban a kollektív tudattalan, a normál társadalmi tudat és részben talán a magasabb kollektív tudatok közös metszete; (*a globális tudat a kollektív tudat mezője tézis*)

2. Ha az új globlokális teret eleve sokdimenziós hipertérnek (téridőnek) jellemeztük, akkor a kollektív tudat, s ennek egyik mezőjeként a globális tudat, az ötödik és/vagy a sokadik téridő dimenzió, amelyek azonban átfogó hatást fejtenek ki az anyagi téridő dimenziókra; (*a kollektív és globális tudat az ötödik téridő dimenzió tézise*)

3. A kollektív tudat a háromdimenziós téridő felett-mögött létezik, már akkor is létezett, amikor még nem beszéltünk globalizációról, s az emberiség még messzebb állt a funkcionális egyesüléstől. A globális tudat alapértéke így állandó, nem terjed, nem csökken, mindenkit elér, mindenkire hat; (*a globális tudat a földi civilizáció-kultúra minden élőlényére hat tézise*)

4. Az egyesített tudatmező és minden rétege feltételezi, és egyben létrehozza – vagy segíti létrehozni/megtapasztalni – a globlokál világtársadalom minden szintjén az új valóság- és tudatállapotok megértéséhez szükséges új tudásokat és az új tudások egyúttal új szimbólumokat és szimbolikus tereket generálnak; (*a globális tudat egyben új tudás és új szimbolikus tér tézise*)

5. A globális tudat jelenlegi szintje a figyelmét még jórészt leveszi a tudati fejlődésről, az abszolútum aspektusáról, s nem fogadja be a szükséges tudásokat sem, ezért a civilizációnkban káosz, szenvedés, elégedetlenség dominál, s a társadalom nagy része legfőbb értéként az anyagi javakat fogadja el, végül ezek következményeként az anyagi világot természeti katasztrófák sújtják; (*a funkcionális tudat állapota miatt az emberiség szenved tézis*)

6. A globális tudat önmagán belül is strukturált, szintén toronyház-típusú szerkezet, amelyben kardinális szerep jut a kontinentális, a nemzeti és a lokális kollektív tudatoknak. A globális tudat résztudatai egyszerre korlátozottan önállóak és nem teljesen alárendeltek a

²²⁵ László Ervin (szerk), 1999. im. 137-138 o.

tágabb tudatdimenzióknak; *(a globális tudat nem oltja ki az európai, a nemzeti vagy a helyi tudatokat tézis)*

7. A huszadik század második felétől gyorsult fel a globális tudat felismerése, a jelenlegi paradigmaváltó újdonság elsősorban csak az, hogy a globális tudat létezése az elmúlt évtizedekben tudatosulni kezdett egyre szélesedő társadalmi körökben, ám a mai globális tudat már jelenleg is sokkal általánosabb és szélesebb körben hat, mint maga a funkcionális globalizáció; *(a globális tudat tudatosulásának tézise)*

8. A globális tudat – a teljes kollektív tudathoz hasonlóan – mindenekelőtt két minőséget vesz fel: az anyagi, vagyoni, fogyasztás központú, (stb.) és a szeretet, igazságosság, jólét és spiritualitás központú (stb.) tudatminőséget. Az első minőséget elsősorban a funkcionális globalizáció fejezi ki, a másik minőséget a szubsztanciális globalizáció testesíti meg, így a két tudatminőséget funkcionális és szubsztanciális globális tudatként különböztetjük meg; *(a globális tudat két alapvető minőségének tézise)*

9. Mivel az egyéni és a kollektív idegrendszer még egyaránt nem elég tiszta, nem rendezett, ezért a kollektív „elme” sem tudja teljes terjedelmében megőrizni az abszolút boldogságot-harmóniát, a szubsztanciális tudatminőséget, ezért folyamatosan kiesik ebből a magasabb minőségű tudatállapotból; *(a növekvő kollektív tudatosulás ellenére az emberiség nem készült fel a globális tudatjavításra tézis)*

10. A huszonegyedik század elején a globális tudat egyfelől a mai emberiség többségének anyagi-naturális és funkcionális tudata, másfelől az emberiség növekvő kisebbségének szubsztanciális szolidaritás és boldogság-tudata, így a létező globlokalizáció minőségi feladata nem lehet más, mint a pillanatnyi kisebbség pozitív egyéni és csoportos tudatminőségének terjesztése; *(a kisebbségi szubsztanciális globális tudat terjedésének támogatása tézis)*

11. A globális tudatban elsődlegességet kapó gyökeres paradigmaváltást éppenséggel a két tudatminőség közti váltás jeleníti meg, ezért az egyéni és kollektív imák, meditációk, (stb.) generális stimulálásokkal átalakíthatják a kollektív tudatot és mezőit; *(a jelen és a jövő a globális tudatváltás paradigmája tézis)*

12. A gyökeres tudatosság-paradigmaváltás hiánya miatt egyelőre a szubsztanciális globális tudat a funkcionális globalizáció okozta, vagy gerjesztette konfliktusokat csak, részben, korlátozottan, időleges képes kezelni, enyhíteni vagy finomítani; *(a globális tudat ma csak korlátozottan csökkenti a konfliktusokat és a konfliktusok mértékét tézise)*

13. Az új globalizáció, vagy különösen az alternatív globalizáció alapvető folyamatai a továbbiakban alapvetően az egyébként transzcendens globális tudattól és annak minőségétől függenek, ám egyelőre a globalizáció egyénei és közösségei saját, gyakran alacsony szintű tudatállapotukat jelenítik meg; *(az alternatív globalizáció sikere az alternatív globális tudatoktól függ tézise)*

14. Ha a szubsztanciális globális tudat ideiglenesen vagy végérvényesen többsége kerül a funkcionális tudatállapotokkal szemben, ha így nem esik ki a legfelső tudatosságból, s létre jön a rendezett egyesített kollektív tudatmező, ez funkcionális védelmet jelent a bolygónknak és a világtársadalom minden szintjének és minden nemzetet legyőzhetlenné tesz; *(a szubsztanciális kollektív tudat védelmet nyújt a nemzetek, kontinenseknek vagy az egész civilizációnak)*

15. A koherencia állapotában lévő kollektív tudatban az emberiség előtt álló aktuális globális-univerzális feladatok, a tudatvezérelte gazdaság, társadalom, vagy a kollektív tudat irányította részvételi állam és demokrácia megvalósítása nem a végtelenben tolt utópia, hanem ennek a századnak a lehetőség és esélye; *(a globális tudat programot ad a tudatvezérelte állam, társadalom és demokrácia létrehozására tézis)*

16. Az Egész elvesztése, majd az Egész elutasítása, s az ebből következő kollektív egéssztudat hiánya után a kollektív tudat, az emberiség köztudatának újrafelfedezése teszi

lehetővé, hogy az önmagától, az általa teremtet valóságtól, s az abszolútumtól elidegenedett emberiség visszatáljon és előrelépjen; *(a globális tudat emelésén keresztül esély nyílik a spirituális visszatáláshoz)*

17. Az abszolútum globális megtapasztalása olyan élménnyel tölti el majd a társadalmi tudatokat, ami nem hasonlítható semmilyen a relatív világ kínálta boldogsághoz, így az egyéni és csoportos tudat újból és újból visszavágyik majd ehhez a tiszta tudat állapothoz. Minél többet időzik ebben az állapotban a tudat, annál jobban áthatja, s végül mikor teljesen áthatotta, egy idő után már nem vész el. Ekkor a kollektív tudat visszatál eredeti, méltó állapotába, ami a kollektív megvilágosodás. *(az abszolút globális megtapasztalása váltja ki a kollektív megvilágosodás tézise)*

18. A transzdiszciplináris poszt-normál tudománynak központi témája lesz a kollektív tudat, a kollektív tudatállapotok, s ezen belül a globlokális tudatok és tudatállapotok további kutatása, hiszen az egyéni és kollektív tudatállapotok és működésük megértése a legfontosabb poszttudományos vagy metaelméleti feladat; *(a kollektív tudat és tudatállapotainak metaelméleti kutatása és értelmezése tézis)*

19. Az alternatív globalizáció kidolgozása és globális elfogadtatása mindenekelőtt az alternatív globális tudat megerősödésétől és hatásának növekedésétől függ. Az alternatív globális tudat nem lehet más, mint az optimális kollektív tudat, amely az emberiség kollektív tudatának egységes és általános emelkedésével jár együtt; *(az alternatív globális tudat tézise)*

20. stb. (Mindenki folytassa a tézisek megfogalmazását!)

A földi civilizáció a kollektív tudatban már most megélheti az *egyesült és kiegyensúlyozott emberiség* állapotát és élményét. Az egyéni tudatok-tudatállapotok számára is ez a legnagyobb belső öröm. Egyek vagyunk, szolidárisak vagyunk, egyszerre vagyunk elválaszthatatlan részei a magasabb valóságoknak/tudatoknak. A globális-globlokális tudat így beemel, vagy felemel minket a harmonikus, vagy tágabban a szubsztanciális emberiség állapotába és minőségébe.

Ennek igazolására A.H. Maslow híres *tömör megfogalmazását* idézzük: "A transzcendencia az emberi tudat legmagasabb és legtöbb mindent magába építő vagy egészes szintjeire utal, amikor az ember inkább célként, mintsem eszközként viszonyul saját magához, a fontosnak tartott másokhoz, általában az emberekhez, más fajokhoz, a természethez és a világegyetemhez. (Feltételezzük a hierarchikus integráció értelmében felfogott egészességet; és ugyanígy a kognitív és értékizomorfizmust.)"²²⁶ A transzcendens kollektív tudat hierarchiájának *egyik egészes szintje* a globális tudat.

8. A globalizáció új elmélete és/vagy filozófiája

A globalizáció új elmélete, pontosabban *metafilozófiája* szándéka szerint először is egyrészt új filozófia, másrészt új globális valóság- és tudatkép, sőt harmadrészt új valóság és új magas tudatállapot. Az új személyes és kollektív tudatállapot teremtésképes felfogás és gyakorlat, s ilyenként nemcsak a szubsztanciális, hanem a funkcionális globalizációt is az újvalóság/újtudat létrehozására ösztönzi.

A *globalizáció metafilozófiája* nem abból indul ki, hogy a globális-lokális világrendszer a tehetetlenség és cselekvőképtelenség kiteljesedése, hanem ellenkezőleg az új típusú globalizáció lehetőség teremt az *új gondolkodás és világcselkvés* – egyéni és kollektív tudatemelésen alapuló – végigvitelére.

²²⁶ Maslow, Abraham H., 1969: A transzcendencia különböző jelentései (A.H. Maslow – R. Assagioli – K. Wilber: Bevezetés a transzperszonális pszichológiába, Ursus Libris Kiadó, 2006) 62.o.

Fontosabb irodalom:

- Arntz, V.- Chasse, B.- Vicente, Mark, 2003: *What the Bleep Do We Know?*, magyarul: *Mi a... (fütyöt) tudunk?*, EzVanKiadó, 2007
- Baudrillard, Jean 1997. *Az utolsó előtti pillanat*. Beszélgetések Philippe Petit-vel. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2000
- Bauman, Zygmunt, 1998 *Globalization: The Human Consequences* (Magyarul: Globalizáció, a társadalmi következmények, Budapest, 2002.,
- Beck, Ulrich, 1997: *Was ist Globalisierung? Irrtümer des Globalismus – Antworten auf Globalisierung*, Duhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1997 (Magyarul: Beck, U.: Mi a globalizáció? Belvedere Meridionale, Szeged, 2005.
- Behe, Michael J., 1996: *Darwin's Black Box: The Biochemical Challenge to Evolution*, Simon & Schuster Inc., magyarul: *Darwin fekete doboza, az evolúcióelmélet biokémiai kihívása*, Harmat Kiadó, 2002
- Derrida, Jacques, 1996. *Hit és tudás*, Brambauer Kiadó, Pécs,
- Durkheim, Émile, 1893: *A társadalmi munkamegosztásról*, Budapest: Osiris, 2001
- Eccles, J.C. (1989): *Evolution of the Brain: Creation of the Self*. Roudledge, - New York:
- Eccles, J.C. és Popper, K.R. (1977): *The Self and Its Brain - An argument for interactionism*. Springer Verlag, Heidelberg.
- Frank, Szemjon L. (1930, Párizs): *A társadalom szellemi alapjai*, Kairosz Kiadó, Budapest, 2005
- Giddens, Anthony, 1999: *Runaway World*, Profile Books, Ltd, magyarul: *Elszabadult világ*, Napvilág Kiadó, 2000
- Gyökössi Endre: *Három meditáció a meditációról* (lásd: Gyökössi Endre: A Hogyan, Szent Gellért Kiadó és Nyomda, Budapest.)
- Jung, G.G. *Bevezetés a tudattalan pszichológiájába* (Európa Könyvkiadó, 2000)
- Kiss Endre – Varga Csaba, 2001: *A legutolsó utolsó esély* (Tudástársadalom Könyvek 1., Stratégiakutató Intézet, Nagykovácsi
- Kiss Endre (2001). *A globális mint az abszolútum közvetlenné válása, avagy a jelen mint filozófiai probléma*, INCO 2001/1
- Kiss Endre: *Globalizáció és/vagy posztmodern*, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, 2003.)
- Kiss Endre: *Monetarista globalizáció és magyar rendszerváltás*, Ferenczi & Tsa Bt, 2002
- Koestler, Arthur 1959: *The Sleepwalkers*, (Hutchinson). Magyarul: A. Koestler: *Alvajárók*, (Európa Könyvkiadó, 2007)..
- Kollektív, társas, társadalmi (szerk: Kónya Anikó, Király Ildikó, Bodor Péter, Pléh Csaba), Akadémiai, 1999
- László Ervin (szerk), 1999: Stanislaw Grof -László Ervin - Peter Russel: *The Consciousness Revolution* (Elf Rock, 2003); Magyarul: *A tudat forradalma* (Új Paradigma Kiadó, 1999).
- Margenau, H. (1978). *Physics and Philosophy: Selected Essays*. D. Reidel Co..
- Merleau-Ponty, 1953: *Éloge de la philosophie*, Éditions Gallimard; magyarul: *A filozófia dicsérete*, Európa Könyvkiadó, 2005..
- Popper, K.R. (1994): *Knowledge and the Body-Mind Problem*. M.A. Notturmo, Routledge, London
- Rapport mondial sur la culture. Culture, créativité et marchés, UNESCO, 1998 (Világjelentés a kultúráról. A kultúra, a kreativitás és a piacok.)
- S. Székely Attila: *A tudat-biopszichológia alapvonalai* (Appendix Könyvkiadó, Marosvásárhely, 2005)
- Safranski, Rüdiger 2003: *Wieviel Globalisierung verträgt der Mensch?* (Carl Hanser Verlag München Wien). Magyarul: *Mennyi globalizációt bír az ember?* (Európa Könyvkiadó, 2004),.
- Ugrin Emese – Varga, Csaba, 2007: *Új demokrácia- és államelmélet*, Századvég Kiadó, Budapest
- Varga Csaba (szerk.), 2005: *Metaelmélet, metafilozófia*, Stratégiakutató Intézet, Nagykovácsi
- Varga Csaba, 2003. *Új elméleti horizontok előtt*, Tertia Kiadó, Budapest
- Wayne Ellwood, 2001: *The No-Nonsense Guide to Globalization*, New Internationalist Publications Ltd. Oxford, and Verso, London. Magyarul: *A globalizáció*, HVG Kiadó, 2003,

Wilber, Ken 1996: *A Brief History of Everything* (Shambhala Publications, Inc.), Magyarul: *A Működő Szellem rövid története* (Európa, 2003).

Varga Csaba (1946), társadalomelmélettel, társadalomfejlesztéssel foglalkozó szociológus; címzetes egyetemi docens, az ELTE BTK szociológia szakán végzett; a Stratégiakutató Intézet kht. elnöke, a metaelméleti kutatócsoport vezetője.

A nyolcvanas években a Népművelési Intézetben település- és társadalomfejlesztő, majd a Magyar Írók Szövetségének titkára, később, a rendszerváltás után szervezi meg a Stratégiakutató Intézetet.

Varga Csaba pályáját szociográfusként-szociológusként kezdi a hetvenes években, de már a nyolcvanas évek végén megjelennek válogatott tanulmányai. Az évtized közepén – Kamarás Istvánnal közösen írt – kis magyar utópiájuk, a „Reformvár” komoly hatást gyakorol az értelmiségre. 1989-90-ben részt vesz a magyar rendszerváltás előkészítésében, ám már akkor bírálja ezt a politikai fordulatot, mert stratégiaiilag elégtelennek tartja, hogy Magyarország a kapitalista választja jövőnek, miközben a információs korba lép. Ezért nem kilencvenes években az tudástársadalom egyik hangadó érdeklődése részben még inkább filozófiai kérdéskörök irányába. munkássága már a (a művészeteket egyesíteni metafilozófia létrehozására koncentrálni. Varga Csabát tehát nem lehet egyetlen hagyományos szellemi-ideológiai skatulyába sem besorolni. Szellemileg és nyelviileg is újat hozó, egyszerre kísérletező és integráló teoretikus. Az új tudomány, s az ennek segítségével megszülető új jelen- és jövőkép képviselője. Az ezredforduló utáni elméletalkotás egyik hangadó gondolkodójaként jelentős elméleti horizontokat tár fel.

világmodell múltját globális világ már az véletlen, hogy a információs- és teoretikusa, ám közben eltolódik az elméleti. Az ezredforduló után tudományokat, vallásokat, szándékozók) metaelmélet-

A metafilozófiai kutatást itthon a Stratégiakutató Intézet vezeti, s ezen belül a metafilozófiai munkacsoport, amelyet Varga Csaba irányít. A metafilozófia az összes (természet- és társadalom) tudomány, a világvallások és a művészetek közös filozófiája. A metafilozófia így a gondolkodás csúcspontja lehet, magas-tudás, ami egyúttal magasabb tudatállapot is.

A Stratégiakutató Intézet évente vagy kétevente világkonferenciát rendez Budapesten Egyesített elméletek címmel, amelyről a www.metaelmet.hu portál részletes tájékoztatást ad. 2008-ban jelent meg az USA-ban angol nyelven a 2006-os világkonferencia előadásaiból összeállított könyv.

Varga Csaba az INCO című - információs korról szóló elméleti-gyakorlati – e-folyóirat főszerkesztője, az e-Világ, információs társadalom folyóirat szerkesztő bizottságának elnöke, a Pannon Egyetem e-közigazgatási kutató és fejlesztő csoportjának társelnöke, s az egyetemnek az információs társadalom és az e-közigazgatás elméletéről írt egyetemi tananyagokat. 2008-tól az ARCA című filozófiai folyóirat szerkesztője. Több külföldi tudáscsoportnak – Kreaprenör, Svédország, Noetic Advanced Studies Institute, USA, Német-Magyar Filozófiai Társaság, European Network for the Study of Globalisation, Ausztria, stb. - tagja.

Fontosabb könyvei: Azon túl ott a tág világ (Bánlaky Pállal, Magvető, Gyorsuló idő, 1977), Reformvár (Kamarás Istvánnal, Magvető, JAK-füzetek, 1984), Dunatáji tudósítás, válogatott esszék (Gondolat, 1988), Magyarország eresze alatt, válogatott szociográfiák (Magvető, 1989), Hagyomány és stratégia (Kapu Könyvek, 1998), Vidékfejlesztés az információs korban, avagy a lokalitás esélye (Agroinform Kiadóház, 2000) A legutolsó utolsó

esély (Kiss Endrével, Stratégiakutató Intézet, 2001). Új elmélethorizontok előtt (Tertia, 2004). Új demokrácia és államelmélet (Ugrin Emesével, Századvég, 2007)

1998 óta több könyvsorozat kitalálója, egyik szerkesztője és szerzője: Nemzeti Stratégia Könyvek 2020-ig, Információs Társadalom Könyvek, (ebben a sorozatban jelent meg: A tudás társadalma I-II. 2002); Metaelméleti Könyvek (például Metaelmélet, metafizológia, 2005).

Webcím: www.vargacsaba.hu; **Stratégiakutató Intézet:** www.strategiakutato.hu

e-mail: vargacsaba@vargacsaba.hu; csaba.varga@metaelmelet.hu